

SOBRE ORTOGRAFIA GALLEGA.
MATERIALS PER A UNA LECTURA DE LA POLÈMICA NORMATIVA.

Treball d'investigació presentat per Oscar Diaz Fouces per a obtenir el grau de Doctor en Filologia Romànica, dirigit pel Dr. José Enrique Gargallo Gil.

Programa *Aplicacions de la Lingüística* (bienni 1987-1989). Secció de Lingüística General. Departament de Filologia Romànica. Universitat de Barcelona.

Barcelona, tardor de 1994.

ÍNDIX

PRESENTACIÓ.	7
CAPÍTOL I. ELS FETS.	13
0.	Introducció.	14
1.	El marc temporal. L'activitat per la llengua.	19
1.1.	L'ús lingüístic.	24
1.2.	Excursus: (breu) apunt sobre els precedents.	31
1.2.1.	Real Academia Gallega: Dictamen de la Comissió Ortogràfica (1909).	44
1.2.2.	La "proposta foneticista" d'Aurelio Ribalta (1910).	47
1.2.3.	Les <i>Irmandades da Fala. A Nosa Terra.</i>	51
1.2.4.	Anys vint: <i>Nós. Seminario de Estudos Galegos.</i>	57
1.2.5.	Els anys trenta. La II República. L'Estatut. Apunt sobre Castelao.	68
1.3.	La dictadura franquista.	73
1.3.1.	Carlos-Peregrín Otero. Nova proposta foneticista.	75
2.	El debat ortogràfic als anys setanta.	77
2.1.	Les Normes de la <i>Real Academia Gallega.</i>	80
2.2.	<i>Instituto da Lingua Galega. Gallego 1.</i>	84
2.3.	Tardofranquisme. L'anàlisi sociolingüística. Rodrigues Lapa i la reintegració. Els conceptes de <i>reintegracionisme i isolacionisme.</i>	87
2.4.	<i>Bases pra unificación.</i>	100
2.5.	El nou marc legal: la Constitució espanyola de 1978.	106
2.6.	1979: Montero Santalha: <i>Directrices.</i> AS-PG: <i>Orientacions.</i>	113
3.	Anys vuitanta. Oficialització de l'isolacionisme.	122
3.1.	De la <i>Comisión de Lingüística</i> al Decret 173/1982.	122
3.2.	L'alternativa reintegracionista. De l' <i>Estudo Crítico</i> als <i>Acordos Ortográficos.</i>	151
CAPÍTOL II. ELS INSTRUMENTS.	179
4.	L'ortografia com a intervenció planificada sobre el codi.	181
4.1.	Marc teòric. La Planificació Lingüística.	182
4.2.	Definicions.	183
4.3.	Els actors de la PL.	185

4.4.	Les estratègies. Metodologia de la PL.	189
4.5.	La programació.	195
4.6.	<i>Fact-finding</i> . Documentació.	197
4.7.	Determinació d'objectius.	199
4.8.	Procediments.	201
4.9.	<i>Feed-Back</i> i Avaluació.	204
4.10.	Especificitats de la intervenció sobre l'ortografia. Generalitats.	206
4.10.1.	Introducció: escriptura i societat.	206
4.10.2.	Codificació ortogràfica i Planificació Lingüística.	208
4.10.3.	Metodologia de la intervenció planificada sobre l'ortografia.	210
5.	La intervenció sobre el corpus. Preliminars.	212
5.1.	Les causes de la intervenció.	212
5.2.	Com delimitar el corpus. <i>Abstand</i> i <i>Ausbau</i>	215
5.2.1.	Aplicació.	222
5.2.1.1.	Apunt sobre el concepte de "llengua-sostre".	224
5.2.1.2.	El "bilingüisme inherent".	231
6.	Estandardització.	235
6.1.	Caracterització de la llengua estàndard. El model de Paul Garvin.	235
6.1.1.	Propietats de la llengua estàndard.	237
6.1.2.	Funcions de la llengua estàndard.	238
6.1.2.1.	Funcions unificadora i separatista.	238
6.1.2.2.	Funcions de prestigi, marc de referència i participativa.	240
6.1.3.	Actituds que es relacionen amb la llengua estàndard.	241
6.2.	El procés d'estandardització.	247
7.	Codificació.	252
7.1.	Els tipus de codificació.	254
7.2.	Criteris de selecció de les formes normatives.	264
8.	Elaboració i modernització.	274
8.1.	El concepte d'elaboració.	274
8.2.	Renovació.	279
9.	Grafització. La codificació ortogràfica.	282
9.0.	Conceptes preliminars.	282
9.1.	Objectius.	291
9.2.	Estratègies.	296
9.2.1.	Algunes consideracions finals: la norma provisòria.	322
9.2.2.	Les estratègies en acció: un exemple.	324

CAPÍTOL III. LA INTERPRETACIÓ.	331
10. Introducció.	333
11. Quina norma? Breu anàlisi comparativa de les ortografies reintegracionista i isolacionista.	335
11.1. Caracterització de les propostes.	335
11.2. Comentari a les propostes. A propòsit dels criteris emprats.	351
12. Consideracions sobre l'estatus.	365
12.1. Per què, una norma? La imbricació de <i>corpus</i> i estatus.	365
12.2. Per a què, una norma? Algunes precisions sobre l'estatus.	371
12.3. Per a qui, una norma? Els usuaris (I). A propòsit de <i>comunitat lingüística</i> . La noció d' <i>espai simbòlic</i> .	382
12.4. Per a qui, una norma? Els usuaris (i II).	386
12.4.0. Els usuaris, els usos, les lleis... Apunts sobre l'estatus del gallec.	386
12.4.0.1. Estatus jurídic: les lleis de l'ús.	388
12.4.0.2. Estatus demogràfic: el nombre d'usuaris.	395
12.4.0.3. Apunt sobre els usos escrits.	401
13. Més enllà del debat ortogràfic. El gallec, nova llengua romànica?	411
13.0. Preliminars. Classificacions i categories.	411
13.1. El gallec, llengua polinòmica?	416
13.2. El gallec, llengua en via d'emancipació?	429
13.3. El gallec, llengua per elaboració?	436
13.4. Epíleg.	464
CONCLUSIONS.	466
ALGUNES ABREVIATURES EMPRADES.	468
BIBLIOGRAFIA CITADA.	473

Vertical line of dots or artifacts on the left side of the page.

Fragmented text or artifacts at the bottom of the page, including a vertical line on the right side.

"I may add that the victims of schizoglossia are often marked by a disproportionate, even an unbalanced interest in the form rather than the substance of language. In extreme cases they may even turn into professional linguists, just as schizophrenics sometimes become psychoanalysts in order to study in others the symptoms of their own ailment."

Einar Haugen, "Schizoglossia and the Linguistic Norm."

Vertical line of text on the left margin, possibly a page number or header.

Vertical lines of text at the bottom of the page, possibly a footer or page number.

PRESENTACIÓ.

Una tarda d'estiu de l'any 1987, davant dels aparadors de la llibreria *Sargadelos*, a Barcelona, vaig encetar una llarga conversa amb una companya d'estudis. Vam parlar durant una bona estona sobre el fet -aparentment extraordinari- que l'ortografia emprada pels autors dels llibres que estàvem fullejant divergia notablement d'un volum a l'altre. I heus ací que una estudiant de Psicologia i un de Filologia romànica vam descobrir que la informació de què disposàvem no acabava de satisfer la nostra curiositat en aquell moment. El problema de l'ortografia gallega se'ns posava en múltiples dimensions: històrica (quin era l'estat actual de la polèmica; quins n'havien estat els precedents); cultural (com havia afectat la producció escrita -la garantia de transmissió intergeneracional-); (psico)sociològica (com era percebuda pels usuaris; en quina mesura podia influir en el procés dit de *normalització lingüística* -o a l'inrevès); política i econòmica, fins i tot. És clar que una conversa de cafè no permet d'exhaurir tots aquests temes. De manera que vaig decidir continuar investigant pel meu compte.

La meva recerca em va obrir els ulls al debat en (bona part de) la seva complexitat: la polèmica ortogràfica és *quelcom més* que una polèmica ortogràfica. L'àrea lingüística del que avui coneixem com Galícia es debat entre dues tensions oposades: la de generar una nova llengua (romànica), i la de (re)incorporar un segment lingüístic a una de les àrees numèricament més importants de la Romània. Les diferències estrictament tècniques

dels models ortogràfics que en resulten, d'aquests dos pols d'atracció oposats, seran només un dels aspectes (el més visible) de la polèmica.

Aquesta tesi doctoral és el resultat de la investigació a què feia referència en el primer paràgraf. L'ordre que segueixen els diferents capítols i apartats coincideix -deliberadament- amb el procés mental que jo mateix vaig seguir durant la recerca. En primer lloc, una crònica que intenta il·lustrar els precedents del debat des d'una perspectiva diacrònica. Tot seguit, la presentació i anàlisi d'una part de les diferents eines teòriques que han de ser considerades en els processos en què es generen (o es reformen) propostes ortogràfiques. Propostes -les que corresponen al gallec- que són objecte d'un primer comentari a continuació. Faig després una breu incursió en categories que tenen a veure amb l'ús lingüístic (relacionat amb l'estructura), detallant algunes dades corresponents a Galícia. Per últim, faig una nova lectura del debat ortogràfic, posant sobre la taula el conjunt d'elements que prèviament han aparegut, i d'altres que els sintetitzen.

Aquest treball no pretèn ser exhaustiu: intenta ser coherent i, sobretot, útil. La meua voluntat ha estat en tot moment la de redactar el llibre que m'hauria agradat tenir a les mans aquella tarda d'estiu de 1987. És per això que he volgut presentar i ordenar per al lector un bon nombre de referències anteriors sobre la polèmica ortogràfica a Galícia, remarcadament aquelles que són alhora fonts d'unes altres. Els treballs parcials que

s'ocupen de la cronologia del debat són certament abundosos. Tanmateix, com es lamentava el Professor Carvalho Calero (1985), encara no ha estat redactada una Història de l'Ortografia Gallega; de fet -hi insistiré en les pàgines següents- crec que seria una tasca impossible (d'acabar), ara com ara. Les anàlisis de la polèmica, del seu origen i dels motius de discòrdia, també han donat lloc a diferents treballs. Nogensmenys, la meua experiència en els últims anys, la possibilitat que he tingut de participar activament en la (micro)història de la polèmica ortogràfica a Galícia, m'ha ensenyat que, tanmateix, el nivell d'informació sobre el tema que palesa el conjunt de la població és prou baix. I no només fora de Galícia: també a Galícia (i, en el primer cas, també entre bona part de l'elit intel·lectual). En tot cas, aquesta tesi doctoral no explora -en absolut- un terreny completament verge. Ni ofereix, certament, una panoràmica definitiva sobre el problema que presenta. Em consta que l'ortografia gallega és actualment l'objecte d'ambiciosos treballs d'investigadors com António Gil Hernández (la Corunya) o Michaela Luyken (Múnic)*. Que un tema sigui susceptible de despertar l'interès d'uns estudiosos (geogràficament) tan distanciats, palesa clarament la seva intensitat. Qualsevol nova perspectiva, qualsevol nova manera d'atacar-ho, serà, doncs, clarament útil per a la comunitat científica. La utilitat tindrà

* *POST SCRIPTUM*: mentre aquest treball estava satisfent els requisits burocràtics corresponents al seu dipòsit, he tingut notícia de l'aparició del treball de Michaela Luyken, datat aquest mateix any de 1994 (*Das Galizische. Eine Fallstudie zur Verschriftungsproblematik romanischer Minderheitensprachen.*). El coneixement (personal) que tinc de l'autora -i de la seva manera de treballar- m'aconsella de citar-lo ací, i de recomanar-ne la lectura a propòsit del tema que ens ocupa, encara que jo mateix no arribi a temps d'incorporar-ne els continguts.

a veure, per tant, amb l'originalitat en la manera d'enfocar el tema: en el meu cas, amb la selecció de les dades que considero pertinents, la manera de fer-les coherents, i l'aparell teòric emprat. He renunciat a la possibilitat de generalitzar les dades obtingudes per a situacions semblants a la gallega, tot i que he intentat anar deixant pistes que puguin resultar profitoses per a un treball d'aquestes característiques. Crec, en tot cas, que l'anàlisi de les situacions particulars com a tals ja resulta útil per si mateix. Finalment, he renunciat a fer previsions sobre el resultat últim del debat normatiu (tot i que, novament, he apuntat alguns elements que hi poden conduir): negar la capacitat de modelar llur propi destí com a comunitat als usuaris gallegòfons em semblaria un terrible exercici de supèrbia.

* * *

Vaig decidir començar els estudis de Filologia l'any 1982, durant una conferència per als alumnes de COU d'un centre de Barcelona que va dictar el Dr. Sebastià Serrano. Mai no me n'he penedit, d'aquella decisió, que em va donar l'oportunitat d'assaborir cada minut de les classes d'uns professionals excel·lents, des del mateix Sebastià Serrano a Jordi Llovet, de Pere Quetglas a Valeria Salcioli, Basilio Losada i Elena Losada, i tants altres noms que no reproduïxo, però que tampoc no oblidó. Em sembla que aquesta és una bona ocasió per a fer constar la meva gratitud

envers tots ells. Molt especialment, és clar, envers el Dr. José Enrique Gargallo Gil, Mestre i Amic, qui generosament ha posat a la meva disposició el seu temps (i la seva paciència), com a director d'aquesta tesi doctoral.

La llista de persones amb el suport de les quals he pogut comptar en un moment o altre de la realització d'aquest treball inclou noms com els de Manuel Guede (de la DGPL de la Xunta de Galicia) o Jordi Bañeres (de l'ISLC de la Generalitat de Catalunya). Tots ells compten amb el meu respecte i el meu reconeixement. La Fundació Jaume Bofill, de Barcelona, i remarcadament el seu Director Jordi Porta, van atorgar la seva confiança al meu projecte de recerca, que va ser becat en les convocatòries de treballs d'investigació corresponents als anys 1987-88 i 1988-89. Fer-ho constar no és pas una obligació: és un privilegi.

Aquest treball hauria estat impossible sense el suport incondicional dels meus pares i de la meva companya, Roser Corretgé, amb qui fullejava uns llibres a *Sargadelos* una lluminosa tarda d'estiu, ara fa set anys.

**CAPÍTOL I.
ELS FETS.**

0. INTRODUCCIÓ.

"Si chiama galego l'idioma romanzo o neolatino parlato e scritto ancor oggi nella regione che occupa l'estremo lembo nord-occidentale della Spagna - in cui si estendono le attuali province di Lugo, Orense, La Coruña e Pontevedra - delimitata a sud dal Portogallo, a est dalle Asturie e León e ad ovest e a nord dall'oceano Atlántico." (Gambini 1986:11).

Amb aquestes línies s'obre la *Introduzione alla Linguística Galega*, de Dianella Gambini. Per quin motiu hem seleccionat aquest text per a començar el nostre propi treball? En primer lloc, perquè les referències a un *idioma galego* han estat tradicionalment infreqüents en l'àmbit de la Lingüística (Romànica), amb la significativa excepció de treballs d'estudiosos gallecs (i no tots), com veurem després. Com també han estat infreqüents els treballs monogràfics sobre Lingüística Gallega en llengües altres que el propi gallec. Nogensmenys, aquesta varietat lingüística (defugim conscientment l'ús de les categories llengua/dialecte en aquest moment) ha servit com a exemple, en un bon nombre de treballs, per a caracteritzar situacions sociolingüístiques de diversa mena.

Hem triat el text de Gambini, finalment, perquè una lectura atenta de les seves línies mestres, fent-hi les correccions que convingui, descriu perfectament el nostre objecte d'estudi. De les seves paraules podem extreure dues conclusions òbvies:

- Parlem d'una varietat lingüística dins l'àmbit de la Romània ("idioma romanzo o neolatino"). Més concretament, en la perifèria (occidental) de la Romània.
- El glotònim que la designa ("galego") no s'identifica amb el nom de la unitat política (estatal) dins la qual està inserida ("Spagna"). Encara més: l'espai lingüístic que delimita correspon només a una *regione*, a un bocí d'aquella ("le attuali province di Lugo, Orense, La Coruña e Pontevedra" [*sic*]).

I una tercera, no tan evident però igual de significativa:

- Gambini parla d'una varietat lingüística que s'escau en un espai físic extraordinàriament perfilat ("delimitata al sud dal Portogallo, a est dalle Asturie e León e ad ovest e a nord dall'oceano Atlántico."), sorprenentment coincident amb fronteres político-administratives.

Tot plegat és cert, sens dubte. Però no és ben bé "la veritat". Caldria afegir que:

- Parlem d'una varietat de parentiu discutit, tant en termes sociolingüístics com estrictament filològics. Segons Eugenio Coseriu,

"[...] los romanistas e hispanistas están en general de acuerdo en que el gallego es una forma particular del conjunto dialectal gallego-portugués, en cuanto opuesto al conjunto dialectal español (no «castellano», sino: astur-leonés, castellano, en sus muchas formas, y navarro-aragonés) y al conjunto catalán (o catalán-valenciano), y, precisamente, en relación al español, una forma más cercana (y no sólo geográficamente) al astur-leonés y, más estrictamente, al asturiano, que a los restantes dialectos españoles. Pero, con esto, el acuerdo se acaba." (Coseriu 1987:128).

- Una varietat, en qualsevol cas, *minoritària*¹ en el context de l'Estat espanyol. Marcada, a més, per les deficiències formals i funcionals que ens permeten qualificar-la de *subordinada* (cf. cap. II [§ 7.]):

"O indicador negativo máis importante é a continuación do proceso de perda de falantes de língua materna galega [...]. A este indicador negativo ven-se superpor a timidez con que avanza o proceso de normalización lingüística. A

¹ El gallec apareixia descrit al punt 3.24 de l'*Informe Cirici* (Cirici 1980) de la manera següent: "Galícia, a l'Estat espanyol, té 2.800.000 habitants dels quals 2.000.000 parlen correntment el gallec. 2.500.000 l'entenen i 250.000 l'escriuen. Galícia viu sota un règim d'autonomia provisional, esperant el seu estatut definitiu. Existeix una llei de bilingüisme que, si bé no és molt eficaç, no ha deixat de promoure el procés de recuperació de la llengua popular. El motor d'aquesta evolució és, sens dubte, la minoria intel·lectual, literària i universitària. La llengua és ensenyada a les escoles, públiques i privades. Hi ha cinc revistes en gallec. Es publiquen uns 350 llibres a l'any.". Més endavant perfilarem (i actualitzarem) totes aquestes dades.

pesar de contar con un marco legal que se pretende e define como defensa e motor da mesma, a normalización ve-se reducida en moitos ámbitos da vida social a meros usos **testemuñais e ritualizados.**" (Portas 1991:141).

No és sobrer observar que el text de Gambini que obre aquest capítol continuaria dient la veritat si la tercera paraula fos "castellà", i no pas "gallec".

- Amb unes "frontereres" lingüístiques que -com és prou habitual- no coincideixen pas amb les político-administratives:

"El gallego se extiende por toda la Galicia administrativa, más una zona de transición que podemos considerar básicamente gallega hasta cerca de Luarca por Asturias (el Navia como frontera), todo el Bierzo hasta cerca de Ponferrada, los valles de Ancares y Finolledo, con el de Burbia, por León, y ciertas zonas de la provincia de Zamora (hasta Lubián, aproximadamente)." (Rodríguez 1976b:220, -21).

"Claro es que hay que sumar a éstos los hablantes de gallego exterior, los trabajadores oriundos de Galicia diseminados por buena parte de nuestra geografía [l'espanyola?] y por Europa, y las importantes colonias gallegas existentes en Iberoamérica [...]." (Vázquez Cuesta 1971:93).

Una varietat lingüística, en fi, de la qual s'ha predicat l'estatus de *llengua, dialecte, codialecte, Ausbausprache...* I que avui dia -finals de segle i de mil·lenni- no disposa d'una codificació consensuada d'ús general, tot i que gaudeix d'un dels marcs iuslingüístics aparentment més favorables de la seva història. D'aquest fet, l'absència d'un aparell normatiu universalment acceptat (remarcadament pel que fa a l'ortografia), indissociable de les consideracions anteriors -filiació discutida, context subordinat-, ens ocuparem al llarg d'aquest treball. Delimitem, com a marc cronològic, el període 1970-1990, dins del qual es concentra la part més significativa de les propostes codificadoras per a l'ortografia gallega. El debat que en fa referència, a més, monopolitza en bona mesura la producció sociolingüística autòctona². En qualsevol cas, el lapse temporal delimitat serà prou flexible, per les imprescindibles referències a fets històrics i treballs de diversa mena anteriors i posteriors. Cal recordar, de tota manera, que encara està per fer una història de l'ortografia gallega, a l'estil, per exemple, de la que Mila Segarra (1985) ha redactat per al català... si és que es pot historiar un procés que encara resta obert.

² Són prou eloqüents aquestes paraules de José Àngelo Cristóvão en la introducció a la seva "Bibliografia de SL lusòfona": "He inclòs un nombre considerable de treballs referents a la normativització, especialment, a la qüestió ortogràfica. En el si de la lusofonia espanyola, les qüestions lingüístiques es barregen amb les estrictament SL fins a un punt que sorprendrà els estudiosos d'altres comunitats." (Cristóvão 1990:2).

1. EL MARC TEMPORAL. L'ACTIVITAT PER LA LLENGUA.

Certament, no tenim la intenció de fer una caracterització històrica exhaustiva dels anys setanta i vuitanta a Galícia. Considerem, tanmateix, que no seran sobrereres unes breus indicacions inicials que, juntament amb les que acompanyaran les diferents propostes normatives, permetran situar el debat en un context general que en farà més fàcil l'explicació.

Els anys setanta s'obren a Galícia amb la profunda crisi econòmica que afecta el conjunt de països industrialitzats. L'incipient teixit industrial, que s'hauria començat a desenvolupar a l'escalf del creixement dels seixanta, deixarà de generar ocupació, en perdrà i, a voltes, quedarà desmantellat. Alonso (1991) assenyala tres etapes per a la "cronologia de la crisi" a Galícia:

1. Entre 1975 i 1978. El punt àlgid de la crisi internacional, amb efectes profunds sobre l'economia gallega. Destrucció de llocs de treball. Tanmateix, la indústria, orientada al mercat espanyol, evoluciona favorablement tot comptant amb el suport de l'*Instituto Nacional de Industria*.

2. Des de 1979 fins a la constitució del primer govern autonòmic. Restabliment progressiu dels excedents empresarials. Continua la sagnia de llocs de treball.

3. Anys vuitanta. Política d'ajustament industrial.
Reducció massiva de plantilles.

Cal afegir encara a aquest panorama l'envelliment de la població activa en el sector agro-ramader (fonamentalment, per causa de l'emigració), i la inexistència d'un ram agro-industrial propi. Pel que fa al subsector de la pesca, l'envelliment de les flotes i la reducció dels caladers internacionals es traduiran en una pràctica desintegració de la flota gallega de congeladors i la pèrdua de 4.500 llocs de treball entre 1977 i 1987 (Alonso 1991:233-236).

Serà en aquest context que, a les acaballes de la dictadura del General Franco, sorgiran amb força a Galícia "una serie de grupos socialistas y marxistas, e incluso revolucionarios, especialmente en el ambiente de la Universidad de Santiago" (Informe Foessa 1983:36) gestats a vegades la dècada anterior: el 1963 és fundat el Partido Socialista Galego (PSG), i el 1964 la Unión do Pobo Galego (UPG), d'orientació marxista-leninista. Aquesta última, remarcadament, amb un tarannà internacionalista i tercermundista:

"Pensemos que a UPG, por exemplo, aprobou a decisión de invadir Afganistán, viu conveniente a instauración da lei marcial en Polonia e xulga con desconfianza a perestroika. Pensemos que, ata a constitución da CONSEO, o BNG procuraba as súas alianzas internacionais nas embaixadas dos países do Leste ou en movementos e países do Terceiro Mundo de

indubidable fililación prosoviética." [encara que, com és lògic, "(nl) os comportamentos aludidos non son predicables máis ca dunha parte do BNG, non do conxunto dos grupos que integran a súa militancia"] (Fernández Leiceaga 1990).

Ara bé, front al vessant estrictament internacionalista, que consideraria el nacionalisme com un "vici burgès"³, aquest col·lectiu conjuminarà la lluita per la construcció del socialisme amb la d'alliberament nacional (Butragueño & Sánchez-Tabarés 1976:546). De la mateixa manera, en aquell panorama de crisi que hem esbossat, entraran en escena, juntament amb els de dependència estatal, "núcleos sindicais nacionalistas (SOG, 1975 e CCLL, 1973), un fenómeno absolutamente inédito, na Galiza, na etapa contemporánea." (Alonso 1991:247). El factor que ens interessa de remarcar en tots aquests grups és el de la coincidència en la reivindicació de la llengua, un element que no resulta aliè a determinades concepcions teòriques del marxisme a l'hora de caracteritzar el "fet nacional" (v. Serrano 1979). La intensa activitat en defensa de l'ús i la promoció del gallec que duren a terme tots aquells grups (i els nombrosos "hereus" que en resultaran de les diverses fusions i escissions), quedarà impregnada tot sovint -i tant en la forma com en el contingut-

³ En seria un bon exemple el text d'Adiante (òrgan del PSG) citat per Carballo (1988:12) per a reflectir el pensament polític del PSG durant els anys seixanta: "O PSG non é unha rama do galeguismo. Este foi e aínda é hoxe, o movimento anovador da nosa literatura, das nosas artes, do noso pensamento. Mais non é de nengún xeito un movimento político. [...] O noso socialismo, xa que logo, non é a máscara da reacción. Non é nacionalista.". Val a dir, tanmateix, que la praxi lingüística del PSG serà d'ús exclusiu i defensa continuada del gallec (Fernández Rei 1990b:44; Carballo 1988:14).

d'una forta càrrega ideològica que assumeix com a fites indestriables l'alliberament de classe i l'alliberament nacional. Càrrega ideològica que destil·len tota mena d'escrits -i no exclusivament els pamflets polítics- fent referència a la qüestió lingüística. En són un bon exemple aquestes citacions d'una obra poc sospitosa de "revolucionària", la *Gran Enciclopedia Gallega s.v. galego*:

"Y es que, como decíamos, el conflicto lingüístico existente en Galicia no se ubica en última instancia en el terreno del enfrentamiento entre idiomas, sino en el de la *agresión colonial* y la *lucha de clases*.

[...] puesto que la práctica lingüística está inmersa en el mismo modelo que la organización económico-social (la lucha de clases y el colonialismo), la superación del conflicto, esto es, la normalización total del idioma, se presenta entonces como la liquidación de la explotación clasista y colonial, como el triunfo de la revolución nacional democrático-popular." (GEG [vol. XIV, pàg. 223])⁴.

Fóra injust -a més de radicalment fals-, si deixàvem l'exclusiva de la defensa del gallec durant els anys seixanta i setanta en mans dels partits polítics i sindicats de l'(extrema) esquerra nacionalista. Al costat de tots aquells grups, i de l'associacionisme cultural que en depèn -orgànicament o no (v. Fernández Rei 1990b:45-48)- cal situar altres importants

⁴ La informació sobre els autors de l'entrada és la següent: R[osario] A[lvarez] B[lanco], F[rancisco] F[ernández] R[ey] i X[osé] X[ove] F[ernández] (I[nstituto da] L[ingua] G[alega]).

col·lectius, com ara els galleguistes que Carballo (1988:13-14) anomena "Círculo de Piñeiro"⁵. Val a dir que parlem d'un grup situat als antípodes del marxisme, el pensament polític del qual queda reflectit en aquesta citació del mateix Piñeiro:

"A realidade sociolóxica de Galicia non se encuadra no esquema *burguesía-proletariado*. O alcance deste esquema resulta, entre nós, moi reducido e, desde logo, puramente intra-urbán. [...] A verdadeira contraposición social que ocorre entre nós está fundada no dualismo *campo-cidade*. Non é estrictamente económica senón máis ampla e profunda."⁶.

Un grup, en qualsevol cas, estretament vinculat a l'Editorial Galaxia (fundada el 1950), que es caracteritzaria per un tarannà culturalista (Portas 1991:118) que queda perfectament caracteritzat en el "pla d'actuació" que Basilio Losada atribueix al primer quart de segle d'història de l'editorial:

"[...] recuperación del prestigio del gallego como lengua literaria, incidencia sobre las promociones universitarias, aristocratismo intelectual, interés especial por los temas ensayísticos y la narrativa, dejando un poco al margen la

⁵ Per Ramón Piñeiro, a qui Alfonso Magariños presentava així el 1979, en un apunt biogràfic: "Ramón Piñeiro, unha das figuras menos discutidas do galeguismo, está sempre dispoñíbel para todo o que signifique dar a coñecer a Galicia. Pensador e filósofo -aínda que a súa aportación galeguista non se reduce nen moito menos á especulación- é autor de numerosos libros e traballos." (Magariños 1979:111; v. també Rivas 1989:101-103).

⁶ Piñeiro (1959:151). Prenem la citació -que ampliëm de l'original- de Carballo (1988:14).

labor poética, y primeros intentos de creación de una escuela de economistas y sociólogos preocupados por el estudio de la realidad gallega." (Losada 1976:303).

Es tracta, en fi, d'un programa que malda per la recuperació lingüística des d'un cert distanciament intel·lectual. Tot i aquest distanciament, és obligat reconèixer la importància cabdal de l'empresa cultural Galaxia i, per extensió, del "galleguisme culturalista" que s'hi vincula (més encara si es consideren les dificultats pròpies de l'època) en el manteniment i progrés de les lletres gallegues. Tanmateix, sembla absolutament pertinent el comentari de Xesús Alonso Montero (1973:107) a les activitats dels primers anys de l'editorial: "Aun reconociendo la entidad de estas exploraciones, los intelectuales [de Galaxia] están más atentos al «ser» que al «existir» de los gallegos."

1.1. L'ÚS LINGÜÍSTIC.

Per sota de la crosta grisa de la dictadura, que intenta aconseguir la uniformització cultural (cultural?) de tot l'Estat, a Galícia (i no només a Galícia, evidentment) es comença a albirar un intens moviment d'activisme lingüístic de diversa mena. Un activisme que sembla raonablement connectat amb les necessitats de la població "civil", si considerem que les dades de l'Informe Foessa per al 1977 presentaven una immensa majoria (91 %) d'"Habitantes de Galicia que hablan gallego" (Informe Foessa 1983:23). La xifra queda matisada per les dades de l'informe d'Ayestarán i de la Cueva (1974), a partir d'una

enquesta realitzada a 600 mestresses de casa de la comarca d'Arousa (Pontevedra). Els dos investigadors infereixen algunes realitats (tràgicament) significatives: "Cuanto más dinero se ingresa al mes, menos se habla en gallego" (87); "Más de la mitad de los unilingües en castellano tienen automóvil, televisor y frigorífico. Sólo el uno por ciento de los unilingües en gallego tiene esas tres cosas" (90). El que resulta més colpidor, però, és el fet que les actituds psicosocials -l'atribució subjectiva a una classe social-, confirmen les dades dels indicadors objectius (ingressos mensuals, béns de consum):

"Ya no importa tanto, con importar mucho, el hecho -la situación real- de que el que habla gallego sea más pobre, gane menos dinero, tenga menos cosas y disfrute menos servicios que el que habla castellano. *Es que un 88 % de los que se definen a sí mismos como pobres hablan gallego.*" (101).

Tot i que, tècnicament, l'enquesta se circumscriu només a una regió concreta de Galícia, els resultats semblen extrapolables al conjunt. De fet, la pràctica totalitat d'estudiosos acceptaran dos axiomes que orienten la majoria de treballs de contingut sociolingüístic sobre el gallec:

- El grup de ciutadans de Galícia amb menys recursos econòmics és pràcticament coincident amb el dels qui empren majoritàriament el gallec. Una percepció, com hem vist, dotada d'un fonament empíric inapel·lable.

- Hi ha una actitud generalitzada que es correspon amb la premissa anterior: el gallec és la llengua (estigmatitzada) de la pobresa, és a dir, el castellà és l'única llengua-vehicle de promoció social. Parlem d'un fenomen que rep habitualment el nom d'*autoodi* (*self-hatred*):

"El psicòleg nord-americà G.W. Allport -seguint les investigacions de Kurt Lewin- ha definit el sentiment d'*autoodi* com el «sentiment de vergonya que pot tenir algú per posseir les qualitats que menysprea en el seu propi grup, ja siguin aquestes qualitats reals o imaginàries». El mateix autor precisa que «aquest procés pot estar subjacent en les tendències assimilacionistes i ésser el factor que duu l'individu a perdre's per complet dins el grup dominant tan bon punt el seu nivell de possessions, costums i llenguatge el fan indistingible de la majoria»." (Ninyoles 1969:76).

En aquestes condicions, qualsevol ús del gallec en funcions tradicionalment reservades per al castellà (des del pensament científic fins al fet de vehicular discursos polítics) resultarà extraordinàriament útil per tal de superar la tradicional inèrcia de menysteniment: la praxi monolingüe-gallega dels partits polítics de l'esquerra nacionalista tendeix a dignificar la llengua, identificant-ne la reivindicació amb el redreçament nacional i la redempció social; l'activitat "culturalista" permet d'associar valors de prestigi social a un codi que es revela útil per a vehicular l'alta erudició i l'activitat creadora de tota

mena. Com a conseqüència de tot plegat, podrem parlar d'un incipient canvi d'actituds, a finals dels setanta. Amb les paraules de Basilio Losada,

"Falar galego comenza a ser hoxe un sinal de conciencia política e de aristocracia intelectual. O que poida haber nisto de *snobismo* tamén é útil. O galego xa non é un estigma de pertenza a un mundo rústico despreziado. O problema está en que este redescubrimento de Galicia desde os niveis universitario e burgués sexa rápido dabondo para compensar ou evitar a desgaleguización e o esnaquizamento dun mundo rural que sostivo, inconscientemente mais con eficacia, a existencia dunha Galicia auténtica durante 50 anos e que hoxe, pola acción abafante dos medios de comunicación de masas, comenza a desintegrarse." (Magariños 1979:230).

La referència de Losada als *media* no és gens trivial, certament: la programació de la televisió espanyola s'expressa íntegrament en castellà des del 1961 (any de la seva arribada a Galícia) fins l'any 1974, que comença l'emissió amb comptagotes de programes en gallec (el "territorial" *Panorama de Galicia*), tres anys després de l'inici de les activitats del "centre regional de TVE". Encara s'haurà d'esperar uns anys perquè existeixi una oferta de TV plenament [?] gallega, la Televisió de Galícia (TVG, 1985). Una televisió, d'altra banda, que ha estat criticada per diferents sectors -i en diverses ocasions-, tant pel que fa a la (manca de) qualitat de la seva oferta lingüística, com per la

seva escassa operativitat com a dinamitzadora de l'ús del codi autòcton (v., p. ex., Alonso Estravís 1989; Dobao 1990, 1993; Alonso Montero 1991:57-63).

Les especials característiques de la radiodifusió permetran, en canvi, una presència constant d'emissions en gallec des del món de l'emigració, com ara *Sempre en Galiza* (des de Montevideo), *Galicia Emigrante* (des de Buenos Aires), *Os meus amigos da Galiza* (Porto, UPG), etc. (Portas 1991:130). La mateixa BBC havia emès programació en gallec (un *Galician Programme*), de quinze minuts de durada, entre 1949 i 1959 (ANT, 7 [1978:14]). Ja a finals dels anys seixanta, es comencen a emetre des de l'interior un seguit de programes que vehiculen en gallec informació de caire no folklòric, com *Da terra e dos tempos* (a RNE-la Corunya). En les primeries dels setanta, *Radio Popular de Vigo* (COPE) serà la primera emissora privada a emetre en gallec (Portas 1991:130).

La premsa escrita de l'època constitueix, sens dubte, un món apart. La dada més reveladora és l'absència de diaris redactats íntegrament en gallec (només recentment -1994- n'ha aparegut un, *O Correo Galego*). Val a dir, tanmateix, que se'n fa un ús esporàdic, fonamentalment en comunicats polítics, programes, notes de caire folklòric, etc. Una perspectiva general per al 1977 és la que descriu Francisco Fernández Rei (1991b):

"En maio de 1977 *La Voz de Galicia* era, con moito, a que máis liñas publicaba na lingua propia de Galicia, se ben boa parte desas liñas eran notas e comunicados editados tal

cal. Seguíalle *El Ideal Gallego*, que daquela era o xornal que máis colaboracións publicaba ó longo da semana. Fóra da prensa coruñesa, o uso do galego era escaso abondo nos outros xornais [...]" (31).

El panorama no era tan fosc, a la resta de publicacións periódiques. D'entrada -i a banda dels òrgans de prensa de partits políticos i sindicats-, existeix un bon nombre de revistas, fulls informatius, butlletins, etc., redactats preferentment o de manera exclusiva en gallec, tot i que d'àmbit molt restringit. En són exemples la *Folla Informativa da Asociación de Veciños de Meirás*, *As Rans*, de Vilariño, Vieiro (Fene), o *Adro (A Rúa)* -les dues últimes, de caire religiós- (v. Cal Martínez 1989). En un nivell més ambiciós, l'Editorial Galaxia, per la seva banda, editava la *Revista de Economía de Galicia* (1958-1968), i, des de 1951, *Grial*, amb continuïtat fins als nostres dies, tret d'un parèntesi (1952-1963) en què fou censurada. Piñeiro, com a director de la publicació, n'assenyalava els següents objectius:

1º- Ser vehículo responsable da actividade cultural galega.

2º- Ser vehículo de incorporación a Galicia da cultura universal e, en especial, a europea.

3º- Facer presente fóra de Galicia a imaxe da cultura galega.

4º- Contribuir ao prestixio cultural da lingua galega, tanto dentro como fóra de Galicia." (Piñeiro 1982:39)..

Juntament amb Grial -tot i que efímeres- cal destacar dues publicacions: el setmanari *Teima. Revista galega de informació xeral* (1976-1977) i *Man Común* (1980-1981), projectes frustrats de consolidar una revista gallega -i exclusivament en gallec- d'informació general, situades totes dues en l'òrbita de l'esquerra nacionalista (Fernández Rei 1990b:48). I, evidentment, el setmanari *A Nosa Terra (ANT)*, redactat íntegrament en gallec, referent imprescindible des de la seva aparició (el n. 0 és de 1977) fins als nostres dies, vinculat des dels seus orígens al nacionalisme d'esquerres.

Ja hem vist que el tardofranquisme està molt lluny de ser una etapa de foscor absoluta en el conreu, tant oral com escrit, de la llengua del país. Ara bé: cal recordar que parlem d'un codi subordinat (cf. el cap. II [§ 7.] d'aquest treball), que va deixar de ser emprat per escrit de manera habitual a Galícia abans que hi arribés la impremta: fins a mitjan segle XIX no s'imprimirà el primer llibre en gallec (*A gaita gallega*, de Pintos; v. Losada 1976:259). No ens haurem de sorprendre, doncs, en descobrir que tots els usos escrits que fins ara hem anat esmentat, es caracteritzen pel fet d'emprar uns aparells normatius diferents: no hi ha una norma escrita d'ús general. Tanmateix, en el segle que, pel cap baix, podem computar entre el començament de la recuperació literària del gallec (segle XIX) i els finals de la dictadura franquista, ja podem assistir a diversos episodis polèmics que fan referència a la codificació ortogràfica. Pel valor que, com a referents, tindran en el debat posterior, hi dedicarem un apartat.

1.2. EXCURSUS: (BREV) APUNT SOBRE ELS PRECEDENTS.

Una estudiosa gallega, Carme Hermida, que ha dedicat bona part de la seva tasca investigadora a caracteritzar, partint d'una important base documental, la segona meitat del segle XIX gallec (el *Rexurdimento*), sintetitza d'aquesta manera el context sociolingüístic d'aquella època:

"Estariamos diante dun plurilingüismo, neste caso bilingüismo no sentido de que son dúas as linguas faladas na comunidade, de lingua dominante minoritaria. O castelán, estatísticamente minoritario, é a lingua dominante porque é o idioma do status que detenta o poder; o galego, aínda que maioritario, é a lingua dominada por non ter representación nas estruturas do poder." (Hermida 1990:76;1992:57).

Ens trobaríem amb el panorama d'una població majoritàriament gallegòfona -en una proporció 3/1-, amb una distribució funcional dels codis en contacte que permet Hermida pensar a "adapta-lo concepto de diglosia, na concepción de Fishman [Fishman 1967, probablemente], para defini-la realidade lingüística do século pasado" (1992:55). Tanmateix, constata que el canvi de codi detectat obeeix a raons diverses, segons el grup lingüístic de què es tracta. I conclou:

"A definición dada por Ninyoles (1980:57) [segurament, Ninyoles (1972)], que considera a diglosia como unha "superposición de dos idiomas o variedades lingüísticas -frecuentemente como expresión de una jerarquía entre los grupos- y su vinculación a un status cultural", é a que mellor lle cadra á sociedade da época." (Hermida 1992:57, n.70).

D'entre l'extraordinària densitat històrica del XIX a Galícia i a Espanya (Guerra de la Independència, divisió provincial, Guerra Carlina, Primera República...), n'hem seleccionat algunes dades que ens semblen extraordinàriament significatives als efectes de caracteritzar el panorama sociolingüístic de l'època:

- Probablement, un dels fets més remarcables del segle XIX gallec (potser el més determinant) és la sortida de la primera onada migratòria massiva. Sobre una població total que cap cens no situa més enllà dels dos milions d'habitants, nou-cents mil (a banda dels emigrants il·legals) abandonaran el país abans del 1900. La majoria, homes, en edat activa òbviament (Obelleiro 1991). Les tràgiques conseqüències d'aquest fet pel que fa a la baixa estimació i l'autoodi projectat en el propi codi són fàcilment imaginables, més encara si considerem que bona part dels països receptors eren castellanòfons.

- Tots els nivells d'ensenyament reglat es vehiculen en castellà, de manera gairebé exclusiva⁷. Tanmateix, la universalització de l'ensenyament és encara poca cosa més que un objectiu a llarg termini. Per tant, no sembla raonable parlar de l'escola com d'un agent definitiu de castellanització. Aquest fet justificarà la commutació de codi dels "patrons" castellanòfons amb els seus subordinats, per tal de fer-s'hi entendre (o per tal de fer-hi més àgil la comunicació, simplement).

- No hi ha consciència de solució de continuïtat amb una tradició literària anterior: encara no havia estat divulgat el corpus de la lírica medieval galaico-portuguesa. Aquest fet permet a Xesús Alonso Montero marcar una clara diferència amb la Renaixença catalana:

"La Renaixença catalana difiere de la nuestra ya que el escritor catalán no sólo conoce su pasado literario (Edad Media y Renacimiento), sino que escribe, en 1859, con la conciencia de que la tradición literaria de su país, debilitada notablemente en los siglos XVI y XVIII, no se había roto jamás." (Alonso Montero:1973,69).

⁷ Obelleiro (1991:217) assenyala l'excepció de les escoles de ferrado, "chamadas así porque a cambio da educación pagábase un ferrado [mesura de capacitat tradicional] de calquera produto: millo, centeo... Nelas calquera "mañoso simbiótico", incompetente e sen titulación, ensinaba, cando os labores agrarios permitían a asistencia dos nenos, a ler e a escribir [...]"... en gallec.

Davant d'un panorama com aquest, la pregunta cau pel seu propi pes: per quin motiu s'hauria de recuperar el gallec? Com s'explica el *Rexurdimento* de les lletres gallegues durant la segona meitat del segle XIX (una renaixença que fructifica en noms com els de Rosalía de Castro, Curros Enríquez i Eduardo Pondal)? L'explicació tradicional, que vincula el *Rexurdimento* amb el moviment romàntic europeu, que centra la seva atenció en les comunitats i les llengües tradicionalment marginades, no satisfà Carme Hermida. D'entre els factors desencadenants que proposa com a alternativa, ens quedarem amb la "Reivindicación política de Galicia" (Hermida 1992:76). Efectivament, durant la segona meitat del segle XIX Galícia registra una progressió en la presa de consciència nacional, que parteix del *provincialisme* (1840-1886), passa pel *regionalisme* (1886-1916), i arriba al *nacionalisme* (1916 en endavant; datem per Obelleiro 1991:218). Els actors de l'etapa provincialista seran bàsicament intel·lectuals i militars que correspondrien a una mena de petita burgesia. No obtindrà gaire ressò, en qualsevol cas, entre el gruix de la població. Per la seva banda, el regionalisme, que encarna perfectament Manuel Murguía, no té res a veure, lògicament, amb el nacionalisme marxista que esmentàvem en referir-nos al PSG i la UPG. Presenta moltes més semblances (amb tot de matisos) amb les formulacions per a Euskadi de Sabino Arana Goiri (v. Antón & Caminal 1992). Es tracta, en síntesi, de l'intent d'una *intelligencijsa* de justificar el "fet diferencial" de Galícia com a comunitat històrica. En el punt de partença, com assenyala Máiz (1984), es trobaria la teoria de la raça (Gobineau, Gumplovitz, Chamberlain). Parlariem d'un nacionalisme

(avant la lettre, si es vol), de caire etnocèntric -matisadament racista- que troba en el fet lingüístic un element bàsic en la definició del fet nacional⁸:

"O labor fundamentador de MURGUÍA no eido lingüístico vai estar presidido pola aceptación do postulado «lingua distinta, distinta nacionalidade» que se traducira nun abano plural de manifestacións diversas: a claridade conceptual reclamando para o galego o estatuto de *lingua* e o superamento da súa consideración como mero *dialecto*, a reivindicación das súas cualidades intrínsecas [...] ...".
(Máiz 1984:256-284).

Els fonaments lingüístics del fet nacional comporten, sovint, l'elaboració (a vegades la [re]construcció) del codi que ha de ser caracteritzador de la comunitat: l'exemple paradigmàtic és el d'Israel (v. París 1992). Fonamentalment, en allò que es refereix al seu aspecte escrit o les realitzacions orals que tenen a veure amb les activitats públiques (Hobsbawm 1990:123). La recerca filològica tindrà, doncs, un doble nivell d'actuació clarament diferenciat: d'una banda, proveirà els instruments metodològics per a la fixació d'un codi homologable amb els de "les altres nacions"; de l'altra, tant o més important que això, haurà d'establir amb precisió els límits del propi codi amb la resta, i haurà de destriar-ne la *filiació*. Com assenyala Nogué

⁸ Cf. també els objectius que F. Mistral proposava per al *Felibritge*: "1. Aixecar, reviscolar a Provença el sentiment de la raça. 2. Restaurar la llengua natural i històrica del país. 3. Tornar al provençal la dignitat a través de la consagració de la poesia." (Bec 1963:117).

(1991:49), "la primera qüestió que es planteja, implícitament o explícita, qualsevol moviment nacionalista és fins on arriba territorialment la nació.". No és pas infreqüent que la voluntat de fixar unes fronteres territorials nítides inclogui referències a la delimitació de l'àrea lingüística pròpia.

A més dels factors que hem apuntat fins ara, podem detectar la presència d'uns altres elements, que expliquen l'actuació sobre la llengua. Ramon Sarmiento (1986) assenyala el *positivisme*, com a contribució de la *filologia històrico-comparada*, i el *racionalisme lingüístic*. La individuació filològica de la diversitat lingüística europea (el bloc gallego-portuguès inclòs, òbviament) forneix una informació vital sobre la pròpia identitat lingüística, i la connecta amb un passat, susceptible de ser "recuperat" com a futur. El racionalisme lingüístic, per la seva banda, actua com a suport ideològic, identificant geni lingüístic i caràcter nacional.

Ens hem referit a la necessitat de conèixer i conrear el propi codi, que està a la base del pre-nacionalisme que coneixem per "regionalisme". En quina mesura seran satisfets aquests requisits? Per a Murguía, de la mateixa manera que l'origen ètnic de l'home galleg s'hauria de buscar en el tipus cèltic (v. la seva *Historia de Galicia*), la llengua del país tindria un origen de la mateixa naturalesa. Citant novament Máiz (1984:283):

"Polo demais, a xénese e formación do galego segue en MURGUÍA a mesma peripécia que os influxos étnico-culturais recoñecidos na consolidación nacional de Galiza, agás no que se refere á aportación romana. Así, tras dun grande aporte céltico que constituí a base, unha forte presenza romana, posteriores influxos suevos e, xa que logo, nengunha influencia demítica; fenícia ou árabe."

El mite del celtisme, que a Galicia té la seva màxima expressió literària en la poesia ossiànica d'Eduardo Pondal, no amaga l'evidència de l'extraordinària proximitat d'una realitat cultural germana al sud del Minyo (i l'evidència filològica la referma). Tant en els discursos de Murguía com en els seus escrits, la constatació del parentiu lingüístic entre gallec i portuguès hi és present tot sovint. Així, en el discurs als Jocs Florals de Tui⁹, afirma:

"O noso idioma! [...] o hermoso, o nobre idioma que do outro lado de ese río é léngua oficial que serve a mais de vinte millóns de homes e ten unha literatura representada polos nomes gloriosos de Camöens e Vieira, de Garret e de Herculano; o galego, en fin, [...]." (Murguía 1891).

⁹ La celebració d'aquest tipus de trobada de caire literari (o, més genèricament, culturals), els Jocs Florals, apareix com una constatació en diverses "renaixences" de llengües europees. Hobsbawm (1990:116) ja constata l'analogia entre els Jocs Florals catalans i els *Eisteddfodau* gal·lesos; Hermida (1992:82) assenyala que, de fet, "os xogos florais do ano 1861 foron literalmente transplantados de Cataluña a Galicia[...]".

La relació entre gallec i portuguès, i les conseqüències que se n'haurien de desprendre a l'hora de fixar la norma escrita del primer, impregnen el segle XIX (v. un extens aparell documental a Hermida [1992:105-118]). Molt especialment, entre els sectors (pre)nacionalistes. Com assenyala M. Camino Noia:

"Desde fins do século pasado ata o comezo da guerra civil no trinta e seis a unificación do galego e do portugués foi tema de constante debate entre os nacionalistas; e despois da guerra continuará vivo nos escritos de Castelao." (Noia 1992:69).

Als efectes d'aquest treball, ens limitarem a deixar constància del fet, citat sovint com a clar precedent de la polèmica normativa que tindrà lloc entre 1970 i 1990 (v., entre molts d'altres, Henríquez [1984], Montero Santalha [1976;1982b]).

Ens havíem referit abans a la *Gaita Gallega*, de Pintos (1853), com el primer llibre imprès en gallec (gallec, castellà i llatí, més exactament). És, doncs, prou significatiu, que dediqui una part de les seves pàgines a indicar al lector quina és la manera correcta d'escriure la llengua del país, ja que "es criminal desidia en los gallegos/ No dedicarse a recojer su idioma/ Que bien merece algun estudio serio." (69). Proposa uns llargs llistats de paraules (pàg. 69-96), en gallec/castellà i gallec/llatí, indicant valors diacrítics de l'accentuació (que representa el timbre vocàlic), procedències etimològiques de termes gallecs, etc. Així "Avô...Abuela Abó...Abuelo [...]"

òso...Hueso óso...óso" (69), "Freba...Fibra [...] Freixo...Fraxino" (81). El "programa ortogràfic" de Pintos queda resumit, de tota manera, en els versos següents: "Siempre tengo en la memoria/ La regla que V. anda repitiendo/ A saber que se atiende en la escritura/ A la etimología del gallego./ [...] /Así del latin *homo* escribo *home*,/ Y de *gente* y de *genio* gente y *genio*./ De *jam* proviene *ja*, de *jugo* *jugo*,/ De *sepia* escribo *xibia*, y así mesmo/ De *inxerto* *inxerto*, [...] / [...]" (70). L'ús de les grafies *x/g/j*, atenent (o no) a criteris etimològics, per a representar /j/, constitueix l'eix central d'una polèmica que enfronta *etimologistes* i *simplificadors*: els primers, defensors de l'ús de totes tres grafies d'acord amb l'ètim corresponent; els segons, partidaris d'emprar només, en totes les ocasions, la *x*. La premsa de l'època en va plena, durant un temps, i recull uns arguments que van de la filiació del gallec a la facilitat d'aprenentatge de l'escriptura (v. la documentació a Hermida [1987, en especial per al 1888;1992b, més general]). Les tres primeres gramàtiques de l'època (Mirás [1864], Saco [1868] i Valladares [1892], les tres primeres gramàtiques gallegues, de fet) tenen alguns elements comuns, extraordinàriament significatius, com ha detectat Maria do Carmo Henríquez (1986). D'entre aquestes coincidències ens interessa assenyalar que la finalitat de totes tres és eminentment pràctica. Aquesta seria la raó que justificaria l'ús d'un codi forà per a la descripció del propi (totes tres van ser redactades en castellà). I - aparentment- seria el motiu perquè els criteris ortogràfics partissin del model castellà. Així, per exemple:

"Siendo aplicables casi en su totalidad a la ortografía del dialecto gallego, en lo relativo al uso de las letras y a la puntuación, las reglas de la ortografía castellana, nos limitaremos a hacer algunas advertencias sobre las letras *i-y*, *n-m*, *x*, sobre los acentos y algún otro signo." (Saco 1868:186).

Certament, aquesta actitud no és patrimoni exclusiu dels tres gramàtics sobresmentats. La clara *subsidiarietat* respecte al codi amb més prestigi impregna tota la literatura "tècnica" (si se'ns permet d'anomenar-la així) sobre matèria lingüística.

Un últim exemple, pres de Cuveiro (1868):

"El alfabeto gallego consta de las mismas 28 letras del castellano, cuya pronunciación alfabética es enteramente igual á la de este idioma, con la sola diferencia de que los gallegos las hacen indistintamente masculinas ó femeninas, vr. gr. un a unha a, etc.". (1).

En general, i (només) als efectes d'aquest treball, el segle XIX gallec es caracteritzaria pels següents factors:

- No sembla que l'ús escrit del gallec depassi en cap moment el llindar d'una certa elit (intel·lectual i política) autòctona. Els segments de la població que accedeixen als nivells superiors de l'ensenyament ho fan en castellà, i hem de suposar que, donada la seva extracció social, són d'origen castellanòfon majoritàriament. El castellà és

també predominant en els nivells elementals, que, amb tota probabilitat, estan ben lluny d'haver arribat durant el XIX a la totalitat de la població, malgrat l'aprovació (1857) de la llei Moyano (v. Obelleiro [1991:215], cf. l'opinió d'Hermida [1992:24 n.2]). No es pot negar, en conjunt, un augment dels usos escrits en gallec, però sembla innocent -en el context de l'època- suposar que es puguin generalitzar al conjunt de ciutadans gallecs.

- Aquells usos escrits, en qualsevol cas, semblen estar centrats majoritàriament en el conreu literari (i encara el més folklòric) o la reflexió sobre el propi codi. N'és un bon exemple aquest text corresponent a un *Tratado* sobre la forma correcta d'escriure i parlar el gallec, que s'inclou com a apèndix d'un llibre de poemes, obra d'un dels autors menors d'aquell incipient *Rexurdimento*, Manuel Martínez González (Martínez González 1883:121-130):

"No terminaremos este trabajo sin hacer presente nuestro sentimiento porque la poesía gallega, aun por culpa de los mismos organizadores de los certámenes literarios gallegos, sea solo requerida en estas justas para cantar una tradición, un tipo ó una costumbre del pais; siendo asi que se presta á desarrollar en todos los géneros poéticos sus condiciones de ritmo y de belleza, aun mejor que el castellano."

- El segle es clou amb una manca de consens sobre quina ha de ser la manera correcta de representar per escrit el gallec: les incipients (tot i que apassionades) polèmiques ortogràfiques que recull la premsa (cf. novament Hermida 1987), les primeres propostes gramaticals (Saco, Valladares, Mirás), els treballs *ad hoc* (Cuveiro, Martínez González...) no acaben de cristal·litzar en un consens normatiu. No ens ha de sorprendre, doncs, la reflexió de Rosalía de Castro en el pròleg als seus *Cantares gallegos*:

"Sin gramática, sin reglas de ningunha clás, o lector topará moitas veces faltas de ortografía, xiros que disoarán ós oídos de un purista; pro ao menos e pra disimular en algo estes defectos, puxen o mayor coidado en reproducir o verdadeiro esprito do noso pobo e penso que o conseguín en algo... si ben de unha meneira débil e froxa."
(Castro 1863:33).

- En el debat normatiu que nosaltres estudiarem amb més detall, el que té lloc entre c 1970- c 1990, els esdeveniments d'aquest segle són adoptats com a referent en el passat, com a marca de legitimitat (o criteri d'autoritat -per antiguitat). Una part dels arguments es repetirà (la relació amb el portuguès, la facilitat d'aprenentatge...), sense atribuir-los a persones concretes (amb significatives excepcions, com la de Murguía): la tria de referents d'autoritat cercarà més aviat la qualitat

d'aquells, que no pas la seva quantitat, la seva identificació exhaustiva.

- Si acceptem la intuïció d'Hermida (1992:237), segons la qual ens trobem davant de les primeres fases de la gènesi d'una llengua per elaboració -en el sentit klossià (cf. cap. II [§ 5.2.] i III [§ 13.3.] d'aquest treball)-, ara constataríem com durant aquest estadi la referència al codi-matriu és inevitable. L'únic element discordant d'aquesta hipòtesi seria el fet de considerar el castellà (i no pas el portuguès) la matriu de la varietat que se segrega (el gallec). Probablement, podria explicar-se que s'opti per un codi de contrareferència erroni a partir de la situació subordinada. Però, en aquest cas, tot avenç normatiu en aquesta línia implicaria, de fet, un aprofundiment en la mateixa condició. Tornarem sobre el tema en la tercera part d'aquest treball.

Ens hem referit a la manca de consens a l'hora d'acceptar una pauta normativa d'ús universal per a representar el gallec per escrit. Carvalho Calero (1974) es refereix, parlant en aquest sentit del XIX, a un segle d'individualitats, d'intuïcions aïllades. La primera meitat del s. XX, contràriament, representaria l'intent d'aglutinar esforços al voltant de projectes comuns, de caire institucional o parainstitucional:

"Neste sentido, tenham importância histórica as datas seguintes, que som as de fundação de entidades culturais

epónimas: 1906, fundaçom da Academia Galega; 1916, surgimento das Irmandades da Fala; 1920, apariçom da revista *Nós*; 1923, constituïçom do Seminário de Estudos Galegos; 1951, nacimiento da editorial Galaxia." (Carvalho Calero 1974:47).

La llista d'esdeveniments que presentava Carvalho Calero estava lluny de ser exhaustiva, certament. De fet, durant els primers cinquanta anys d'aquest segle, continuen sovintejant les propostes normatives individuals, algunes d'elles prou rellevants. De tota manera, la concentració d'esforços és evident¹⁰. Com evidents seran els avantatges: d'una banda, facilitar que es vehiculin amb més eficàcia les propostes dels qui malden perquè s'estengui l'ús del gallec (i que es generalitzi a les funcions de prestigi); a més, aconseguir impregnar de la legitimitat que atorga l'origen institucional determinades alternatives codificadoras (cf. Alonso Montero [1988]).

1.2.1. REAL ACADEMIA GALLEGA: DICTAMEN DE LA COMISSIÓ ORTOGRÀFICA (1909).

El món de l'emigració està a l'origen de la Real Academia Gallega (RAG). El litògraf José Fontenla Leal va promoure a l'Havana una associació -que va proposar Curros Enríquez com a President-, perquè tutelés les primeres passes de la nova institució. Curros,

¹⁰ Cf. l'opinió de Noia (1992:55), a propòsit de la tasca de reconstrucció cultural engegada per l'incipient nacionalisme del s. XIX: "Os nacionalistas no século XX deixan de traballar individualmente e reúnense en colectivos cunha mellor organización política que os galeguistas do século pasado."

per la seva banda, encarregà a Murguía que constituís la comissió organitzadora corresponent. I l'any 1906 apareixia el primer número del Butlletí de la RAG (v. Carvalho Calero 1974, Alonso Montero 1988). Convé recordar el fet que no parlem d'una Real Academia de la Lengua (o da língua/língua): la institució és multidisciplinària, i l'estudi lingüístic, des que fou creada, només n'ha estat un dels diversos àmbits d'interès (a la manera, per exemple, dels Institut(s) d'Estudis català i occità, amb llurs respectives seccions filològiques). Un fet que, per a Alonso Montero (1973:89), no deixa de ser paradoxal, si hom considera l'existència de diverses veus reclamant la constitució d'una *Acadèmia de la Llengua*, en sentit estricte¹¹, una institució que es responsabilitzés de fixar i depurar el codi (Elías 1879:197; Raimúndez 1890:361; v., sobre l'origen de la RAG, Alonso Montero 1988). La tasca prioritària que es va fixar a la RAG, per tal de contribuir a la gènesi d'un estàndard unificat, va ser la d'elaborar un diccionari. Tasca que va quedar interrompuda el 1928, en arribar a la lletra "C". En general, hom detecta un ampli consens entre els estudiosos gallecs, a l'hora d'avaluar la RAG com una institució poc operativa (v. Alonso Montero 1973:88-89; Portas 1991:100). Als efectes d'allò que ens ocupa, la fixació d'una grafia normativa, ens entretindrem a comentar el "Dictamen" emès per la Comissió Ortogràfica de la RAG amb data de 15 d'abril de 1909. El text es pronuncia sobre les següents qüestions, formulades per la "Comisión de clasificación

¹¹ Alonso Montero es refereix a Pepe Raimúndez (1890). Hi podríem afegir Aurelio Elías, R. Pesqueira, Lamas Carvajal -a qui Alonso Montero atribueix la iniciativa-, etc. (v. un llistat més ampli a Hermida 1992:195-203, de qui citem els autors).

de papeletas para la redacción del Diccionario gallego", el 4 de noviembre de 1908:

1.º Si la ortografía que ha de emplearse ha de ser la etimológica, que es la adoptada por las Academias de todas las lenguas cultas.

2.º Cuántos y cuáles han de ser los signos y caracteres ortográficos.

3.º Si el Diccionario ha de ser únicamente gallego, es decir, redactado todo él en nuestro idioma, ó si ha de ser gallego-castellano." (BRAG t. III, a. IV, n. 26 [25.5.1909], pàg. 46).

En el seu informe, la Comissió¹² manifesta el seu parer favorable a adoptar l'ortografia etimològica, "no sólo por ser la aceptada por las Academias de las lenguas cultas, sino por su conveniencia para los estudios filológicos." (46-47), i en recomana l'ús als escriptors. En qualsevol cas, es continua palesant la dependència del model castellà:

"Letras. Serán las mismas que para el castellano, por ser las que más se aproximan á las usadas en todo tiempo por nuestros escritores." (47).

Pel que fa a la representació gràfica de /j/, s'opta per l'ús de g i j, així com d'x en els casos en què els ètims no presentin

¹² Signen l'informe els membres de la Comissió Ortogràfica de la RAG Andrés Martínez Salazar (president), Rafael Pérez Barreiro, Salvador Golpe Varela i Eugenio Carré Aldao (vocals).

g o j. S'aconsella que es restringeixi l'ús del guionet i l'apòstrof, i es proposa d'adoptar-ne el de tres tipus d'accents: l'agut, com a marca de tonicitat; el greu, distingint les vocals tancades; el circumflex, finalment, per a assenyalar l'elisió d'una vocal doble. I això és tot. En termes generals, la Comissió Ortogràfica de la RAG sembla optar per un (quasi)model contemporitzador. No es pot evitar la impressió que només es tracta d'unes pautes mínimes dissenyades per a orientar la correcta escriptura, i que se'n deixa la fixació definitiva en mans dels usuaris¹³. A banda, és clar, de continuar la dependència explícita del model castellà (v. Gil 1987b:246): pel que fa a l'últim punt, dels tres que es sotmetien al dictamen de la comissió, el que es refereix al Diccionari, es proposa que sigui "etimológico y redactado en castellano, teniendo en cuenta que su uso no ha de ser exclusivo de los gallegos sino también para facilitar á todos el estudio y conocimiento de nuestra lengua."

1.2.2. LA "PROPOSTA FONETICISTA" D'AURELIO RIBALTA (1910).

Del fracàs de l'informe de la Comissió Ortogràfica de la RAG a l'hora de cohesionar els usos escrits del gallec (i, de retruc, del malbaratament del criteri d'autoritat), n'és bona prova una de les propostes ortogràfiques més "exòtiques" que transiten pel

¹³ José Pérez Ballesteros (inclòs per C. Hermida en el grup dels *simplificadors* [Hermida 1987:308]) va caracteritzar perfectament l'actitud a què ens volem referir: "Continuemos, pues, escribiendo cada uno con la libertad que nuestra razón individual nos consienta, hasta que el uso forme ley bastante para poder tildar de discrepantes á los que lo sean." (Pérez Ballesteros 1888:384; les cursives són de l'original).

panorama normatiu del segle XX gallec, la d'Aurelio Ribalta (1910), qui es pronuncia d'aquesta manera, pel que fa al dictamen de la Real Academia:

"A Akademia gallega biña pintiparada pra o kaso [la fixació d'una norma ortogràfica simplificada]. En realidá non podia pasarse sin legislar sobre o punto, e no número 26 de Boletín, do 20 de San Xoane do ano 1909, aparezeu un Informe aprobado.-Deixemos este informe e dobremo la folla.". (140-141).

La lectura d'aquesta primera citació explica clarament a què ens volíem referir quan parlàvem d'"exotisme". Comentarem tot seguit la proposta foneticista (d'aquesta manera es coneix) d'Aurelio Ribalta, que certament no és exclusiva del cas gallec¹⁴. L'objectiu d'aquest model és el ja conegut d'intentar simplificar l'aprenentatge de l'escriptura, per tal d'eixamplar-ne l'ús i fer-la arribar al màxim de la població (165). Veurem a continuació els trets més rellevants de la simplificació proposada, certament radical (recordem que partim d'un model bàsicament coincident amb el del castellà):

- S'elimina tota mena d'accents, tret de l'agut, que representa únicament la màxima intensitat. Es mantenen els

¹⁴ V. per al castellà Mosterin (1981), per al francès Leconte & Cibois (1989:18-19). Parlant de problemes no exclusius del gallec, recordem que el català també va experimentar el seu propi "debat sobre la x" durant la Renaixença, a propòsit de la conveniència de reservar aquest grafema per a representar el so prepalatal fricatiu sord, o ampliar-ne l'ús a la representació dels sons complexos [ks] i [gz] (v. Segarra 1985:173-180).

punts d'admiració i d'interrogació (144-145). L'ús de les majúscules és potestatiu.

- Lògicament, s'opta per *x* per a representar /ʃ/: "xarda, xemeu, Xinzo" (148); *g* per a les realitzacions de /g/: "galiña, gerra" (146), sempre que no es doni un cas de *g(h)eada* (150, -55). Ribalta para especial esment en aquesta peculiaritat de la fonètica gallega, considerant-la plenament legítima, contràriament a l'opinió de Valladares (1884, "Las geadas son un defecto de la gente idiota"), i queixant-se del tractament poc acurat que hi dedica García de Diego (1909) en la seva *Gramática histórica*, publicada l'any abans ("Ante a, o, u se pronuncia algo más fuerte que en castellano [...], sonido que algunos, sobre todo en ciertas regiones, exageran hasta hacerla como la j de esta lengua: esta pronunciación, reputada como defectuosa, recibe el nombre de geadas." [11]).
- *j* es reserva per a paraules foranes: "José, jota (baila)", (147), i de tota manera ha de pronunciar-se com *g*.
- *k* representa /k/ en tots els casos; *z*, /θ/; els grafemes *c* i *q* desapareixen: "kámara, ke [...] zelme, azedo" (147, -49).
- *b* representa totes les realitzacions de /b/; *v* desapareix: "bolbe, baile, chobe, bibe" (145).
- *h* desapareix (149). S'hauria d'emprar només, combinada amb *c*, per a representar /tʃ/ (*ch*): "chainza, chegou" (146).
- [ŋ] es representa afegint un diacrític a *n* (*n̄*), en "una, alguna, ninguna" (147).

- La grafia corresponent a /ɲ/ és ñ; la de /λ/ hauria de ser *ly*, segons Ribalta, però es prefereix *ll* atenent al costum, tot i que, en la seva opinió, la forma més correcta fóra *l*, forma a la qual renuncia per la possible confusió amb *t* i per la dificultat que tindrien les imprentes a reproduir-la.
- El resultat de la contracció prep. + art. (*a + a*, "a llarga") ha de ser representat amb dues *a* (*aa*); s'aplica la mateixa solució, quan es tracta de *a + o* (*oo*).
- Ribalta arriba a plantejar-se problemes relacionats amb el *sandhi* ("Falamos sin fazere pausa antre fala e fala. ¿Débese deixare un branko antre fala e fala no eskirto? ¿Koma deberase fazere a dibisión na eskirtura?"), tot i que el deixa com "Outro punto a estudiare" (160).

Totes aquestes solucions haurien d'eliminar de l'ortografia les tres "complicacions" que Ribalta hi detecta: l'homografia, l'homofonia, i l'existència de grafemes sense correspondència fonètica (163). Es pretèn, en fi, que correspongui a "Cada letra falada, una letra eskirta" (165). Probablement, aquest és l'argument que resumeix totes les propostes dites foneticistes. Serà reprès, entre altres, per V. Rodríguez Díaz (1931: "algo esí komo un atallo pra ler y-eskirbir millor o galego, eskirbindo komo se fala e lendo tal komo s'eskirbe"), i Carlos-Peregrín Otero (1965), sobre el model del qual parlarem més endavant. Probablement, l'ortografia d'Aurelio Ribalta (que ell mateix va posar a la pràctica en un poemari, Ribalta [1910:5-137]) no és més que una herència extrema de les tesis simplificadores,

forçant-ne la coherència al màxim: si els "equistas" o "simplificadores" propugnen l'ús de *x* per *x/g/j*, com un pas endavant per a facilitar l'assoliment de la competència ortogràfica per part del gruix de la població, ¿no és lògic operar en conseqüència amb les parelles *c/z-c/q-b/v*, o la improductiva *h*?

Tot sembla indicar que continuem assistint a un debat de franctiradors, i referma la sospita sobre la poca eficàcia de la RAG en tant que punt de trobada i discussió de les alternatives ortogràfiques. A tall d'exemple, recordem que en aquelles dates (4 de febrer de 1911) la Diputació de Barcelona -a proposta de Prat de la Riba- creà la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la Ponència Ortogràfica de la qual discutí fins a sis redaccions de les Normes (Segarra 1985:310), tot demostrant una dedicació molt més notable que la Comissió homònima de la RAG¹⁵.

1.2.3. LES IRMANDADES DA FALA. A Nosa Terra.

El 18 de maig de 1916 és fundada a la Corunya la [H]irmandade de Amigos da Fala Gallega, precisament en els locals de la RAG, encara que desvinculada d'aquella, i sota la direcció d'Antón

¹⁵ Continuant amb les comparacions, serà interessant de remarcar que la Ponència Ortogràfica de la Secció Filològica de l'IEC va debatre, entre d'altres, la proposta de Pompeu Fabra d'eliminar les *hh* -especialment les etimològiques, però també les tradicionals. Seguint amb les coincidències, el mateix Fabra havia proposat, en el Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana, que fossin adoptades les grafies *l* (per a */λ/*), i *yl*, per tal de distingir */j/* procedent dels grups llatins *c'L*, *g'L* i *LJ* (Segarra 1985:292, -93; 311).

Villar Ponte. Entre 1916 i 1920 es constitueixen *irmandades* a les altres tres capitals provincials, a més d'altres ciutats, gallegues (Monforte, Ortigueira ...) i de l'emigració, com Madrid o l'Havana. Com el propi nom indica, les *Irmandades da Fala* (IF) malden per dignificar i eixamplar l'ús del gallec, amb un programa marcadament nacionalista que inclou també la millora de les condicions sòcio-econòmiques del país (Sande Soárez 1981). De fet, com observa Alonso (1991), les IF representaven un intent d'aglutinar els sectors regionalistes, mancats d'alternatives organitzatives. El més destacable de la seva activitat serà, però, la superació d'aquell regionalisme, fins al punt que probablement podem parlar de les IF com a nucli germinal del nacionalisme (estricte) gallec. El 1918 celebren a Lugo la *I Asemblea Nazionalista*, durant la qual és signat un *Manifesto*, que ha estat considerat el document fundacional del nacionalisme gallec¹⁶, un esboç programàtic (v. Alonso 1991:248; Villares 1984:186, -87) que recull alternatives polítiques (autonomia integral, federalisme iberista -incloent Portugal), socials (consideracions -encara que tèbies- sobre la redempció dels treballadors agrícoles), econòmiques (defensa del lliurecanvisme) i culturals (fonamentalment, la cooficialitat gallec-castellà). La decisió d'optar per la participació electoral, o mantenir-se en un distanciament de signe culturalista, provocarà un greu enfrontament entre els representants de la *irmandade* de la

¹⁶ El text que hom acostuma a citar com a emblemàtic d'aquella declaració és el següent: "Tendo Galicia todas as características esenciais de nacionalidade, nós nomeámonos, de hoxe para sempre, nacionalistas galegos, xa que a verba «rexionalismo» non recolle todas as aspiracións nin encerra toda a intensidade dos nosos problemas." (Villares 1984:185).

Corunya i un grup encapçalat per Vicente Risco (bàsicament, la *irmandade d'Ourense*), defensors, respectivament, de les dues perspectives. En la IV Assemblea Nacionalista (Monforte de Lemos, 1922), i mitjançant la substitució del vot individual pel corporatiu (el grup corunyes era més nombrós), Risco farà prevaler les seves tesis abstencionistes¹⁷, que culminaran en la constitució de la *Irmandade Nazionalista Galega* (ING). El grup corunyes demanarà que se celebri una nova Assemblea, però el debat queda interromput a causa de la Dictadura de Primo de Rivera, amb la qual col·laborarà Risco, confiant -sense èxit- en un suposat esperit descentralitzador que portés Galícia a assolir una Mancomunitat com la catalana. La fractura de les IF es palesa, precisament, en l'actitud de la *irmandade corunyesa*, d'oposició a Primo de Rivera.

En síntesi, i pel que fa a l'aspecte lingüístic, les IF enceten una tasca de difusió de l'ús social del gallec, de la seva generalització al conjunt de la societat. Front a l'ús restringit -literari i/o erudit- que havia caracteritzat els precedents més immediats, treballaran pel foment del seu conreu extraliterari, i, en general, per dotar-lo d'una plena funcionalitat (Carvalho Calero 1974:49), tot comptant, des de bon començament, amb un

¹⁷ Hi ha interpretacions que apunten a les escasses conviccions democràtiques reals de Risco. En seria una prova la carta que hauria enviat a Viqueira, amb fragments tan significatius com el que segueix: "[...] o noso movemento é realmente un movemento de élite [...]. Vostede non me poderá negar o valor excepcional que ten que ter o voto dun Castelao ou dun Cabanillas, por fronte ó voto dunha masa calquera" (cit. per Casares 1981:64-65). N'hi ha també que expliquen el seu abstencionisme per un nacionalisme radical, que el porta a no voler participar en els mecanismes polítics d'un Estat aliè (Beramendi, cit. per Alonso 1991:248; cf. Casares 1981:63-64).

òrgan d'expressió (*A Nosa Terra. Ideárium das Irmandades da Fala*), redactat íntegrament en gallec, publicat sense interrupcions durant vint anys (1916-1936)¹⁸. Com era d'esperar, *A Nosa Terra* no restarà al marge del debat ortogràfic. Segons que assenyala Maria do Carmo Henriques (1992), l'any 1919, en concret, resulta especialment íntens. Defensant la postura foneticista, intervindrà, lògicament, Ribalta, rebutjant la possibilitat d'adoptar l'ortografia portuguesa, perquè no respon al seu objectiu de "pra cada fonema unha grafia sola; sin que cada grafia repersentar mais qe un soio fonema" (*A Nosa Terra*, 93); i, al seu costat, X. Palazios: "Estou kon Rribalta. [...] E perciso pensar en un-a ortografia galega. [...] Estou en ke debe ser a fonétika." (*A Nosa Terra*, 100). Enfront tindran els defensors de l'acostament a la norma portuguesa, els de la "norma tradicional" (de base castellana), i aquells que propugnen un distanciament teòric de totes les tendències, defensors -amb el terme proposat per Henriques (1992:205)- d'un cert "liberalisme ortogràfic". En serien una bona mostra les paraules de Vicente Risco (*A Nosa Terra*, 95): "Non creio que sexa preciso uniformare a nosa ortografia. Eu son nemigo de toda uniformidade; penso qu'ò que se debe fazer é desuniformizar á xente."¹⁹. El màxim exponent

¹⁸ *A Nosa Terra* havia estat el nom de la publicació del grup *Solidariedade Gallega*, intent de front comú dels parlamentaris gallecs, segons el model de la *Solidaritat Catalana*, d'un marcat tarannà agrarista, pràcticament desaparegut des del 1913 (v. Barreiro 1982:59; Obelleiro 1991:222; Ramón Máiz 1984:205-206). El nom encara tornarà a ser recuperat, en època més recent, per al setmanari d'inspiració nacionalista *A Nosa Terra* (n. 0, 2-12-1977).

¹⁹ No resulta gens trivial conèixer l'opinió de Risco, si tenim en compte l'extraordinària importància de la seva presència en el grup *Nós*. Si valorem el fet, per exemple, que, a més de fundador i director de la revista homònima, en va ser el

del "bàndol lusista" serà, sens dubte, J. Vicente Viqueira. De fet les IF, i més concretament Antón Villar Ponte i Viqueira han estat citats tot sovint com a precedents a l'hora de postular l'existència d'una unitat lingüística gallego-portuguesa, i la necessitat de promoure el consegüent acostament normatiu del gallec a l'estàndard portuguès (Alonso Estravís 1986b; Henríquez 1984; Montero Santalha 1982, 1982b, ... ²⁰). Viqueira denunciarà la incapacitat de les ortografies dites fonètiques per a representar les diverses varietats dialectals (Concepción Fernández 1979:491-492). Aquesta mancança no s'adiu amb la voluntat que siguin d'ús universal, que orienta llurs defensors (Viqueira 1918:174). L'ortografia ideal, en la seva opinió, hauria de ser susceptible d'encabir totes (o la gran majoria de) les varietats que conformen un sistema lingüístic, hauria de satisfer una funció *unificadora* (1918:175). De manera que, un cop assumida la identitat lingüística gallego-portuguesa (1974, *passim*), s'hauria de tendir a adoptar progressivament les solucions gràfiques del codi "germà", perfectament vàlides -amb petites modificacions- per a representar el gallec (cf. Villar

responsable del nombre més elevat de col·laboracions (Casares 1981:79), a més de teòric generacional (a l'assaig "Nós, os inadaptados") i del nacionalisme ("Teoría do Nacionalismo galego"). Ja podem imaginar-nos quina mena de transcendència podrien haver tingut les seves idees ortogràfiques.

²⁰ Per cert, que l'acostament proposat no sempre es limita al terreny lingüístic. En els "Discursos á Nación Galega" (la coincidència del títol amb el de l'obra de Fichte és deliberada), de Villar Ponte, podem llegir: "Creando valores na lingua propia, axiña seremos universáis, pónonos en xeito de formarmos unha gran nación de réximen dual coa Lusitania." (citem per Baliñas 1974:19). Aquesta voluntat d'acostament, de caire polític, anomenada pel mateix Villar Ponte *pangaleguismo* (v. Villares 1983), també va ser glossada per un autor català, Ribera i Rovira (1911).

Ponte 1971:346); el model proposat és el de la unificació lingüística de flamencs i holandesos (Viqueira 1918:176; Villar Ponte 1971:346²¹). De tota manera, el mateix Viqueira no va emprar en els seus escrits les normes ortogràfiques -ni morfològiques- portugueses d'una manera rígida, i aquells presenten, de fet, nombroses vacil·lacions a l'hora de fer servir formes com *-zón/-ción*, *-ble/-bel*, l'ús dels pronoms, etc., que segurament no sempre serien imputables a errades dels impressors (cf. Alonso Estravís 1986b).

Un exemple habitual del pensament de Viqueira en matèria ortogràfica és el text que segueix:

"TEÑO unha razón fundamental contra a ortografía fonética: admitindo-a apartariamo-nos do mundo lingüístico inteiro. ¡E isolarse é morrer! Ningunha língua escribe-se fonéticamente. Sobre todo isolariamo-nos do portugués. O galego, non sendo unha língua irmá do portugués, senon unha forma do portugués (como o andaluz do castelao), ten-se que escribir pois como portugués. Vivir no seu seo é vivir no mundo; é vivir sendo nós mesmos!" (Viqueira 1919:180).

La tasca de dinamització cultural de les IF impregnarà totes les activitats culturals de signe galleguista de l'època, d'entre les quals destaquen la creació del *Conservatório Nazonal de Arte Galego*, projectes editorials -*Céltiga*, *Lar*, *Alborada*- i, fonamentalment, la revista *Nós* i el *Seminario de Estudos Galegos*

²¹ Sobre la història de la unificació del neerlandès, v. Peeters (1989), relacionant-la amb una hipotètica unificació gallego-portuguesa.

(SEG). Com assenyala Carvalho Calero (1974:50), probablement el fet més remarcable de tot plegat sigui la continuïtat en la tasca de promoció del gallec: alguns acadèmics col·laboren en la gestació de les IF, i membres d'aquestes formaran part de *Nós* i/o del SEG.

1.2.4. ANYS VINT: *NÓS*. SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS.

El primer número de la revista *Nós. Boletín mensual da cultura galega, órgao da Sociedade Galega de Publicacións "Nós"* apareix el 30 d'octubre de 1920. La continuïtat es trencà definitivament amb el número 139-144, el desembre de 1935 (el n. 145 original, tot i que probablement fou imprès, no va arribar al mercat en el seu moment [Alonso Montero 1973:93; Losada 1976:281]), havent experimentat una interrupció prèvia entre 1923 i 1925 per motius econòmics i desavinences internes [Henríquez 1989:259]). Ens referim, en tot cas, a l'interior, car va continuar essent publicada a l'exili, encara després del 1935. Baliñas (1977:8) ha apuntat que el nom de la revista podria estar inspirat en el del *Sinn Fein* (=nosaltres sols) irlandès (una hipòtesi suggerida per Isidoro Millán). A banda d'aquestes qüestions, el fet és que la revista i l'editorial homònima donaran nom a una extraordinària generació d'escriptors, caracteritzada per l'intent d'obrir a l'exterior la vida cultural gallega. Una generació que, partint del cosmopolitisme, completa una mena de cercle iniciàtic que la torna al propi país (si més no, el "grup ourensà", Risco, Cuevillas i Otero Pedrayo; v. Losada 1976:282).

La pràctica individual dels homes de *Nós*, i la col·lectiva de la publicació del mateix nom, palesen un interès constant pel fet lingüístic, de manera que no seran alienes en absolut a tot el que tingui a veure amb la fixació normativa. La trajectòria de la revista ha estat classificada en diverses etapes, atenent a criteris de contingut (de creació literària o científic) i en relació amb el context històric (abans de/ després de/ durant la dictadura de Primo de Rivera; v. -també per a tot el que segueix- Henríquez 1989). Al marge de qualsevol mena d'intent classificatori, la prouja lingüística serà una constant: el gallec n'és permanentment el codi vehicular, i tot sovint l'objecte de reflexió. Els homes de *Nós*, des d'una posició intel·lectual i culturalista, intenten sacsejar la consciència del país. I la llengua és considerada un instrument de primer ordre en aquella comesa. Segurament -com observa Xesús Alonso Montero (1973:22-23)-, no hi ha cap raó que ens permeti suposar que *Nós* va arribar a la generalitat de la població, més enllà d'una elit intel·lectual galleguista. Tanmateix, la importància de la tasca generacional fou definitiva a l'hora de bastir un concepte clau en l'articulació nacional del país: el de *cultura gallega* (Villares 1984).

Paral·lelament en el temps, el SEG, fundat el 1923 per un col·lectiu d'universitaris (Cotarelo Valledor, Filgueira Valverde, Bouza Brey, ... posteriorment Carvalho Calero, Xaquín Lorenzo, etc.) s'ocuparà d'explorar les diverses manifestacions culturals gallegues, de manera semblant a la *Sociedad de Estudios Vascos* o l'*Institut d'Estudis Catalans* (Portas 1991:105).

Estructurat en seccions, ens interessarà de destacar la tasca duta a terme per una d'elles, la filològica. Carvalho Calero esmenta, com a treballs inicials, un vocabulari gallec-castellà parcialment publicat, així com un *catálogo da língua galega* i un (projecte d') estudi fonètic sobre el vocalisme gallec, dels quals no n'ha quedat cap constància escrita (Carvalho Calero 1978b:114). Durant l'Assemblea General d'abril de 1928, a Pontevedra, Antonio Couceiro Freijomil havia presentat unes bases per a la unificació de l'ortografia gallega, que foren publicades posteriorment amb un apèndix d'Abelardo Moralejo (Couceiro 1929). Posteriorment, el SEG farà públiques les seves pròpies normes (1933, per acord de la Junta General del 15 d'octubre), i, després, una *Engádega* (abril de 1936), tot reconeixent el deute amb la proposta de Couceiro Freijomil.

Les comentarem tot seguit, juntament amb algunes observacions ortogràfiques de la *Gramática de Lugo* Freire (1922)²², una proposta ortogràfica publicada en l'emigració (Gómez 1927), i un repertori lexicogràfic, el *Vocabulario Castellano-Gallego* de les IF²³, que ens donaran una idea del "panorama normatiu" del primer terç del segle XX.

²² La *Gramática do idioma galego* de Lugo Freire ha estat considerada el primer treball d'aquestes característiques redactat en gallec. Un precedent immediat seria el *Compendio de Gramática galega* (Biblioteca Galeguista da Coruña, 1919), atribuït a Leandro Carré (cf. -per al tot el primer terç del s. XX- Noia 1992[:66]).

²³ El *Vocabulario de les IF* fou publicat sense indicacions de l'autor, amb tota l'aparença de ser una obra col·lectiva. Carvalho Calero (1983) l'atribueix -si més no, l'edició- a Salvador Mosteiro, membre de les IF i (probablement) de la direcció de *A Nosa Terra*.

Les normes del SEG²⁴ (SEG 1933) parteixen de la unitat primigènia gallego-portuguesa (4), tot i que renunciem, ja d'entrada, a la possibilitat que el segment gallec es regeixi per la norma portuguesa (5). Un fet que no exclou, de tota manera, la possibilitat de recórrer a la llengua de l'altra banda del Minyo, per tal d'omplir els buits normatius que presenta el gallec. Aquest seria el mètode que hauria guiat el Seminari des del començament de les seves activitats, segons que assenyalen els autors (5). De tota manera, convé destacar que hom considera igual de legítims els manlleus (normatius) portuguesos que els castellans: "[...] cando unha construción castelán que viña suplir unha falta no galego tomou patria no noso idioma, se aquela é superior técnicamente á portuguesa co-ela debemos ficar.". La "superioritat tècnica" de l'ortografia castellana ja havia estat glossada per Couceiro Freijomil, basant-se en la consideració d'aquella, per part de Menéndez Pidal, com "«la más perfecta entre las ortografías de las grandes lenguas literarias»" (Couceiro 1929:18). Tot plegat contrasta clarament amb les opinions que recull l'*Advertencia preliminar* al *Vocabulario* de les IF (1933:8), assenyalant la conveniència, i encara l'obligació, de participar en la tasca d'unificar l'ortografia gallega, i, alhora, d'acostar-la a la portuguesa "toda vez que se trata, al fin y al cabo, de una misma lengua.". Si el SEG fixava un criteri "tècnic" per a les tries normatives,

²⁴ Entre els membres de la ponència redactora, Carvalho Calero (1978b:114) esmenta Pedret Casado, Pereira Rial, González García-Paz, Filgueira Valverde i Lorenzo Fernández.

i Couceiro proposava el mimetisme de l'ortografia castellana, per ser "tècnicament més perfecta", des de la seva *Grafia gallega*, Fuco Gómez (1927) considerava "qui é un erro crêr qui sexa unha necesidade o pensar na grafía portuguesa ou na hespañola, cando se isquirbe en galego; ma sí nos parecez moito mais acertado o faguer caso, nante tudo, das particularidades da nosa lingua con respecto ao seu grafismo, ao seu orixe e á sua fonética." (Gómez 1927:12). Queda clar que s'ha de matisar la idea que l'aproximació al portuguès era un fet general en la primera part del segle XX (Portas 1991:106-107), tot i els comentaris del vocabulari de les IF, i malgrat que, certament, es tracta d'una opinió prou generalitzada entre els homes de Nós (cf. Noia 1992:68-73). Per cert, que la revista del mateix nom no serà aliena al debat normatiu: com assenyala Henríquez (1989:276), els seus responsables manifesten constantment llur interès per l'estat de la qüestió, i es mostren disposats a atendre totes les opinions. Així, per exemple, adverteixen de la publicació de la *Grafia gallega* de Fuco Gómez, tot considerant que "sen estarnos conformes en todol-os puntos co-a grafia que propón, nin tampouco c'algunhas das formas verbás qu'emprega, non deixamos de considerar importante o seu traballo" (Nós, 54 [1928]).

Couceiro identifica l'heptavocalicitat del gallec, tot i que renuncia a l'ús d'un sistema d'accentuació capaç de reflectir-la, per tal de restar dificultats a l'aprenentatge de l'ortografia (Couceiro 1929:7-8). Les normes del SEG concorden pràcticament en aquest punt ("Non se fará distinzón gráfica entre as vocás abertas e pechadas, nin entre as longas e breves [...]"), SEG

1933:7). Coincideixen també a considerar l'excepció d'alguns monosíl·labs, que caldria accentuar, remarcadament els resultats de la contracció prep. + art., que Couceiro suggereix de marcar amb accent circumflex -â-, i el SEG, agut -á-. Lugrís Freire (1922:9) ampliava la utilitat de l'accent circumflex i proposava que se'n generalitzés l'ús per a "abrir e alongar o son da vocal" (*Irmã, abô ...*). La norma general, però, serà l'ús de les regles aleshores vigents per al castellà, amb l'excepció del valor diacrític en é -verb-/ e -conjunció- (ê/e, respectivament, per a Lugrís), els pronoms nós i vós, i l'extensió de totes les regles a les majúscules (SEG 1933:9). Amb petites esmenes, depenent dels autors, és evident que el sistema d'accentuació castellà serà el que hom empri de manera majoritària fins als anys setanta (i encara després, segurament; cf. també, per a aquest primer terç del segle, Fuco Gómez 1927:62-63).

Pel que fa a les consonants, Couceiro hauria optat inicialment per un criteri fonètic ("Una ortografía resulta tanto más perfecta cuanto más se acerca al ideal de que cada sonido esté figurado por un signo propio." [Couceiro 1929:15, cf. els comentaris anteriors a Ribalta 1910])). Criteri que es justificaria en les dificultats d'aprenentatge que hauria de comportar un model ortogràfic basat en l'etimologia, remarcadament per a la qüestió x/g/j, en procedir el fonema corresponent de sons etimològics diferents (*genesta, januariu, pisce*). En conseqüència, opta per recomanar l'ús -que, d'altra banda, considera generalitzat- de x en tots els casos (cf. també Lugrís 1922: "Por outra parte é xeneral e característica da nosa

escritura representar este son por x, o que dona moita facilidade para a lectura."). El SEG, per la seva banda, recollirà la proposta, advertint, però, que la norma resultant és provisional (SEG 1933:8), i admetent -paradoxalment- l'ús de les grafies alternatives *is, ns* en el cas de les "verbas enxebres" -"eisame, ensame"-, que considera variants dialectals²⁵.

La preferència de Couceiro per les solucions fonètiques s'esvaeix a mesura que avança en les seves propostes, fins a arribar a la clara i simple adopció de les normes castellanques. D'aquesta manera, proposa l'ús de *h* en les mateixes condicions que en castellà (Couceiro 1929:17-18), amb l'única excepció dels equivalents gallecs no diftongats dels termes castellanques amb *ue-* (*huevo/ovo, hueso/oso...*) -les Normes-SEG proposen en tots els casos l'escriptura etimològica ("home, hoxe, herba, Hespaña")-, coincidint amb Lufrís (1922:12), que afegeix el criteri del "costum". Couceiro emprarà la mateixa solució per a clarificar l'ús de *b/v*, de la mateixa manera que al Vocabulari-IF (1933:7), aconsellant el "criteri fonètic" -ús sistemàtic de *b-* en cas de dubte (les Normes-SEG no esmenten aquesta parella). Més curiós resulta el fet que atribueixi a la influència castellana l'ús de *z* (tant la grafia com la realització interdental fricativa sorda), que proposa de mantenir, en tot cas (Couceiro 1929:10). Novament coincideixen les Normes-SEG, la sisena de les quals diu literalment: "Co fin de ir desbotando o son «z» castelán, que non

²⁵ Potser caldrà recordar al respecte que les Normes estaven pensades per a l'ús intern del SEG "e nom se presentam como baseadas em rigorosos alicerces científicos.", com assenyala Carvalho Calero (1978b:114).

é galego, prescindase de todo «z» final e mais do inicial de verbas que en latín comencan por «s» usando só esta derradeira letra; así, «lus», «vos», «soco», «sugar»." (SEG 1933:8; la cursiva és nostra; cf. també LUGRÍS 1922:2, "O z final sona s suave: cruz, luz, Guitiriz pronúnciase crus, lus, Guitirís"). També hi coincideixen les "Advertencias preliminares" del *Vocabulario* de les IF: "Creemos que en otros tiempos era esta última la forma correcta (forma por cierto a la que tienden todos los pueblos de España y de Hispanoamérica, con la sola excepción de los castellanos)" (IF 1933:7). També hi ha acord a rebutjar l'ús de *lh*, *nh* i *ç* (Couceiro 1929:10-11; SEG 1933:2-3), la qual cosa fa pensar en un ús d'aquelles grafies -ni que fos anecdòtic- en l'època que ens ocupa. Una impressió que queda confirmada per les paraules de Couceiro: "El capricho, el afán de singularidad, la ignorancia o cualquier otro motivo de igual fuste, originó que ciertos escritores, muy pocos felizmente, procurasen traer al gallego las grafías portuguesas *lh* y *nh* en vez de *ll* y *ñ*." (Couceiro 1929:14)²⁶. Hi ha coincidència també en el manteniment de grups consonàntics (si més no, -PT- i -BV-: *apto*, *obviar* [SEG 1933:8; Couceiro 1929:20]).

Pel que fa als signes auxiliars, el SEG recomana prescindir del guionet, tret d'algunes excepcions, com ara:

- La grafia resultant d'articular com a [l] una r o s

²⁶ Cf. també LUGRÍS (1922:17), en el capítol dedicat a la morfologia, a propòsit de la forma -ble, -bre: "Dende logo que a terminación en *bel*, que agora empregan algú innovadores que deixan as augas galegas pol-as estranas, é sinxelamente portuguesa, barbarizada na ortografía."

original, en final de paraula, en un verb seguit d'un article ("querel-o neno", "buscal-a muller", "comichel-o pan": la grafia també és l). O bé, la mateixa assimilació, en el cas de substantius, adjectius o pronoms (Couceiro afegeix preposicions i adverbis) davant d'article o pronom àton: "todol-os" (< "todos os"), "vol-os" (< "vos os"), "pol-os" (< "por os"), etc. (cf. Lugrís 1922:8-9).

- El "i eufònic[a]", i antihiàtica, pròpia de la parla popular per a Lugrís (1922:7), apareguda per fonètica sintàctica, davant de substantius començats per a ("«a i-auga», «a i-alma»") i -curiosament- només en cas d'anar precedida de l'article femení singular, com s'adverteix en una *Engádega* posterior (SEG 1936:4): "asi nunca «sua i-alma»".
- La reducció de l'adverbi de negació *non* a *n* (Couceiro afegeix *nin* > *ni*, i considera que *non* es redueix a *no*) davant de paraules començades per vocal.

Quant a l'apòstrof, les Normes-SEG en prescindeixen, mentre que Couceiro (1929:25-31), qui també el desaconsella, per tal de mantenir la integritat de les formes escrites (un criteri que ja havia formulat a *Nós*, 24 [1925]), el reserva per a algunes contraccions ("c'unha", "n'había", "n'este", etc.). Lugrís Freire, tot i que assenyala una bona casuística d'usos de l'apòstrof, els desaconsella clarament ("Debe, pois, limitarse canto se poida o seu uso.", Lugrís 1922:10).

Ens interessarà destacar també les breus indicacions sobre morfologia, formació de plurals en concret, que clouen les Normes del SEG: les paraules que acaben en vocal, afegirien *-s*; les acabades en *-r* afegirien *-es*; les acabades en *-l* polisíl·labes agudes canviarien *-l* per *-s*, i la resta afegiria *-es*; les acabades en *-s*, finalment, essent agudes afegirien *-es*, altrament restarien invariables. Dins d'aquest últim cas, s'assenyala la possibilitat que les paraules que en llatí acabaven en *x* facin el plural en *-ces*. L'elecció de l'exemple proposat, "voces" (SEG 1933:12), només es justificaria pel fet de considerar el seseo com a pronunciació genuïna gallega (cf. més amunt la "norma sisena"; és clar que llavors resulta paradoxal la grafia "voces", en comptes de "voses").

Entenem, finalment, que podem resumir el comentari d'aquest "panorama normatiu" en els punts següents:

- La referència a la norma castellana, i, de retruc, l'allunyament de la portuguesa (la norma sobre formació de plurals en *-l* és paradigmàtica) són una constant²⁷. N'és una excepció el *Vocabulario* de les IF, on no només s'aconsella la confluència amb l'ortografia portuguesa, sinó que aquesta voluntat s'amplia a la codificació lèxica,

²⁷ L'allunyament del portuguès resulta especialment sobtant en el cas de Lúgrís Freire, si considerem que de les quatre gramàtiques citades en la seva bibliografia d'obres consultades n'hi ha dues de gallegues (la històrica de García de Diego, i la de Saco), dues de portugueses (la *Gramática Portuguesa* de Coelho, i la *Gramática sintética da língua portuguesa*, de Figueiredo)... i cap de castellana.

ja que, opinen, "[...] no existe término netamente portugués que no sea gallego, y viceversa; cosa que conviene subrayar para que no la desconozca nadie." (IF 1933:5). En tot cas, aquesta actitud no és -ni de bon tros- la majoritària, tant en les parts declaratives com en les expositives de les propostes ortogràfiques que hem comentat.

- L'origen de tots els intents d'articulació normativa s'ha de buscar en l'absència de models ortogràfics institucionalment legitimats. Gómez (1927:15) reflecteix el "desemparament" dels escriptors gallecs: "Son moitos os que tenen quirticado ista anarquía do noso idioma; pro ningún houbo até agora qui haxa tratado d'evitar qu'isas fallas gramaticaes se cometan con tanta frecoenza, sinalando as regras da grafía galega". I Moralejo (1929:40) n'assenyala el responsable: "Porque en el castellano es la Academia quien legisla en esta cuestión, y aunque sus decisiones sean discutibles y se discutan, al fin las aceptan todos o casi todos; pero para el gallego no ha existido hasta ahora tal autoridad que se imponga a la mayoría.". No endebades, el propi LUGRÍS FREIRE, qui també constata aquell "desemparament" a què fèiem referència (LUGRÍS 1922:vi), i l'assenyala com a justificació de la seva *Gramática*, era acadèmic de la RAG (i President, entre 1934 i 1940). I, el que és pitjor, les Normes-SEG, que podrien omplir el buit referencial, que serien més fàcilment legitimables, en tant que col·lectives, són simplement "pra uso particular del

[el SEG] e sen rigurosas pretensións centíficas." (SEG 1933:4). En conseqüència, des de *Nós* se'n recomanarà l'ús només provisionalment, "e namentras non haxa antre nós un ensino regular da nosa lingua, en cuio caso, coidamos que se debe voltar inmediatamente ás formas que podemos chamar clásicas, e máis á ortografía etimolóxica." (*Nós*, 121 [1934]).

1.2.5. ELS ANYS TRENTA. LA II REPÚBLICA. L'ESTATUT. APUNT SOBRE CASTELAO.

Havíem deixat l'incipient nacionalisme gallec, encarnat en les IF, escindit i atomitzat en el parèntesi de la dictadura, mantenint-ne *Nós* la flama cultural. El mateix any que es proclama la II República, tindrà lloc l'Assemblea Constituent del *Partido Galeguista* (PG), hereu de la tradició nacionalista anterior, de grups de la burgesia urbana enquadrats en l'organització republicana ORGA, i d'altres grupuscles galleguistes, a més dels personatges independents. Els punts programàtics més destacats del nou partit seran els següents (Alonso 1991:251):

1. Considerar la nació un fenomen natural.
2. Identificar la nació amb el món rural.
3. Defensar el cooperativisme (teòricament equidistant de capitalisme i socialisme).
4. Defensar la cooficialitat de gallec i castellà.
5. Assumir la dualitat ciutat/camp com a opressor/oprimit.

A partir de 1934, es consumarà una escissió per la dreta (*Dereita Galeguista*), encapçalada per Vicente Risco, que reproduïx en bona manera la fractura entre "polítics" i "culturalistes" experimentada per les IF (Villares 1984:192). El sector més progressista, amb Suárez Picallo, Alexandre Bóveda i Alfonso Rodríguez Castelao, pactarà un compromís que el durà a col·laborar amb el *Frente Popular*, comptant d'obtenir un Estatut d'Autonomia per a Galícia. Amb la victòria del *Frente*, l'Estatut fou un fet, tot i que les extraordinàries complicacions burocràtiques del seu tràmit van provocar que no pogués arribar a ser discutit al Parlament espanyol abans de la sublevació franquista, malgrat haver estat aprovat majoritàriament el 28 de juny de 1936. De tota manera, com assenyala Villares (1984:193), encara que hagués esdevingut paper mullat amb l'esclat de la insurrecció armada, l'Estatut serà un fet determinant en la posterior consideració de Galícia com a "nacionalitat històrica", amb l'adveniment de la monarquia parlamentària, després de la mort de Francisco Franco. El projecte d'Estatut era prou avançat, en matèria lingüística, recollint la cooficialitat de gallec i castellà i l'obligatorietat de llur ensenyament, i fins i tot obligant els funcionaris "que se designen para actuar en la Región" a "acreditar conocimiento de la lengua gallega.". De tota manera, com assenyala Pilar Garcia Negro (1991:228), aquesta última disposició mai no hauria pogut tenir efecte, ja que entraria en contradicció amb l'article 4 de la Constitució Republicana, a propòsit de la impossibilitat d'exigir, "Salvo lo que se disponga en leyes especiales [...] el conocimiento ni el

uso de ninguna llengua regional"²⁸. En qualsevol cas, la discussió de l'Estatut en unes Corts espanyoles que compten amb la presència hostil al pluralisme lingüístic d'un bon nombre de parlamentaris²⁹, podria haver rebaixat sensiblement les reivindicacions contingudes en el document.

La de Castelao és una figura cabdal en la història del nacionalisme galleguista de la primera meitat del segle. Escriptor, dibuixant extraordinari, compromès amb la realitat del seu temps i el seu país, fou el director artístic de *Nós* i parlamentari galleguista. Gràcies a la seva tenacitat, l'Estatut d'Autonomia va arribar al parlament republicà, el 1938 a Montserrat (Villares 1984:192). Des de l'exili, continuarà la seva activitat, que el durà a publicar, el 1944 *Sempre en Galiza*, "un gran libro político, mezcla de meditaciones, recuerdos, libro de memorias, comentarios a la historia de Galicia" (Losada 1976:288). La seva figura ha estat (i és) constantment

²⁸ La doctrina de l'època confirmaria aquesta hipòtesi. Segons Nicolás Pérez Serrano, director aleshores de la *Revista de Derecho Público*, "Las Leyes especiales no podrán ser disposiciones de regiones autónomas, sino normas emanadas del Poder legislativo de la República." (Pérez Serrano 1932:71; v., per cert, a pàg. 69, en referència al nom de la llengua oficial -castellana o espanyola-: "[...] tan españolas como la castellana eran la lengua catalana y la galaico-portuguesa" [el subratllat és nostre]).

²⁹ I, si ens referim a parlamentaris hostils al plurilingüisme, no només hem d'esmentar noms com el de Miguel de Unamuno, o grups com l'*Agrupación al Servicio de la República* o la *Derecha Republicana*. Tres parlamentaris autonomistes gallecs van votar en contra de l'article 2 de l'Estatut de Núria, que cooficialitzava el català, amb arguments com el d'Antonio Rodríguez Pérez, queixant-se perquè "quan es convoquin oposicions per a vacants de funcionaris de l'Estat a Catalunya caldrà exigir el coneixement de català." (cf. -per a tot el precedent- Ferrer i Gironès 1985:153-176).

reivindicada per tots els sectors galleguistes, des dels regionalistes fins als més radicals. No ens ha de sorprendre, doncs, que les seves opinions sobre la identitat lingüística del gallec, hagin estat emprades tot sovint com a criteri d'autoritat en els debats normatius. Castelao parteix de la definició del fet nacional, a partir de criteris "objectius": la llengua, el territori, la població, l'economia, els hàbits psicològics (bàsicament, els elements caracteritzadors d'una nació proposats per Stalin 1913:102-103), per tal de justificar teòricament el fet nacional gallec. Pel que fa a la qüestió lingüística, en la seva opinió (Castelao 1944:42), "O galego é un idioma estenso e útil, porque -con pequenas variantes- fálase no Brasil, en Portugal e nas colonias portuguesas.". Castelao intenta justificar no només l'existència d'una llengua pròpia de Galícia, sinó, a més, la capacitat d'aquesta per a operar com a llengua de civilització. No es tracta simplement de constatar l'existència d'un codi diferent del castellà -això és evident-, sinó de *dignificar-lo*, de fer veure als seus usuaris que aquella "llengua rústica" és capaç de satisfer tots els requisits d'un idioma modern, plenament funcional. En aquestes condicions, compartir la identitat d'un codi d'ús intercontinental, la segona llengua romànica més parlada a tot el món, implica no només un progrés immediat des de l'estatus de *patois*, sinó l'assoliment d'una situació "d'igual a igual" amb la llengua *del grup dominant*, el castellanòfon. D'aquesta manera, a més, redempció lingüística i redempció social queden indestriablement unides. I la Història pot ser llegida amb la nova clau:

"O mesmo P. Feixóo demostrou que a língua galega non é distinta da portuguesa, por seren pouquíssimas as voces en que discrepan unha língua da outra; pero non hai dúbida de que o arredamento político fixo declinar o romance orixinal en dúas formas dialectaes, que se prestan a falsas interpretacións. En verdade o portugués é o ramo máis vizoso e fecundo; pero a língua que fala o povo galego é o mesmo tronco do albre." (Castelao 1944:288).

Cal fer notar, finalment, que Castelao no sembla mostrar-se favorable al monolingüisme social en gallec. Probablement, entèn que, un cop assumida la dignitat de la pròpia llengua -i el seu valor (d'ús)-, no hi hauria d'haver cap perill que es perdés. En aquestes condicions, es poden entendre aquestes paraules, recollides en una carta a Claudio Sánchez-Albornoz:

"Yo deseo que en Galicia se hable tan bien el gallego como el castellano, y el castellano tan bien como el gallego. Deseo, además, que el gallego se acerque y confunda con el portugués, de modo que tuviésemos así dos idiomas extensos y útiles." (Castelao 1944b:100-101).

Durant el 1955, en plena dictadura franquista, i, per tant, amb les enormes restriccions per a l'ús de llengües altres que el castellà a l'Estat espanyol, un grup de galleguistes, convençut de la inviabilitat de l'oposició violenta a la dictadura, "inician unha nova política, a da resistencia cultural a través da Editorial Galaxia." (Barreiro 1982:61). Hem tornat al punt de

partença. Començarem a parlar, doncs, després d'unes breus pinzellades sobre l'etapa franquista, del debat per l'ortografia en els anys setanta i vuitanta.

1.3. LA DICTADURA FRANQUISTA.

Els episodis d'ús públic del gallec -incloent-hi, lògicament, els usos escrits-, igual com els del català o l'euskara, són merament anecdòtics, durant la dictadura franquista. No és cert, de tota manera, que no es publicués cap llibre en gallec durant l'època. De fet, com assenyala Alonso Montero (1987:38), "ningún estudioso ten aducido decreto ou disposición legal que prohiba a edición de libros en lingua española distinta da castelá.". En tot cas, l'obligatorietat de l'ús del castellà a l'ensenyament, a tots els estaments burocràtics, a les marques comercials, etc. (cf. Ferrer i Gironès 1985:177-201), no devien fer gaire aconsellables les aventures editorials en cap altre codi que el castellà oficial. Convé que recordem, de tota manera, que ens referim estrictament a l'"interior": la flama de les activitats creadora i editora es manté, amb les lògiques limitacions, en el món dels emigrants i exiliats. Tanmateix, tota aquesta producció escrita arriba -com és lògic- amb moltes dificultats a Galícia (cf. Alonso Montero 1973:104-105). En aquestes condicions, no té gaire sentit preguntar-se per l'estat de la polèmica ortogràfica. Ara bé, fins i tot dins de la "foscor" franquista, poden distingir-se nivells de "claror", d'una certa permissivitat a l'hora de tolerar expressions lingüístiques diferents de la castellana. Francesc Vallverdú, referint-se a l'ús del català, dividia la dictadura

franquista en tres períodes (els mateixos que proposa Ferrer i Gironès 1985): 1939-1944, l'etapa més dura de la repressió; 1945-1961, uns anys en què aquesta s'alleugereix, tot coincidint amb el triomf dels aliats a la II Guerra Mundial, i l'acostament del Règimen als països occidentals; 1962-1975, finalment, anys d'una certa "liberalització", marcats per fets com "el pla d'estabilització, la creixença del turisme, els «planes de desenvollop», els tecnòcrates de l'Opus al poder, etc." (Vallverdú 1990:29, i passim). Durant aquests últims anys, s'autoritzarà la inscripció en el Registre de noms en llengües altres que el castellà, llur ús en actes culturals, llur ensenyament en cursos específics (García Negro 1991:232), la commemoració del *Dia das Letras Galegas* (1963; cf. Bernardo Máiz 1988:134). En un altre ordre de coses, l'Església Catòlica reconeix el 12 de desembre de 1963 el dret de cada comunitat a expressar-se litúrgicament en l'idioma propi, i el 7 de gener de 1969, l'Episcopat anuncia que Roma reconeix el gallec com a idioma litúrgic (dins de la península, ja estaven reconeguts el portuguès, castellà, català i euskara; cf. Carlos Fernández 1985:173³⁰). Es respira un ambient de "tolerància" (amb totes les reserves), que permet d'albirar la possibilitat d'un ús, més enllà del folklorisme, de les llengües altres que el castellà, en el panorama polític que substitueixi la dictadura (encara una incògnita, d'altra banda).

³⁰ La qual cosa no es tradueix, d'altra banda, en un ús massiu del gallec a la litúrgia. A propòsit de l'orientació lingüística de l'Església gallega, poden consultar-se Araúxo (1975), Ferro Ruibal (1987), López Muñoz (1989 [inclou una bona cronologia -pàg. 27-54]), i diversos articles a la revista *Encrucillada*.

1.3.1. CARLOS-PEREGRÍN OTERO. NOVA PROPOSTA FONETICISTA.

Serà en aquest context que, el 1965, en el número 7 de *Grial* (una publicació vinculada a l'editorial Galaxia, com ja hem vist), Carlos-Peregrín Otero (1965:24-47) reprendrà els arguments d'Aurelio Ribalta, a propòsit de les bondats de l'"ortografia fonètica". Parteix de la manca d'una tradició escrita del gallec (quantitativament) important, la qual cosa hauria de facilitar enormement la reforma de l'ortografia (41-42), basant-la en la pronunciació més general, i que tindria com a model "el magnífico ejemplo de su x, que tan cerca anda de sentar el principio de "una letra para cada sonido y sólo un sonido para cada letra". (43). Peregrín Otero sembla optar per reflectir també les peculiaritats dialectals per escrit, de manera que "Como el gallego de Rosalía era seseante, lo lógico es que escriba, como escribe, *maxesa* 'majeza' y *nabisa*." (44). En general, les solucions ortogràfiques que proposa obeeixen als principis que ja hem comentat, d'economia de grafemes i facilitat d'aprenentatge. Així, generalització de les sèries *ga, ge, gi, go, gu, ka, ke, ki, ko, ku* i *za, ze, zi, zo, zu*, i substitució de *ll* i *rr* per *l* i *r* amb un diacrític (que no especifica -o simplement no apareix imprès) "siguiendo el ejemplo de la ñ" (46). Ja veiem com les propostes ortogràfiques dites "foneticistes" representen un fil continu, des de començaments del segle XX com a mínim. Probablement, té raó X[avier] M[aure], autor de l'entrada "ortografía de la lengua gallega" de la *Gran Enciclopedia Gallega* (t. XXIII, pàg. 131-133), quan assegura que "A pesar de la alta calificación de Peregrín Otero como lingüista

y filólogo, su residencia en el extranjero y su desvinculación de cualquier colectivo en Galicia pueden ser las causas del poco eco conseguido por su alternativa ortográfica.". De toda manera, encara el 1984, Xesús Ferro Ruibal es declarará admirador de les propostas foneticistes de Ribalta i Peregrín Otero, tot i que afirmará renunciar-hi "Por obrigada cortesía intelectual. Por patriotismo." (Ferro Ruibal 1984:47).

2. EL DEBAT ORTOGRÀFIC ALS ANYS SETANTA.

Encara que anecdòtica, la publicació a Grial de la proposta foneticista de Carlos-Peregrín Otero palesa un interès per la fixació d'una norma per al gallec. A les mateixes inquietuds responen un article de Xesús Alonso Montero, a propòsit de les mútues interferències entre gallec i castellà (Alonso Montero 1966), i molt especialment la primera edició de la *Gramática elemental del gallego común*, de Ricardo Carvalho Calero (1966), més descriptiva que no pas prescriptiva (en pròleg a la quarta edició -1974- encara ho adverteix). Una gramàtica que recull apunts d'història de la llengua, literatura, dialectologia, i que, pel que fa a l'aspecte ortogràfic, sembla que es deixi guiar per la norma usual, la del castellà: "Resulta [...] más adaptable para el gallego la ortografía castellana que la portuguesa, pues la primera -si se prescinde del timbre de las vocales- puede adoptarse sin más problemas que el de la representación del fonema *š* (x), de que el castellano moderno carece, y la transcripción de n velar palatal en palabras como *unha* 'una' y sus derivados." (Carvalho Calero 1966:77-79). De tota manera, en el pròleg a la setena edició (1979; la cinquena i sisena havien estat reproduccions literals de la quarta), Carvalho Calero afirma mantenir un certa actitud liberal, pel que fa a la normativa, malgrat que manifesta ser cada vegada més conscient de "La necesidad de una reintegración del gallego en su mundo originario" (el "romance atlántico", 12). En general, els canvis detectats en les diverses edicions de la *Gramática* de Carvalho Calero semblen obeir a una progressiva presa de consciència de

la unitat lingüística gallego-portuguesa. Els comentaris sobre qüestions ortogràfiques ho palesen clarament:

1966-76: "El fonema *š* se representa por *x*. El intento de ortografía etimológica, que utilizaría *g*, *j* o *x* es incongruente, pues sería arbitraria la elección de cualquiera de estos símbolos en el caso frecuente de que no hubiera ninguna de esas letras en el étimo [...].".

1979: "El fonema *š* se representa por *x*. Una ortografía etimológica más culta conserva el uso de *g* o *j* para representar el fonema sonoro *ž* del gallego antiguo, hoy ensordecido.".

També reflecteixen aquella progressiva presa de consciència les referències a les normes d'accentuació, pràcticament inexistents en la primera edició (1966), que el 1974 -estant en ple rendiment les *Normas* de la Real Academia Gallega, cf. més avall- dictaran: "Por lo que se refiere al uso del acento gráfico, las normas vigentes coinciden casi del todo con las del español oficial."; el 1979 -posteriorment a la segona edició (1977) de les *Normas* de la RAG, i prèvia a les *Normas* de la *Comisión de Lingüística* (1980; cf. més avall, novament)- l'autor introdueix una postil·la, immediatament a continuació de la frase anterior: "Pero esta adopción de la normativa castellana carece de sentido desde el momento en que la escolarización del gallego permite un uso del acento más conforme con la naturaleza del gallego-portugués.". Es tractaria d'una evolució coherent, més que no pas

una rectificació, si es vol (Henríquez 1991), però un canvi d'actituds, al cap i a la fi. Un tomb coincident, en qualsevol cas, amb els progressos en el coneixement científic del gallec: a partir de la quarta edició de la *Gramática elemental* (1974), l'autor dóna per assolits els tímids objectius del 1966 ("[...] un trabajo modesto y provisional" [14]), i comença a considerar que "Acaso ha llegado el día de escribir una gramática gallega que se reduzca al aspecto normativo, y, por otra parte, un tratado que preste atención fundamental a los aspectos dialectales." (7). Tornarem a referir-nos més endavant -i en diverses ocasions- a Carvalho Calero, la figura del qual tindrà una extraordinària importància en tot el debat normatiu.

En una ressenya a la *Gramática elemental del gallego común* (la primera edició, de 1966), Pilar Vázquez Cuesta (1967) es referirà a la necessitat que una comissió de filòlegs dictamini definitivament sobre la conveniència que "la ortografía gallega se adapte a la castellana o a la portuguesa en la representación de los fonemas palatal nasal [...] y palatal lateral [...] y que se siga o no el criterio etimológico [...] por lo que se refiere a la representación del fonema prepalatal fricativo sordo". (Vázquez Cuesta 1967:195). Caldrà remarcar que, un cop més, una veu dels usuaris (il·lustrats) reclama la presència d'una institució, dotada de prou legitimitat per a dictaminar en matèria lingüística (cf. Méndez Ferrín [1968:16]: "Hastra agora o organismo que debería facer a unificación do noso idioma, a Academia "Gallega", non moveu unha palla."). Ens interessarà destacar també que el treball citat (Vázquez Cuesta 1967) és

pioner a explorar el criteri d'autoritat extern: l'autora constata una certa unanimitat dins la Romanística (Meyer-Lübke, Bourciez, Vidos, Lausberg) a considerar el gallec un *dialecte* -del portuguès o l'espanyol-, fet que atribueix a una escassa informació (192). Lògicament, aquesta conjuntura dificultaria notablement la justificació al fet d'adoptar unes pautes ortogràfiques assimilables a les castellanques o les portugueses. La possibilitat de trobar una "legitimitat científica" per a l'ús de qualsevol pauta normativa, com anirem veient, ha estat un dels eixos centrals de la polèmica per l'ortografia a Galícia. No ens ha de sorprendre, davant d'aquest panorama, que Vázquez Cuesta opti clarament per proposar un equilibri entre les tendències foneticistes, etimologistes i tradicionalistes (196).

2.1. LES NORMES DE LA REAL ACADEMIA GALLEGA.

Havíem deixat la RAG en la pràctica inactivitat (si més no, pel que fa als aspectes lingüístics), gairebé des dels primers anys. Val a dir que la dictadura franquista no serà cap mena de revulsiu, perquè actuï en sentit contrari. Pel que fa a l'ús lingüístic, el gallec és bandejat en favor del castellà, fins i tot a l'hora de redactar les actes corporatives. Tot i que la institució té una aparença extremadament "inofensiva", el franquisme controla l'entrada d'acadèmics, garantint-ne l'actitud políticament moderada i la submissió: Franco en va arribar a ser nomenat President Honorari, "condición «sine qua non» para que el Régimen permitiera su subsistencia" (Barreiro Fernández 1982b:395). En tot cas, cal atribuir a la RAG una espurna

d'actitud de resistència, que, probablement, s'hauria accentuat amb l'arribada de promocions vinculades al projecte de Galaxia. És així que es poden explicar actituds com la d'aconseguir del Règimen el permís per a commemorar el *Dia das Letras Galegas*, el 17 de maig de 1963, dedicat a Rosalía de Castro (Bernardo Máiz 1988:134), o la que ara ens interessa, l'aprovació d'unes *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (Normes RAG-1970), a les reunions del 15 de febrer de 1970 i 4 de juliol de 1971³¹. Les Normes de 1971, si més no com a referent, tindran, sens dubte, molt més ressò que les de 1909. El moment en què són publicades, sembla l'òptim: no hi ha cap mena de competència, pel que fa a l'atribució del criteri d'autoritat, i comença un època d'una certa permissivitat, que fa preveure un probable eixamplament dels usos del gallec. Valdrà la pena, doncs, que examinem atentament aquestes Normes de 1971.

En la Introducció, les Normes-RAG són prou explícites, pel que fa al model ortogràfic que serà pres com a referent per a la codificació del gallec. Textualment,

"A actual ortografía galega, como non podía menos de suceder, formóuse sobre a castelá, única que os galegos

³¹ Les *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* foren publicades, en edició de la RAG, el 1971 (1977, 2^a ed.). Prèviament (març de 1970), havia estat publicada una *Ortografía galega. Normas ortográficas aprobadas pola Real Academia Galega*, (en edició timbrada per la RAG; cf. la recensió a *Grial*, 28), substancialment coincident, tret dels aspectes morfològics -que no s'inclouen (el 4 de juliol del 1971 serien aprovades *Algunhas Normas para a Unificación Morfolóxica do Idioma Galego*; la primera referència d'aquesta nota correspon a l'edició conjunta de normes ortogràfiques i morfològiques. Cf. Carvalho Calero 1978b:89).

aprendían nas escolas ao tempo que o Renacemento das nosas letras creóu a necesidade dunhas normas da expresión escrita." (6).

Els autors són conscients de la subsidiaritat envers el castellà de la norma (o millor, de l'absència de norma) que ha vehiculat, per omisió, la producció escrita en gallec dels últims anys (la referència al "Renacemento das nosas letras" sembla que remet al segle XIX, i no pas a la tradició medieval, certament). De la mateixa manera que són conscients del fet que l'ensenyament ha emprat també el castellà com a llengua vehicular, en tots els nivells. En aquestes condicions, una manera raonable de fer que el gruix de la població abandoni el seu estat secular d'analfabetisme en el propi codi, serà la de dissenyar-hi una ortografia que tingui com a base la castellana. Una ortografia, en fi, susceptible de ser fàcilment (re)coneguda per tot aquell gallec que no sigui analfabet (7), i que tindrà com a objectiu "non afastar o povo -único señor da fala- da possibilidade de escrever a súa lingua propia, mais do que xa o afastan outros condicionamentos de índole non lingüística" (Montero Santalha 1976:5). Efectivament, les Normes-RAG proposen un ús gràfic pràcticament calcat del castellà, amb comptades excepcions, com ara l'elecció sistemàtica de *x* en comptes de la tríade *x/g/j*, o l'especificitat de *nh* per a representar la nasalitat velar (en "unha, algunha, nengunha" i els casos en què apareix una -e paragògica -"corazonhe, razonhe"). En són prou reveladores les normes d'accentuació (les mateixes que per al castellà, literalment; pàg. 13) i, molt especialment, una "Norma

Supletoria" que adverteix que en els casos que hom no hagi previst, serviran com a supletòries les normes usuals de l'ortografia castellana (18). La proposta, en fi, fou elaborada amb una clara intenció que només fos provisional: els propis autors consideren imprescindible una reforma en profunditat, resultat d'un ampli debat entre especialistes (7-8). Nogensmenys, justifiquen l'edició d'aquestes Normas en la necessitat que existís un criteri d'autoritat, com venia essent proclamat "por constantes requerimientos neste sentido da sociedade galega" (8). Del fet que aquest objectiu va ser parcialment assolit, en serien bona prova les constants referències de Carvalho Calero a les normes acadèmiques, en la setena edició (1977) de la seva *Gramática elemental* (cf. pàg. 148-155, ns. 40-42-43).

El buit de legitimitat, a què suara fèiem referència, podria haver quedat cobert, abans que no apareguessin les Normes RAG-1970, per "institucions civils", com ara la mateixa Galaxia, dotada d'un prestigi innegable durant un llarg període de temps. De fet, l'editorial emprava una norma d'ús intern que, de tota manera, mai no es va intentar difondre. El primer catedràtic de Filologia Romànica a Santiago (1966), Constantino García, es pronunciava d'aquesta manera, a propòsit del mateix tema, a les pàgines de *Grial*:

"Compre reconocerlle á Editorial Galaxia o mérito de empezar unha tentativa de unificación que, por outra banda, non soubo aproveitar, sendo, como foi, a editorial mais importante de Galicia durante tantos anos. Coidamos que

unha policia rigurosa houbera acabado radicalmente coa anarquía ortográfica." (García 1971:132).

L'opinió de García no era majoritària, en tot cas. En un sentit contrari, l'escriptor Xosé Luis Méndez Ferrín (1968:17) agraña, només uns quants anys abans, la tasca de l'editorial que "fixo máis, a partir de 1950, pola unificación ortográfica do galego que a Academia en toda a sua durmiñenta e inútil historia."³².

2.2. INSTITUTO DA LINGUA GALEGA. Gallego 1.

Francisco Fernández Rei (1991) situa, precisament, en el mandat de Constantino García com a Director del Departament de Filologia Romànica de la Universitat de Santiago, els orígens de l'*Instituto da Lingua Galega* (ILG), creat oficialment el 1971. Com assenyala el mateix Constantino García -que en serà el primer director³³-, les comeses proposades per a l'ILG no només tenen a veure amb l'estudi diacrònic de la realitat lingüística gallega, sinó que també tindrà "como fin primordial a promoción

³² En el mateix treball (pàg. 17), Méndez Ferrín es refereix a l'existència d'unes bases ortogràfiques redactades "Sobre a base da práctica ortográfica de Galaxia e máis das Normas do Seminario [de Estudos Galegos]", que haurien estat elaborades per a la seva discussió en un grup de treball, per iniciativa de l'Asociación Cultural de Vigo (aproximadament) el 1966. Una proposta ortogràfica, en qualsevol cas, sobre la qual no tenim cap mena de constància documental.

³³ Formaran part també de l'equip de govern de l'ILG Manuel Díaz y Díaz (Catedràtic de Filologia Llatina), Sots-director i Ricardo Carvalho Calero, Secretari. Els dos professors intercanviaran els càrrecs, en guanyar Carvalho Calero la primera càtedra universitària de Lingüística i Literatura Gallega convocada a Galícia, (cf. Fernández Rei [1991:16]).

e cultivo da lingua galega en tódolos niveis da vida galega." (García 1982:23). Una de les primeres tasques de l'ILG, serà la d'elaborar un manual (el primer) per a l'aprenentatge del gallec. Serà nomenada a aquests efectes una comissió, formada pels professors del Departament de Filologia Romànica de la Universitat de Santiago Antón Santamarina, Xosé Luis Couceiro i Guillermo Rojo, amb la col·laboració de Mª C. Ríos, I. Leis, L.F. Pensado i, posteriorment, R. Lorenzo (citem -també per a tot el que segueix- per García 1971). Com a resultat dels treballs de la comissió, serà publicat un mètode de gallec, *Gallego 1* (1971), redactat en castellà, que serà seguit de dos volums més, en gallec, *Galego 2* (1972) i *Galego 3* (1974) (ILG 1971, 1972, 1974). El fet de publicar un manual que, com veurem, presenta discrepàncies amb les Normes RAG-1970 -tot i que només puntuals (cf. pàg. 6, "Adoptamos, en principio, las normas provisionales propuestas por la Real Academia Gallega")-, obeeix a la convicció des de l'ILG que aquelles haurien estat guiades per "unha tendència lusizante" (133), que consideren inadequada. El criteri de facilitat d'aprenentatge que les orientava, s'ampliarà fins a quedar formulat com segueix:

- 1) Tota ortografia ha de reflectir de la millor manera possible "a fala do pobo".
- 2) Si cal fer alguna concessió, ha de ser només a la tradició literària.
- 3) L'acostament gràfic a la norma portuguesa no és imprescindible. Els texts gallecs poden ser compresos a l'altra banda del Minyo sense que calgui fer cap mena

d'adaptació normativa.

4) En el cas que hom dubti entre formes alternatives, serà triada "aquella que abarque unha área xeográfica máis ampla", tret del cas que sigui un castellanisme. En el cas que el nombre d'usuaris sigui equivalent, s'optarà per "aquella máis xenuinamente galega", o que hagi tingut més fortuna a la tradició literària. (García 1971:133-134).

En general, les escasses (contra)propostes de l'ILG són clarament "antilusistes". Per exemple, s'opta per la forma *ó* per a representar el resultat de la contracció prep. + art (*a + o*), per a la qual la RAG preferia *ao* (García 1971:136-137); es prefereix la forma reduïda de la preposició para ("*pra*", García 1971:135, 137; ILG 1971:191). En el terreny de la morfologia, la direcció de l'ILG sembla partidària que tots els plurals de paraules acabades en *-l* es formin afegint *-es* ("*animales*", "*papeles*"), conseqüència d'una "tendència moderna da língua" a la restauració d'aquest so, perdut des de l'Edat Mitjana (García 1971:139; cf. ILG 1971:27; cf., a RAG [1977:25], "Non se pode consagrar a reposición do *-l-* intervocálico"), etc. Finalment, cal destacar de la proposta de l'ILG, la consagració de l'anomenada "segona forma de l'article", reflectint a la grafia l'assimilació freqüent (tot i que no universal) que es produeix en grups d'inf. + art. com ara "*recolle-lo millo*" (< "*recoller o millo*") -assimilació que només registrava la RAG per als grups d'inf. + pron. ("*recollelo*")-, que respondria, teòricament, a la pruija per reflectir la parla: "[...] hemos evitado dicotomías como enseñar que se escribe *ao*, pero se pronuncia /ó/; se escribe

levar o neno ao médico, pero se pronuncia /leva-lo neno ó médico/" (ILG 1971:7).

Les propostes normatives de la Real Academia i l'Instituto da Língua Galega tindran un clar ressò, en un panorama de "sequera" normativa: l'any 1978 havien estat venuts cinquanta mil exemplars del mètode de l'ILG (Fernández Rei 1991:17-18, n.3), la qual cosa sembla que fa palès un cert caràcter referencial. Referencialitat que, amb el temps -com veurem més endavant-, portarà a la seva consagració legal.

2.3. TARDOFRANQUISME. L'ANÀLISI SOCIOLINGÜÍSTICA. RODRIGUES LAPA I LA REINTEGRACIÓ. ELS CONCEPTES DE *reintegracionisme* i *isolacionisme*.

Si s'haguessin de destacar dos fets transcendents per a una història de la llengua i la cultura gallegues, esdevinguts durant l'any mil nou-cents setanta-tres, segurament caldria fer esment de la publicació de dos treballs: el *Informe -dramático- sobre la lengua gallega*, de Xesús Alonso Montero, i l'article "A recuperación literária do galego", del filòleg portuguès Manuel Rodrigues Lapa (Alonso Montero 1973; Rodrigues Lapa 1973). El llibre d'Alonso Montero és una revisió -efectivament, dramàtica- de la situació del gallec, i no és estrany que, com assenyala Basilio Losada (1976:305), hagués desfermat "una de las más agrias polémicas en el ámbito de las letras gallegas.". L'*Informe -dramático-* recull en poc més de dues-centes pàgines una síntesi d'història social del gallec, a més d'una caracterització sincrònica i un apèndix documental. Probablement va ser redactat

amb la intenció que fos més punyent (adverteix clarament de la possibilitat que el gallec desaparegui), que no pas científic, segons els cànons usuals. Així s'explicaria l'ampli ventall de temes que s'hi esmenten (de la literatura a la variació dialectal), o l'ús d'eines analítiques, aparentment poc païdes, importades d'altres contrades, com el concepte de *diglòssia fergusoniana* (Ferguson 1959), tamisat per les aportacions de Fishman (1967), i manllevat de R. Ninyoles i F. Vallverdú, que Alonso Montero fa equivaler amb el terme, encunyat per ell, de *dilingüismo* ("¿cómo chamar á persoa que sabendo dous idiomas ten un pra certas motivaciós e outro pra outras? Eu propoño, mentras outro non apareza, o término "dilingüe"."; Alonso 1968:11, 1973:34-35). El corol·lari de solucions que proposa per tal de "salvar nuestra lengua de una muerte inmediata", pot resumir-se bàsicament en dues frases: generalitzar la presència del gallec a tots els nivells d'ensenyament, i galleguitar els *media* (148). Però... quin gallec? Pel que fa al capítol de la relació gallec-portuguès, Alonso Montero s'hi refereix com a "modalidades de un mismo idioma" (23), que "no son dos lenguas, aunque la unidad no sea tan compacta como en las fechas del gallego-portugués" (24). Podria pensar-se, doncs, que Alonso Montero hauria pogut ser partidari d'un acostament normatiu en conseqüència. Tanmateix, i malgrat el que semblen indicar aquestes citacions, la seva posició ha estat tradicionalment contrària (a voltes, *beligerantment* contrària) a la unificació ortogràfica entre gallec i portuguès, com tindrem ocasió de veure més endavant.

En un sentit radicalment diferent, l'article de Rodrigues Lapa és sens dubte una de les fites més destacades en la història de l'anomenat *reintegracionisme* gallego-portuguès. L'autor constata, a través de diverses vies (incloent-hi diferents treballs publicats a *Grial*), que existeix un estat d'opinió de general pessimisme, respecte al futur del gallec, a més d'una permanent inseguretad, pel que fa als aspectes normatius. I formula una proposta que, com veurem, no és en absolut aliena a un cert fil històric del pensament galleguista: la reintegració lingüística gallego-portuguesa. Una bona síntesi del contingut del treball seria el paràgraf següent:

"Nada mais resta senão admitir, que sendo o português literário actual a forma que teria o galego se o não tivessem desviado do caminho próprio, este aceite uma língua que lhe é brindada em salva de prata." (286).

Podem resumir d'aquesta manera els arguments emprats per Rodrigues Lapa, en referir-se a la codificació del gallec:

- *Supradialectalitat*: "essa koiné tem de surgir acima dos particularismos locais e terá de se apoiar, obviamente, não no castelhano mas sim no português" (283).
- Un criteri *històrico-etimològic*: gallec i portuguès, dues formes d'una mateixa llengua primitiva, no coneixerien més diferències que les derivades d'un destí polític diferent (286).
- La possibilitat d'eixamplar els usos lingüístics, alhora que de dignificar el gallec, en integrar-se en el món de la

Lusofonia: "Daquí a 25 anos, essa língua renascida para a civilização, incorporada já de pleno direito no idioma de Portugueses e Brasileiros, seria lida por mais de 200 milhões de indivíduos;" (286).

Val a dir que el filòleg portuguès ja s'havia referit anys enrera (Rodrigues Lapa 1932), en ser elaborat el projecte d'Estatut gallec republicà, a la possibilitat d'un acostament de Galícia al món lusòfon, que hauria d'incloure, a més del consens ortogràfic, l'intercanvi cultural, començant per la Universitat. Serà, a més, un parer que Rodrigues Lapa defensarà durant tota la seva vida (cf. Montero Santalha 1984b, 1989).

En la mateixa línia que Rodrigues Lapa, i oferint solucions semblants a les que apuntava Alonso Montero, un col·lectiu de gallecs residents a Roma, *Os Irmandiños*, publicarà un "Manifiesto para la supervivencia de la cultura gallega" (Busto Salgado e.a. 1974), conegut -i comentat-, per cert, pel filòleg portuguès (Rodrigues Lapa 1974); un manifest -dèiem- on es proposa un seguit de mesures destinades a esmenar la "trajectòria descendent" del gallec. En podem destacar algunes:

"1.4. En la programación en lengua gallego-portuguesa se dará también cabida, en medida notable, a la cultura y a la vida luso-brasileñas." (536).

"1.5. Se posibilitará la perfecta audición en Galicia de las emisoras portuguesas." (537).

"2.3. El Estado español deberá instalar en Galicia, de

acuerdo con el competente organismo portugués, los correspondientes aparatos retransmisores que permitan que se capte con perfección en la totalidad del territorio gallego la televisión de Portugal." (538).

Val a dir que, pel que fa al to general del document, sembla que els autors consideren la coexistència de dues llengües a Galícia un fet irreversible, com correctament ha assenyalat Pilar García Negro (1991:170-175), tot criticant l'article pel seu tarannà culturalista i amagador del conflicte. Tanmateix, sembla de tot punt injust no remarcar un fet extraordinàriament important: el tractament donat al gallec a l'article dels *Irmandiños* és el paradigmàtic del d'una *minoría exoglòssica de frontera* (v. Bañeres 1991; cf. el cap. III [§ 12.2. i 13.1.] d'aquest treball). No és pas per casualitat, doncs, que els exemples esmentats pels *Irmandiños* siguin els de les "regions italianes" del Trentino-Alto Àdige i la Vall d'Aosta, amb les seves minories germanòfona i francòfona, respectivament (sense oblidar el franco-provençal autòcton de la segona; cf. ns. 6 i 11, pàg. 537-539).

El treball de Rodrigues Lapa, publicat originalment a *Colóquio/Letras*, de Lisboa, serà reproduït a *Grial*, per desig de l'autor, i certament tindrà conseqüències. En la mateixa *Grial*, Ramón Piñeiro intentarà rebatre'n els arguments, en una "Carta a Don Manuel Rodrigues Lapa" (Piñeiro 1973). En un to prou cordial, es referirà al grau d'elaboració assolit pel gallec, que l'hauria fet útil per a vehicular una extraordinària literatura

(incloent-hi les traduccions d'autors consagrats), en superar la fase d'oralitat i haver accedit a la categoria de llengua escrita. En aquest procés, la primitiva unitat gallego-portuguesa, que encara es mantindria en allò més substancial ("estamos totalmente de acuerdo en que o galego e o portugués son radicalmente a mesma lingua.", [401]), s'hauria deteriorat, fins al punt d'haver donat lloc a tres llengües, gallec, portuguès i brasiler, de manera que "Cando vostede [...] nos fala dunha lingua que dentro de 25 anos terá 200 millóns de lectores, e 400 millóns dentro de 50 anos, está falándonos sobre todo do brasileiro" (401). Segons que opinava Piñeiro, els intercanvis entre totes tres cultures serien desitjables, però "desde o galego, non renunciando ao galego" (402). La línia esbossada és, clarament, la primera de les que caracteritza el 1974 la *Gran Enciclopedia Gallega*, s.v. *galego*, i que anomenarem *isolacionista*.

"Es independentista, entendiendo que el gallego es una lengua independiente [...]; mantiene que el porvenir del gallego no es perder su individualidad y fundirse con el portugués para no dejarse asimilar por el castellano. No es, en cambio, aislacionista, pues no ignora en la práctica [...] que el gallego está relacionado con las demás lenguas románicas." (GEG [vol. XIV, pàg. 255]; més amunt hem ressenyat els autors de l'entrada).

L'anterior, defensada per Rodrigues Lapa, anomenada *reintegracionista*, queda definida de la manera següent:

"Es partidaria, no de profundizar en la dirección independiente del gallego, con atención al portugués, sino de acercar el gallego al portugués [...]" (GEG XIV,255)³⁴.

Les pàgines de Grial acolliran les primeres fases de la polèmica que enfrontarà reintegracionistes i isolacionistes, que esdevé l'eix central del debat normatiu. El mateix 1974, David Feldman, romanista vinculat al Col·legi Universitari de Vigo, intentarà introduir criteris objectius per a caracteritzar el codi que vehicula "esta singular dote de la nació española que es la cultura de Galicia" (Feldman 1974:39). Feldman constata que l'aplicació de tècniques de mesures d'intel·ligibilitat mútua permet d'afirmar que el gallec és una llengua diferent del castellà, però no pas del portuguès (45), resultat coincident amb el que delimiten els feixos d'isoglosses més significatius entre tots tres. De manera que opta per aplicar una tècnica consistent a inventariar "los cuatro niveles de estructura lingüística: la fonología, la morfología, la sintaxis y el léxico" (una tècnica -afirma- adaptada de Frederick Agard, "Language and Dialect", *Linguistics* 55 [1917]). Segons els estàndards teòrics, les semblances entre dues estructures lingüístiques mai no haurien de dépassar el 75 %; després d'efectuar la investigació corresponent, Feldman obté unes semblances del 45 % entre gallec i castellà, i del 69 % entre gallec i portuguès. Segons la seva

³⁴ Hem omès els aspectes més valoratius (menys "asèptics") de la caracterització de les postures reintegracionistes feta a la GEG. No vol dir que hi siguin absents (cf., a la mateixa plana: "Los lusistas, en resumidas cuentas, desprecian al pueblo que habla gallego y pretenden solucionar culturalmente un problema que no es cultural sino político.").

conclusió, "podemos poner manos a la obra convencidos de que, al hablar de la lengua gallega, estamos en lo científicamente cierto." (48). Val a dir que l'ús com a argument de criteris quantitativus no ha estat emprat gaire sovint en el debat per destriar la filiació del gallec (i actuar en conseqüència a l'hora de fixar-ne la norma escrita). En serien una excepció un parell d'articles posteriors, de José-Martinho Montero Santalha (1982, 1984) en què l'autor, aplicant tècniques estadístiques (cita com a font el treball de Charles Müller, *Estadística Lingüística*, Gredos, Madrid, 1972), conclou que "por muito que se queira estirar, o nível de diferenças lingüísticas entre galego e luso-brasileiro ficará sempre mui longe do 25 % que se estabelece como linha divisória entre duas línguas distintas." (Montero Santalha 1984:210). No deixa de ser significatiu que cap dels treballs que hem esmentat no inclogui dades empíriques sobre aspectes d'ordre psicosocial (l'actitud dels parlants). De tota manera, insistim, aquest tipus d'argument ha estat tradicionalment bandejat en la polèmica normativa. Probablement, la impossibilitat de consensuar el mètode de mesurament, la naturalesa de les variables que cal considerar i, fins i tot, la interpretació de les dades, n'han desaconsellat l'ús.

Més fortuna tindrà, en canvi, un altre fil discursiu, formulat -també a Grial- per l'estudiós català Joan Coromines (1976). Ja d'entrada, es declararà partidari del reintegracionisme tal i com havia estat formulat el mateix any per Montero Santalha (Montero Santalha 1976), coincidint a proposar un pla d'acció que consistirà a introduir l'ús de *lh* i *nh* per *ll* i *ñ*, de *b* i *v*,

x/g/j -per x-, i c/ç/z d'acord amb la norma portuguesa, un nou sistema d'accents més adequat a la fonètica gallega, etc., d'una manera progressiva (fent potestatiu en un principi, per exemple, l'ús alternat de s/ss; cf. Montero Santalha 1976:11). L'argument de Coromines a què fèiem referència consistirà a imputar a un "enemic extern" no només la dificultat de consensuar la filiació del gallec, i el model normatiu que caldria adoptar, sinó també l'origen mateix de la polèmica. Des de l'experiència del català, amb l'amenaça del secessionisme valencià, Coromines escriu:

"Aliás, o exemplo do catalán e do basco pode e debe guiar ós galegos e portugueses no esforzo de unificazón. Os casteláns traballaron sempre no fomento das pequenas discrepanzas entre o uso literario do catalán de Valencia e de Mallorca e do catalán do Principado [...]. Foron sempre os partidarios mais ou menos secretos (ou faceiros) da mingua da vitalidade desas linguas os que pretenderon ser os defensores das singularidades locais [...]"³⁵.

Certament, les coses no semblen tan clares com això. No pas per a tothom, si més no. El mateix any de 1976, apareix un llibret de poc més de seixanta pàgines, que ha esdevingut un clàssic de la Sociolingüística gallega: *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*, de Francisco Rodríguez, professor vinculat a l'esquerra nacionalista. L'obra té molt a veure amb aquella

³⁵ Val a dir que els arguments de Coromines (a propòsit del gallec) han estat compartits per un bon nombre d'estudiosos de l'àmbit català. V. p. ex. Tudela (1986:86-87), Montaner (1987:102-103), Mollà & Viana (1989:150), Pueyo (1992:44-45).

actitud fortament ideologitzada envers la llengua, que havíem començat a caracteritzar en referir-nos a les generalitats dels anys setanta a Galícia. Rodríguez aplica al cas gallec l'esquema del procés d'assimilació glotofàgica proposat per Louis-Jean Calvet (1974): havent passat la primera etapa, de conversió a la llengua dominant de l'elit "colonial", el gallec es trobaria en la segona, de mistificació dels enfrontaments lingüístics vertical (interclassista) i geogràfic (representant la dualitat camp-ciutat). No cal recordar que la segona etapa és, en el model de Calvet, prèvia a la "mort lingüística", en el supòsit que les forces de resistència a la glotofàgia no s'organitzin i lluitin per aturar el procés. Certament, resulta temptador aplicar l'esquema de Calvet a la realitat gallega, entre d'altres raons perquè permet d'encabir en un mateix marc teòric les aportacions marxistes (la llengua no és pas una superestructura, però l'organització lingüística sí que ho és [Calvet 1974:61]; "O que acontez é que certas línguas sen normalizar funcionan globalmente como superestructuras ao convertírense en línguas asoballadas de pobos asoballados" [Rodríguez 1976:15]), i les pautes d'anàlisi de l'influent galleguisme culturalista (l'oposició camp/ciutat). Rodríguez carrega contra la "ideologia bilingüista" del manifest de *Os Irmandiños* (40-45), i el reintegracionisme formulat per Rodrigues Lapa, per bé que no els aspectes lingüístics ("[...] dende unha perspectiva lingüística, galego e portugués son a mesma língoa" [48]), sinó l'abstracció del poble usuari i creador ("Se é que non se parte diste presuposto, os prantexamentos poden cair no imperialismo inconsciente, no intelectualismo culturalista." [46]). Recomana, en fi, la lectura de la "Carta"

de Ramón Piñeiro (1973), com a crítica dels arguments de Rodríguez Lapa (Rodríguez 1976:64 n. 12). Resulta ben sorprenent (fins i tot paradoxal), que, en el capítol de la filiació, Rodríguez obviï les referències de Calvet a determinades formes del "plurilingüisme objectiu" que actuen afeblint la resistència a la glotofàgia (Calvet 1974:78). Un dels exemples proposats és el de la fragmentació dialectal del bretó (amb diferents ortografies des del s. XVIII -cf. Lainé 1992:86- unificades recentment amb el sistema K.L.T. [Cornouaille/Léon/Trégor]), fragmentació que hauria estat afavorida per l'"imperialismo lingüístico francés" (tot i que ja existia originàriament, i d'aquí el rètol de "plurilingüisme objectiu"); un panorama pràcticament coincident amb el que descriu l'argumentació de Joan Coromines (v. més amunt). L'altre exemple és del traçat de fronteres, com a mecanisme per a dividir unitats lingüístiques, aplicat a les colònies franceses del continent africà: recordem que l'esquerra nacionalista predica als setanta l'estatus de colònia per a Galícia, i Rodríguez no hi discrepa gens (cf. Rodríguez 1976, *passim*). El llibre de Francisco Rodríguez, finalment, inclou una crítica extraordinàriament dura de l'*Informe* de X. Alonso Montero³⁶ (i, per extensió, de les ideologies de la "mort de la llengua"), per desvincular el conflicte lingüístic de les condicions sòcio-econòmiques, per ignorar-ne la gènesi exògena, i, en fi, per representar la "maneira de analizar o probrema da língua por certos seutores de pequena-burguesía galega progresista." (52; cf. també García

³⁶ La crítica, que apareix com un apèndix (pàg. 49-63), fou publicada originàriament a *La Región*, d'Ourense (1-2-4 de juny de 1974), segons que adverteix el mateix autor.

Negro 1991:163-170). Podem concloure fàcilment que el desacord que palesa el debat normatiu no és l'únic que afecta els estudiosos (socio)lingüistes gallecs, sinó que abasta clarament la interpretació de la gènesi del conflicte, les perspectives de futur, i les possibles vies d'actuació. I encara més: no hi ha una clara correspondència biunívoca entre la defensa de determinades pautes normatives i determinades anàlisis del conflicte global. De fet, com anirem veient, no és difícil trobar defensors del monolingüisme social en gallec entre els valedors de la normativa isolacionista, ni entre els partidaris de la reintegrada. Tornem ara a recuperar el fil històric.

Estem situats a les acaballes del franquisme: el Decret 2929/75, de 25 d'octubre, regulant l'ús de les "Lenguas regionales" (BOE 274, de 15 de novembre de 1975) farà possible l'ús del gallec, en diversos àmbits: oralment, i per escrit, als *media* (art. 2); en actes culturals de diversa mena (art. 5); a les corporacions locals (art. 5). Tanmateix, es mantenen clares limitacions: "ningún español podrá ser objeto de discriminación por no conocer o no utilizar una lengua regional" (art. 4); "El castellano [...] será el usado en todas las actuaciones de los Altos Órganos del Estado, Administración Pública, Administración de Justicia, Entidades Locales y demás corporaciones de Derecho Público.". Sembla que es perfila un cert canvi d'actituds, que completa uns trets tímidament aperturistes dels últims mesos de la dictadura, com, per exemple, el Decret 1433/75, del 30 de maig del mateix any (BOE 156, de l'1 de juliol de 1975), que autoritzava que s'inclogués en els programes de treball dels

Centres d'Educació Preescolar i General Bàsica l'ensenyament de les "lenguas nativas españolas". L'articulat no deixava de ser sospitós, de tota manera, quan puntualitzava (art. 2) que "Las enseñanzas en estos Centros tenderá [sic] a asegurar el fácil acceso al castellano, lengua nacional y oficial, de los alumnos que hayan recibido otra lengua española como materna [...]". Segons que opina Pilar García Negro (1991:235-239), el Decret 2929/75, de 25 d'octubre, seria un clar precedent de l'"esperit" que animaria els responsables de redactar la Constitució espanyola de 1978. Ens hi referirem més endavant. Ara ens interessa, simplement, constatar una incipient obertura que vindrà a fer legals determinats usos lingüístics especialment significatius: el gallec podrà entrar a l'Escola i ésser vehicular als canals mediàtics. Hi ha una conclusió evident, d'aquest fet: si fins ara el codi autòcton havia quedat reduït als usos no institucionals, i era el vehicle d'expressió "militant" de grups minoritaris, clandestins o tolerats (el conreu exquisit del culturalisme, i el fortament ideologitzat dels nacionalistes radicals), ara arribarà l'hora d'abastar els usos més formalitzats. La necessitat d'una única norma escrita, capaç de satisfer la majoria dels usuaris, comença a ser peremptòria. Recordem que la dècada dels setanta s'obre amb la publicació de dues propostes parcialment divergents (RAG 1970 i ILG 1971); i recordem també que cal considerar l'existència d'una opció reintegracionista que comença a quallar.

2.4. Bases pra unificación.

En aquest context, tindrà lloc entre els mesos de desembre de 1976 i juny de 1977 un seguit de seminaris, organitzats per l'ILG, durant els quals diversos professionals de la llengua, de pràcticament totes les tendències³⁷, elaboren una nova normativa, amb la previsió que esdevingui de consens. Es tracta de les *Bases pra unificación das normas lingüísticas do galego*, publicades per Anaya, en edició no venal, el 1977, i per la Universitat de Santiago de Compostel·la el 1980, a cura de R. Álvarez Blanco, F. Fernández Rei i A. Santamarina (v. Fernández Rei 1991:21). Cal deixar constància, en primer lloc, de l'existència d'alguna diferència entre les dues edicions, no advertida al lector, divergència que detecta António Gil Hernández (1987b), i que resulta extraordinàriament significativa. Així, per exemple, en el comentari a l'ús de *s* per *x* en aquelles paraules en què el segon grafema aparegui dos cops, representant un d'ells el valor de *ks* i l'altre el palatal (recomanant, p.ex. "osíxeno", i no "oxíxeno"), trobem dos texts notablement diferents:

"[...] tanto esta medida caseira coma o perigo de confusión [...] poderíase evitar nunha futura e desexable ortografía na que o son palatal (o do *x* tradicional) se vira representado por *j* ou *g + e, i*, conforme á etimoloxía e ás ramas portuguesa e brasileira do noso grupo lingüístico."
(DDAA 1977:18, *Bases Anaya*).

³⁷ X[avier] M[aure] a la GEG (s.v. *ortografía de la lengua gallega*, t. XXIII, pàg. 131-133) adverteix que Peregrín Otero no va ser convocat perquè defensés les seves idees, "debido a su residencia en U.S.A."

"[...] tanto este mal menor coma o perigo de confusión [...] poderíase evitar nunha ortografía na que o son palatal (o do x tradicional) se vira representado por *j* ou *g* conforme á grafía das ramas portuguesa e brasileira do noso grupo lingüístico." (DDAA 1980:18, Bases Universitat de Santiago; les negretes dels dos paràgrafs són nostres).

Hi ha més diferències, certament (cf. Gil Hernández 1987b:248-252), però sembla especialment interessant aquest esvaïment de les qualitats de futura e desexable aplicades a una ortografia més propera a la portuguesa. A banda d'aquest tipus de comentaris, les dues "Bases" són pràcticament idèntiques, d'altra banda. De tota manera, com assenyala Carvalho Calero (1978), poden ser interpretades com un clar intent d'arribar a un equilibri entre les Normes-RAG, les de l'ILG, i la postura reintegracionista. Pel que hem anat veient fins ara, l'acord devia resultar extraordinàriament difícil. Val la pena de fer constar encara, com a dada reveladora, que el manual de l'ILG Galego 3 (v. més amunt) es referia al lusismo com a un "fenómeno diferencialista" que caldria evitar. Els arguments són, un cop més, prou significatius: la influència del castellà s'hauria deixat notar sobre el gallec popular, fins al punt de fer-lo esdevenir quelcom de diferent del portuguès; partint de la premissa que és desitjable no allunyar la norma culta de la popular, "témonos que pronunciar contra a portuguesización do galego":

"Por outra banda, non convén esquecer que en Galicia síntese desde hai moito a influencia do adstrato castelán, que ven operando como lingua de cultura na nosa terra. Isto provocóu que o galego popular se fixera permeable a certas innovacións irreversibles que contribuíron aínda máis á diverxencia entre as polas galega e portuguesa.". (ILG 1974:82).

Tornem, però, a les Bases. Carvalho Calero (1978) en destacava algunes observacions, ortogràfiques i morfològiques, especialment reveladores, que permetrien de qualificar-les -segons la seva opinió- de "documento conciliador, no que o isolacionismo se bate em retirada, o que nos parece mui positivo." (99). De tota manera, aquelles pautes apareixen combinades amb d'altres que apunten en la direcció contrària. Vegem-les:

- Pel que fa als noms de les lletres, s'introdueixen els doblats "agá, hache" per a la h, i "equis, xis", per a la x ("haché" i "xe", respectivament, a les Normes-RAG ed. 1977). El dígraf nh continua essent emprat per a representar /ɲ/, tanmateix. I es manté l'ús exclusiu de x, en comptes de x/g/j per a representar /ʃ/, havent-se d'emprar s quan aparegués x en la mateixa paraula amb el doble valor [ʃ] i [ks], per a representar el primer (cf. més amunt).

- Quant al sistema d'accentuació, és probablement un "híbrid antieconòmic", com opina Carvalho Calero (1978:101): si les Normes-RAG 1970 consideraven agudes, a efectes ortogràfics, les

paraules acabades en diftong decreixent, i les accentuaven ("coméu"), les Bases traslladen l'accent a les greus (seguit o no de -n, -s: "amábeis"); els accents de les proparoxítones acabades en -mente (Normes-RAG) "son inútiles [...] porque se trata dunha palabra única e grave" (Bases, pàg. 12); no es consideren esdrúixoles, en fi, paraules com *Galicia, leria, Antonio*, tot i que s'afirma que és una possibilitat que es va considerar, i que "Tacticamente, acentuar *Galicia* achegaríanos á ortografía portuguesa, o cal, sentimentalmente é unha aspiración de todos." (Bases, pàg. 9, n. 3), malgrat que, a la pràctica, hagués triomfat l'opinió de no augmentar les "complicacións pedagóxicas do ensino do galego" (Bases, pàg. 9, n.3; pàg. 8, n. 1).

- Es mantindrà el guionet per a representar la "segona forma de l'article" ("come-lo caldo"). Tot i que es va considerar la possibilitat (més habitual a la Romània) d'emprar el guionet per a unir els verbs i els pronoms enclítics ("sábese-se"), s'hi va renunciar per motiu de "A tendencia do galego á éclipse de pronomes [...] e o feito de que en contextos moi escasos revistiría este guión valor diacrítico" (Bases pàg. 13, n. 1).

- Hi ha una clara tendència al manteniment dels grups cultes (-cn-, gn-, -gn-, -gm-, ... -"técnica, gnose, pragmática"), per solidaritat amb la resta de llengües (romàniques o no, cf. pàg. 19-20, n. 3). En els grups consonants d'oclusiva + líquida ([-]pl-, [-]bl-, [-]fl-, [-]cl-, [-]gl-), es manté la líquida en les veus cultes ("clarificar, explicar"), i esdevé r en les semicultes ("praia, empregar, escravo"); la norma proposada per a identificar aquestes últimes, és la consulta d'un diccionari

portuguès, "entre outras razóns por proviren dunha época en que o sistema lingüístico galegoportugués se mantíña uno e indiviso."

(Bases, pàg. 20).

- Especialment significativa serà la confirmació com a normativas de les formes amb el sufix *-bel* (admeses ja a les Normes-RAG ed. 1977), tot i que al costat de les solucions en *-ble*: "A escolla debe facela a pràctica e o tempo, xa que as dúas son galegas: *-bel* está mais documentada na lingua medieval e pròxima ó port., e *-ble* representa a fala de hoxe." (Bases, pàg. 23, n. 9).

- En l'apartat de morfologia nominal, es continua manteniñt la discriminació (ja apareix a les Normes-RAG) dels monosíl·labs, pel que fa a la formació del plural de paraules acabades en *-l* (amb *-is*, segons la norma general; amb *-es*, per als monosíl·labs). I, de fet, és considerada potestativa l'elecció entre *-es* o *-is* ("animales/animais") en els polisíl·labs. En els usos orals, existeix també la solució en *-s* ("animás"). Reproduim, per ser especialment reveladors, els criteris que permeten els autors de justificar la tria de *-is* com a normativa:

"a) ámbalas dúas son formas galegas, pro a primeira é mais produtiva. [...]

b) a forma oriental (*animáis*), mais arcaizante, non invalida unha forma mais evolucionada (*animás*), pro si ó contrario.

c) no galego escrito dos últimos tempos (literatura, octavillas, notas de prensa, cartas de protesta...) acéptase como plenamente recuperada esta forma tradicional do galego.

Ademais, este tipo de plural é o das outras dúas ramas da familia galego-portuguesa-brasileira." (*Bases*, pàg. 30, n. 5).

- Un dels punts on més es deixa notar el "compromís", és el del resultat de les contraccions prep. + art.. D'aquesta manera, tindrem ó (< a + o) -cf. *Gallego 1-* al costat de *pró(s)/para o(s)*, *prá(s)/para a(s)*, segons que s'opti per la forma plena (a la manera portuguesa), o per la reduïda (proposada com a normativa per l'ILG).

Tot sembla indicar que les Bases representen una ocasió malaguanyada d'haver arribat a un cert consens normatiu: les tendències més significatives hi serien representades, i gaudirien d'un cert esperit de "tolerància" (hi ha diversos casos de normes d'aplicació potestativa). A més, suposaven un esforç de reflexió sobre els principis que havien d'orientar la tria normativa, i podrien haver esdevingut fàcilment criteri d'autoritat (tant pel pluralisme de l'autoria, com pel seu origen acadèmic). Tanmateix, els fets vindran a confirmar el que anunciava la frase que obre aquest paràgraf.

A finals de l'any 1977, el divendres 2 de desembre, apareix el número 0 de *A Nosa Terra* (ANT), setmanari d'informació general, vinculat des dels seus orígens al nacionalisme d'esquerres, i redactat íntegrament en gallec, que recupera el nom de l'*Idearium* de les històriques *Irmandades da Fala*. Durant disset anys, ANT serà l'únic referent de la premsa escrita en gallec que es

mantingui sense alteracions significatives. Com és d'esperar, tot allò que afecti la llengua del país -sigui la norma o l'extensió de l'ús- serà objecte d'interès preferent del periòdic. El mateix n. 0 inclou la notícia del nomenament de Domingo García Sabell com a President de la RAG (tornarem a parlar de García Sabell en referir-nos a la Llei de Normalització Lingüística). I, en les darreres pàgines, una (sub)secció, "Un idioma para un povo" (dins de "Guieiro"), a la manera d'un curset de gallec, a càrrec de José-Martinho Montero Santalha. No perdrem de vista aquesta publicació (un referent imprescindible), en els anys que segueixen.

2.5. EL NOU MARC LEGAL: LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA DE 1978.

Sens dubte, el fet històric esdevenigut el 1978 que més afectarà el gallec (i, per extensió, l'ordenament del multilingüisme a tot l'Estat) serà l'aprovació d'una nova Constitució espanyola (CE). Com és sabut, l'article 3 disposa que

"1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.

2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.

3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección."

Les referències a la realitat multilingüe espanyola abasten també el preàmbul, els articles 20.3 i 148.1.17, i la disposició final. No és l'objecte d'aquest treball, procedir a l'anàlisi tècnica (jurídica) dels texts legals que fan referència al gallec, ni tan sols d'aquells que s'ocupen directament dels aspectes relacionats amb la seva fixació normativa (que també n'hi ha, com veurem). Tanmateix, no ens estarem d'apuntar un parell de dades, de caire general, que ens semblen especialment pertinents per a caracteritzar el panorama sociolingüístic que prefigurarà la CE.

Pel que fa a la regulació de l'ordenament lingüístic, la CE no sembla un marc extraordinàriament rígid. Com ha estat assenyalat per diversos experts, probablement ni tan sols el coneixement del castellà no pot ser considerat un deure jurídic, ja que no hi és prevista cap sanció, per al seu incompliment (v. Vernet 1992:354), de manera que sembla infundat atribuir una especial beligerància contra la variació lingüística al text constitucional estricte (cf. García Negro 1991:264-173). En tot cas, el posterior desenvolupament legislatiu (estatuts d'autonomia, lleis de normalització lingüística), juntament amb la doctrina del Tribunal Constitucional, acabaran perfilant un panorama iuslingüístic, que comentarem, quan s'escaigui, en allò que afecti el gallec.

En segon lloc, cal recordar que la CE no esmenta en cap moment quines són "Las demás lenguas españolas". L'únic indici el constitueix l'inventari d'edicions de la CE publicades en codis altres que el castellà (en compliment de la disposició final).

De tota manera, cal advertir que "[...] se hizo un uso grosero de esta disposición final al dar categoría de lenguas diferenciadas, en contra de los criterios científicos sustentados por prestigiosas instituciones como la Real Academia de la Lengua Española y el «Institut d'Estudis Catalans», a las variedades balear y valenciana de la lengua catalana." (Milian Massana 1984:136, n. 31). Com assenyala Vernet (1992:28, n. 37) la qüestió només queda resolta quan es publiquen els estatuts d'autonomia. Convé matisar, doncs, algunes afirmacions com la de Noia Campos (1988), "Ce sera dans la Constitution Espagnole de 1978 où pour la première fois sera reconnu officiellement le galicien." (242): en primer lloc, no és cert; a més, amb la Constitució a la mà, no hi hauria hagut cap impediment (tècnic) perquè en el desenvolupament legislatiu posterior que afecta l'ordenament lingüístic (Estatut d'Autonomia, Llei de Normalització Lingüística) s'hagués reconegut el portuguès, per exemple, com a "llengua (co)oficial" a la Comunitat Autònoma de Galícia (encara que sembli una *boutade*). En realitat, el portuguès, que havia estat present a les discussions de la "Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas" del Congrés, a propòsit de la redacció de l'art. 3 CE (cf. DSCD n. 67 [16.5.1978], pàg. 2334), en referència a algunes zones d'Extremadura, no és esmentat enlloc de la legislació lingüística espanyola, ni tant sols a l'Estatut d'aquella comunitat. La situació (potser) hauria estat diferent en el cas que hagués prosperat el text no aprovat de l'esmena n. 77 a la redacció de l'art. 3, defensada per Emilio Gastón, on es proposava que s'afegís al final del paràgraf 3 de l'art. 3 el que segueix:

"adquiriendo también carácter de cooficialidad en los municipios, comarcas o ámbitos en que se utilicen normalmente y lo soliciten los órganos representativos correspondientes a cada ámbito." (cf. DSCD n. 67 [16.5.1978], pàg. 2353-2354), pensat originàriament per a la "Franja de Ponent" catalanòfona (cf. també Pallarol 1989), però que hauria estat perfectament aplicable al cas d'Olivenza o el d'Alamedilla. El mateix Vernet (1992:46) es refereix a les deficiències conceptuals en el dret lingüístic espanyol, en haver consagrat "llengües oficials" per raons sociològiques o polítiques, i no pas lingüístiques: una conseqüència (in)desitjada hauria estat l'intent, en algun cas (el del "valencià", per exemple), de donar efectes lingüístics a la definició jurídica³⁸; una altra, el fet d'haver omès les edicions del text de la CE en aragonès, aranès (occità) i asturià, "llengües filològiques" i no pas "jurídiques", per tant. Recordem al respecte que la redacció inicial del projecte d'estatut d'autonomia d'Astúries proclamava que "El bable, como lengua específica de Asturias, gozará de protección." (cf. Sánchez 1981:194), mentre que la definitiva (LO 7/1981, de 30 de desembre) disposa, simplement, que "El bable gozará de protección." (v. Milian Massana 1983:239, n. 8), amb l'esvaïment de la condició de "lengua [específica de Asturias]". Aparentment, els responsables de donar compliment a l'edició de texts de la CE en llengües altres que el castellà (d'acord amb la Disposició

³⁸ En nota a peu de pàgina, assenyala: "Un procés semblant es va consolidant a Galícia pel que fa a l'autonomia normativa del gallec respecte de la unitat del galaico-portuguès, encara que aquest procés de separació lingüística té el suport de les institucions autonòmiques i d'una part dels filòlegs de Galícia." (Vernet 1992:46, n. 73).

Final) tenien els seus propis criteris. En resum: no sembla gaire prudent recórrer al text constitucional com a font d'autoritat per a decidir sobre la filiació i parentiu del gallec, com ha estat fet en alguna ocasió (cf. Albrecht 1992:225), ni tan sols en un sentit sòcio-polític.

L'últim tram dels anys setanta es correspon a Galícia amb els "anys dels cursos". Cursos de gallec en el centres que l'han introduït com a assignatura; cursos per als docents que hi volen impartir classe, en el futur; cursos per al públic en general... Cursos organitzats per associacions culturals de diversa mena: *O Galo* (Santiago), *O Facho* (la Corunya) (cf. Portas 1991:121), presencials o mediàtics. Al n. 9 de *Teima*, F. Fernández Rei i Charo López -supervisores lingüístics del setmanari- inauguren una secció ("A nosa lingua"), dedicada als dubtes en l'ús del gallec. Ja ens havíem referit abans a la tasca semblant, que duia a terme Montero Santalha a ANT. A la mateixa ANT, M. Pilar García Negro i Xosé M. Dobarro publicaran setmanalment un "Curso de lingua" (entre els ns. 76 [1979] i 116 [1980]), que serà la base d'una publicació posterior (les *Orientacións-AS-PG*, com veurem). El fet d'impartir cursos en una llengua implica, d'entrada, que aquella disposi d'una codificació operativa; altrament, fóra absurd esmerçar un nombre indeterminat d'hores a adquirir unes destresses que no han de tenir cap valor funcional: la preocupació normativa, lògicament, és més peremptòria que mai.

Tot sembla indicar que les *Bases pra unificación* no van reeixir a tancar la polèmica per la codificació del gallec. Probablement,

perquè es tractava precisament d'unes "Bases", i no pas d'una Normativa, i perquè deixaven massa eleccions al criteri dels usuaris: "Nas «bases», as alternancias -mesmo sendo contraditorias- poden ter sentido. Nunha normativa carecerían por completo del." (Cambeiro e.a. 1978; aquest article també és conegut com *Carta dos Cinco*). En una entrevista publicada a ANT (n.7, 1978), Antón Santamarina, secretari de l'ILG, reconeix també el fracàs de les Bases. Mentrestant, les pàgines de la secció "Tribuna" de ANT estan obertes a la polèmica: Manuel Miragaia (1978) recull les opinions de Rodrigues Lapa, i se'n declara partidari, mentre que D. Xohán Cabana (1978) parla del «lusitanismo» com d'una "enfermedade infantil do nacionalismo", una postura elitista que oblidaria l'extensió de l'ús, obsessionada amb la normativització (arguments que ja hem vist, i que es tornaran a repetir). Rodrigues Lapa (1978) tornarà a insistir en les seves opinions, mentre que Xosé-María Monterroso Devesa (1978) identifica l'"anti-lusisme" d'alguns autors (per Darío Xohán Cabana) amb un tret " [...] inculcado consciente ou fomentado inconscientemente polo centralismo español." (cf. més amunt, Calvet 1974). Xosé Ramón Pena (1978), per la seva banda, intervindrà en la polèmica per delimitar els conceptes de "llengua" i "nació": la primera seria coincident per a Galícia i Portugal, que constituïrien, tanmateix, dos fets nacionals diferents; d'altra banda, "normalització" i "normativització" no serien dos processos successius, sinó simultanis: "Nen se pode normativizar sen normalizar nen normalizar sen normativizar.". Tot plegat, com veiem, un garbuix on es barrejaren categories sociolingüístiques (llengua -pròpia, nacional-, bilingüisme),

sòcio-polítiques (nacionalisme, fet nacional), filològiques (llengua, dialecte), ..., i que arriba a afectar el propi nom de la Comunitat (Galiza o Galícia?, v. -entre d'altres- Alonso García 1978).

Durant els dissabtes compresos entre els dies 4 de novembre i 2 de desembre de 1978, tindrà lloc, a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Santiago de Compostel·la, un seguit de conferències-col·loqui, amb el títol genèric de "Problemática das linguas sin normalizar, situación do galego e alternativas.". El curs fou organitzat per un col·lectiu vinculat al món de l'ensenyament (i al món nacionalista, d'altra banda), anomenat inicialment *Instituto Socio-Pedagógico Galego*, i legalitzat amb el nom d'*Asociación Socio-Pedagógica Galega (AS-PG)* "pola prohibición espresa do Ministerio do Interior, argumentando que o nome de Instituto soio pode ser empregado por organismos oficiais" (ANT, 45. 1979, pàg. 8). Entre els conferenciants estaran Pilar García Negro, Francisco Rodríguez, Pilar Vázquez Cuesta, Ricardo Carvalho Calero, i el sociolingüista Lluís V. Aracil, que havia de parlar del tema "Actitude do profesorado e normalización lingüística." (ANT, 35, pàg. 6). La conferència d'Aracil va ser publicada, finalment, amb el títol de "A sociolingüística da experiéncia e da acción. O modelo galego." (Aracil 1980), segons que consta en el volum que va recollir les intervencions (DDAA 1980b). El text adverteix contra l'aplicació acrítica de models importats per a interpretar la pròpia realitat (categories com "diglòssia", o models com el del *Language Planning*), i la necessitat de generar una

sociolingüística transformadora ("revolucionària") que brolli de la pròpia experiència. La fixació ortogràfica queda inserida, per a Lluís V. Aracil, en un procés més ampli, que també inclou la diversificació funcional, i que s'identifica amb "normalització". És erroni intercanviar els termes: "Unha ortografía pódea facer un monxe budista como acto de penitència. A normalización non é unha ortografía, nen facer un vocabulário do motor de explosión. A normalización é un proceso histórico no que hai unha ortografía e un montón de cousas máis." (Aracil 1980:30). Un cop d'ull a les referències bibliogràfiques dels treballs que es puguin catalogar dins l'epígraf "Sociolingüística gallega", elaborats en els últims anys, fa palès un fet revelador: Aracil és (de lluny) un dels autors més citats pels estudiosos gallecs (si més no, per un grup prou significatiu). Caldrà intuir entre línies, doncs, la influència de la seva obra -i la seva persona-, en una incipient Sociolingüística gallega³⁹.

2.6. 1979: MONTERO SANTALHA: *Directrices*. AS-PG: Orientacións.

L'any 1979, José-Martinho Montero Santalha publica (en edició d'autor) un opuscle amb el títol de *Directrices para a reintegración lingüística galego-portuguesa* (Montero Santalha 1979). Tot i que devia circular d'una manera molt limitada (se'n van tirar cinc-cents exemplars), les *Directices* representen una fita en la història del reintegracionisme: una articulació

³⁹ Comptat per alt, prop del 90 % de treballs recopilats per José Angelo Cristóvão en la seva "Bibliografia de Sociolingüística lusòfona" (Cristóvão 1990), referits majoritàriament a Sociolingüística gallega, són posteriors al 1980.

normativa *ad hoc* per al gallec, prou elaborada, que adopta com a referent explícit la que correspon a l'àrea luso-brasilera. Més amunt havíem observat que la secció "O idioma" de ANT havia estat a càrrec de Montero Santalha durant un temps (ANT, ns. 0, 1, 4, 5, 6, 8; el n. 3 signa X.M. González; a partir del n. 9 -i ja abans, al 7- se n'ocuparà Mª Pilar García Negro). Ja en els últims números de la secció, l'autor manifestava clarament el seu criteri: "A nosa lingua, aínda que reprimida en Galiza, continuou a desenvolverse de modo natural no restante ámbito idiomático: no mundo luso-brasilero" (ANT, 6, pàg. 17); "En tanto non aparece un diccionario de dudas recoméndase acudir a un diccionario portugués e face-la equivalencia." (ANT, 8, pàg. 17). No resulta sorprenent, doncs, que a les *Directrices* es refereixi a l'existència de dues úniques vies per al "desenvolvimento interno" del gallec: la de (re)integrar-se en l'àmbit lingüístic luso-brasilero, o la de constituir-se en llengua independent del portuguès, bandejant la possibilitat d'assajar "terceres vies". Montero Santalha justifica l'opció per la primera de les alternatives proposades en considerar inútil l'esforç per allunyar-se de l'àrea luso-brasilera (que comportaria tot sovint, segons que opina, adoptar solucions artificioses), i en la vulnerable situació en què quedaria el gallec "independitzat", enfrontat al codi dominant, l'espanyol. La reintegració, per a Montero, tindrà com a eix central l'ortografia i la morfologia, sense que hagués d'afectar la fonètica, la sintaxi i el lèxic (4). Dissenyarà, en fi, un "pla de reintegració" en dues fases: En una primera etapa, s'adoptaria l'ús de *nh* i *lh* per *ñ* i *ll*, respectivament, així com l'ús sistemàtic de *-m* per *-n* en final

de paraula (nasalitat implosiva en posició final absoluta). Només s'usaria *h* en posició inicial o final de paraula, mai a l'interior, i s'adoptaria un sistema d'accentuació més acostat a la norma portuguesa. Inicialment, preveu l'ús de *x* amb el doble valor de [ʃ] i [ks], tot i que podria arribar a incorporar-se l'ús de *x/g/j*, segons criteris etimològics, així com el de *b/v* (per al fonema /b/) d'acord amb l'ortografia portuguesa i no pas l'espanyola (ús de *v* en les terminacions dels imperfets d'indicatiu dels verbs de la 1ª conj. -"cantava, cantavas"-; id. per a les paraules formades a partir del sufix llatí -BILEM -"agradável, visível"-; id. per als verbs "haver, dever, escrever", etc. [Montero Santalha 1979:12]). A la segona fase, finalment, s'hauria de procedir a l'ús de *ç/c/z* (/θ/ o /s/ -segons les zones-), i *s/ss* (/s/), d'acord amb la distribució que se'n fa a l'ortografia portuguesa. En el capítol de la morfologia verbal, resulta significativa la proposta d'admetre la possibilitat d'emprar en el present i futur d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu les formes amb o sense -d- ("falades" o "falais", "temeredes" o "temereis", etc.).

De tota manera, la proposta de Montero Santalha no implica una adopció plena de la norma portuguesa: es manté un seguit de diferències, que marcarien les especificitats del gallec. Per exemple, proposa que sigui potestatiu l'ús de guionet en les paraules compostes, en la unió de la preposició *de* amb les formes monosil·làbiques del present d'indicatiu d'"haver" ("hei de" / "hei-de") (Montero Santalha 1979:18); serà també facultativa la contracció de la preposició *a* amb demostratius formats a partir de *aqu-* ("a aquele" / "áquele"). En el capítol d'accentuació i

signes auxiliars, serà facultatiu l'ús de l'accent greu, i la marca de nasalitat (̃). Una de les diferències més significatives rau "na representación dun determinado tipo de nasalidade final de palabra; por exemplo, o vocábulo luso-brasileiro *não* escreberá-se na Galiza *nom*, cunha grafía usada polos mesmos portugueses en séculos pasados, asi como polos galegos do medievo." (Montero 1979:9; les formes del tipus de "naçom, constituïom, perfeïom", delaten, a primer cop d'ull, els texts reintegracionistes [eventualment, també trobarem "nação, constituição, perfeição"; cf., segons les ortografies isolacionistes, "nación, constitución, perfección"]). O bé la proposta d'ús de la dièresi, sobre u ("ü"), per a indicar que no és muda en paraules com "ungüento, lingüística", etc. (des de l'acord de 1945, la dièresi queda eliminada en el portuguès europeu [cf. Vázquez Cuesta 1971:386], tot i que es mantingui al Brasil). Val a dir que la proposta de procedir per fases a la reintegració no trigarà a ser criticada. Només tres anys després, Domingos Prieto (1982) manifestarà que "Isso de enterrar hoje x, manhã o ñ e passado o ll só pode criar confusóm e de confusóm ja andamos bem.". I és que, com veurem, la "norma reintegrada" patirà la mateixa diversitat (històrica) que la "norma isolacionista".

De l'agost de 1979, cal destacar una novetat legislativa: el RD 1981/79 de 20 de juliol (Ministeri d'Educació), que regula la incorporació del gallec al sistema d'ensenyament (BOE 199 i 200, de 20 i 21 d'agost de 1979), l'anomenat "Decret de Bilingüisme", completat per una Ordre d'1 d'agost de 1979, desenvolupant-lo.

El legislador parteix de la premissa que "el fenómeno bilingüe se manifiesta de forma heterogénea", la qual cosa implica un tracte diferenciats per a cada Comunitat. El RD 1981/79 vindrà, doncs, a incorporar-se a una sèrie que obria el RD 2092/1978, que regulava la mateixa matèria per al català, i el RD 1049/1979, que ho feia per a l'euskara. La intenció explícita del text és la de regular "la incorporación de la Lengua y Cultura Gallegas al sistema educativo de Galicia durante la actual situación transitoria hasta la promulgación del Estatuto de esta Comunidad Autónoma [...]". L'articulat disposa que s'incorpori l'ensenyament del gallec -com a matèria- en els plans d'estudis de Preescolar, EGB i FP-1r grau (art. 2.1.), i autoritza que els centres puguin desenvolupar programes "en la lengua materna, castellana o gallega, de los alumnos" (art. 3.1.). Tanmateix, resulta significatiu que no s'obligui l'Estat a augmentar les dotacions a l'efecte, de manera que l'alternativa d'obrir línies d'ensenyament en gallec només serà viable "cuando se disponga de los medios adecuados para ello." (art. 3.1.). A més del problema de recursos, aquesta possibilitat requeriria l'atenció a la llengua materna majoritària de la població escolar, i les opcions manifestades pels pares (art. 3.2.). Tot plegat es tradueix en un seguit de dificultats burocràtiques, que requereixen un extraordinari consens: l'Ordre disposa que l'informe per a sol·licitar la creació de programes en gallec requereix l'acord del Claustre i l'APA (amb l'acta corresponent), relació del professorat responsable, pla pedagògic-organitzatiu (especificant-hi nombre d'alumnes, àrees i horaris), i, finalment, ser aprovat per una Comissió Mixta constituïda per

representants de l'Administració de l'Estat i el govern autonòmic provisional (art.7. RD). En aquestes condicions, són perfectament lògiques les següents paraules de Pilar García Negro, referides al Decret: "Que saibamos, nen unha soia aula, nen unha soia matéria se galeguizou mercé ao Decreto de Bilingüismo, cousa que non surprende á vista de tal morea de obstáculos." (García Negro 1991:280). Si el "Decret de Bilingüisme" tenia com a objectiu la introducció del gallec com a llengua vehicular de l'ensenyament de manera transitòria, fins que no quedés definit un marc legislatiu autonòmic *ad hoc*, certament no hi va reeixir. De tota manera, l'articulat feia pensar, més aviat, en un *marc defensiu* del codi estatal, que no pas en un instrument decidit de promoció del gallec. És en aquest sentit que s'entèn que, en el marc d'una legislació (teòricament) adreçada a afavorir una minoria lingüística, es disposi que "La Lengua oficial del Estado se enseñará conforme a los planes de estudio, en todos los centros docentes de Galicia [...]" (art. 1), i que "La enseñanza de la Lengua Gallega o el desarrollo de programas escolares en dicha lengua no supondrá en ningún caso limitación en los niveles que los alumnos deban alcanzar [...] en el dominio oral y escrito del castellano." (Ordre, punt 2n.).

L'estiu del mateix any 1979 (29 al 31 d'agost), durant les *III Jornadas do Ensino* (jornades vinculades als moviments de renovació pedagògica), organitzades per l'AS-PG (col·lectiu sorgit del món de l'ensenyament, com ja hem comentat), s'analitzarà i es criticarà durament el "Decret de Bilingüisme", titllant-lo de "neocolonial e anti-galego" (ANT 75, pàg. 6). Ens

interessarà remarcar d'aquesta trobada la distribució entre els assistents de l'opuscle *Orientacións para a escrita do noso idioma* (ANT 75, pàg. 6; cf. Fontenla 1985:56). Les *Orientacións*, de fet una mena de "tercera via" entre els "màxims" reintegracionistes i les diverses propostes isolacionistes, esdevenen la pauta ortogràfica de l'AS-PG (i, en conseqüència, seran vehiculades en un bon nombre de cursos, durant l'any acadèmic 1979-1980), així com del setmanari ANT (estaran investides, per tant, d'un important caire referencial). Reproduïm tot seguit l'exposició d'objectius que se'n fa a la presentació:

"Temos que aclarar agora que con estes critérios ortográficos, a AS-PG non pretende abrir nengunha nova via nen propugnar novidades de sustáncia para a ortografía do noso idioma. O único que se fixo foi seguir no fundamental as 'Normas' publicadas pola Acadèmia no ano 1971 que, a pesar de todo, continuan sendo as máis usadas (o que demostra que eran válidas como sistema convencional de fixación do idioma), introducindo só leves modificacións neste ou naquel ponto." (AS-PG 1980:7).

L'AS-PG denuncia la inoperància del "Decret de Bilingüisme", que és qualificat, com tota la legislació espanyola en matèria lingüística, d'enemic real del gallec. No endebades, constaten que la inexistència d'una norma unificada, la proliferació de normes ortogràfiques diferents, "son meras consecuèncias da sua própria condición de idioma non normalizado." (AS-PG 1980:9).

En el capítol de l'accentuació, les *Orientacions* es desmarquen clarament de les Normes-RAG. Proposen, per exemple, que s'accentuin les paraules agudes, acabades en a, e, o, seguides o no de n, s o ns ("mañá, irmáns, camiáns"), i no les que acaben en i o u, seguides o no de n, s o ns -que s'accentuaran quan siguin greus-, ni les que acaben en diftong decreixent ("aquí, tisu, plurais, Vénus, íris") (13). Consideraran esdrúixoles (i s'accentuaran en tots els casos) les paraules acabades en diftong creixent ("história, ténue") (14). En altres aspectes, les *Orientacions* seran més moderades. Així, reserven l'ús del guionet per als compostos, i per a marcar el final de línia (no registren la "segona forma de l'article" isolacionista, ni la unió verb-pronoms enclítics, a la manera reintegracionista). Pel que fa a l'ús de x vs. x/g/j/, tot i que no hi ha un pronunciament explícit a les *Orientacions*, hem de deduir per l'ús que en fan (i per la referència inicial a les Normes-RAG), que defensen la solució de x en ús exclusiu. Valgui el mateix per al cas de b/v, ñ i ll i no pas nh ni lh, inexistència de ç, etc. En el capítol de sufixos i terminacions, proposen les formes -bel (< -BILE), o -aria com a úniques genuïnes, front a les solucions en -ble i -ería, considerades espanyoles ("estábel, librería" / "estable, librería"). Quant a la morfosintaxi, es prefereix la forma plena ao, front a la isolacionista ó (25), per a la contracció de preposició i article; es proposa el canvi -l per -is, per a formar el plural dels substantius i adjectius que acaben en -l (-eis, per a aquells que acaben en -el, -il) (27). Dins de les preposicions, es recomana l'ús de até, atá, "as únicas formas de orixe galego-portuguesa", front a astra, "sospeitosa de

españolismo". En general, les *Orientacions* constitueixen la base d'una mena de "tercera via", a cavall de les diverses fórmules isolacionistes estrictes (en certa mesura, les *Orientacions* també ho són) i les propostes reintegracionistes. De fet, els seus autors insistiran a considerar-les una simple eina en el procés global de normalització: "Teñamos presente que unha unificación escrita, unha ortografía comun, valen para algo se realmente o noso idioma se fala, se escrebe e se practica, en fin, en todos os usos posibles dunha comunidade, do contrario estaríamos perdendo enerxías." (8). Val a dir, també, que aquesta normativa ha arribat a una part significativa dels usuaris, beneficiant-se d'uns canals alternatius als oficials (genèricament, és la vehicular de ANT, i va tenir una notable circulació entre els professionals de l'ensenyament). De tota manera, com veurem, serà ràpidament substituïda en el si de la pròpia AS-PG.

3. ANYS VUITANTA. OFICIALITZACIÓ DE L'ISOLACIONISME.

3.1. DE LA *Comisión de Lingüística* AL DECRET 173/1982.

El setembre de 1979, la Conselleria d'Educació de la "Xunta de Galicia" fa pública la llista de membres d'una "Comisión de Lingüística", promoguda pel Conseller autonòmic Alejandro Fernández Barreiro. L'objectiu d'aquesta iniciativa consistia a elaborar una normativa ortogràfica perquè fos emprada a les institucions (pre)autonòmiques (cf. Carvalho Calero 1985, per a tot el que segueix), i, en general, per donar resposta a les necessitats derivades del "Decret de Bilingüisme". Amb les paraules del Conseller, "Un dos problemas que ainda ten pendentes a Língua Galega é o logro da sua normalización lingüística e gráfica. Cumpría abordar esta cuestión despois da publicación do Real Decreto, L. 981/79 [*sic*, per 1981/79], do 20 de xullo, polo que se incorpora a Língua Galega ao sistema educativo de Galicia" (Alejandrino Fernández, Comisión 1980:5). Foren nomenats membres de la Comissió, Ricardo Carvalho Calero, Catedràtic de Lingüística i Literatura Gallega de la Universitat de Santiago; José Luis Pensado Tomé, Catedràtic de Filologia Romànica a la Universitat de Salamanca; Antón Santamarina Fernández, agregat de Filologia Romànica a la Universitat de Santiago; José Luis Rodríguez Fernández, adjunt de Llengua i Literatura Portuguesa a la Universitat de Santiago; Ramón Martínez López i José Filgueira Valverde, Catedràtics de Llengua espanyola i Literatura d'Institut de Batxillerat; Isidoro Millán González-Pardo, Catedràtic de Grec d'Institut de Batxillerat, i Manuel Vidán

Torreira, agregat de llatí d'Institut de Batxillerat. Carvalho Calero, Filgueira Valverde, A. Santamarina i M. Vidán foren nomenats a proposta del Conseller; la resta, a proposta de Carvalho Calero, President de la Comissió. El dia 20 d'octubre, a les 10 del matí, es constituí la Comissió. L'acta corresponent recull els dos factors bàsics que els seus membres es proposen considerar: "a necesidade de reintegrar o galego no ámbito occidental a que pertence e a conveniència de ter en conta en todo momento a receptibilidade social para as normas propostas." (Carvalho Calero 1985:225). Es decideix que sigui una ponència, formada pels professors de la Universitat de Santiago (Carvalho, Santamarina i Rodríguez), la responsable d'elaborar les normes ortogràfiques que havien estat encarregades a la Comissió. El resultat final fou aprovat per la Comissió el 25 de febrer de 1980, i posteriorment publicat en opuscle i al butlletí oficial autonòmic (Comisión 1980; BOX n. 10, de juny de 1980). Ja des de la introducció, els autors fan explícita la seva voluntat de fugir de la rigidesa normativa, que justificaria el fet que s'hagués deixat a l'ús facultatiu un bon nombre d'alternatives. Constaten, en fi, que "toda regulación lingüística é, nalgún xeito, experimental, xa que a vida do idioma revela en definitiva que orde é susceptíbel de favorecé-la [...]" (Comisión 1980:13). Les Normes de la Comissió de Lingüística, en general, constaten l'existència de sistemes gràfics alternatius i, en comptes de canonitzar-ne un, deixen a criteri dels usuaris les solucions definitives, amb un tarannà ben "liberal". Veurem tot seguit algunes de les propostes:

- Pel que fa a l'ús de *x* vs. *x/g/j*, podem dir que probablement opten per l'ús de *x* de manera indiscriminada (la *j* no apareix a la llista de noms de lletres); tanmateix, en constatar que hi ha autors que sí que empren la distinció, es conclou: "1.3. En textos antics e nos escritores que empregan a ortografia histórica usan-se os signos *j* (xota); *g* (co nome de xe) + e, e; ç e outros." (14).
- L'accentuació és molt semblant a la de les *Orientacións* de l'AS-PG. Així, s'accentuen les paraules paroxítones acabades en *-i*, *-u*, i es consideren esdrúixoles formes acabades en diftong creixent, tot i que, d'acord amb l'esperit contemporitzador de la Comissió, la norma formulada per al segon cas queda com segueix: "Palabras como *câmbio*, *léria*, *série*, *ténue*, *exíguo*, etc., poden ser consideradas ortográficamente como esdrúxulas e, consecuentemente, levar acento gráfico, ou non o levar (*cambío*, *leria*...) [...]" (16). En general, es parla de l'ús d'un únic tipus d'accent, l'agut, tot i que s'adverteix que el circumflex indica vocals tancades i el greu vocal tònica a les contraccions i oberta sobre e o o, per a aquells "escritores que utilizan outros tipos de acentos" (15).
- El guionet s'usa, entre d'altres funcions, per a marcar el lligam entre el verb i els pronoms enclítics ("colles-me, collé-lo") (19). En general, és facultativa la representació de la "segona forma de l'article" ("Debes comprá-las rifas se quere-lo prêmio" o "Debes comprar as

- rifas se queres o prêmio") (20-21).
- Pel que fa a l'ús dels punts d'exclamació i els d'interrogació, es podran emprar només al final del text que afecten, quan comenci per un adverbí interrogatiu o, en general, quan la longitud de la frase no sigui tan gran que el sentit del missatge se'n pugui ressentir, de l'absència del punt inicial.
 - El "tarannà liberal" a què més amunt fèiem referència, queda perfectament reflectit en l'apartat dedicat a l'ús de determinats sufixos, com ara *-aria/-eria* ("romaria/romeria"), *-zón/-ción* ("emigrazón/emigración") o *-bel/-ble* ("amábel/amable"): es recomana (no es canonitza) un ús concret, que, en tot cas, restaria subjecte a la sensibilitat dels usuaris ("Recomenda-se a potenciación das formas primeiras, coas limitacións ou ritmo que aconselle o proceso gradual do ensino e da sensibilidade social." [23]).

Les Normes de la "Comissió de Lingüística" tindran una certa difusió, tot i que, certament, semblen massa "obertes" per a permetre que els usuaris s'hi sentin còmodes (en el sentit de segurs). En qualsevol cas, és evident que en podien sortir noves "Normes" totalment diferents. En seria un exemple la interpretació que en fa Xoan Carlos Rábade en un seguit d'articles publicats a *La Voz de Galicia*, aconseguint una normativa reintegracionista "de mínims", amb la simple elecció sistemàtica, d'entre les alternatives proposades, de les més acostades al seu criteri (Rábade 1980).

L'article 7 del "Decret de Bilingüisme" feia esment d'una Comissió Mixta, formada per membres de l'administració estatal i la (pre)autonòmica, com ja hem vist. Un dels encàrrecs d'aquella comissió seria, segons que disposa el mateix article 7, "La autorización de los libros de texto y material didáctico destinado a las enseñanzas de la Lengua Gallega, así como, en su caso, la de las versiones en dicha Lengua, de los demás libros de texto". A aquests efectes, serà nomenada una "Subcomisión de Programación de Textos da Comisión Mixta Ministerio de Educación-Xunta de Galicia". Aquesta Subcomissió, que té present l'existència de la normativa ortogràfica de la Comissió de Lingüística de la Xunta de Galicia, la desautoritza en elaborar una de (parcialment) diferent, perquè sigui la vehicular dels texts docents (i dels continguts) en els nivells educatius de Preescolar, EGB, Batxillerat i Formació Professional (cf. BOX n. 15, de desembre de 1980). D'entre les diferències més evidents podem destacar:

- Se simplifica extraordinàriament el sistema d'accentuació (gairebé coincideix amb el castellà): bàsicament, un únic tipus d'accent (agut), que s'emprarà en les paraules oxítones acabades en vocal -sigui quina sigui- seguida o no de -n, -s o -ns; s'accentuaran les paroxítones acabades en consonant diferent de -n o -s; s'accentuen totes les proparoxítones (i no s'inclouen les acabades en diftong creixent).
- Es reconeix que sigui reflectit a l'ortografia l'ús de la "segona forma de l'article". L'ús del guionet és

desaconsellat per a unir al verb els pronoms enclítics, per "Razós de tipo pedagóxico e por non haber aínda regras precisas sobre onde debe poñerse [...]".

- Pel que fa a la tria entre les formes *-aría/-ería*, *-zón/-ción*, *-bel/-ble* (i d'altres), "resolverase en favor da forma mais común na fala actual." (òbviamment, la primera, segona i segona, respectivament).

Finalment, el Dictamen conclou d'una manera prou reveladora: "Os casos non previstos nestas normas resólvense polas Normas da Academia e polas bases prá unificación lingüística do galego.". Una desautorització d'aquest tipus, si considerem que el President de la Subcomissió, A. Santamarina, havia estat membre de la Comissió de Lingüística, només s'explicaria acceptant que una part dels tècnics que van votar favorablement la normativa d'aquesta, mantenien en realitat una posició discrepant -si no obertament hostil- envers les propostes que s'hi contenien, tot i que no l'exterioritzessin en discutir la ponència (cf. Carvalho Calero 1985; Gil Hernández 1987:254-256).

Durant aquests anys, apareixeran diverses veus clamant contra la tendència reintegracionista -que, com hem vist, impregna clarament diverses propostes normatives-, algunes de les quals des del món acadèmic. És el cas de Ramón Lorenzo (1979), que propugna l'existència de dues llengües -gallec i portuguès- pràcticament des de llur origen, i atribueix al castellà haver estat el "factor d'enriquiment" del gallec, des de la recuperació del segle XIX ("Cando volve a aparecer como lingua literaria no

século XIX, a separación é total e o enriquecemento faráse a través do castelán."). No tindria sentit adoptar les grafies lh i nh per ll i ñ -en la seva opinió-, ja que aquestes últimes serien genuïnament gallegues, i fruit d'una evolució paral·lela ("Non se trata de presión do castelán, senon de evolución paralela frente ó portugués."); semblantment, no tindria sentit adoptar la distinció x/g/j, quan no respon a diferències fonètiques a l'àrea de Galícia. Lorenzo, en fi, opina que els defensors de l'ús en gallec de la grafia portuguesa no gaudeixen d'una sòlida formació filològica, per la qual cosa "Eu recomendaríalles a todos esos aficionados á lingüística que ten o galego que deixasen de se sentir lingüistas e se adicasen a cultiva-la lingua de acordo coas normas que temos [...]". També F. Fernández Rei es mostrarà partidari de considerar el gallec una llengua independent (Fernández Rei 1980), des del punt de vista de la consciència lingüística dels parlants, ja que, opina, no es poden distingir les categories llengua-dialecte des d'un punt de vista lingüístic estricte. Com ja havia fet Pilar Vázquez Cuesta anys abans (Vázquez Cuesta 1967), se'n fa ressò, del diferent tracte que rep el gallec (llengua, [co]dialecte del portugués o l'espanyol, etc.) en l'àmbit de la Romanística (Meyer-Lübke, Jordan & Manoliu, Lausberg ...), fet que seria degut a l'escassa informació disponible sobre el gallec. Fernández Rei, coordinador dels treballs de l'*Atlas Lingüístico Galego*, continuarà constatant la desinformació dels romanistes anys després, en un article dedicat específicament al tema (Fernández Rei 1988), així com la individualitat sociolingüística i no lingüística del gallec: "Na actualidade, desde o punto de

vista estrictamente lingüístico, ás dúas marxes do Miño fálase o mesmo idioma [...]; pero no plano da lingua común, e desde unha perspectiva sociolingüística, hai no actual occidente peninsular dúas linguas modernas." (Fernández Rei 1990:17). Probablement no devia anar gaire errat, a propòsit de la desinformació dels romanistes, quan Pilar García Negro i X.M. Dobarro, en una crònica del XVI Congrès Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques (celebrat a Mallorca del 7 al 12 d'abril de 1980), es mostren "entre indignats i divertits" pel fet que "Un hispanista ruso, por exemplo, alegrouse moito cando se enteirou de que en galego habia escrito mais ca poesia; unha profesora belga, establecida en Barcelona, coidaba que o galego era como o dálmata, que se deixara de falar no século pasado... E así." (García Negro & Dobarro 1980). Precisament amb la intenció explícita de donar a conèixer l'estat dels estudis filològics sobre el gallec, al començament de la dècada, tindrà lloc a Trèveris, del 13 al 15 de novembre de 1980, una trobada d'estudiosos, aprofitant l'avinentesa del nomenament com a catedràtic honorari de Lingüística Romànica del Departament de Lingüística i Literatura de la Universitat de Trèveris del filòleg Joseph M. Piel (Kremer e Lorenzo 1982:7). Alguns dels noms que representaven Galícia al *Col·loqui de Trèveris*, ja han anat apareixent al llarg d'aquestes pàgines. És el cas de Xesús Alonso Montero, Constantino García, Ramón Lorenzo, Ramón Piñeiro, Antón Santamarina, o Filgueira Valverde. La llista no inclou, com es veu, el nom de cap representant del corrent reintegracionista. Com adverteix Alonso Montero (244), tots els participants gallecs són membres de l'ILG, o "simpatitzants" (244; per cert, que també

declara [241] que una part dels assistents gallecs formà part de la comissió responsable del "Decret de Bilingüisme"). Tot i això, al pròleg de les Actes corresponents (Kremer e Lorenzo 1982), s'adverteix que dos dels exponents de la línia reintegracionista, Carvalho Calero i Rodrigues Lapa, havien estat convidats; l'últim, de fet, va fer arribar al Col·loqui la seva comunicació. Malgrat aquesta absència, el debat normatiu hi fou present: segons que indica el programa, l'últim acte acadèmic fou una "Mesa redonda *Sobre a possibilidade de estabelecimento dunha lingua culta galega.*", que hauria d'haver comptat amb la participació de Rodrigues Lapa i Alonso Montero. El text corresponent a les intervencions (Kremer e Lorenzo 1982:236-248) és una referència obligada en el context del debat normatiu. La idea inicial dels organitzadors, segons que confessa Alonso Montero, havia estat la d'"enfrentar-lo" amb Rodrigues Lapa, i les seves idees reintegracionistes (239), probablement per a informar els especialistes no gallecs de l'estat de la polèmica. S'explica així que Harri Meier, un dels participants alemanys, confessi que la taula rodona no havia satisfet les seves expectatives, a propòsit d'"Uma informação sobre os esforços de diversos grupos [...] para uniformizar o sistema fonológico ou ortográfico [...]" (246). Alonso Montero fa referència a la polèmica Rodrigues Lapa-Piñeiro, a *Grial*, criticant la proposta del professor portuguès, per entendre que resultaria en una diglossització (en sentit estricte) del gallec. Alonso es manifesta contrari a adoptar per al gallec un sistema ortogràfic "totalmente portuguesizado ou case totalmente portuguesizado, pero nas súas intencions totalmente con *nh*, *lh* e *j* e *g* ante *e*, *i*, cando nós non temos o

fonema prepalatal fricativo sonor, menos ahí en catro ducias de falantes, de eu non sei que microsubdialecto que hai por alá baixo pola Limia." (240). Celso Cunha concordarà parcialment amb Alonso Montero, en el sentit de no considerar desitjable que el portuguès actuï com a varietat A del gallec, però defensarà la possibilitat d'una aproximació gràfica: "Uma ortografia nunca pode ser fonética, é fonológica. De modo que essas pronúncias galegas, eu acho que caberiam num sistema assim flexível como é o sistema português." (244), observació que farà que Alonso Montero manifesti que "o da ortografia ten que ser repensado", tot i que continuarà oposant-se a les propostes reintegracionistes. En una intervenció final, Ramón Lorenzo intentarà realitzar una síntesi de la història del debat, tot atribuint el "lusisme" al magisteri de Carvalho Calero des de la seva Càtedra de Santiago, i a la radicalització dels seus deixebles (247), desautoritzant la Comissió de Lingüística de la "Xunta" per poc representativa i per haver estat dirigida per Carvalho Calero (248), i defensant la normativa de l'ILG i l'Acadèmia. Finalment, profetitza amb encert, respecte a l'última pregunta de Harri Meier, a propòsit de l'existència d'una autoritat normativa: "Hai a Xunta de Galicia e neste momento vai chegar á conclusión de que nada de lusismo, nada de portuguesismo, senón galego." (248). La informació, probablement parcial en excés, no devia satisfer la totalitat dels especialistes europeus assistents al Col·loqui de Trèveris: alguns d'ells s'han convertit, des de 1984, en participants fixos en els congressos internacionals que organitza cada tres anys un col·lectiu reintegracionista, que més avall presentarem.

A finals de l'any 1980 surt al carrer *O Ensino. Revista Galega de Sócio-pedagogia e Sócio-lingüística* (n. 0. Nov.-Dec.), promoguda per l'AS-PG, i editada -de la mateixa manera que ANT- per Promocións Culturais Galegas S.A.. Es tracta de la primera publicació gallega que incorpora treballs sobre sociolingüística, d'una manera estable, amb un consell assessor format per professors gallecs (Carvalho Calero, Pilar Vázquez Cuesta...), portuguesos (Rodrigues Lapa, Augusto Seabra...), i alguns d'originaris de fora de l'occident peninsular, com Lluís V. Aracil, Manuel Sanchis Guarner o Brigitte Schlieben-Lange. Com era d'esperar, el tema de la normativa és objecte d'atenció des de bon començament. Al llarg dels ns. 0-1-2, apareix publicat un llarg article de Santiago Esteban Radío (membre del Consell de Redacció de la revista), dedicat a la "Normativización e normalización do idioma galego" (Esteban 1980-1981; v. també 1981b), declarant-se partidari d'optar per una ortografia reintegracionista, tot criticant l'actitud de l'ILG d'intentar codificar la "llengua que ara es parla", sense haver-la depurat prèviament de castellanismes. En un sentit semblant, es pronunciaren António Gil Hernández (1981), titllant d'absurda la representació de la "segona forma de l'article" ("Se é regra válida marcar na escrita a asimilación de verbo e artigo sen ulteriores distincións pode e debe ampliar-se a todas as asimilacións que se fagan na fala" [42]) i Carlos Durán (1978, 1981) -qui ja havia manifestat a *Grial* la seva preferència per l'opció reintegracionista (Durán 1979).

Amb el propòsit declarat de "conseguir umha substancial reintegraçom idiomática e cultural do galego (nomeadamente nas suas manifestaçons escritas), na área lingüística e cultural que lhe é própria: a galego-luso-africano-brasilera", juntament amb el de potenciar tota mena d'activitat que tingui com a objectiu la recuperació dels usos del gallec (segons que indica l'art. 4 dels seus Estatuts, v. AGAL 1985b), es constitueix, durant l'any 1981, l'Associaçom Galega da Língua (AGAL). L'AGAL desenvoluparà una tasca de primer ordre en la difusió del reintegracionisme, a través de publicacions (especialment, la revista *Agália* -n. 1 primavera 1985), i de l'organització de trobades culturals de diversa mena, entre les quals destaquen els I, II, III i IV *Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza* (1984-1987-1990-1993). A les pàgines de ANT, L. Labandeira (1981) assenyala entre els factors que haurien estat decisius en el sorgiment de l'AGAL la "concentració de forces" ("certos grupos con poder") al voltant de la normativa de l'ILG, així com la jubilació del professor Carvalho Calero -eix vertebrador del reintegracionisme- de la seva càtedra a Santiago. El reintegracionisme s'organitza, en definitiva.

La premsa se'n continua fent ressò, d'un debat normatiu tan intens que ja el 1982 és susceptible de ser historiat (Silva Valdivia 1982). Serà especialment vehement a les pàgines de ANT, com és lògic: la presència del gallec continua essent l'excepció en els diaris de Galícia (*La Voz de Galicia*, per exemple, manté una "reserva" al suplement cultural dels dijous), i cap dels autors no es pot permetre el luxe de defensar els seus arguments

en castellà, òbviament; no és pas per casualitat, doncs, que Nacho Taibo arribi a manifestar, en les línies introductòries d'un article (Taibo 1982): "Esta quer ser non mais que unha aportación á sucesiva conversión de A NOSA TERRA en gaceta filolóxica [...]". No deixa de resultar revelador que la revista *O Tempo e o Modo. Revista nacionalista galega de Política, Economía e Ciéncias Sociais*, que només va arribar a publicar un n. 1, hi dediqués un espai per a un article sobre el tema (Montero Santalha 1982b), com resulta revelador que s'especificués (pàg. 2) un idioma oficial de la revista, el gallego-portuguès.

Montero Santalha, des de les pàgines de ANT (Montero Santalha 1982c), lamenta que la jerarquia eclesiàstica només hagi considerat una de les dues tendències en litigi, a l'hora d'emprendre l'edició de texts litúrgics, malgrat la capacitat provada d'autors reintegracionistes per a aquesta comesa (M^a do Carmo Henríquez, experta en la traducció de texts bíblics, Vidán Torreira i Alonso Estravís, traductors del *Misal Galego*). També des d'ANT, Gil Hernández (1980) debat amb Fernández Rei (1980) a propòsit de la consideració lingüística del gallec. Gil considera que l'aplicació de la "consciència lingüística" com a criteri per delimitar llengües porta a l'absurd d'atribuir aquest estatus al "valencià" o el "moldau" (cosa que Fernández Rei [1980] nega). El mateix Gil Hernández inicia una llarga sèrie de col·laboracions (Gil Hernández 1981-1982) en el setmanari, amb el títol genèric de "Apunts sobre l'ortografia del gallec". Gil critica les postures isolacionistes, i presenta l'ortografia

reintegracionista (ús de *nh* i *lh*, *-m* final, *x/g/j*, etc.), amb l'embolcall d'un aparell teòric que inclou la delimitació dels conceptes "llengua escrita"/"llengua parlada" i el de "llengua oficial (nacional)", així com uns criteris que considera apropiats per a la tria ortogràfica en el cas de qualsevol llengua: en primer lloc, el de correspondència entre escriptura i parla (grafemes-fonemes), i en segon el de fidelitat a la tradició escrita, incloent-hi quatre dimensions, que serien l'ús de l'alfabet llatí -esmenant les inexactituds que calgui-; l'etimologia (correspondència entre forma actual -parlada- i llatina -escrita); la història de la llengua ("*árvore e cavalo*, na escrita medieval, em contraste cos latinos *arbor e caballu*"), i, finalment, la uniformitat (ANT, 167). L'elecció ortogràfica, en qualsevol cas, no obeiria només a criteris tècnics, sinó que podria estar condicionada per factors externs. En la seva opinió, el rebuig de la norma reintegrada respon a prejudicis com el de considerar-la "més difícil" (només des de l'espanyola), "menys natural" (perquè no "s'escriu com es parla", però "A ortografia, como a escriptura, como a fala, como calquer acto comunicativo humano nom som naturais: som produto de "artificio" [ANT 169]), i per la "por" que el gallec s'acosti al portuguès. Per la seva banda, dos estudiosos vinculats a l'ILG, Francisco Fernández Rei i Enríque Monteagudo, signen, a la secció "O palco da lingua" del suplement de cultura de *La Voz de Galicia*, un seguit d'articles defensant la postura isolacionista (Monteagudo & Fernández Rei 1982). Bàsicament, parteixen del fil argumental encetat per Fernández Rei (1980) a propòsit de la incapacitat de discernir, amb criteris estrictament lingüístics, "dialectes" i "llengües".

Novament, recorren a la consciència dels parlants, com a criteri definidor: el desenvolupament literari experimentat en la seva història recent pel gallec, i el seu ús continuat serien la prova que "[...] a sociedade galega sinte o galego como lingua de seu, independente da castelá e da portuguesa.". Pel que fa als aspectes estrictament tècnics, Monteagudo i Fernández Rei, després de constatar que "Calquera ortografía é arbitraria", opten clarament perquè "se represente do modo mais económico o sistema fonolóxico dun idioma", principi que els portarà a rebutjar l'ús alternat de *x/g/j* ("tres letras [...] para un mesmo sonido e diante da mesma vocal"), el de *s/ss* ("en galego só temos un *s*, o xordo."), etc. Els autors proposen fins i tot aprofundir en les peculiaritats del gallec, arribant, per exemple, a considerar desitjable que hom potenciï trets fonètics autòctons, com la *gheada* "e os reintegracionistas e outra xente non o fan, porque non a hai en portugués (nin en castelán)". En l'últim article de la sèrie, equiparen la relació gallec-portuguès amb la de l'occità [literalment, "provençal"] i el català, observant que aquest últim no va aconseguir el reconeixement com a llengua independent per part de la Romanística, fins ben recentment ("Batalla semellante témola que gañar pró galego [...]"). Clouran la sèrie, en fi, amb una crida als reintegracionistes perquè abandonin la seva posició, que consideren perjudicial per al procés de normalització. Gil Hernández, en sentir-se directament al·ludit (la sèrie d'articles de Fernández Rei i Monteagudo a *La Voz de Galicia* coincideix cronològicament amb la seva a ANT), respondrà amb un parell d'articles de títol ben irònic (Gil Hernández 1982) des de les pàgines de ANT, després de no

aconseguir que siguin publicats a *La Voz de Galicia*. Gil ataca l'origen de l'argumentació de Fernández & Monteagudo, partint dels criteris emprats per aquells autors: "Se a base principal é o principio de arbitrariedade ortográfica, será inconsistente por definición calquer crítica que se faga a outras opcións ortográficas"; si, per contra, s'aplica el criteri d'economia grafofonèmica (el segon dels proposats pels dos autors), resulta incoherent rebutjar l'ús de *x/g/j* per a representar un únic fonema, mentre es manté el de *b/v* o *c* (-e, i), *z*, *s* -en les àrees de "seseo"- amb els mateixos valors. D'altra banda, constata Gil, no es pot argumentar alhora que les diferències actuals entre gallec i portuguès són el resultat d'un procés d'elaboració conscient, i que la norma isolacionista és legítima perquè gallec i portuguès presenten diferències, si no es vol caure en allò que "se denomina em Lógica 'petitio principii' ou círculo vicioso [...], isto é, 'erro de raciocínio que consiste em provar A por B e, á sua vez, B por A.'". En un sentit radicalment contrari, Guillermo Rojo assumeix a les pàgines de la *Revista de Occidente* la defensa dels pressupòsits "aislacionistas" (Rojo 1982), de la tria d'una norma independent per al gallec, pel fet d'haver estat desvinculat secularment del portuguès. Segons que opina Rojo, si el grup de varietats andaluses hagués estat aïllat de l'àmbit polític-cultural del castellà, probablement també hauria optat per una normativa pròpia (cf., per cert, els argument de Viqueira el 1919: "O galego, non sendo unha língua irmá do portugués, senon unha forma do portugués (como o andaluz do castelao)..."), i cita al respecte el cas del judeo-espanyol, "un caso bastante claro de variedad desgajada del conjunto y que sigue una línea

lingüística, cultural y política distinta de la del resto." (108). L'economista Lôpez-Suevos, per la seva banda, explorarà en un article (Lôpez-Suevos 1982) alguns conceptes que seran desenvolupats més tard (Lôpez-Suevos 1983:73-96 esp.), a propòsit de les implicacions polítiques del reintegracionisme. En el treball es deixen caure algunes afirmacions que identifiquen l'isolacionisme amb el "conciliacionismo típico da pequena burguesia" (contestades indignadament per Darío Xohan Cabana 1982: "Qué maior exemplo do complexo do colonizado ca ter que estearse no Portugués pra xustificar o Galego?"), i s'atribueix una part del rebuig que determinats autors manifesten envers el reintegracionisme al modest potencial del país veí: "Se Portugal tivese um nível de desenvolvimento económico similar ao de Holanda, os nosos anti-lusistas poriam-se mais 'flamengos'.". Lôpez-Suevos deixa la porta oberta, finalment, a una possible articulació política Galícia-Portugal, de la qual el reintegracionisme lingüístic en seria un pas previ ("O feito de ser Portugal um país vizinho e soberano pode trazer no futuro conseqüências de longo alcance"), tot i que admet que no és moment de fer previsions d'aquesta mena. De fet, el reintegracionisme polític no és compartit, ni de bon tros, per la totalitat de defensors del reintegracionisme lingüístic. Domingos Prieto, per exemple, demana "que se nos permita reintegrarmos linguisticamente no nosso próprio mundo galego-portugués apesar de ficarmos integrados politicamente no Estado espanhol." (Prieto 1982).

El debat en aquests anys hauria assolit uns nivells de tensió prou importants per a justificar frases com la següent, de Carlos Baliñas: "Os incendios forestales e mais os lusistas deben ser as dúas desgracias principais que ultimamente teñen caído derriba de Galicia." (Carrodeaguas 1982). I no hi ha dubte, en qualsevol cas, que la polèmica ortogràfica (i tot el que comporta) es desenvolupa en un context no gens favorable per a l'ús del gallec: la repressió en el món de l'ensenyament, de tots aquells professionals que intenten galleguitzar la seva tasca, és constant, en topar, invariablement, amb els límits estrets del "Decret de Bilingüisme". Amb aquest motiu, el dissabte, 13 de març de 1982, tindrà lloc una trobada convocada per l'AS-PG, a Santiago, que comptarà amb la presència de representants de partits i sindicats nacionalistes, així com de publicacions i associacions culturals, que analitzarà la situació del gallec: el *I Encontro nacional da língua* (v. la relació de participants a ANT, 181). El dissabte, 29 de maig, se celebrarà el *II Encontro nacional sobre a situación lingüística*, organitzat per l'AS-PG i dedicat monogràficament a *A normativa*. El balanç de la trobada, a la qual assistiren representants de partits polítics, mitjans de comunicació escrita (ANT, *O Tempo e o Modo*, Galiza Editora, *O Ensino*) i ensenyants, ajuda a clarificar postures. Segons la informació recopilada a ANT (192), l'AS-PG i l'AGAL -com és lògic- coincidiran a defensar les propostes reintegracionistes, presentades per Montero Santalha. L'esquerra nacionalista insistirà a donar prioritat al procés de normalització, motiu que -entèn- faria preferible optar per "Unha ortografia que foi usada polo povo", provisionalment la d'AS-PG-1980 (AN-PG, UPG), tot i

tenir present el tronc comú luso-brasilèr; o bé, considerant-hi la reintegració un objectiu que s'hauria d'assolir progressivament i "con pragmatismo político" (PSG, EG), posició amb la qual coincidirà pràcticament el PG, també representat.

El 23 de gener de 1982, l'AS-PG celebrava la seva primera reunió per a actualitzar les *Orientacions* de 1980, amb l'assistència -entre d'altres- de Francisco Rodríguez, Pilar García Negro, Montero Santalha, Gil Hernández, J.L. Fontenla, i Santiago Esteban (Fontenla 1985:66 n.17; v. també *O Ensino*, 5, pàg. 61). En una segona trobada, el 8 de maig, quedarà arrodonida la tercera edició de les *Orientacions*, que apareixen amb el títol de *Orientacions para a escrita do noso idioma*, de l'autoria de l'Asociación Sócio-Pedagógica Galega, que seran distribuïdes coincidint amb les *VI Xornadas do Ensino* (5 al 9 de juliol; v. *O Ensino*, 5, pàg. 60). Com ja es pot intuir, les *Orientacions* representen un pas endavant respecte a la primera edició, en el camí de la norma reintegrada. Tal i com s'adverteix en el pròleg, "Cremos, pois, chegado o momento de iniciar decididamente a recuperación da nosa ortografía, genuína, abandonando a ortografía espanhola que actua dentro da nosa língua como um cavalo de Troia." (7). De tota manera, s'adverteix que s'ha renunciat a adoptar alguns usos gràfics -com l'ús de l'accent circumflex, o la ç-, tot i ser emprats ja per alguns usuaris gallecs, per tal de facilitar l'aprenentatge. En general, les *Orientacions* segueixen tot allò que es proposava a les *Directrices* de Montero Santalha (ús de x/g/j per x, de b/v segons una distribució diferent a la castellana, sistemàtic de nh i lh -reservant mh per

a representar la nasalitat velar; de *c/z/(ç)* -tot i que el de l'últim grafema s'esmenta a peu de pàgina [16, n. 8]- per a representar /θ/ ([s], depenent de l'àrea), guionet entre el verb i els pronoms enclítics, possibilitat d'emprar en el present i futur d'indicatiu, present de subjuntiu i imperatiu les formes amb o sense -d- ("falades" o "falais", "temeredes" o "temereis"...), etc., juntament amb solucions ja avançades a les *Orientacions* (com ara l'accentuació, amb la salvetat de la possibilitat d'introduir el circumflex [24, n. 17]), i es renuncia a proposar usos gràfics "plenament reintegrats", com el de la distribució -s-/-ss-. Coincidint amb la celebració del I *Congrés de Moviments de Renovació Pedagògica*, a Barcelona, es produirà una escissió en el si de l'AS-PG, el desembre de 1983. (Aparentment) la qüestió normativa en seria a l'origen (cf. *O Ensino*, 7 [Editorial]; *O Ensino* 7-8-9-10, [Editorial, i pàg. 221]; Fontenla 1985:67, ns. 19 i 22). En resultaran una AS-PG estricta, ancorada en les *Orientacions* de 1980, i una "Associaçom Sòcio-Pedagógica Galaico-Portuguesa" (AS-PGP), que propugnarà els "màxims" reintegracionistes. Cadascuna organitzarà, en endavant, llurs pròpies "Xornadas"/"Jornadas" do Ensino; pel que fa a la revista *O Ensino*, el sector AS-PG publicarà un número 7, el 1985, mentre que el sector AS-PGP continuarà endavant amb la publicació, que passarà a ser *Revista Galaico-Portuguesa de Sòcio-Pedagogia e Sòcio-Lingüística*, i després, coincidint pràcticament amb el moment que passa a ser editada per la *Fundação Europeia Viqueira-Instituto Internacional da Lusofonia* (1989), serà *Revista Internacional da Lusofonia de Sociopedagogia e Sociolinguística*. Publicarà, igualment, diversos monogràfics,

amb material relacionat amb Lingüística, Sociolingüística i Literatura lusòfones: els *Temas de O Ensino* (n. 1, de 1981, encara com a AS-PG). La revista palesarà clarament la trajectòria d'un sector del reintegracionisme, el vinculat a les noves *Irmandades da Fala*, des de les *Orientacions AS-PG-1980*, fins als diversos *Acordos Ortográficos da Lusofonia*, que veurem més endavant.

Mentre una part significativa dels actors socials més compromesos amb la llengua busca un acord normatiu que, segons tots els indicis, comença a tenir el reintegracionisme com a eix vertebrador, les institucions també actuaran. Amb data de 18 de juny de 1982, es tramet als membres de la RAG una convocatòria de reunió extraordinària, amb un punt únic a l'ordre del dia: "Estudo da ponencia sobre da unificación de normas ortográficas e morfolóxicas do galego, entre a Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega.". La convocatòria adjunta un esborrany, amb el prec que "non pase aos medios de comunicación nin se lle dea publicidade mentras non teña lugar a Xunta Extraordinaria." (v. la reproducció facsimilar. a Fontenla 1984:158). Tot i això, el dia 24 de juny es filtra als mitjans de comunicació l'esborrany i la data de reunió (el 3 de juliol) (v *O Ensino*, 5, pàg. 61), a la qual es va vetar l'assistència dels informadors de ANT (només hi van poder accedir els de *La Voz de Galicia* i *El Ideal Gallego*; cf. ANT, 196-197,5). El dia previst per a l'examen de la ponència, un grup de representants d'associacions culturals, partits nacionalistes i sindicats (AN-PG, PSG, UPG, INTG, CSG, AGAL, AS-PG, ADEGA...) es manifesta

davant la seu de la RAG en protesta pel que interpreten com la imposició d'una normativa "que fixese que o galego se acercase ao español para así ser máis facilmente asimilado por este, ao mesmo tempo que fuxia do seu tronco comun, o luso-brasileiro." (ANT 196-197, pàg 5). De fet, com declararà un dels ponents, Ramón Lorenzo, "No nos interesa una normativa para que nos entiendan en Angola, Mozambique o Brasil [...]" (v. *La Voz de Galicia* del diumenge 4 de juliol de 1982, pàg. 51). Alguns acadèmics manifesten el seu desacord deixant d'assistir a la reunió, que comptarà amb la presència de membres de l'ILG. Malgrat no haver estat anunciat a l'ordre del dia, se sotmet a votació la ponència de normativa conjunta RAG/ILG, que és aprovada per majoria. Ponència que hauria estat elaborada per una comissió mixta RAG-ILG⁴⁰, i que hauria estat tramesa als acadèmics quinze dies abans de l'anunciada sessió d'estudi, que finalment esdevindria d'aprovació. L'absència de Carvalho Calero serà destacada a la premsa (*La Voz...* data i pàg. cit.; *El Ideal Gallego*, en portada, la mateixa data; ANT 196-197, 5). La gènesi de les *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (Real Academia Galega-Instituto da Lingua Galega [en endavant, Normes RAG-ILG]) és, com hem vist, prou polèmica: ANT titularà la informació de l'acord "Golpe lingüístico Académia-Instituto-

⁴⁰ Pel que fa als ponents, segons *La Voz de Galicia* (4 de juliol de 1982, pàg. 51), haurien estat Ramón Lorenzo, Carlos Casares, Andrés Torres Queiruga, Antón Santamarina, Rosario Álvarez "y otros miembros del Instituto". *El Ideal Gallego* (la mateixa data) afegeix Ramón Piñeiro, Constantino Rábade, i Francisco Fernández Rei. Segons aquest últim (Fernández Rei 1991:21), "Os membros do ILG que participaron en tódalas sesións da ponencia RAG-ILG foron R. Álvarez Blanco, Ramón Lorenzo e A. Santamarina, participando tamén X. Xove na revisión final do texto; [...]"

Xunta" (ANT 196-197, 5); *O Ensino* (n. 5, pàg. 61-62), "Asalto à RAG polo ILG. Mini-crónica apaixonada dun golpe (baixo)". No deixa de ser una (trist) paradoxa que, després de tants anys d'inoperància institucional en el tema normatiu, un dels sectors en litigi (l'oposat a les pautes isolacionistes) quedi marginat des de bon començament.

La primera edició de les Normes RAG-ILG sortirà al carrer l'octubre de 1982. Serà bo que la comentem amb un cert deteniment, en la seva qualitat de "norma canònica" de l'isolacionisme. Els principis de què parteix, segons que s'anuncia a la introducció, són els següents:

1. Prioritat de la "llengua que ara es parla": "A lingua normativa [...] ha de ser necesariamente continuadora da lingua falada pola comunidade e ha de achegarse canto sexa posible a ela [...]".
2. Supradialectalitat: "Ha de ser, pois, supradialectal e lograr que o maior número posible de falantes galegos se identifiquen coas solucións acordadas".
3. Tradició: preferència per les formes tradicionals "de xeito que sexan [...] preferidas ás máis innovadoras e evolucionadas".
4. Harmonia amb les llengües romàniques, particularment el portuguès, "evitando que o galego adopte solucións insolidarias e unilaterais [...]" (RAG-ILG 1982:7-8).

Es consideraran, a més, tres restriccions:

1. Considerar que el diferencialisme a ultrança és un mecanisme de defensa envers el castellà, però, alhora, un símptoma de dependència.
2. Evitar l'arcaisme, en el recurs a la llengua medieval.
3. El recurs al portuguès -"lingua irmá, pero diferente"- no ha d'anar mai en contra de les estructures del gallec. (RAG-ILG 1982:7-8).

Pel que fa als criteris, en tot cas, "[...] la normativa ha de ser sencilla, que no cree problemas y que tenga aceptación, y eso es lo que hemos hecho.", com adverteix un dels ponents, Ramón Lorenzo (*La Voz...* data i pàg. cit.). Exposem, tot seguit, uns apunts sobre les normes (teòricament) resultants de l'aplicació d'aquests principis i restriccions.

- Es proposa l'ús de *b* i *v* per a representar un únic so, emprant-se d'acord amb criteris etimològics (11).
- Es proposa l'ús de *c*, *qu* i *z*, segons les sèries "za, ce, ci, zo, zu" (amb valor de /θ/, -[s] en les àrees de "seseo"), i "ca, que, qui, co, cu" (amb valor de /k/) (12).
- Es proposa l'ús de *x*, tant amb el valor de /ʃ/ com de [ks], tret del cas que aparegui dos cops a la mateixa paraula (quan no sigui composta) en posició intervocàlica, el primer amb valor de [ks], i el segon de /ʃ/, essent substituït aleshores per *s*. Així, "esaxeración, esexese, esixencia", però "extranxeiro, lexicoloxía" (15,16,30).

- Es manté l'ús de *h*, generalment d'acord amb criteris etimològics (tret d'excepcions, com "España"), tant en posició inicial, com medial (12).
- Es mantenen *ñ* i *ll* per a representar /*ɲ*/ i /*λ*/, així com *nh* per a representar la nasalitat velar /*ŋ*/.
- Quant a l'accentuació, es proposa un únic tipus -l'agut-, marcant tonicitat, tot renunciant a reflectir el timbre de *e* i *o* (obert-tancat), ja que la majoria de paraules amb *e* i *o* obertes no duen accent segons les regles proposades, a banda del fet que el timbre vocàlic no és el mateix a tot el territori. Es recupera l'accentuació de les agudes acabades en *-i[n]*, *-u[n]*, d'acord amb el criteri de simplicitat (tot i que s'adverteix que és contrària al d'economia) (16).
- Es consideraran greus, i no pas esdrúixoles, les paraules acabades en diftong creixent. S'escriurà, doncs "sabía" (cat. "sabia") i "sabia" (cat. "sàvia") (17).
- Es manté l'ús del guionet que permet separar la "segona forma de l'article" d'un infinitiu, d'una forma verbal acabada en *-r* o *-s*, d'un pronom àton (*nos*, *vos* o *lles*) enclític a un verb i de l'adverbi *u*. Es renuncia, per tant, a fer-lo servir per a unir al verb els pronoms enclítics ("Isto levaría a un uso constante do guión, por se-lo galego unha lingua con tendencia á éclipse dos pronomes persoais [...]") (21).
- Els punts d'interrogació i els d'exclamació (*¿!*, *¿?*) s'han de situar al començament i al final del text que afecten, encara que la dispensa del punt inicial "segue sendo a

- práctica máis frecuente entre as linguas occidentais" (23).
- El tractament dels grups consonàntics coincideix, en general, amb les Bases.
 - En el capítol dels sufixos i terminacions, s'opta per la forma *-ción*, tot i constatar l'existència de la tradicional *-zón*, que hauria estat comuna a gallec i portuguès a l'època medieval; es proposa l'ús de *-ble*, autoritzant-ne el de *-bel* per la tradició escrita, tot i que es recomana el primer (39); s'accepta indistintament l'ús de *-ería* o *-aría*.
 - Pel que fa a la formació del plural de les paraules acabades en *-l*, les agudes polisíl·labes ho faran amb *-is* ("animal, animais"), però les greus afegint *-es* ("difícil, difíciles"). S'argumenta que aquestes últimes haurien arribat al gallec en època posterior a la de la caiguda de *-l-* intervocàlica.

Totes les informacions periodístiques sobre les Normes RAG-ILG deixen entreveure la possibilitat que esdevinguin oficials a curt termini. I, efectivament, el DOG n. 36, de 20 d'abril de 1983 inclou el Decret 173/1982, de 17 de novembre, "sobre a normativización da Lingua Galega". El 17 de maig -"Dia das Letras Galegas"- de 1983, sortirà al carrer un llibret, que inaugura la col·lecció de texts legals -i el funcionament- del *Servicio Central de Publicacións da Xunta de Galicia*, que inclou el text del Decret i, en apèndix, les Normes que oficialitza. Normes, les de l'acord RAG-ILG (cf. art. 1), que passen a ser d'obligat compliment per a tots els centres escolars de Galícia sobre els

quals tingui competència la Comunitat Autònoma, segons que estipula l'art. 4; el seu ús serà requisit indispensable perquè siguin aprovats els llibres de text i el material didàctic (art. 5) i, en fi, quedaran derogades totes les normes anteriors (disposició final 1a.). L'única escletxa per a l'ús de normes alternatives serà l'edició de texts "de índole històrica, didàctica, ou outras semellantes, e sempre que obedezan ó criterio de respetar textos literarios ou doutra natureza que foron publicados antes da entrada en vigor da presente norma." (art. 7). L'art. 3 autoritza l'ILG a elaborar un Vocabulari Ortogràfic, que hauria d'operar com un prontuari ortogràfic, i que tindria caire oficial sense necessitat d'autorització pel Govern Autonòmic, sempre que fos elaborat en el termini de dos anys⁴¹. El Decret 173/1982 suposa una autèntica novetat en el marc iuslingüístic comparat, a l'Estat espanyol: per primera vegada es fa obligatori per decret l'ús d'unes determinades pautes ortogràfiques i morfològiques per a representar una varietat lingüística determinada. No cal dir que l'actitud generalitzada de tots aquells col·lectius i usuaris individuals que no combregaven amb la doctrina RAG-ILG serà de rebuig frontal.

El Decret arrodoneix un marc iuslingüístic a Galícia que inclou dues "potes" bàsiques: l'Estatut d'Autonomia (EA), i la Llei de Normalització Lingüística (LNL). L'art. 5 de l'EA (LO 1/81, de 6 d'abril [BOE 28 d'abril de 1981]), en la seva redacció

⁴¹ El *Vocabulário Ortográfico da Língua Galega* fou editat (en edició no-venal de 200 exemplars) l'any 1989 (cf. Fernández Rei 1991:32).

definitiva⁴², disposa:

1. A lingua propia de Galicia é o galego.
2. Os idiomas galego e castelán son oficiais en Galicia e todos teñen o dereito de coñecerlos e usalos.
3. Os poderes públicos de Galicia garantirán o uso normal e oficial dos dous idiomas e potenciarán a utilización do galego en tódalas ordes da vida pública, cultural e informativa e disporán dos medios necesarios para facilitar o seu coñecemento.
4. Ninguén poderá ser discriminado por razón de lingua."

El text de l'EA referit al gallec no difereix gaire dels que regulen el català al Principat o l'euskara a les Vascongades. La LNL (L 3/1983, de 15 de juny) tindrà, en canvi, algunes peculiaritats, molt a propòsit de l'objecte d'aquest treball. En primer lloc, l'art. 1 disposa que "O galego é a lingua propia de Galicia. Tódolos galegos teñen o deber de coñecerlo e o dereito de usalo.". Aquest deure de coneixement, reconegut explícitament en el text legal, afectaria tots els espanyols amb veïnatge administratiu a qualsevol dels municipis de Galicia i, en el cas dels emigrants, aquells que l'haguessin tingut per últim cop, així com els seus descendents nascuts a l'exterior, quan estiguessin inscrits com a espanyols (cf. l'art. 3 de l'EA, delimitant "qui són gallecs"). Amb els precedents de les

⁴² Sobre les transformacions experimentades per les versions prèvies al text definitiu, v. García Negro 1991:284-292. Cal recordar, ni que sigui a peu de pàgina, que l'EA de Galícia fou aprovat en referèndum el 1980, amb més d'un 70 % d'abstencions (cf. el monogràfic de *Altres Nacions* 4-5 II -1982/83).

sentències del Tribunal Constitucional, a propòsit de les lleis de normalització basca i catalana, ni els més optimistes devien pensar que prosperés el text original. Efectivament, l'octubre de 1983, el Govern Central accepta, en part, la proposta de recurs davant el Tribunal Constitucional tramesa per la Delegació del Govern a Galícia. És recorregut, en conseqüència, aquell "deure de coneixement". No és gens sobrer assenyalar que els càrrecs de Delegat del Govern a Galícia, i President de la Real Academia Gallega, coincidien (paradoxalment) en la persona de Domingo García Sabell, l'any 1983 (Santamaria Conde 1984:248). No serà objecte de recurs (i, per tant, encara avui dia és vigent) la disposició addicional, que tanca el text, i que diu el següent:

"Nas cuestións relativas á normativa, actualización e uso correcto da lingua galega, estimarase como criterio de autoridade o establecido pola Real Academia Galega.

Esta normativa será revisada en función do proceso de normalización do uso do galego."

Val a dir que la llei rebrà el vot afirmatiu de la pràctica totalitat dels parlamentaris gallecs (54 vots favorables, cap en contra i 2 abstencions), tot i algunes reserves, manifestades en el debat del dictamen de la "Comisión 1ª, Institucional, de Administración Xeral, Xusticia e Interior, da Proposición de Lei de Normalización Lingüística"; remarcadament les del Sr. Nogueira Román, del Grup Mixt, que -com també les del diputat Sr. Guerreiro- afectaven, entre d'altres, aquesta disposició final

(cf. Parlamento de Galicia 1983; també ANT, 225, pàg. 7). Cal notar, per cert, que el text que es reproduceix no esmenta en cap moment l'ILG. No és sorprenent que el seu director, Constantino García, lamenti aquesta decisió del legislador, en declaracions a la premsa, aprofitant l'acte de lliurament dels nous locals de l'ILG per part del rector de la Universitat de Santiago, afirmant que "O Instituto, anque oficialmente fomos separados polos parlamentarios, seguirá traballando pola Lei de Normalización, aunque [sic] sexa a través da Academia." (*La Voz de Galicia*, dimecres 16 de maig de 1984, pàg. 17; cf. Fernández Rei 1991:21).

3.2. L'ALTERNATIVA REINTEGRACIONISTA. DE L'*Estudo Crítico* ALS *Acordos Ortográficos*.

La resposta dels col·lectius reintegracionistes serà immediata. El 1983, l'AGAL edita un *Estudo crítico das "Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego"* (AGAL 1983), analitzant punt per punt la Normativa RAG-ILG, partint dels principis següents:

"1. Fidelidade à tradiçom escrita do galego."

"2. Correspondência suficiente coas falas do galego." (AGAL 1983:25).

Principis que incorporarien unes exigències:

1. Preferència de les formes plenes sobre les reduïdes (p. ex. "para", per "pra").

2. Preferència per mantenir la integritat gràfica de les

formes lingüístiques ("vez-vezes", i no "vez-veces"; "comer o caldo" i no "come-lo caldo").

3. En les paraules patrimonials, preferència per la grafia històrica.

4. En els cultismes, preferència per la grafia etimològica, solidàriament amb la resta de la Romània. (cf. AGAL 1983:26).

En general, els autors afirmen que les Normes RAG-ILG no representen cap síntesi superadora de la tradició normativa anterior, ja que deixen de banda propostes com la d'AS-PG-1980, o les Normes de la Comissió de Lingüística (1980). Precisament, la qualitat d'oficial d'aquest últim aparell normatiu (havia estat editat per la "Xunta de Galicia"), els portarà a considerar que no resulta ètic proposar alternatives com "a progressiva recuperaçom dos sufixos galegos tradicionais -vel, -aria, -som, -çom [...]" i, al cap de pocs anys, "tentar impor, polo mesmo caminho, umha linha absolutamente oposta (-ble, -eria, -sión, -ción)..." (AGAL 1983:41). L'*Estudo* és extremadament detallat, particularment pel que fa a l'anàlisi de la manera com han estat aplicats els criteris formulats pels ponents de les Normes RAG-ILG (v. més amunt). Així, per exemple,

- L'ús proposat per a *c/z/qu* no es pot justificar per la "llengua que ara es parla" (principi 1), ja que existeix una important àrea de "sesseio". Conseqüentment, tampoc no hauria operat el segon principi (supradialectalitat). Per a la Comissió Lingüística de l'AGAL, "Só vale o principio

4^a, corregido: «harmonia co espanhol antes de nada»." (AGAL 1983:51).

- Pel que fa a l'ús exclusiu de *x*, per *x/g/j*, constaten que, aplicant el principi 1, *x* s'hauria de correspondre només amb /j/ (i no amb [ks], per tant); tampoc no és aplicable el principi 4t, d'harmonia amb la resta de la Romània, i és prou discutible que *x* sigui l'única forma justificada per la tradició (ja ens hem referit, prou sovint, a la "guerra de la *x*") (AGAL 1983:55-58).
- En el cas dels punts d'admiració i d'interrogació, l'ús proposat és insolidari amb la norma habitual de les llengües occidentals, i sembla mimètic del castellà (AGAL 1983:64).

També el 1983, seran legalitzats pel Ministeri de l'Interior els estatuts d'un altre col·lectiu reintegracionista, l'associació *Irmandades da Fala* (fundada el 1982, cf. Fontenla 1985:66, n. 19), que es proclama hereva de les *Irmandades* històriques, i que estableix entre les seves finalitats "A recuperação etimológica e reintegracionista da língua galega como variante em pé de igualdade com as restantes variantes do mesmo sistema linguístico, dentro da comunidade galego-luso-brasileira-africana de expressão portuguesa" (Fontenla 1985:66, n. 19). Membres de les *Irmandades* tindran un paper destacat en els "Acordos Ortográficos" entre els països lusòfons, com veurem més avall.

Entre els dies 3 i 5 de juny, organitzats per la *Fundación Labaca*, el *Colegio Público Labaca*, i la *Asociación Católica de*

Mestres, se celebrà a la ciutat de la Corunya una trobada amb el significatiu lema de "¿Qué galego na escola?". Hi foren convidats tres conferencians de l'AGAL (Rábade Castinheiras, Gil Hernández i Arribe Dopico), que presentaren la comunicació "Que galego na escola? Anotacions para umha proposta de planificaçom lingüística na Galiza. Tese reintegracionista."; defensant la postura oficial, parlà Xesús Ferro Ruibal, en la comunicació "O acordo ortográfico e morfolóxico de 1982. Entre a utopía foneticista e as heterografías lusistas." (Arribe e.a. 1984:43-175; Ferro 1984b:177-307). La "Tesi reintegracionista" lliga la polèmica normativa amb la situació d'anormalitat que pateix el gallec, i identifica els discursos "oficials" com a propis d'una situació subordinada. Així, les referències isolacionistes a una desitjable facilitat d'aprenentatge de l'ortografia, s'explicarien acceptant que la del castellà és la que opera com a norma *de facto* (98). La insistència a prioritzar la llengua parlada, d'altra banda, amagaria una percepció disminuïda del propi codi: ningú no proposaria escriure en castellà "yober, esamen, diretor", ni institucionalitzar com a norma estàndard per a l'espanyol, el francès o l'anglès "«O que falam os lavradores e os marinheiros espanhóis, franceses e ingleses»" (Arribe e.a. 1984:173-174). Els autors adverteixen que, de fet, "calquer modo de escrever a língua (falada) é diglòssico a respeito das variantes orais (dialectos) correlativas" (68).

En general, proposen un pla d'intervenció detallat, una acció *planificada* (esmenten explícitament els treballs d'Einar Haugen), que conjumina dimensions lingüístiques (incloent-hi la normativa -oral i escrita-), socials (tendència a l'uniligüisme social

gallec) i polítics (plurilingüisme de l'Estat) (67). Pel que fa a la codificació gràfica estricta, els criteris proposats coincideixen amb els de l'*Estudo Crítico*.

Per la seva banda, Ferro Ruibal defensa aferrissadament les solucions de l'ILG, enteses com una "tercera via" entre populisme i purisme extrems, que identifica, respectivament, amb les propostes foneticistes i reintegracionistes (com indica el títol de la comunicació). De les primeres, en subratlla el caire utòpic (205), així com l'oblit del fet que la selecció ortogràfica és indestriable de la morfosintàctica (206). De les segones, que corresponen a una altra fonètica, la del portuguès (p. ex., -segons Ferro- el gallec desconixeria les vocals nasals, i les consonants sonores) (212-221); l'ús del guionet tampoc no hi està justificat, entre altres coses per l'absència de formes de futur amb pronoms mesoclítics (220); els paradigmes verbals presenten diferències (222); en el nivell lèxic, existirien formes exclusives gallegues ("anguria, aloumiñar") front a d'altres d'exclusivament portugueses ("comboio, chá"); d'altra banda, no hi hauria diferències en la sintaxi (223). El "lusisme", en fi, portaria a una situació diglòssica (segons la definició fergusoniana), en què el portuguès estàndard seria la varietat A, i el gallec la B. Ferro passa revista als "tòpics lusistes", per a intentar desmuntar-ne els arguments. Així, pel que fa a la relació llengua/dialecte, "A resposta á dúbida *lingua/dialecto* en rigor non pode ser lingüística, ten que ser extralingüística. Quizais o único camiño certo sexa analizar que conciencia ten a comunidade da súa fala." (247; cf. Monteagudo & Fernández 1982).

Semblantment, l'equivalència valencià/català - gallec/portuguès, que havia tingut una certa fortuna, és criticada per Ferro, tot considerant que el primer parell hauria de ser en realitat occità/català, dues llengües d'origen comú (un "protorromance pirenaico"), però considerades independents (237-239). Considerarà, en fi, que el reintegracionisme no és una tendència habitual dins de la tradició galleguista, i, certament, que "É rigurosamente falso que o Instituto da Lingua Galega promova a conversión do galego nun dialecto castelán e que as Normas aprobadas «españolicen» o idioma [...]" (300).

Una enquesta entre els (setanta-cinc) assistents als *Encontros Labaca*, en acabar la trobada, donarà el resultat d'un 12 % de defensors de la tesi reintegracionista, i un 2 % que hi combregaven "més moderadament"; un 80 % estaria d'acord amb les tesis oficials, i el 6 % restant hi coincidiria en els continguts, però no en la manera que havien estat imposades. Una població de 75 persones no és gens representativa del col·lectiu vinculat a l'ensenyament a Galícia, lògicament. Tanmateix, la hipòtesi de l'existència d'un 20 % d'insatisfets per l'aplicació de l'acord (un 14 % radicalment insatisfets) l'any després de ser publicat, és un bon motiu de reflexió.

Els *Encontros Labaca* seran, probablement, l'última oportunitat d'intercanvi obert d'opinions, amb una certa cobertura institucional: la Directora General de Política Lingüística, Paz Lamela, va accedir a cloure les jornades amb un discurs. Irònicament, els "II Econtros Labaca" van tenir com a lema

"L'alegria de viure". (*La Voz de Galicia*, dijous 31 de maig de 1984, pàg. 18).

En un altre ordre de coses, el juliol de 1983, un grup de sociolingüistes, i professionals de la llengua, en general, elaboraran la *Declaració d'Iruñea*, i un projecte d'associació (*Iruñean Sortua*). Hi seguiran reunions a Lleida (31 d'octubre-2 de novembre), i Santiago de Compostel·la (17-19 de març de 1984). Per iniciativa d'*Iruñean Sortua*, se celebrarà un congrés sobre *Sociologia de les llengües minoritzades* a Getxo, al qual farem referència més endavant. La *Declaració* és una crida a treballar per a superar la flagrant desigualtat en el tracte polític i jurídic entre les "llengües de l'Estat", de les quals es constata un intent de regionalització per via legal. Pel que fa als aspectes menys "tècnics", la trobada tenia relació amb les activitats dutes a terme pel *Seminari de Sociolingüística de Barcelona*, creat per Lluís V. Aracil el 1977 (Marbà 1987), en el qual ja havien estat convidats a impartir sessions entre 1981 i 1983 destacats reintegracionistes, com António Gil Hernández, Ma do Carmo Henriques, i Joám Guisam (Marbà 1987:203). De fet, la representació gallega a Pamplona estava vinculada a l'AGAL (cf. ANT 229, pàg 15 i 238 pàg. 21-22); el reintegracionisme, com anirem veient, surt cada cop més de la cleda de la "Comunitat Autònoma", i cerca -i aconsegueix- adhesions entre els sociolingüistes dels àmbits basc i català.

El mateix any, José Martinho Montero Santalha publicava el que seria el primer mètode d'aprenentatge de la normativa

reintegrada, "um breve curso de reintegracionismo, dumha semana de duraçom (6 dias), em classes de hora e meia, conforme já foi experimentado." (Montero Santalha 1983:9): el reintegracionisme, certament, està a les escoles. A més de les qüestions estrictament ortogràfiques, el text inclou un apèndix dedicat a la lectura de texts luso-brasilers, de fet unes bases d'ortofonia (Montero Santalha 1983:131-149). Montero Santalha adverteix que la reintegració no ha d'afectar la fonètica pròpia: "Nom se trata, pois, de que a nossa pronúncia intente imitar a dos luso-brasileiros. Ao contrário: leremos os textos luso-brasileiros coa pronúncia galega actual [...]" (132). Pel que fa a un del aspectes més característics de l'ortografia portuguesa, els signes de nasalitat, constata l'existència de diverses formes de pronunciació del portuguès -ão, corresponents també a diverses grafies segons la norma reintegrada. P. ex.

português.	gallec.
irmão	irmao
cão	cam
sermão	sermom

L'autor proposa mantenir l'habitud de pronúncia gallega (cosa que en el primer dels exemples implica, de fet, una tria dialectal ["irmao/irmám"]): les -m finals, en ortografia reintegrada, representarien la pronunciació habitual en gallec ("predominantemente velar" [19]). Pel que fa a les peculiaritats morfològiques del portuguès estàndard (formes verbals amb pronom

mesoclític; terminació *-i*, sense nasal final en la primera persona dels pretèrits perfets de la 2ª i la 3ª conjugació [pòrt. "comi", gall. "comim"], etc.), proposa uns exercicis per adquirir hàbits de lectura "ortogràfica", i amb substitució de la forma portuguesa per la gallega; en la seva opinió, el primer "parece o critério mais fácil na prática; mas claro está que desde o ponto de vista teórico nengunha objecçom se pode opor a que o leitor galego realize, se assi o preferir, a «galeguizaçom» da forma." (141), possibilitat aquesta última que sembla ser l'objectiu final desitjat (144).

Entre els dies 5, 6 i 7 de març de 1984, se celebren a Santiago de Compostel·la les *Primeiras Xornadas da Lingua Galega no Ensino*, organitzades per la Direcció General de Política Lingüística de la Conselleria d'Educació i Cultura de la Xunta de Galicia. La polèmica normativa hi és present: el volum que recull les actes, inclou la ponència de Xesús Ferro Ruibal als *Encontros Labaca*, lleument modificada (Ferro Ruibal 1984). Discordant amb les tesis oficials, una comunicació de l'AS-PG, defensada per José Manuel Igrexas ("A língua galega no EXB"), redactada d'acord amb les *Orientaçons*, inclourà dins d'un programa global de normalització lingüística a l'ensenyament⁴³

⁴³ El marc legal de l'ensenyament en gallec es demostra clarament insuficient. Els conflictes, i les denúncies de les Associacions de Pares d'Alumnes contra els docents que segueixen aquesta pràctica, són constants, encara durant aquests anys (v., sobre les denúncies a centres de Corme, Malpica, la Corunya -entre (molts) d'altres- ANT, 209, 242, 247...; v. una bona "cronologia de la repressió" [1978-1988] a García Negro 1988).

un breu apunt dedicat específicament a "reinsertar o galego no que Carbalho Calero chama 'complexo hispánico occidental', no tronco galego-portugués.", per tal de fugir del que interpreta com una dialectalització progressiva en benefici de l'espanyol (Igrexas 1984:154). Si el debat era pràcticament inexistent en les *Primeiras Xornadas*, en les *Segundas* (18 al 20 de febrer de 1985) la qüestió normativa simplement "cau" de l'agenda. No és gens sorprenent: la circular informativa de les Jornades inclou un apartat que disposa el següent, a propòsit de les comunicacions que s'hi presentin: "3. Sendo de obrigado cumprimento que as mesmas se axusten á Normativa vixente aprobada polo Decreto 173/82, 17 de novembro." (v. ANT, 263, pàg. 2 [Editorial]). Aquest punt provocarà un enfrontament entre la Directora General de Política Lingüística i un sector dels assistents, que es traduirà en la protesta de sindicats i associacions (SGTE, UTEG (INTG), AS-PG, AGAL), i la retirada de diverses comunicacions (Enrique Costas, Pilar García Negro, Mª do Carmo Henriques, Manuel Portas, Francisco Rodríguez) (cf. ANT, 264, pàg. 7; 265, pàg. 14).

Sens dubte, el fet més destacat de l'any 1984 serà la celebració, entre els dies 20 i 24 de setembre de 1984, del I Congreso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza. L'organització d'una trobada d'especialistes en ciències del llenguatge, comptant amb l'assistència d'autoritats de prestigi reconegut, de dins i fora de l'àmbit lusòfon, resulta tota una

demostració de força del corrent reintegracionista⁴⁴. Encara més significatiu resulta el fet que la qüestió ortogràfica (i normativa, en general) no és l'eix vertebrador de la trobada (encara que un cop d'ull a l'índex del volum que en recull les actes palesi una extraordinària preocupació pel tema, només comprensible en el seu context): les comunicacions parlen de literatura, dialectologia, sociolingüística, dret lingüístic, fonologia, etc. En el capítol de les Conclusions, destaquem les següents:

"1. O Congresso reafirma que as duas formas do galego e do portugués constituem um mesmo sistema lingüístico, umha mesma língua.

2. O Congresso reafirma também que a norma que corresponde ao galego tem de ser fixada com critérios científicos e um necessário debate democrático, aberto a todos os especialistas e sectores implicados.

3. O Congresso apoia todos os processos conducentes à plena normalizaçom lingüística do galego que deverã afectar com carácter prioritário ao ensino, meios de comunicaçom e administraçom." (DDAA 1986b:815).

⁴⁴ La nòmina de congressistes inclou noms com els de Lluís V. Aracil, Eugenio Coseriu, Antoni Ferrando, Celso Ferreira da Cunha, Óscar Lopes, Manuel Rodrigues Lapa... , al costat dels gallecs António Gil, M^a do Carmo Henriques, José M. Montero Santalha, Ramón López-Suevos, etc. (cf. DDAA 1986b). Joshua Fishman s'ha referit a la importància (simbòlica i pràctica) dels "Primers Congressos" com a estadis inicials de la intervenció sobre els fets lingüístics, en un volum monogràfic dedicat a aquest fenomen (Fishman ed. 1993). I els ha caracteritzat amb aquestes paraules: "[First] Language congresses are easily recognizable as early efforts at both corpus planning and status planning, i.e., efforts to purify, enrich and/or standardize the language itself, on the one hand, and efforts to protect, foster and require the language, on the oter hand." (2). És, sens dubte, una bona descripció de la trobada que ens ocupa.

També durant el 1984, les *Irmandades da Fala* publicaran un *Prontuário ortográfico da língua galego-portuguesa (Temas de O Ensino, 2/3 [1984])*, que segueix pràcticament el *Método* de Montero Santalha, incloent una breu guia didàctica (pàg. 109-118) -està pensat per al seu ús a l'ensenyament- que incorpora novetats com la consagració dels plurals en -ães, -ões, etc. (111). Un any després, l'AGAL publicarà el seu propi *Prontuário Ortográfico* (AGAL 1985; v., també de 1985, el primer número de la revista *Agália*), proposant-hi "umha normativa substancialmente comum à luso-brasileira, que possibilita a intercomunicaçom escrita sem esforço suplementar e que se mantém fiel à realidade histórica do galego" (22). Certament, es tracta d'una pràctica lingüística, i no només ortogràfica (19), de manera que, a més d'un recull exhaustiu d'aspectes ortogràfics, en la línia de l'*Estudo Crítico*, bàsicament coincident amb la proposta (ampliada) del *Método* de Montero Santalha (finals sistemàtics en -m, ús de x/g/j, b/v i c/z/q/ solidaris amb la norma portuguesa, així com el sistema d'accentuació, etc.), s'inclou un llistat de més de 7.400 topònims gallecs (inclosa l'àrea del "gallec exterior" -d'Astúries, i Castella-Lleó), d'abreviatures, un vocabulari onomàstic, i un altre de general amb més de trenta-vuit mil entrades, per a consultes puntuals. El *Prontuário* compta, a més, amb un capítol dedicat a les divergències ortogràfiques entre la norma gallega (reintegrada), la portuguesa i la brasilera (127-133). Per exemple:

- ús en gallec de -mh- en les formes "umha(s), algumha(s), nengumha(s)", per a representar la nasalitat velar (cf. port. i bras. "uma(s), alguma(s), nenhuma(s)" (129);

- manteniment en gallec d'alguns casos de ç- inicial (corresponent a [θ] o [s], segons l'àrea): "çanja, çoca" (en luso-brasilèr és sistemàtic l'ús de s-, de manera que presenta "sanja", "soca:" no hi ha distinció entre els sons corresponents als dos grafemes, mentre que en gallec -si més no en una part del territori-, sí) (128-129);
- ús en gallec d'accent agut, i del circumflex en port. i bras. en determinades formes ("ámbito"/"âmbito");
- ús en la norma luso-brasilèra dels pronoms mesoclítics, i no en gallec (131);
- ús en gall. i bras. de dièresi, abolida en port. ("bilingüe"/"bilingue") (133).

La proposta normativa de l'AGAL inclourà també el volum *Guia práctico de verbos galegos conjugados* (AGAL 1988). I quedarà perfilada en la segona edició de l'*Estudo crítico* (AGAL 1989), que incorpora un apèndix que condensa propostes ortogràfiques i morfològiques (incloent-hi els paradigmes verbals)⁴⁵. Val a dir, en tot cas, que el criteri seguit és el d'una norma substancialment igual a la luso-brasilèra; criteri formulat anteriorment, i que es reclama hereu del model d'unificació neerlandesa i les *Normes de Castelló* de 1932. De tota manera, la Comissió Lingüística de l'AGAL no descartarà en cap moment la possibilitat d'arribar a assolir un nivell d'integració plena amb

⁴⁵ Que les propostes reintegracionistes no només interessin l'elit intel·lectual, sinó que arriben al gran públic, ho prova el fet que el *Guia práctico* i la segona edició de l'*Estudo Crítico* estiguin entre els llibres en gallec més venuts durant el 1989, segons dades de la *Federación de Libreiros de Galicia* (cf. les dades de la premsa a *Agália*, 19, pàg. 32).

la norma portuguesa. Anys després, i amb motiu del manifest elaborat per un grup de socis, defensant la incorporació de la marca de nasalitat en la normativa reintegrada, el dictamen de la Comissió (que no l'aconsellarà, en general) serà el següent: "Entre a norma da AGAL e a portuguesa padrom nom cremos que haja lugar a passos intermédios, aliás o estándar português nom está fora dos nossos objetivos." (Agália, 19, pàg. 369).

Entre l'1 i el 8 d'octubre, inspirat per Iruñean Sortua, i organitzat per l'Asociación Vasca de Sociólogos, tingué lloc a Getxo (Bizkaia) el I Congrés de Sociologia de les Llengües Minoritzades (v. DDAA 1986), que comptà amb la presència d'estudiosos dels aspectes socials del llenguatge, de les àrees lingüístiques basca, catalana i gallega. La presència de membres de la representació gallega defensors de postures antitètiques, es traduirà en l'exposició d'una queixa escrita, per part dels no reintegracionistes, per la informació -que consideren parcial- donada per Gil Hernández a propòsit del debat normatiu a Galícia. El text, inclòs a les actes com a *addenda* a la comunicació de Gil, defensa la científicitat de la normativa RAG-ILG, útil per a representar un codi que consideren allunyat del portuguès des del segle XVI, la fal·làcia de l'equivalència "gallec/portuguès = valencià/català" i, en fi, que "As teses reintegracionistas, sobre todo na súa versión máis maniquea e radical, soamente teñen arraigo en sectores reducidísimos da comunidade académica media galega, e carecen de calquera tipo de proxección ou apoio popular.". En una nota de rèplica, els membres d'Iruñean Sortua, interpretant el fet com una ofensa als gallecs del col·lectiu i

al grup mateix, critiquen l'actitud de "miopia" de determinats congressistes davant els atemptats comesos contra les comunitats lingüístiques minoritzades i, en fi, consideren que "O intento de desvincular a relaçom galego-português e catalám-valenciano supom un insulto à nossa competência científica e à nossa prática habitual." (DDAA 1986:214-216). Les activitats relacionades amb les "relacions exteriors" del reintegracionisme s'intensifiquen (i diversifiquen) notablement, com veiem. A més d'organitzar el I Congresso, i participar en la trobada de Getxo, membres de l'AGAL formaran part de l'Associació Internacional de Lusitanistes, ja des del seu Congrès constituent (24-30 de juny de 1984; cf. *Agália*, 1, pàg. 102); participaran en el I Congresso de Escritores Luso-Galaicos (1985, v. ANT, 262, *O Ensino*, 11-12-13, pàg. 166-167); seran convidats al I Encontro da Associação Portuguesa de Linguística (1985; v. *Agália*, 5, pàg. 107); participaran en la III Escola d'Estiu de Gandia (1986, v. *Agália*, 8, pàg. 467); posteriorment, en el II Congrès Internacional de la Llengua Catalana, el II Congreso Mundial Vasco, etc.

Per als dies 18, 19 i 20 d'abril de 1986, és convocat un Encontro Nacional sobre a normalización lingüística, per l'Associació d'escriptors en llengua gallega, l'AS-PG, la Federació d'associacions culturals i l'AGAL, al qual són convidats a assistir els professionals de l'ensenyament, sindicats i partits polítics, ILG, RAG, editorials gallegues, etc. D'entre els fruits d'aquella trobada, s'ha de destacar la gènesi d'una Mesa pola Normalización Lingüística, constituïda inicialment per les entitats sobreesmentades, més el Col·lectiu de Professors de

Llengua i Literatura Gallegues. L'altre resultat que cal destacar és l'anomenat "Manifesto por un acordo necesario", signat (a 15 de maig de 1986) per professors de cinquanta-quatre instituts de batxillerat, trenta-un de formació professional, dos d'ensenyament integrat, l'Escola Oficial d'Idiomes i el Col·legi Universitari de la Corunya, i les Escoles Universitàries de Formació del Professorat de Santiago, Lugo i la Corunya (cf. ANT, 291, pàg. 12-13 i editorial; *Agália*, 6, pàg. 225-231). El text palesa la necessitat d'arribar a un mínim d'acord sobre la qüestió normativa, partint de la desqualificació de les Normes RAG-ILG -tot i valorar l'esforç de síntesi que representen-, per la manera com van ser imposades. Propugna la necessitat d'un diàleg per a superar la situació de deteriorament constant de la llengua en favor del castellà, i una plataforma mínima -que parteix de l'acord de 1980- tot donant prioritat als punts següents:

"Rexeitar:

- a representación gráfica da asimilación na "segunda forma do artigo".
- as contraccións do tipo "ó", "có", "cá" ...
- a realización en "-ble" do sufixo latino "-bilem".

Defender:

- unha acentuación non tirada do castelán.
- a separación mediante trazo dos pronomes en posición enclítica.
- reestruturación dos paradigmas verbais.
- revisión dos grupos cultos." (ANT, 291, pàg. 13).

La ponència de l'AGAL a l'"Encontro", representant els sectors reintegracionistes, concordarà en les línies generals del "Manifesto", tot insistint en la necessitat que el debat normatiu sigui explicat a les aules, en totes les seves dimensions; que es comentin texts de les diferents tendències, i que se'n parli, de la seva gènesi, "sem rejeitar nengum tipo de publicaçom pola normativa em que esteja escrita" (Rábade 1986:235-236). Certament, el debat ortogràfic és ben viu a les aules: com constata Alonso Montero (1986:48), "raro é o alumno que no seu curriculum académico non ten sido adoctrinado en varios códigos".

La polèmica normativa es convertirà en pràctica unanimitat, a l'hora de valorar (com a extraordinàriament negativa) la sentència del Tribunal Constitucional a propòsit del recurs presentat contra determinats articles de la Llei de Normalització Lingüística (STC 84/1986, de 26 de juny [BOE de 4 de juliol de 1986]). La sentència en qüestió declara inconstitucional l'apartat referit al deure de coneixement del gallec. Unanimitat, dèiem, tret de significatives excepcions, com les de l'institucional *Consello da Cultura Galega* (creat per la L 8/1983, de 8 de juliol [DOG 9 d'agost]), que, en fer-se pública la sentència, emet un comunicat manifestant que no ha quedat afectat el contingut de la LNL, ja que continua essent obligatori l'ensenyament del gallec en tots els nivells educatius, i no es declara inconstitucional l'afirmació que "el gallec és la llengua pròpia de Galícia" (v. *La Voz de Galicia* de dijous, 3 de juliol de 1986). Un sector prou ampli d'estudiosos de la llengua, tanmateix, coincidirà amb el plany de Xabier Vilhar Trilho,

"Lasciate ogni speranza" (Vilhar Trilho 1987): a partir de la STC, s'obre la possibilitat que els ciutadans al·leguin desconeixement del gallec davant els poders públics, que pugui no ser exigit com a requisit per a l'accés a la funció pública, o que no es pugui obligar l'Administració a adreçar-s'hi a l'hora de donar resposta als requeriments dels ciutadans que l'emprin com a vehicular (Vilhar Trilho 1987:29-30; Vilhar Trilho & Gil Hernández 1987; cf. més opinions contrastants a ANT 296, editorial i pàg. 9; n. 297, pàg. 11-12; *La Voz de Galicia*, 3 i 4 de juliol de 1986; *Lingua e Administración*, 9⁴⁶).

La polèmica normativa no s'atura ni tan sols durant els dies difícils en què es fa pública la sentència del Tribunal Constitucional. Des de les pàgines de *La Voz de Galicia*, Xesús Ferro Ruibal (Ferro 1986) insisteix en els seus atacs contra les propostes discordants de l'isolacionisme oficialitzat, incloent-hi les del "Manifesto por un acordo necesáριο". Ferro insisteix en la irreversibilitat del procés que va separar gallec i portuguès, així com en les característiques de "consens" de les Normes RAG-ILG, entre les forces polítiques. Els promotors del "Manifesto" argumentaran, per la seva banda (Promotores 1987), que l'únic que va aprovar el Parlament, fou la Llei de Normalització, (i aquesta -com hem vist- atribueix l'autoritat

⁴⁶ Tècnicament, una part de la doctrina dóna una certa raó al *Consello da Cultura Galega*: com assenyala Vernet (1992:39-40), a propòsit de la STC, "la decisió d'aquest tribunal fou simplement 'nominalista', ja que el Tribunal Constitucional només va declarar inconstitucional la inclusió del deure, però en canvi va mantenir els efectes que es derivaven del citat deure.". Tanmateix, com assenyala Basilio Losada, l'actitud del *Consello* resultava, si més no, "desconcertant" (v. ANT 297, pàg. 12).

en matèria normativa -i la seva revisió periòdica-, només a la RAG). Tanmateix, la fita més destacada en la "història normativa" de 1986 serà l'aprovació, el 12 de maig, de les "Bases analíticas da ortografia simplificada da lingua portuguesa em 1945, renegociadas em 1975 e consolidadas em 1986", a l'Academia Brasileira de Letras, de Rio de Janeiro (en endavant, "Bases 1986"). Durant el *IV Encontro Internacional da Língua Galaico-Portuguesa*, celebrat a Pontevedra els dies 6 i 7 de desembre de 1985, amb la col·laboració de la *Universidad Nacional de Educación a Distancia* (UNED), comptant amb la presència del prof. Carvalho Calero, i amb la de diversos membres de les *Irmandades da Fala* -i, eventualment, de l'AGAL- (Fontenla, Montero Santalha, Vilhar Trilho...), es recull, a les conclusions, la necessitat que Galícia compti amb representants a les sessions en què es negociï l'Acordo. Una "Comissão para a integração da língua da Galiza no Acordo ortográfico luso-brasileiro", constituïda fonamentalment per membres de les *Irmandades* -a més dels acadèmics numeraris de la RAG Marinha del Valhe i Paz Andrade, i el prof. emèrit de la Universitat de Nova York Guerra da Cal-, en faran el seguiment, assistint com a observadors a les sessions José Luis Fontenla, Adela Figueroa i Isaac Alonso Estravís, finalment⁴⁷. Certament, les (vint-i-tres) Bases-1986 no

⁴⁷ V. els documents de la Comissió gallega a *O Ensino* 14-15-16-17, pàg. 249-255 i 265-282 (1986); a *Nós. Boletim Filológico informativo da "Comissão para a integração da língua da Galiza no acordo ortográfico luso-brasileiro"*. *Revista Galaico-Portuguesa de Cultura das Irmandades da Fala de Galiza e Portugal*. (1986). Cf. també el volum "Comentarios ao novo acordo ortográfico", als *Cadernos do Povo de Literatura e Ensaio* (1986: v. pàg. 23 l'acta signada pels representants d'Angola, Cap Verd, Moçambic, Portugal, São Tomé i Príncipe i Brasil, agraïnt l'assistència de la delegació gallega).

resultaran plenament satisfactòries per a la delegació gallega, algun dels membres de la qual discreparà, per exemple en:

- la possibilitat (Base VIII) d'eliminar les consonants finals *b, c, d, g* i *t* en les formes onomàstiques ("Job, Jacob", o "Jó, Jacó");
- el manteniment de l'ús del guionet en determinats compostos, i no en uns altres ("contrapartida, autorretrato", però "sem-numero, ex-diretor");
- el manteniment de l'apòstrof en determinades construccions ("d'Os Lusiadas") (cf. per a tots els punts Alonso Estravís 1986).

Per la seva banda, la Comissió Lingüística de l'AGAL detectarà importants mancances en les Bases-1986; aquest fet, juntament amb l'absència del necessari consens normatiu a Galícia, portaran l'associació a mantenir la línia del *Prontuário* de 1985, afirmant que "Nom pensamos que umhas poucas peculiaridades ortográficas, divergentes do Acordo actual, sejam um impedimento sério para a nossa total e efectiva participaçom no seio de futuros e tam necessários encontros." (AGAL 1986:460). Algunes de les discrepàncies que s'assenyalen, són les següents:

- A les Bases-1986 no hi ha referències a l'ús de la dièresi, per la qual cosa s'hauria d'entendre que queda suprimida; segons el parer de l'AGAL, és convenient que es mantingui en gallec.

- La decisió de prescindir de l'accentuació de les paraules esdrúixoles (que permet d'eliminar dobles solucions en portuguès i brasiler, com "Antônio/António") és qüestionable, perquè dificulta la lectura; en el cas de Galícia, a més, dificulta als lectors, ensinistrats en l'ortofonia espanyola, la pronunciació desitjable de formes com "limite, anedota, regime".
- Resulta absurd el manteniment de l'apòstrof, ni que sigui excepcional, quan el criteri dominant sembla haver estat el d'economia de signes.

Les publicacions vinculades a les *Irmandades da Fala* (*O Ensino, Cadernos do Povo, Nós. Revista internacional galaicoportuguesa de cultura. Revista da Lusofonia*) adoptaran de manera pràcticament immediata les Bases-1986. Curiosament, la data fixada perquè l'Acordo fos operatiu (l'1 de gener de 1988), ni a Brasil, ni a Portugal sembla que s'hagués arribat a acceptar. Pel que fa als països africans de llengua oficial portuguesa (PALOP), són prou reveladores les paraules de Manuela Sousa Lobo (Sousa 1987:86-87), referint-se a la manca de tradició escrita del portuguès a Moçambic, amb uns pèssims nivells d'alfabetització, i extenses zones islàmiques amb predomini de l'alfabet àrab: "parece irrealista discutir possíveis implicações das alterações sugeridas [...] numa sociedade que não escreve, nem lê." (v. diverses opinions d'autors lusòfons a *Temas de O Ensino*, 11-12-13). En qualsevol cas, l'acord serà renegociat, seguint unes *Bases da ortografia unificada* de l'*Academia das Ciências de Lisboa*, de 1988, que -entre altres novetats- tornarà

a introduir l'accent de les paraules proparoxítones, eliminarà grups cultes (cc, ct), etc. Renegociació per a la qual serà sol·licitat el parer de l'AGAL, des de la "Comissão Nacional da Língua Portuguesa" (depenent de la Presidència del Consell de Ministres portuguès) (v. la rep. facsimilar a *Agália*, 18, pàg. 260). Finalment, el 12 d'octubre de 1990, els representants de les acadèmies portuguesa i brasilera, i els delegats dels PALOP arribaran a un "Acordo Ortográfico", sobre les Bases de l'Acadèmia de Lisboa, després de les reunions mantingudes durant el mateix any, que tornaran a comptar amb la presència d'observadors gallecs de les *Irmandades* (circumstància que recullen explícitament tots els texts -inclosos els legals, cf. *Diário da República* [Portuguesa] 193, sexta-feira, 23 de Agosto de 1991, pàg. 4370, "[...] com a adesão da delegação de observadores da Galiza"). L'AGAL publicarà, juntament amb un ampli dossier, el text de l'acord a la revista *Agália* (n. 24, pàg. 492-512). El parer manifestat per l'associació, de tota manera, serà d'esperar a la seva (teòrica) entrada en funcionament -el gener de 1994-, per tal de comprovar-ne l'acompliment per part de Portugal, Brasil i els PALOP (en el cas de Portugal, l'Acordo ortográfico-1990 fou aprovat per a la seva ratificació, per la resolució 26/91 de l'Assemblea de la República [*Diário da República* 193, sexta-feira, 23 de Agosto de 1991 pàg. 4370-4388]); fins i tot en el cas que tingués un ampli seguiment, caldria estudiar l'estat en què es trobava el procés de normalització a Galícia, abans d'acceptar-lo com a propi. D'altres col·lectius reintegracionistes, remarcadament les *Irmandades da Fala*, assumiran novament de manera automàtica les

normes de l'Acordo-1990, que passaran a ser vehiculars en les seves publicacions i les trobades que organitzen (com el *I Congresso Internacional de Literaturas Lusófonas*, celebrat a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Santiago del 19 al 21 de setembre de 1991 [v. les actes a *Nós. Revista da Lusofonia.*, ns. 19 a 28 [1990/91]). El director de l'ILG, Antón Santamarina, en declaracions a la premsa (*La Voz de Galicia*, 17 de gener de 1991), afirmarà que l'acord no és vinculant per a Galícia, insistint en l'argument que gallec i portuguès són dues llengües diferents. Per la seva banda, Constantino García, secretari de la RAG (que, de la mateixa manera que l'ILG, no va ser convidada a participar en les sessions que van fructificar en l'acord), manifestarà que "no ve que exista ningún conflicto por la normativa ortogràfica" a Galícia (*La Voz de Galicia*, 18 de gener de 1991). Manuel Regueiro, Director General de Política Lingüística del Govern autònom, reconeixerà haver rebut el document corresponent a l'acord de Lisboa "pero mandámosllo á Academia, porque é un tema competencia dela" (*La Voz de Galicia*, 18 de gener de 1991); en qualsevol cas, entendrà, com el director de l'ILG i el secretari de la RAG, que l'Acordo de Lisboa no és vinculant per a Galícia.

Tot l'afer dels "acordos ortográficos" no contribuirà gens ni mica a aclarir el panorama ortogràfic gallec, com és lògic. El n. 372 de ANT, corresponent al 26 de gener de 1989, inclou els resultats d'un extens sondatge (pàg. 2-6), realitzat entre destacats intel·lectuals i personalitats de signe divers, relacionades amb la llengua. Tot i que les opinions són prou

variades (des del parer de la Presidenta de l'AGAL al del Director General de Política Lingüística, passant pel de membres de la RAG, l'ILG, associacions culturals, editors, *Irmandades da Fala*, Universitat, etc.), sembla que es detecti una certa disposició majoritària -certament, sense unanimitat- al diàleg entre tendències. El *XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, celebrat a Santiago de Compostel·la entre els dies 4 i 9 de setembre de 1989, hauria estat, probablement, una magnífica ocasió per a intentar consensuar alguna mena d'acord de compromís entre els defensors de les diferents propostes normatives. El gallec fou llengua oficial del Congrés, juntament amb el francès, i comptà amb una secció específica (la VI). En el marc de la Secció XI, Francisco Fernández Rei exposarà la metodologia emprada per a elaborar el volum I de l'*Atlas Lingüístico Galego*, que serà presentat oficialment a la Universitat de Santiago -juntament amb el segon volum, dedicats a la morfologia verbal- el desembre de 1990 (v. Fernández Rei 1991:25; *La Voz de Galicia*, 18 de desembre de 1990). Havíem dit que el "XIX Congreso" hauria estat una ocasió de concòrdia; tanmateix, la presència entre els organitzadors del Congrés de destacats membres de l'ILG, impedirà que sigui acceptat cap dels treballs presentats per estudiosos reintegracionistes (v. ANT, 399; *La Voz de Galicia*, 8 d'octubre de 1989).

També des d'una perspectiva aliena a qualsevol tipus d'"acordo ortográfico da lusofonia", el 1990 seran publicades unes *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias* (Mesa 1990), en la redacció de les quals participaran Francisco Fernández Rei

i Antón Santamarina -de l'ILG-, destinades a normativitzar els usos escrits de la franja gallegòfona de l'Astúries occidental (Mesa 1990). Parteixen de les oficials Normes RAG-ILG, "de igual modo que el catalán da Comunidade Valenciana, das Illas Baleares, del Rosellón Francés e da vila sarda de Algher tein (ou debenter) como referente as normas ortográficas e morfolóxicas del IEC (Institut d'Estudis Catalans)". A més, segons la Mesa *prá Defensa del Galego de Asturias* (MDGA), han de ser enteses com una proposta de compromís, fins a la desitjable (re)integració plena en el "galego común" (Mesa 1990:vii). Certament, el mimetisme amb la normativa oficial és clar: se'n mantenen el sistema d'accentuació, l'ús de guionets (inclosa la "segona forma de l'article"), punts d'admiració a començament i final de text (9-12, 15); l'ús sistemàtic de *x* en comptes de *x/g/j*, el de *c/z/q*, o el de *b/v* ni tant sols no són esmentats, per la qual cosa suposem que operen les Normes RAG-ILG; hi ha, certament, alguns matisos que responen a peculiaritats dialectals, com ara la possibilitat de formar els plurals de substantius i adjectius acabats en *-n* perdent aquest grafema i afegint *-is* ("can, cais"), tot i que també es considera normativa la forma oficial "cans"; així mateix, hi ha una doble possibilitat per a la construcció de plurals dels polisíl·labs acabats en *-l*, "animales o animais" (26); igualment, se segueix la pauta normativa en el capítol de sufixos i terminacions (*-ción, -sión, -ble, ...* [21]), etc.

Per la seva banda, el reintegracionisme que s'agrupa en l'AGAL, continuarà durant l'últim tram dels vuitanta la tasca de difusió de les seves doctrines, en un doble nivell, científic i popular.

Dins del primer s'hi poden encabir els *II* i *III* *Congresso Internacional da Língua Galego Portuguesa na Galiza* (1987, 1990), un *Seminari de Sociolingüística*, a càrrec de Lluís V. Aracil (1988), o el *I Encontro de Sociolingüistas Bascos, Catalans, Galegos e Portugueses* (1989). Val a dir que la part numèricament més important de la producció sociolingüística elaborada a Galícia en els últims anys és de l'autoria d'estudiosos reintegracionistes (i no només la referida a la polèmica normativa; cf. Cristóvão 1990). No és sorprenent, si es considera que, per exemple, l'ILG mai no n'ha prioritzat les línies d'investigació: si el 1978 no comptava amb cap expert en Sociolingüística (ANT 7, pàg. 7), el 1991 aquesta disciplina i -de manera específica- els treballs relacionats amb l'estandardització encara hi seran línies d'investigació poc desenvolupades, paradoxalment (Fernández Rei 1991:38⁴⁸). En el segon nivell de difusió del reintegracionisme, cal destacar l'aparició d'un seguit de "Grups reintegracionistes autònoms" (*Associação Reintegracionista de Ordes*, *Grupo reintegracionista Autónimo «Meendinho»*, *Sociedade Cultural «Marcial Valadares»*, *Clube Reintegracionista do Salnés ...*), sense vincles orgànics amb les entitats reintegracionistes (malgrat les eventuais militàncies individuals dels seus [joves] membres), que desenvolupen una tasca de primer ordre en l'anomenada "socialització del reintegracionisme" (v. Rosário Fernández-Velho 1992). Les seves activitats, generalment d'àmbit comarcal, passen

⁴⁸ Cal destacar, tanmateix, la intensa activitat duta a terme per l'ILG en els àmbits de la cartografia lingüística, estudis de toponímia, lexicografia, participacions individuals i col·lectives en trobades científiques, etc. (v. també Fernández Rei 1991, *passim*).

per l'organització de conferències, activitats lúdiques, accions puntuals sobre els topònims dels indicadors, etc⁴⁹.

Tot aquest panorama, òbviament conflictiu, no convida gens a pensar que la dels noranta pugui ser una dècada de conciliació, pel que fa a una "polèmica ortogràfica" que, com hem vist, depassa àmpliament els aspectes estrictament lingüístics. Hi tornarem amb més detall, a la tercera part d'aquest treball.

⁴⁹ Entre els projectes més ambiciosos dels grups reintegracionistes de base, cal destacar el còmic *História da língua em banda desenhada* (Meendinho Edições. Ourense. 1992), una lectura de la història del gallec, i els episodis de la polèmica normativa. En tres mesos -abril a juny de 1992- se'n va exhaurir la primera edició, de 3.000 exemplars (d'acord amb les indicacions dels autors).

**CAPÍTOL II.
ELS INSTRUMENTS.**

4. L'ORTOGRAFIA COM A INTERVENCIÓ PLANIFICADA SOBRE EL CODI.

Encara que convinguem a acceptar l'axioma de l'arbitrarietat de les convencions (orto)gràfiques, haurem d'admetre l'evidència que tant la tria normativa com la reforma *no són neutrals*. No ho són des d'un doble vessant: d'una banda, els fonaments teòrics que suporten les alternatives normativitzadores apel·len a criteris de legitimitat diferents; a més, els resultats que es preveuen per a l'aplicació dels models en competència no són els mateixos. Precisament per això, les diferències entre les propostes són susceptibles de ser sistematitzades atenent als criteris predominants en les seves formulacions. Una manera eficaç de fer-ho consisteix a considerar-les els eixos vertebradors de programes d'intervenció, de *canvis planificats*. No es tracta tant de pressuposar l'existència d'aquests programes *de facto* (tot i que no és descartable), com de constatar les diferències d'ordre pràctic que provoca l'assumpció d'uns criteris determinats en favor d'uns altres. La Planificació Lingüística (en endavant, PL) sembla ser el marc disciplinar que millor pot acollir un exercici d'aquestes característiques. Ens hi referirem tot seguit. Cal fer, però, una consideració prèvia: òbviament, els aspectes lingüístics no són l'únic objecte susceptible d'intervenció planificada sobre la realitat social. La PL opera en un marc interdisciplinar, clarament connectada amb les Ciències Socials, al bagatge teòric de les quals no ha de renunciar. Tal i com afirma Cobarrubias (1986:191-197), la PL podria ser considerada una subdisciplina de la *glotopolítica*, entenent que l'objecte d'estudi d'aquesta el constitueixen "las relaciones entre

lenguaje y contexto sociopolítico". Tot i que aquesta precisió semblaria referida de manera específica a la planificació de l'estatus (reconeixement de drets lingüístics, garanties en contextos polítics determinats, etc.), cal recordar -com fa el mateix Cobarrubias- que "la planificación del status (...) está a la base y constituye la guía permanente de la planificación del corpus" (193). És en aquest sentit que, a més de recórrer a la literatura específica sobre PL, tindrem com a referents diversos treballs referits al disseny, implementació i avaluació de programes d'intervenció social. Al marge de la diversitat dels objectius, el marc teòric -amb els ajustaments que escaiguin- és, sens dubte, d'abast general.

4.1. MARC TEÒRIC. LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA.

D'ençà de 1957, l'any que Uriel Weinreich utilitzà per primer cop el terme *planificació lingüística* en un seminari a la Universitat de Colúmbia, el nombre de treballs susceptibles d'acollir-se al nou marc disciplinar no ha deixat d'incrementar-se⁵⁰. De la mateixa manera que han anat apareixent publicacions específiques, i agències governamentals i -en menor mesura- associacions cíviqes s'han fixat objectius relacionats amb la planificació lingüística. Començarem, doncs, per preguntar-nos que és la PL, quins són els seus mètodes i el seu àmbit d'actuació.

⁵⁰ Manllevem l'observació de Falcón (1988:12). Altres autors, com Žarko Muljačić (1993:105), atribueixen la paternitat del terme a Einar Haugen (cf. Haugen 1959:673).

4.2. DEFINICIONS.

Cal dir, d'entrada, que el mateix terme de PL està en competència amb d'altres, com ara *enginyeria lingüística*, *cultivació* (en un sentit més restringit), etc. En el Quebec, *aménagement linguistique* tindria un valor semblant. I, en l'àmbit català, el concepte de *normalització lingüística* -entesa com a procés dinàmic- tot sovint ha estat emprat com a equivalent (v. Baylon 1991:176-177). Tal i com assenyala Xabier Falcón (1988), el propi terme de *planificació lingüística* és prou transparent. Tanmateix, serà útil que donem un cop d'ull a algunes de les definicions proposades pels estudiosos de la disciplina. El contrast ens permetrà copçar més fàcilment alguns trets de les definicions que més endavant ens interessarà remarcar.

Einar Haugen defineix la PL a partir dels seus possibles objectius. En la seva opinió, el terme fa referència a "[...] the activity of preparing a normative orthography, grammar, and dictionary for the guidance of the writers and speakers in a non-homogeneous speech community." (Haugen 1959:673). Ens trobem, doncs, davant de la descripció d'una activitat aparentment *prescriptiva*, per la qual uns *custodes linguae* actuarien sobre la *forma lingüística*. Com veurem més endavant, l'activitat descrita s'identificaria, més aviat, amb el contingut de la *codificació* en l'esquema proposat pel mateix Einar Haugen (1983). La referència a una *speech community* no homogènia, d'altra banda,

remet al concepte de variació (i el de varietat), i al context en què aquesta es fa aparent.

La definició de Joan Rubin i Björn H. Jernudd (1971) manté les línies bàsiques de l'anterior: "Language planning is *deliberate* language change [el subratllat és dels autors]; that is, changes in the systems of language code or speaking or both that are planned by organizations that are established for such purposes or given a mandate to fulfill such purposes.". Francis X. Karam, per la seva banda, afegirà encara algun aspecte que ens interessarà destacar: "The terms reviewed refer to an activity which *attempts* to solve a language problem, usually on national scale, and which focuses on either language form or language use or both" (Karam 1974:123-124). Queda clara la referència a l'actuació per a resoldre *problemes lingüístics* en el doble nivell de la forma i l'ús.

Podríem continuar oferint un llistat de definicions proposades pels estudiosos de la PL. Tanmateix, és probable que amb aquestes tres haguem reunit els elements que considerem fonamentals⁵¹.

Vegem-ho:

- Estem parlant d'una activitat orientada a modificar l'estructura o l'ús lingüístics (o tots dos, o les actituds

⁵¹ Un bon llistat de definicions es pot consultar a Cooper (1989: 30-31). Xavier Falcón dedica pràcticament un capítol de la seva *Teoria de la Planificació Lingüística* a la qüestió de les definicions (Falcón 1988). Per la seva banda, l'article de Karam que hem citat -com el seu títol indica- és un bon assaig definitori en si mateix.

que en fan referència). Es tracta dels dos focus d'intervenció aïllats per Heinz Kloss (1969): *corpus planning* i *status planning*. Després en parlarem amb més detall.

- Aquesta activitat -en principi- és susceptible de ser graduada en diversos nivells, des de la *reforma* fins al *canvi* (i tant en l'aspecte *formal* com *funcional*), i pressuposa l'existència de mètodes específics.
- Normalment, és exercida per agències *ad hoc*, sovint (tot i que no sempre) de caire institucional. Més endavant ens referirem a la seva naturalesa.

Hem detectat, per tant, uns *actors*, uns *objectius* i unes *estratègies*. Tres elements que conté la definició proposada per Robert L. Cooper (1989:45), una síntesi prou entenedora: "Language planning refers to deliberate efforts to influence the behavior of others with respect to the acquisition, structure, or functional allocation of their language codes".

4.3. ELS ACTORS DE LA PL.

La definició de Cooper presenta, entre altres, l'avantatge de no pressuposar en cap moment la filiació dels agents que intervenen en el procés. Pel que fa a la seva naturalesa, doncs, la PL podrà ser exercida tant des de l'àmbit cívic com des de l'institucional, públic o privat. L'únic requisit serà el

d'acollir-se a unes determinades pautes metodològiques -la programació- i la voluntat d'incidir sobre conductes lingüístiques. En opinió d'alguns autors, també seria possible parlar de PL encara que s'obviés la programació (n'hi hauria prou amb la voluntat d'incidir sobre la realitat lingüística): per exemple, en referir-nos a la tasca dels redactors de diccionaris normatius, els llibres d'estil d'alguns mitjans de comunicació, la substitució del llatí per les llengües vernacles en la litúrgia, etc. (v. Fasold 1984:252). D'altra banda, ni tant sols no és evident que la quantitat i qualitat de recursos esmerçats en un programa institucional hagin de resultar considerablement superiors als d'una acció cívica. Com sí que ho és el fet que la coincidència d'objectius entre unes hipotètiques acció cívica i institucional simultànies fan preveure uns resultats més favorables que en el cas que les metes siguin contradictòries. Tot i que, com assenyala Fasold (1984:251), és indiscutible la posició privilegiada dels governs (o les agències governamentals) a l'hora d'implementar les decisions lingüístiques de gran abast. Tanmateix, això no representa cap garantia d'èxit. En un sentit diferent, Ayo Bamgbose (1989) proposa reservar el terme de *language planning* per a les accions governamentals. No sembla pas que aquesta sigui, però, una opinió compartida majoritàriament pels estudiosos.

Així doncs, qualsevol sector social, qualsevol grup d'interès, fins i tot qualsevol individu amb els recursos necessaris,

estaria en condicions de realitzar intervencions programades sobre determinades parcel·les de la realitat lingüística. Ara bé, tant per la seva naturalesa com per la seva capacitat d'impacte, podem destacar alguns dels actors -actius i passius- més habituals de les experiències de programació en l'àmbit privat:

- Col·lectius *ad hoc*, generats específicament per a enfrontar una qüestió lingüística concreta. El paradigma és l'*activisme lingüístic*.
- Partits polítics i sindicats.
- Mitjans de comunicació de titularitat privada.
- Ensenyament de titularitat privada.
- Grups econòmics i comercials.
- Associacions de diversa mena (lleure, esport, veïns, professionals).

El nucli dels actors públics està constituït, òbviament, pel govern i l'administració. A efectes taxonòmics, ens interessarà parar esment en la seva naturalesa i la seva situació en una jerarquia burocràtica: ministeris, departaments, agències interdepartamentals, col·lectius específics de treballadors de l'administració. Pel que fa als sectors implicats directament en tasques d'intervenció lingüística, ens fixarem en la seva funció, com ara:

- *prospecció*: centres de processament de dades estadístiques, d'elaboració d'enquestes sociolingüístiques, etc.

- . *implementació*: fonamentalment, el món de l'ensenyament (públic); agències dedicades a elaborar campanyes específiques, centres d'assessorament lingüístic, etc.
- . *recerca*: centres d'investigació, departaments universitaris, instituts...

La característica fonamental de l'activitat pública és la referència a l'ordenament legal en matèria lingüística. Els agents governamentals elaboren i/o executen polítiques lingüístiques, una de les possibles dimensions explícites de les quals és l'elaboració d'aparells legals específics. Per definició, tota la maquinària institucional resta al seu servei.

Finalment, podria realitzar-se un altre tipus de classificació, atenent a la capacitat de mobilització davant els problemes (cf. Meny & Thoenig 1989:116). Obtindriem els tipus següents:

- Els actors en sentit estricte, mobilitzats socialment i políticament mitjançant diverses formes de participació i d'organització. Els més actius serien els grups d'identificació; els menys actius serien els grups d'atenció.
- Els públics, en el sentit d'"espectadors". Els més interessats-informats serien els públics interessats; els més allunyats, el públic en general.

4.4. LES ESTRATÈGIES. METODOLOGIA DE LA PL.

Sens dubte, els dos models operatius que han tingut més ressò com a programes generals en el marc de la PL han estat -són- els d'Einar Haugen i Heinz Kloss. Dèiem que devem a Kloss la distinció -que ha fet fortuna- entre planificació del corpus (*corpus planning*) i de l'estatus (*statuts planning*), per referir-se a allò que en el nostre àmbit equivaldria aproximadament -i amb molts matisos- a *normativització i extensió de l'ús*. Segons la definició de Kloss,

"Planning with regard to languages is usually understood to mean that some agency, person, or persons are trying to change the shape or the corpus of a language by proposing or prescribing the introduction of new technical terms, changes in spelling, or the adoption of a new script. Occasionally [...] even changes in morphology may be innitiated [...]. These innovations have one thing in common, that they modify the nature of the language itself, changing its corpus as it were. We may thus speak of language corpus planning."

La planificació del corpus tindria a veure, doncs, amb les estratègies encarrerades a modificar la forma lingüística, a la manera d'actuar sobre l'estructura, i als resultats corresponents. D'altra banda,

"There exists, however, another dimension of planning where one busies oneself not with the structure and form of language but with its standing alongside other languages or vis-à-vis a national government. Those concerned with this type of language planning take the corpus of the language for granted, at least for the time being. They are primarily interested in the status of the language whether it is satisfactory as it is or whether it should be lowered or raised. Here we can speak of language status planning."
(Kloss 1969:81, per als dos paràgrafs).

La planificació del status, doncs, fa referència al conjunt de procediments que tenen com a objectiu l'ús lingüístic (quina llengua, en quines funcions, quins usuaris, etc.). Segons el mateix Kloss, la primera tasca seria de caire tècnic (i seria executada per lingüistes), mentre que la segona quedaria vinculada a l'esfera dels governs i les administracions.

Tot i les revisions i crítiques directes⁵², la dicomotia entre planificació del corpus i de l'estatus ha tingut un extraordinari rendiment en tota la literatura sobre PL. Rendiment que no només s'expressa en l'ús de la terminologia klossiana, sinó en

⁵² Rubin (1983:340-341) ha criticat la manca de nitidesa en la frontera entre *corpus planning* i *estatus planning*, i n'ha proposat alternatives ("the dicotomy 'allocation of use' and corpus planning as more representative of two distinct kinds of planning foci"). En el mateix sentit -des de pressupòsits diferents- s'ha pronunciat Williams (1992:124). Altres autors s'han referit a la necessitat d'afegir noves dimensions a la dicomotia klossiana. Així, la planificació de l'ensenyament (*Prator language teaching*; Cooper [1989:33] *acquisition planning*). O la planificació del prestigi (*language prestige planning*), de Haarman (1990).

l'adopció com a pauta metodològica per tal d'encarar els problemes lingüístics.

En el seu model de 1964⁵³, Einar Haugen presentava una matriu que comprenia els quatre aspectes crucials en el pas de "dialecte" a "llengua", de vernacular a estàndard. Els representava així:

	FORM	FUNCTION
SOCIETY	Selection	Acceptance
LANGUAGE	Codification	Elaboration

Estem, doncs, davant de l'esquema bàsic d'un programa de canvi planificat. Aquest model serà reelaborat pel mateix Haugen, valorant diverses aportacions, donant lloc al següent esquema revisat:

⁵³ V. Haugen (1966). El text correspon a la contribució de l'autor al *Seminar on Sociolinguistics* coordinat per Ch. Ferguson l'estiu del 1964 a l'Indiana University Linguistic Institute.

	Form (policy planning)	Function (language cultivation)
Society (status planning)	1. Selection (decision procedures) a. identification of problem b. allocation of norms	3. Implementation (educational spread) a. correction procedures b. evaluation
Language (corpus planning)	2. Codification (standardization procedures) a. graphization b. grammatication c. lexication	4. Elaboration (functional development) a. terminological modernization b. stylistic development

(Haugen 1983:275)

Haugen fa algunes observacions que probablement val la pena destacar:

- No es tracta de quatre etapes necessàriament successives en el temps ("may be simultaneous and cyclical").
- Estem davant de punts de partida per als planificadors, i no pas d'objectius.

Tot indica que ens trobem davant d'un model més ambiciós, que ultrapassa clarament la voluntat de modelar el trànsit dialecte-llengua. Així, per exemple:

"Selection may include the decision to replace English with Irish in Eire, or French, German, Yiddish, or Arabic with Hebrew in Israel, or to replace urban with rural dialects in Norway." (pàg. 270).

En aquest sentit, resultaria discutible la crítica de Cobarrubias (1986:188), segons la qual el model de Haugen "no parece estar pensado para sociedades bilingües o multilingües, sino tan sólo para sociedades bidialectales". Tot i això, els quatre conceptes proposats (selecció, codificació, implementació⁵⁴ i elaboració) semblen més útils per a elaborar programes d'estandardització que no pas com a marc teòric global per a resoldre la totalitat de *problemes lingüístics* relacionats amb el corpus i l'estatus. En aquest sentit sembla més genèric el model proposat per Joan Rubin (1971), així com més ajustat a allò que entenem per activitat planificada, i més obert pel que fa als possibles objectius que s'hi poden encabir. Contempla les següents fases per al "Work of the Planner and the Language Planner" (218-220):

1. Determinació de la situació de partida; documentació (*Fact-*

⁵⁴ Xavier Lamuela (1984) ha proposat de traduir per *vehiculació* el terme anglès *implementation*, usat en aquest context (cf. també, 1994[:128-129], "realització" / "treballs de vehiculació"). És cert que *vehiculació* resulta més precís a l'hora de fer referència al procés que mena a la generalització de l'ús social del resultat d'una codificació prèvia (cf. l'apartat corresponent, en aquest mateix capítol). Probablement, els termes *execució* o fins i tot *aplicació* també s'adiriien prou bé amb el contingut de "posar a la pràctica" els programes elaborats. Si més no, semblen els més adients per a adaptar l'*implementation* del model de Joan Rubin (v. més avall). Emprarem en aquest últim sentit el calc *implementació*, alternat amb *vehiculació* quan sigui clara la referència al primer dels que proposàvem.

Finding).

2. Planificació en sentit estricte, formulant les estratègies i els objectius.
3. Execució (*Implementation*; v. nota més amunt).
4. *Feed-back*. Verificació dels resultats i, eventualment, revisió d'objectius i estratègies per a tornar a començar el cicle, si escau.

Val a dir que el mateix Haugen (1967) incloïa l'esquema sobresmentat dins d'un procediment més ampli que hauria d'abastar:

- Determinació de la situació inicial ("*background situation, which can be described and evaluated in explicit terms*").
- Determinació dels objectius ("*out of the evaluation of the language planners arises the conception of a goal to be attained*").
- Detall dels mecanismes d'intervenció ("*policies to be pursued for its attainment, and of procedures to implement these policies*"). És dins de les estratègies (*procedures*) que Haugen situa l'esquema a què fèiem referència (selecció, codificació, elaboració, implementació [*propagation*, en el text que citem]).

Ja es veu que els punts de coincidència són prou remarcables. Salvant, òbviament, l'èmfasi de Haugen a detallar els mecanismes que articulen la validació normativa. Èmfasi que fa pensar en una diferent naturalesa del seu esquema i el de Rubin: el primer,

inicialment *ad hoc*, susceptible de ser generalitzat; el segon, d'abast general, susceptible d'ulteriors concrecions. Ens ocuparem més endavant de desenvolupar algun dels conceptes proposats per Haugen, i de relacionar-los (progressivament) amb l'actuació en matèria ortogràfica. De moment, però, ens serà útil continuar endavant amb les generalitats del model de Joan Rubin, amb un xic més de detall.

4.5. LA PROGRAMACIÓ.

Abans de referir-nos al cicle operatiu estricte, hem de fer referència a un requisit indispensable per a justificar l'actuació (pública i/o privada) en matèria lingüística (o, en general, qualsevol programa d'intervenció social): la *motivació* (Cooper 1989:90, Jernudd & Das Gupta 1971:209). Motivació, entesa com la causa que dóna lloc a la intervenció planificada. No ens referim tant a un possible catàleg de problemes lingüístics com a la *percepció com a desitjable d'una situació sociolingüística alternativa*⁵⁵. Com es veu, no prejudgem els actors (cívics, institucionals...), el grau d'alteració de la situació present (reforma, canvi, manteniment) ni el nivell d'intervenció (corpus, estatus). Podem anotar, però, que:

1. La percepció d'una situació com a (in)satisfactòria no

⁵⁵ Rossi & Freeman (1985), en un altre context, defineixen la planificació i implementació de programes socials com aquelles eines emprades per a reduir la distància entre una situació desitjada i l'actual, mantenir l'estatus quo, o prevenir el deteriorament de la situació present. En aquest últim sentit, caldria recordar que la PL no necessàriament ha de perseguir objectius "revolucionaris".

necessàriament és universal. Exemple: en un context de subordinació de B a A, els usuaris de B rebutgen una situació que per als d'A és avantatjosa. Tot plegat fa pensar en la necessitat de considerar la *inexistència* de "problemes objectius". En certa mesura, els problemes són creats⁵⁶. L'observador aïlla uns elements concrets -i no uns altres- d'entre la constel·lació de fets lingüístics i els atribueix la condició de "problemàtics". Fins i tot en aquelles situacions on el conflicte és palès, la definició del problema pot variar -i varia- en funció de la perspectiva de l'observador. Lògicament, el canvi en la definició del problema comporta un canvi en la política -en el sentit de *policy*- que l'ha d'afrontar (v. Cooper 1989:92). I, per tant, en la posada en marxa dels mecanismes correctors que eventualment se'n derivi.

2. Per tant, poden existir alternatives complementàries, però també poden ser oposades i, eventualment, antitètiques. Exemple: una comunitat amb dues llengües cooficials A i B, els parlants de les quals s'organitzen en grups defensors del monolingüisme oficial en la llengua respectiva per a tot el territori (essent diferent la percepció com a problemàtics dels mateixos fets).
3. L'impacte de la implementació dels programes genera amb tota probabilitat nous problemes, noves motivacions, i/o nous actors no sempre previsibles. Per exemple, la mateixa

⁵⁶"(...) social problems are not objective phenomena.. Rather, they are social constructions that emerge from the interests of the parties involved." (Rossi & Freeman [1990:73]). Hem d'entendre aquí *parties* com a "grups d'interès".

existència de grups *ad hoc* o l'assumpció de determinades reivindicacions lingüístiques per part de col·lectius amb un espectre ampli d'interessos (v. "els actors", més amunt) pot ser la motivació que necessiti una agència governamental per a actuar (o la motivació que necessiti un govern per a crear-la).

Finalment, cal assenyalar que alguns estudiosos de les polítiques públiques han postulat la hipòtesi -no exempta de cinisme- que les necessitats -els problemes- puguin ser creats o modelats pels governants (v. Meny & Thoenig 1989:110-114). No hi ha cap motiu perquè les polítiques lingüístiques en siguin una excepció.

4.6. FACT-FINDING. DOCUMENTACIÓ.

La determinació de les dades que són pertinents als efectes de l'elaboració d'un programa d'intervenció dependrà, òbviament, de l'objecte del mateix. Tanmateix, i abans d'ulteriors concrecions, podem distingir dos grans grups de factors que cal considerar:

1. Factors intralingüístics. Relacionats amb la forma lingüística. Com ara la gènesi/filiació, descripció del corpus (morfològica, sintàctica, lèxica, de tots els nivells de variació), eventuais influències detectables de llengües en contacte -interferències-, etc.

2. Factors extralingüístics. Relacionats amb l'ús lingüístic. Caracterització del grup lingüístic objecte d'intervenció:

compacticitat territorial, estructura social, (eventualment) ordenament legal, etc. Paper de la llengua com a element definidor i de cohesió, capacitat/voluntat d'actuar sobre el fet lingüístic (*consciència i control*; cf Aracil 1965:30-31). S'inclouen, òbviament, totes les variables pertinents per a les situacions de contacte (si escau): estatus (supra-/subordinació), compartimentació funcional -i descripció-, etc.

A banda d'això, cal constatar l'existència de factors "universals", independents de la naturalesa de l'objecte d'intervenció, i relacionats amb la tasca del planificador en si mateixa. Per exemple, la comprovació de l'existència d'altres programes d'intervenció amb objectius (in)compatibles, simultanis en el temps, per a evitar/afavorir l'encavalcament d'activitats. O bé les actituds a priori de la població-objectiu i dels responsables d'executar el programa sobre el contingut del mateix.

Finalment, i pel que fa a la relació de la fase de documentació amb la resta del cicle operatiu, Ayo Bamgbose (1989) proposa distingir tres tipus de *fact-finding*:

- a. Anterior al disseny de polítiques específiques (*prepolicy*).
- b. Necessari per a implementar les decisions adoptades a (a), (*preimplementation*).
- c. Necessari per a enfrontar els nous problemes derivats de la posada en pràctica del programa (*intraimplementation*).

4.7. DETERMINACIÓ D'OBJECTIUS.

En el volum col·lectiu *Can Language Be Planned?*, Joan Rubin (1971:219) assenyala dos tipus d'objectius lingüístics per a les intervencions planificades:

- la selecció i difusió d'una varietat lingüística determinada entre un segment de població delimitat, i
- l'estandardització i/o elaboració d'una varietat per a uns objectius concrets.

En el mateix volum, Chaim Rabin (1971) estableix una triple distinció, entre objectius *extralingüístics*, *semilingüístics*, i *lingüístics* de la PL. Els primers tindrien a veure amb l'extensió de l'ús horitzontal, vertical o des d'una perspectiva diacrònica d'una varietat lingüística -*language block*- determinada. Aquests últims farien referència a la "ressurrecció" de llengües "mortes" (v. gr. l'hebreu), el lingüicidi o la generació de nous *language blocks*. Els objectius *semilingüístics*, per la seva banda, es relacionarien amb l'ortografia, l'ortofonia i la prescripció de determinades formes lingüístiques (incloent-hi els "tabús lingüístics"). En l'opinió de Rabin, aquest grup representaria el tipus més freqüent de canvi lingüístic planificat. Finalment, els objectius lingüístics farien referència a les intervencions sobre el lèxic, l'estructura (*sic*, incloent-hi fonologia, morfologia i sintaxi) i l'estil.

J. V. Neustupný (1970:39-40), per la seva banda, proposa que es distingeixi entre *policy approach* i *cultivation approach*. El primer concepte abastaria els problemes relacionats amb la selecció de llengües nacionals, l'estandardització, alfabetització, grafització i variació lingüística. El segon es referiria a la correcció, eficiència, prescripció estilística, etc. El seu model coincideix només parcialment amb la proposta de Jernudd (1973) de distingir *language determination* (decisions de gran abast, com ara, la tria de llengua nacional) i *language development* (promoció de determinades varietats d'una llengua en concret).

Ja veiem que no només existeixen diferències terminològiques importants entre els teòrics de la PL, sinó que els mateixos continguts que pretenen abastar s'encavalquen parcialment o, simplement, no coincideixen (v. Eastman 1983:122-123; Cooper 1989:153-154). Això no ens ha d'impedir, tanmateix, de referir-nos a algunes generalitats que ens faran més senzilla la delimitació d'objectius i la seva classificació. Així doncs,

- A banda de les dificultats que comporta, no sembla oportú de distingir dos nivells d'actuació -i dos (o més) tipus d'objectius- atenent a la dicotomia forma/ús (o "factors lingüístics"/"extralingüístics"). Efectivament, qualsevol intent d'actuar sobre l'estructura lingüística implica, de fet, influenciar-ne l'ús. Partint d'aquesta premissa, tots els objectius possibles serien susceptibles de ser formulats en termes de restricció o d'extensió d'usos

lingüístics, d'influència de conductes lingüístiques (v. més amunt, la definició de PL de Cooper). Això seria aplicable tant al foment de (l'ús de) formes lingüístiques alternatives (p. ex., la prescripció de formes genuïnes per a substituir les foranes en contextos d'interferència), com de determinades actituds (el "bilingüisme passiu"). Val la pena de remarcar la possibilitat que l'acció planificada no estigui orientada al foment d'usos lingüístics. És perfectament aplicable l'afirmació, en un altre context, de Joan M. Romaní (1992): "També es pot fer Sociolingüística des de la llengua dominant".

- Més enllà dels continguts, podem fer referència a la naturalesa dels objectius proposats. Per la seva relació amb les fases del cicle operatiu podem parlar d'objectius *immediats* (relacionats amb el disseny i la implementació del programa) i d'objectius *finals* (relacionats amb l'avaluació). D'altra banda, a l'hora de ponderar l'èxit assolit pel programa, haurem de referir-nos a objectius *absoluts* (requereixen un acompliment complert -eliminar una condició o obtenir-la-) i *relatius* (mesurables d'acord amb estàndards de 'reeiximent', en percentatges).

4.8. PROCEDIMENTS.

Certament, és impossible de generalitzar el conjunt de procediments que el planificador haurà de posar en funcionament per tal d'assolir els objectius prèviament fixats. Tot just podem

afirmar que haurà de satisfer un seguit de requisits metodològics indispensables (determinació de recursos -materials i humans-, temporalització, etc.). Ara bé, la seva tasca per si mateixa i a banda dels objectius proposats, consistiria a *prendre decisions*, a triar les alternatives operatives més adequades, d'entre el catàleg de possibles "solucions" susceptibles de ser aplicades. Una de les propostes que ha intentat dotar la PL d'un marc analític que n'orientés la presa de decisions ha estat la de Thomas Thorburn (1971). Partint de la premissa que l'avaluació de les decisions públiques té una metodologia estàndard, independent de la naturalesa d'aquelles, Thorburn proposa d'aplicar a la PL un model decisional basat en:

- a. Identificació de les conseqüències de l'elecció d'una alternativa determinada.
- b. Quantificació d'aquestes.
- c. Avaluació de les mateixes.

Tot i que no totes les decisions implicades en un programa d'intervenció lingüística són fàcilment quantificables, la racionalitat del model, i la seva utilitat, són evidents. És cert que una part dels possibles resultats són difícilment traduïbles a termes monetaris (¿com es podrien taxar els aspectes *simbòlics*?), però no ho són, en canvi, els recursos esmerçats en el programa (adquisició de material, publicacions, pagaments personals...), ni bona part dels *outcome* (en general, *output* es refereix a allò que el programa produeix; *outcome* fa referència a l'impacte social dels *output*). En qualsevol cas, un cert tipus

de quantificació, si més no per unitats d'impacte (no necessàriament expressades en termes monetaris, però consensuades per tots els actors), es fa imprescindible a l'hora d'analitzar l'eficiència del programa o la seva utilitat. Ens hi referirem en el següent apartat, en parlar de l'avaluació.

Pel que fa a les àrees d'intervenció del programa, Cobarrubias (1988) ha aïllat un conjunt de deu funcions, la satisfacció de les quals permetria parlar de llengües altament desenvolupades. El llistat corresponent resulta útil per tal de delimitar els focus d'intervenció, tant sobre l'estatus com sobre el corpus. És el següent:

- Àmbit legal i oficial.
- Educació.
- Administració Pública.
- Comerç i Indústria.
- *Media*.
- Religió i Culte.
- Seguretat i Ordre Públic.
- Salut Pública.
- Ús ambiental i recreatiu.
- Ambient familiar i interpersonal.

Finament, la manera en què s'actuarà sobre tots aquests àmbits dependrà del tipus de model (*approach*) que orienti la programació. Fasold (1984:250-251) parla d'un *instrumental approach*, que veu el llenguatge merament com una eina,

prescindint de les seves funcions simbòliques, i d'un *socio-linguistic approach*, que connecta problemes socials i problemes lingüístics. Aquest últim seria el referent (desitjat) per al present treball. Els teòrics de la planificació en sentit genèric distingeixen els *approach*, que ací només esmentem, racionalista, incrementalista, tècnic (tecnocràtic) i reformista (v. Jones 1987; cf., per a la PL, Cobarrubias 1988).

4.9. FEED-BACK I AVALUACIÓ.

Segons la proposta de Joan Rubin (1983), l'avaluació dels programes lingüístics consisteix a proveir la informació necessària als planificadors per tal de garantir l'optimització de la decisió davant d'una pluralitat d'alternatives. La tasca de l'avaluador s'identificaria, doncs, amb una mena d'"auditoria", que afectaria tot el cicle operatiu, i no pas un únic segment del programa d'intervenció.

En un sentit més genèric, la definició de Rossi & Freeman (1985:18) estableix que l'avaluació consisteix en l'aplicació sistemàtica de procediments d'investigació social per a valorar la conceptualització, disseny, implementació i utilitat dels programes d'intervenció social. Un model tradicional és el de l'avaluació *clàssica per objectius*, que es proposaria, segons Weiss (1972):

1. Enumerar els fins generals del programa, i els objectius més específics;

2. descobrir indicadors dels objectius, susceptibles de ser mesurats;
3. recopilar dades sobre els indicadors per als participants en el programa i per a un grup de control equivalent no participant;
4. analitzar les dades sobre participants i controls, en funció dels fins i objectius inicials del programa.

Aquestes quatre tasques semblen ser les proposades/sintetitzades per Rubin per a l'avaluador de programes de PL en l'etapa de *feed-back*. En el seu model, curiosament, s'obvia la fase d'implementació ("Evaluation would not seem to provide much information in the process of implementation"). Durant el *fact-finding* contribuiria a la identificació de necessitats i aïllament de problemes. I durant la programació estricta, ajudaria el planificador a determinar els objectius, les estratègies i els resultats alternatius.

Ens hem referit fins ara a algunes generalitats a propòsit de la PL en sentit ampli. Intentarem, en els paràgrafs que segueixen, d'anar-nos centrant en les qüestions que tenen a veure amb l'actuació sobre l'ortografia.

4.10. ESPECIFICITATS DE LA INTERVENCIÓ SOBRE L'ORTOGRAFIA. GENERALITATS.

4.10.1. INTRODUCCIÓ: ESCRIPTURA I SOCIETAT.

Si sembla raonable pensar que la funció originària de l'escriptura fou la de "comunicar el pensamiento o ayudar a la memoria" (Métraux 1968:1), podem pensar que l'ortografia, la *recta escriptura*, implica un grau més en una escala de complexitat. Efectivament, ja no es tracta només de *representar* la realitat o el pensament d'una manera prou fiable per a garantir la pervivència del missatge al llarg del temps (la referència a l'eix temporal forma part de la naturalesa de la comunicació escrita, en oposició a l'oral): parlem ara d'un *sistema de signes de segon grau*, la manera d'organitzar-se dels quals es regeix per unes normes fixes, socialment sancionades i, en tant que això, de cap manera "innocents". L'ortografia remet, per definició, al concepte de *prescripció*: la sanció (social) d'un determinat tipus de conducta mitjançant l'assignació de valors positius a aquelles pautes "que segueixen la norma" o de punicions (no necessàriament explícites) al seu incompliment. Com assenyala Haas (1982), la prescripció lingüística es justifica, entre altres motius, en el fet de ser una garantia de la transmissió intergeneracional⁵⁷. Tot i que anecdòtic, no deixa de ser significatiu que algunes formes de transgressió de les representacions habituals (els acròstics, els mots encreuats...) que violenten la dinàmica de projecció fonètica dels grafemes

⁵⁷ W. Ong (1982) insisteix en la necessitat de l'exactitud en la transmissió d'informació escrita: "[L'escriptura és] un sistema codificado de signos visibles por medio del cual un escritor podía determinar las palabras exactas que el lector generaría a partir del texto".

hagin esdevingut motiu de diversió (cf. Fàbregas 1982:66-70). En la mateixa línia, el principi d'autoritat que al·ludeix l'ortografia només és susceptible de ser violat pels individus que no en són competents (i aquesta inhabilitat és percebuda com un estigma) o bé, paradoxalment, pels creadors literaris, les transgressions dels quals -no ho oblidem- reben el prou significatiu nom de *llicències*. Dit d'una altra manera: només el desconeixement absolut o, al contrari, un domini profund de la norma ortogràfica en permeten (i.e. *justifiquen*) la violació -i encara en contexts molt específics. El comú dels usuaris resta obligat a demostrar -i actualitzar- de manera continuada la seva competència normativa, amb una precisió directament proporcional al grau de formalitat de la situació comunicativa. En últim extrem, "correcte" és una manera de dir *socialment acceptable*.

Encara més, mentre que la situació de "normalitat lingüística" es caracteritza arreu per l'existència d'una diversitat estilística (cf. més endavant, i el cap. III [§ 7.]), sembla difícil de concebre una situació en què una llengua disposi de diverses normes ortogràfiques, susceptibles de ser aplicades en contexts diferents. Simplement, podem constatar dos nivells d'ús: el "correcte" i l'"incorrecte", segons que l'ajustament normatiu sigui exacte o no. Només en contexts molt determinats (situacions de provisionalitat prèvies a l'elaboració o immediatament posteriors a la reforma) és imaginable la pluralitat normativa. I podem intuir que la distribució dels usos corresponents no dependrà de criteris funcionals, sinó que es relacionarà amb segments ben delimitats de la població (refractaris a la reforma

i il·letrats, bàsicament), l'extensió dels quals dependrà dels mecanismes coercitius/vehiculadors de diversa mena posats en joc. En aquestes condicions, sembla clar que tant la vehiculació de models ortogràfics per a les varietats lingüístiques que no en disposaven, com la reforma en el cas d'aquelles que ja havien estat codificades, haurien de venir caracteritzades per un extraordinari *consens*, per una minimització del conflicte.

4.10.2. CODIFICACIÓ ORTOGRÀFICA I PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA.

Ja hem vist com Chaim Rabin inclou les modificacions dels sistemes d'escriptura -i, per extensió, de l'ortografia- dins dels *objectius semilingüístics* de la PL, tot considerant-los essencialment interdisciplinars i, alhora, el tipus més freqüent de canvi lingüístic planificat. Deixant de banda la possibilitat que la intervenció sobre les normes ortogràfiques formi part dels mecanismes més sovintejats d'intervenció sobre els fets lingüístics, sembla clar -pel que fins ara hem vist- que el recurs a la interdisciplinarietat és inexcusable. Ho és en la mateixa mesura que podem distingir per a la lingüística, a més d'una *funció cognitiva*, una *funció social* que tot sovint ultrapassa la primera (cf. Calvet 1974:51).

Sabem, doncs, que tant la creació de nous sistemes d'escriptura, com la reforma ortogràfica en sentit ampli han estat -i són- objecte d'atenció de la PL, objectes d'elaboració conscient i racional de plans d'intervenció. El fet que l'activitat planificadora, en sentit estricte, faci susceptible de

manipulació per part d'oficines tècniques governamentals una parcel·la tan íntima dels individus i les col·lectivitats com és la pròpia llengua, ha donat lloc a crítiques com la de Lluís Vicent Aracil, a propòsit de la necessitat de generar models explicatius (i transformadors, "revolucionaris") a partir de la pròpia experiència, tot rebutjant la "tirania de l'estranger simpatitzant" (Aracil 1980; cf. també Pueyo 1991:85-86, citant un exemple per a l'occità). Es tractaria de posar en qüestió la pretesa universalitat d'unes solucions que ignoren -o menyspreen- les situacions particulars, si no és que obeeixen a intencions més inconfessables⁵⁸. Sigui com sigui, sembla extraordinàriament difícil -i això, en el supòsit que sigui desitjable- d'imaginar una ortografia de caire absolutament democràtic, en el sentit que la influència de les normes objectives sobre les prescriptives arribi a l'extrem de condicionar-les. Més aviat podem pensar en l'ortografia com el resultat d'una elaboració (o una fixació tècnica), en raó probablement de la seva naturalesa de *sistema de memòria social* (cf. Mollà i Viana 1989:56 i segs.) que més amunt apuntàvem.

⁵⁸ V. al respecte els comentaris a les activitats del *Summer Institute of Linguistics* (un grup especialitzat, precisament, en l'elaboració d'ortografies *ad hoc*) a Calvet (1987:205-217).

4.10.3. METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ PLANIFICADA SOBRE L'ORTOGRAFIA.

Ja hem vist que la PL segueix unes pautes metodològiques compartides, en el sentit més genèric, per qualsevol tipus de planificació -Econòmica, de Polítiques Públiques... (v. Fishman 1973). Intentarem, tot seguit, d'ajustar aquest model als requeriments específics de la intervenció planificada en matèria ortogràfica.

Marc general.

Sembla que hi ha un clar acord entre els diferents autors a l'hora de considerar l'actuació sobre l'ortografia dins del conjunt de categories afectades per l'actuació sobre el corpus. Cooper (1989:125 i segs.) distingeix tres apartats dins de la planificació del corpus (els mateixos que Ferguson 1968): *estandardització*, *elaboració* i -el que ens ocupa- *grafització*. Dins d'aquest últim inclou, com Paul Garvin (1973b), no només la tria de l'alfabet, sinó la de *totes les convencions gràfiques*.

Altres autors, com Stewart (1968), consideren l'escriptura (*writing*), juntament amb les convencions ortogràfiques, una part de l'estandardització formal, aquella en la qual la conducta lingüística és codificada per la comunitat d'usuaris. S'oposaria a l'estandardització informal, quan només existeix una certa orientació normativa que respon a l'atracció de varietats prestigiades. En un sentit semblant, Joseph (1987:65-68) considera que la creació d'una ortografia i una gramàtica

uniformes constitueixen la base de la codificació d'un estàndard emergent (*arising standard*). Podem concloure aquesta primera aproximació, doncs, considerant que la *codificació ortogràfica (grafització)*, que comprèn la selecció del tipus d'escriptura i de totes les convencions connexes, es relaciona amb els processos d'*estandardització*. Aquests, finalment, s'inclouen en l'actuació sobre la *forma lingüística*, en la planificació del corpus. En les pàgines que segueixen, comentarem totes aquestes fases amb molt més detall.

5. LA INTERVENCIÓ SOBRE EL CORPUS. PRELIMINARS.

Ja ens hem referit abans a la manca de consens a l'hora d'acceptar la validesa metodològica de la dicotomia klossiana *corpus / status planning* -per a Haugen (1983:272), una "happy distinction"; per a Glyn Williams (1992:136), una "false dichotomy". En el que ara segueix, ens referirem a unes quantes categories que s'encabirien dins d'allò que Kloss "a appelé avec peu de bonheur" (Maurais 1988:35) *corpus planning*, partint de l'esquema del mateix Einar Haugen (1983:275). Veurem, però, que la referència a l'estatus és útil (probablement, imprescindible) fins i tot en el nivell d'estricta intervenció tècnica sobre la forma lingüística.

5.1. LES CAUSES DE LA INTERVENCIÓ.

Com assenyala Cooper (1989:123), en la planificació del corpus "form follows function", l'estructura lingüística està estretament vinculada a la funció que el codi ha de satisfer, i en depèn. Els tipus d'intervenció més habituals sobre el corpus d'una varietat lingüística obeeixen tot sovint a dues menes de causes vinculades als intents de promocionar-ne l'ús:

1. El fet que una varietat lingüística que encara no ha estat codificada (o que empra normes no consensuades) hagi d'assumir noves funcions, que li havien estat vetades. El cas emblemàtic és el de la promoció de llengües subordinades. Encara que haguessin estat codificades, fins

i tot encara que disposessin d'una important tradició d'ús prèvia al període subordinat, la més que previsible intromissió del codi supraordinat, junt amb el desfasament en l'adequació al progrés material i cultural, fan imprescindible que s'intervingui sobre el corpus. Un exemple per al primer cas seria el de la reforma de l'ortografia del gaèlic irlandès, per a unificar l'extraordinària variació existent, en haver d'assumir funcions àmplies de llengua oficial-estatal a partir de la independència de l'Eire. En el segon, trobaríem la situació del català. Tot i l'existència d'una important tradició literària i d'una proposta codificadora prèvia àmpliament consensuada (el projecte fabrià), l'alteració de l'estatus que implica un marc legal més favorable (el dissenyat per la Constitució espanyola de 1978) ha fet necessària una revisió actualitzadora (i a voltes traumàtica) per a dotar-la de virtualitat funcional. Ens trobaríem davant d'una llengua "entre la codificació i l'estandardització", parafrassejant Xavier Lamuela (1982).

2. El segon tipus, generalment més moderat, consistiria a readequar aspectes o (sub)sistemes concrets dins d'un estàndard operatiu, per a esmenar-hi deficiències puntuals. En serien un exemple les tasques de "manteniment" que duen a terme les Acadèmies de la Llengua. L'objectiu d'aquest tipus de reforma no seria tant de guanyar virtualitat funcional, com de mantenir-la; no tant d'eixamplar el nombre de parlants, com d'evitar la "desviació" dels ja existents.

A més de tota la casuística que podríem encabir en aquests supòsits, haurem de considerar situacions difilment reduïbles a un dels dos, com ara:

- En un sentit més ampli (i no gens "moderat", d'altra banda) hi podríem incloure els acords d'unificació lingüística, que fan confluïr diverses codificacions. Des del punt de vista del resultat final, son codificacions *ex novo* que necessiten ser vehiculades com a estàndards i superar la prova de l'ús; d'altra banda, però, unifiquen codificacions prèvies que, generalment, presenten diferències mínimes.

- El fet que la intervenció no necessàriament hagi de tenir com a objectiu l'augment del nombre d'usuaris, o l'eixamplament de la funcionalitat comunicativa o simbòlica. Pot ser tot el contrari, si més no en un pla teòric (i sense entrar en consideracions a propòsit de la legitimitat d'aquella mena d'actuacions): per exemple, una pauta (quasi-)universal de l'activisme lingüístic consisteix a denunciar intervencions glototòmiques sobre el propi codi per tal d'afeblir-lo davant el supraordinat. Fem esment novament de les observacions de Romaní (1992) -en una altre context- sobre la possibilitat que la Sociolingüística no només estigui al servei de la promoció lingüística, sinó que també pugui orientar-se a provocar *situacions de subordinació*; observacions, dèiem, que són perfectament aplicables a la PL i que semblen tan cíniques com pertinents.

Hem parlat fins ara d'algunes de les causes que poden donar lloc a la intervenció sobre el corpus. I hem vist que no és cap paradoxa que el criteri que hem emprat per classificar-les faci referència precisament a l'estatus de les llengües sobre les quals s'actua. Ens ocuparem a continuació de descriure aquelles categories que tenen a veure amb l'actuació sobre el corpus, tot seguint la llista proposada per Cooper (1989:125): *estandardització, codificació, modernització, elaboració, grafització* (assenyalades en l'esquema de Haugen [1983:275] que ja hem vist, o proposades per Ferguson [1968]) i *renovació* (que suggereix el propi Cooper).

5.2. COM DELIMITAR EL CORPUS. *ABSTAND* I *AUSBAU*.

Més endavant, en referir-nos a les funcions unificadora i separatista de la llengua estàndard, constatarem que porten implícita una (enutjosa) obvietat: la necessitat d'un referent. Referent que serà necessari considerar (si més no, per la seva absència, o perquè sigui discutit) al llarg dels apartats que segueixen. I que remet, òbviament, a les categories "llengua" i "dialecte", i a la manera d'aïllar-les i de distingir-les entre si. No cal dir que tant el tema com tota la literatura que s'hi ha dedicat justificarien amb escreix treballs monogràfics. Tot i que aquest no és el cas que ens ocupa, considerem que val la pena de parar esment en uns conceptes que han estat usats a bastament en treballs dedicats al nostre objecte d'estudi, el gallec: es tracta de les categories klossianes d'*Abstandsprache* i *Ausbausprache*.

Els dos conceptes que donen nom a aquest epígraf han estat, sens dubte, una de les aportacions d'abast més universal de Heinz Kloss a l'estudi dels aspectes socials del llenguatge (cf. Kloss [1978], *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Pädagogischer Verlag Schwann. Düsseldorf. [1a. ed. 1952]). De la mateixa manera que cal atribuir a Žarko Muljačić l'exègesi de les seves formulacions inicials, fins a arribar a bastir un aparell teòric que ha estat font d'inspiració d'un bon nombre de treballs.

Seguint Kloss/Muljačić, entendrem per *Abstandsprachen*, llengües per distanciament (AbL), aquelles a les quals els és atribuït aquest estatus per la distància estructural que les separa de la resta; *llengua Abstand* "[...] is a linguistic unit which a linguist would have to call a language even if not a single word had ever been written in it." (Kloss 1967b:29). En serien exemples l'euskara, l'albanès, el sard o el bretó.

I considerarem *Ausbausprachen*, llengües per elaboració (AusL), aquelles que són considerades com a tals pel fet d'haver experimentat un procés d'elaboració que les ha fet esdevenir realitats diferents d'aquelles que representaven les seves matrius originàries (cf. més avall i el cap. III [§ 13.3.], sobre el concepte d'elaboració). Les *llengües Ausbau* "[...] are recognized as such because of having been shaped or reshaped, molded or remolded -as the case may be- in order to become a standardized tool of literary expression." (Kloss 1967b:29). Els

exemples proposats són els del txec (vs. l'eslovac), el gallec (vs. el portuguès) o el macedoni (vs. el búlgar)⁵⁹.

Segons Heinz Kloss, el concepte d'*Abstand* és fonamentalment lingüístic, mentre que el d'*Abstand* és de caire sociològic.

A propòsit de l'ús de les categories "llengua" i "dialecte", Kloss constata la inoportunitat de referir-se als dos fets com a compartiments estancs, car "des dialectes deviennent parfois des langues et, ce qui est plus fréquent dans notre époque centralisatrice, des langues tombent au statut de dialectes." (Muljačić: 1986).

Els processos d'"ascensió" i "regressió" llengua/dialecte - dialecte/llengua quedarien representats de la manera següent:

⁵⁹ Amb les paraules de Muljačić (1986), [*Abstandssprachen* són] "les langues qui sont du point de vue philologique (lire: linguistique) tellement éloignées de toutes les autres langues qu'il est impossible de les considérer comme leurs dialectes". [*Ausbausprachen* són] "les langues qui, bien que d'humble origine, sont utilisées dans tous ou presque tous les domaines de la vie moderne après avoir subi un procès d'élaboration consciente". Prenem els exemples de Kloss (1987).

1. AbL ¹ + AusL	4. AbL ² + AusL
2. AbL ¹	3. ALAusL
3. ADAbL ¹	2. AusL
4. dialecte d' AbL ²	1. dialecte d' AbL ¹

ADAbL: Llengua Abstand aparentment dialectalitzada
(*apparently dialectized Abstand language*).

ALAusL: Llengua Ausbau aparentment lingualitzada (*apparently
lingualized ausbau language*).

(Muljačić 1993)

El detall més significatiu del model és sens dubte la "facilitat" amb què es perd el component d'elaboració en el "descens" cap a la condició dialectal, que té el seu correlat en el fet que sigui assolit durant la primera fase de l'"ascens". Aquest fenomen, anomenat per Muljačić la *paradoxa de l'elaboració* (*paradoxe élaborationnel*), ha estat descrit de la manera següent:

"Il serait logique d'attendre qu'un dialecte qui désire s'émanciper (par ex. le corse) reçoive à peine dans la dernière phase de son ascension la même qualité qu'une langue qui se dialectalise perd dans la première phase de sa décadence. Il n'en est pas ainsi: les nouvelles langues et, aussi, les langues "ressuscitées" commencent leur marche vers le haut avec la constitution (ou la reconstitution) d'une langue standard." (Muljačić 1989b:43).

Probablement, seria més exacte referir-se als intents de (re)construcció d'una *langue standard* (una tasca més important, sobre la qual el propi Muljačić [1988] ha provat de teoritzar). De fet, és habitual considerar que és justament quan assoleix l'atribut d'estandarditzada que una varietat lingüística està en condicions de ser anomenada llengua -ni que sigui per elaboració-, amb la qual cosa l'aparent "paradoxa" no s'arriba a plantejar. Sembla prudent, per tant, entendre que l'autor (en aquest context) fa referència a l'estandardització com a *procés*, i no pas com a *resultat* (v. més endavant sobre estandardització; cf. també el cap. III [§ 13.3.]), i que en les línies citades intenta només subratllar la relació entre (els primers estadis de) la fixació normativa i l'autonomia lingüística. Això és el que sembla indicar, uns paràgrafs més endavant: "On retiendra que la constitution de la norme et la genèse d'une langue sont deux phénomènes dont le premier conditionne le second." (48).

Tot plegat, en qualsevol cas, és indicatiu de la relativitat del *procés*, que fa que un cop assolida la condició AbL + AusL i, per tant, d'haver configurat un nou centre d'atracció susceptible d'aglutinar varietats dialectals -de filiació històrica o de nova adscripció-, sigui relativament senzill de tornar a la condició originària, així com d'experimentar "mutilacions" per noves secessions. El mateix Muljačić (1993:95) ho descriu prou gràficament: "The 'dialectotomic' isoglosses are very often, metaphorically speaking, incompletely healed 'scars' that can be reopened by any 'relapse' and transformed, given time, into 'glottotomic' 'cuts'.". Com a conseqüència, "Le fait d'être un dialecte (ou une langue) n'est pas donc, selon mon opinion, un

fait éternel mais un fait qui dépend du rapport des forces dans un ensemble humain concret qui se trouve un monde qui change." (Muljačić 1989b:50).

Tindrem present més endavant, en el moment de referir-nos als processos d'estandardització, que la condició de llengua estàndard no només no té caràcter definitiu, sinó que fins i tot és prou precària, com hem vist. Jacob L. Ornstein-Galicia ha reservat el nom de *regressed varieties* o *downgraded varieties* (ho adaptarem com "varietats regredides") per a referir-se a aquelles situacions dialectals que havien presentat prèviament un component d'elaboració, i que queden reflectides en la primera columna de l'esquema de Kloss/Muljačić que reproduïem en començar aquest apartat (Ornstein 1989). Considerem que aquesta terminologia és més afinada que l'habitual de "dialectalització" (*dialectization*), puix que evoca un context d'elaboració prèvia que no és inherent a la condició dialectal.

En el moment de definir les varietats regredides, Ornstein-Galicia relaciona la dinàmica que hi porta amb l'estatus subordinat: "I believe a regressed downgraded variety is one which represents a vernacularized variant of a standardized or standard language evolving mostly in situations of stable bilingualism, and where a symbiotic, diglossic relationship with a superordinate language exists" (Ornstein 1989:292).

Alguns dels "escenaris" que l'autor proposa per a la situació regressiva serien els següents:

1. D'allunyament físic de la matriu lingüística.
2. Autòcton a l'àrea en qüestió.
3. Ex-colonial, resultat d'una conquesta prèvia.
4. Sectari, corresponent a llengües connotades per l'ús religiós.

Certament, la mostra és prou heterogènia: no creiem que la situació que reflecteix (4) sigui homologable a la dels altres tres models. I d'aquella que reflecteix (1) no es desprèn necessàriament cap mena de regressió: els avantatges de les minories exoglòssiques -suport de l'estat matriu i estintolament del corpus- han estat analitzats per Jordi Bañeres (Bañeres 1991; cf. també el cap. III [§ 13.1.] d'aquest treball), i no sembla (tret dels contraexemples) que siguin indicadors *a priori* de tendències vernacularitzants. En un sentit semblant, vegeu aquesta citació d'Albert Verdoodt (1989:57):

"Il [per Heinz Kloss] remarque que les groupes minoritaires dont la langue correspond à celle d'un pays voisin (par exemple les germanophones d'Italie, voisins de l'Autriche) sont sans doute avantagés dans la protection de leurs droits par rapport à des minorités qui n'ont pas de correspondants à l'étranger (par exemple des Sardes), mais que sur le plan de la sécession ils sont nettement défavorisés."

El factor decisiu sembla ser, en qualsevol cas, el contacte conflictiu, que mena a la situació subordinada (i la regressió,

que en seria el correlat) en usurpar el codi supraordinat les funcions de l'estàndard regressiu i desviar-ne les actituds positives.

És clar que també podria formular-se el revers de la situació regressiva (el pas de vernacular a estàndard) -"Standard languages under certain conditions may evolve into vernaculars, and vernaculars may be developed into standard languages" (Ornstein 1989:292). Proposem per a aquesta possibilitat (que representa la segona columna de l'esquema de Kloss/Muljačić) el nom de "varietats progredides" (ang. *upgraded varieties*).

5.2.1. APLICACIÓ.

Un bon exemple d'aplicació pràctica del paradigma klossià és un ambiciós treball del CIRB (*Centre international de recherche sur le bilinguisme*) que pretèn de ser una mena de "cens" de les llengües del món (Kloss & McConnell 1974 [v.I]; cf. l'avenç metodològic a Kloss 1969). Així com un altre, de característiques semblants, referit a les llengües escrites del món (Kloss & McConnell 1989 [v.III]; Verdoodt 1989). Donarem un cop d'ull als pressupòsits metodològics i deutes teòrics que es reconeixen a les respectives introduccions, tenint present l'ús que se'n fa. Reservem el nostre comentari als resultats de les investigacions (remarcadament, pel que fa a la consideració del gallec), per al darrer bloc d'aquest treball.

Segons que proposa Verdoodt (1989), la manera d'identificar les "llengües *Ausbau*" consistiria a prendre en consideració "qu'elles ont été formées et reformées, modelées et remodelées, selon le cas, jusqu'à ce qu'elles soient devenues des instruments normalisés d'expression littéraire." (Kloss & McConnell 1974:32; cf. més amunt Kloss 1967b). D'altra banda, una "llengua *Abstand*" seria "une entité linguistique qu'on devrait appeler langue même si aucun de ses mots n'avait jamais été écrit, et que par conséquent la plupart des sociologues n'hésiteraient pas à classer parmi les dialectes." (32). En conseqüència, la majoria de les "llengües" d'estatus no discutit del món serien alhora *Abstand* i *Ausbau*. Mentre que n'hi hauria d'altres que haurien assolit aquell estatus (el de "llengua", als efectes de ser incloses com a tals a l'informe) només pel fet de ser *Ausbau*. Els autors fan constar els seus dubtes sobre la conveniència d'haver computat com a llengües algunes varietats, en el supòsit que llurs usuaris haguessin adoptat "une langue normalisée très apparentée comme leur moyen d'expression littéraire.". En aquest cas, "on serait, probablement, surpris de voir combien de langues devraient être classés parmi les simples dialectes, ou complexes de dialectes." (33). Tot i que, com assenyala Verdoodt (1989:14), "même si la distance linguistique est faible, deux formes de ce qui fut considéré historiquement comme une même langue, peuvent apparaître à force d'acquérir des fonctions et des produits écrits distincts.". La constatació del fet que la distància lingüística -a la qual li és atribuït un valor discriminant- sigui susceptible de ser graduada, no és gens trivial: implicaria la necessitat d'uns paràmetres "objectius" o, si més no,

consensuats. Si fem cas de les indicacions de Kloss & McConnell (1974:32), la noció d'*Abstand* és d'origen lingüístic, mentre que la d'*Ausbau* és d'origen sociològic. Es tractaria, doncs, d'un problema de mesurament de variables socials, probablement actituds, consciència (de pertànyer a un grup determinat, de la resta de grups de l'existència d'aquell), etc. La següent reflexió de Verdoodt (1983:18) ho expressa perfectament: "A la limite, une distance [linguistique] minime nous suffirait. Il est bien certain qu'entre le corse et l'italien il n'y a pas beaucoup de différence. L'important pour notre travail c'est de découvrir qu'en aucun cas un Corse n'accepterait que sa prose soit considérée comme étant italienne, même si elle est très semblable.". És clar que d'actituds d'acceptació/rebuig de filiacions lingüístiques n'hi ha de tota mena. El mateix Verdoodt reconeix que "L'important c'est qu'une communauté linguistique se reconnaisse différente de la voisine et n'accepte pas comme les leurs les instances écrites de la langue proche parente.". Ara bé, caldrà tenir sempre present que "On pourrait aussi rencontrer des militants qui oeuvrent dans le sens d'une intégration à une langue voisine (...)". La tercera part del nostre treball ens en fornirà uns quants, d'exemples d'aquesta mena.

5.2.1.1. Apunt sobre el concepte de "llengua-sostre".

La referència al cors que acabem de fer (Verdoodt 1989:18) serà un bon pretext per a presentar una nova categoria, relacionada amb les d'*Abstand/Ausbau*: ens referim a les "llengües amb sostre" i les "llengües sense sostre". Thiers (1988:151) ens en

proporciona l'exemple, quan diu, referint-se a l'illa de Còrsega: "Lorsque, après 1850, la politique de francisation annonça le déclin de l'italien, une partie de l'élite insulaire s'investit dans le corse, désormais «dialecte privé de sa langue» (...) ou «dialecte sans toit». ". Genèricament, ens referim a una situació diglòssica (en el sentit proposat per Ferguson [1959]⁶⁰) en què la varietat A desapareix (generalment per substitució, segons Kloss & McConnell [1974:33]). La varietat B esdevé llavors un dialecte *exposé* (*roofless dialect*), en quedar-se sense la seva "llengua-sostre" (fr. *langue-toit*, eng. *roofing language*, alem. *Dachsprache*, a Muljačić 1989:256), aquella "che 'protegge' e nello stesso tempo impedisce ogni iniziativa emancipatoria degli idiomi 'protetti'" (Muljačić 1984:78), generalment vehiculada per l'ensenyament. "Dialetti senza tetto" seran "quei dialetti i cui parlanti nella scuola elementare non hanno la possibilità di imparare la lingua letteraria corrispondente al loro dialetto e avente il suo nucleo in un altro paese, dove viene usata largamente come lingua ufficiale a scuola e negli atti d'ufficio" (v. Muljačić 1984b).

Ens interessarà de remarcar com aquesta situació -la d'absència de "sostre"- sembla ser la més favorable per a l'emancipació (la progressió, tal i com l'hem definida en referir-nos a l'esquema genèric de Kloss/Muljačić), la més idònia per a "diventare "dialetti in elaborazione" (*Ausbausdialekte*) per poi transformarsi, nel caso che acquistino una "quantita considerevole" (ted. *eine beträchtliche Menge*) di testi in prosa

⁶⁰ Sobre l'origen, usos i abusos del concepte diglòssia, v. Pueyo (1989).

non letteraria (ted. *Sachprosa-Texte*) e un minimo di normatività, in piccole, giovani e incipienti "lingue per elaborazione" (ted. *Ausbausprachen*)" (Muljačić 1984:78). Els texts a què fa referència Muljačić són els que hom acostuma a representar en una graella que reflecteix l'evolució en el desenvolupament de la prosa dialèctica, no narrativa (*Matrix der Entwicklungsstufen der Ausbreitung von Sachprosa*; v. p.ex., Kloss 1986:304; Muljačić 1984b:39; Verdoodt 1989:15; Blasco Ferrer 1986:17 -emprant-la per al català i el sard):

F	7	8	9
G	4	5	6
V	1	2	3
	E	K	N

Grau de desenvolupament

- F: Texts (universitaris) d'investigació (*Forscherprosa*).
- G: Texts corresponents a nivells superiors de l'ensenyament reglat (*gehobene Prosa*).
- V: Prosa popular (*Volkstümliche Prosa*).

Camps temàtics

- E: Temes centrats en la pròpia comunitat (*eigenbezogene Themen*)
- K: Lletres, humanitats (*kulturkundliche (geisteswissenschaftliche) Themen*).
- N: Ciències Naturals i Tecnologia (*Themen der Naturwissenschaft und der Technologie*).

La numeració de cada casella de l'esquema permet d'establir "ordres de progressió" als autors que segueixen el model. Com assenyala Muljačić (1992:33) "Ci sono lingue che percorrono la serie 1,2,4,7,5,3, altre guadagnano la stessa portata con la sequenza 1,4,2,5,7,3.". Val a dir, en tot cas, que "Quelques critiques regrettent le fait que H. Kloss n'ait jamais précisé le montant de la "quantité considérable de textes en prose non-littéraire" ni les deux minimums que l'accompagnent: le minimum normatif (concernant surtout l'orthographe, la morphologie et le lexique) et le minimum de l'extension sociale et textuelle dans l'emploi d'une langue qui se veut L[lengua per] E[laboració]." (Muljačić 1989b:45). És clar que en aquestes condicions la utilitat de la graella klossiana es relativitza d'una manera extraordinària.

Tornant al cors, l'absència de la seva "llengua-sostre", l'italià, afavoriria el seu estatus independent, la seva condició d'*Ausbau*. En tot cas, com constata Muljačić (1984:79), "la stragrande maggioranza dei bambini corsi apprende una LE [llengua per elaboració] che linguisticamente non si basa su un dialetto della "lingua per distanziamento" (LD) italiana, a cui appartiene il corso, ma sulla LD francese". Certament, l'absència de "sostre" no sembla cap garantia d'èxit per a superar una situació subordinada⁶¹.

⁶¹ Sobre la interposició cors-francès(-italià), v. Thiers (1988), Guy Gauthier (1982).

John Earl Joseph (1985), partint de la definició de *diglòssia* encunyada per Ferguson, ha desenvolupat un concepte força equivalent al del *sostre del sintagma dialecte sense (/amb) sostre*: el de *llengua superposada (superposed language)*. En la seva opinió, la diglòssia seria només un dels casos possibles dins del ventall de contextos de superposició. Contextos que podrien quedar resumits en els tipus següents (38; *llengua superposada* seria la varietat H -alta-, en tots els casos):

1. Un estadi lingüístic considerat clàssic (un *cronolecte*, probablement) -H- queda fossilitzat i es reserva per a una sèrie de funcions determinades (normalment, el culte religiós i eventualment l'ensenyament), mentre que el codi continua evolucionant. Serien els casos de l'àrab i el grec en la proposta fergusoniana. Aparentment, la compartimentació funcional faria que aquest model tendís a l'estabilitat.
2. El codi d'una comunitat (H) preval sobre el(s) d'una(-es) altra(-es). Els exemples proposats són els de l'estàndard anglès-britànic vs els *local dialects*, el (sub)estàndard anglès-americanà vs les llengües americanes autòctones, l'espanyol (sic, per *Spanish*) vs el català, el francès vs el bambara. Dins d'aquest bloc, Joseph distingeix dos subgrups:
 - 2a. "Imposició interna" (el cas de l'anglès britànic). De fet, es tractaria del tipus de relació que s'estableix entre l'estàndard i la variació (interna) de tota

mena, com veurem més endavant. Afinant la terminologia que acabem de comentar, parlariem de la presència d'un *sostre homogenètic* (v. nota més avall).

- 2b. "Imposició externa" (la resta de casos), corresponent -amb tot de matisos- a la categoria de *sostre heterogenètic*. Contràriament a (1), la "Imposició externa" (que correspon a un dels sentits més habituals del terme *diglòssia* entre els estudiosos catalans -cf. Vallverdú 1980) tendeix a ser dinàmica, amb una pugna pels àmbits d'ús (cf. Aracil 1980). En aquells supòsits en què la varietat baixa inicia un procés de recuperació de l'espai funcional en competència (cf. el cap. III [§ 12.1.], sobre *normalització lingüística*), no és infreqüent que la varietat alta operi com a model a l'hora de (re)construir la forma lingüística d'aquella. Amb les paraules de Joseph: "The elaboration of L[ow] is generally carried out on the model of H[igh]." (42). Més endavant ens referirem al concepte d'elaboració. Veurem (també en el capítol III [§ 13.2.]) que la possibilitat que apunta Joseph encaixa perfectament en la posició realista proposada per Bochmann, fent referència a la codificació lingüística. Caldrà considerar finalment que, en el supòsit que la comunitat de llengua baixa arribi a guanyar per al seu codi l'espai en competència, el procés de superposició no s'haurà pas acabat: simplement s'haurà nativitzat (en passar al tipus 2a). De la mateixa manera,

qualsevol varietat (dialectal) baixa de (2a) seria susceptible d'esdevenir alta en un nou context (2a), (2b) o -per què no?- (1). Novament amb les paraules de Joseph: "Instead, 'superposition' may be used to denote this general situation of linguistic stratification, of which diglossia is a restricted subtype. The superposed language, wheter diglossic or not, serves as the model and vehicle for L's standardization, until such time as L is itself ready to accede to H status and repeat the cycle." (50). Les semblances amb els processos que reflecteixen les columnes de progressió/regressió proposades per Kloss/Muljačić són prou evidents.

No acaba de quedar clara la diferència entre "llengua-sostre" i "llengua estàndard", *tout court*⁶². Fins i tot si acceptem la premissa inicial de la relació diglòssica entre el "sostre" i allò que "cobreix", convindrà tenir present que la relació de

⁶² Sobretot, si acceptem de distingir entre "sostres" homo- i heterogenètics (cf. més amunt), i parlem dels primers. Amb les paraules de Hans Goebel (1992:11), "Si distinguono tetti omogenetici (come per esempio la lingua italiana standard al di sopra dei dialetti lombardo, toscano o umbro) e tetti eterogenetici (come per esempio la lingua francese standard come testo principale dei dialetti germanici dell'Alsazia e della Lorena)". Fernández Salgado (1992:86) interpreta d'una manera més restrictiva la metàfora dels sostres -que aparentment limita als casos heterogenètics-, tot considerant que "An idiom is covered when its speakers are obliged to learn a standard language at school which corresponds to a different *abstand* language and/or if numerous speakers perform a substantial percentage of their speech acts, *volentes nolentes*, in a variety of a foreign *abstand* language.". Partint d'aquest criteri, l'autor distingirà diverses categories a propòsit del *purisme*, que comentarem més avall.

l'estàndard amb la resta de varietats que no ho són també és diglòssica (escrit/oral, ús institucional/ús familiar, etc.). Retindrem, de tota manera, el concepte i els autors que l'empren, i comprovarem les conseqüències que se'n desprenen, pel que fa a la consideració del gallec, en el darrer bloc d'aquest treball.

5.2.1.2. El "bilingüisme inherent".

Kloss & MacConnell (1974:36) es refereixen a un problema per a la classificació lingüística: el fet que "deux langues ont des rapports si étroits qu'elles sont plus ou moins mutuellement intelligibles". Entre els exemples proposats, n'hi ha els del danès/noruec, txec/eslovac, búlgar/macedoni, o català/occità (prou heterogenis, com es pot veure), que són considerats "llengües *Ausbau*". Els autors reflexionen també a propòsit de la conveniència de prendre en consideració tant el grau d'intercomprensió, com el grau de reciprocitat d'aquesta (un tema ja examinat per Rubin [1976, a propòsit de la intercomprensió unilateral portuguès-espanyol]). Val a dir que el mateix Kloss ja s'havia referit prèviament (Kloss 1969:77) a la necessitat de considerar un conjunt d'aspectes que relativitzen el fenomen del "bilingüisme inherent", com ara el grau de mútua intel·ligibilitat i el de reciprocitat (*mutualness*). A propòsit de la dificultat de concretar aquests aspectes, Einar Haugen (1966:33) ja havia constatat anteriorment que "Between total incomprehension and totat comprehension there is a large twilight

zone of partial comprehension in which something occurs that we may call "semicommunication".⁶³.

No sembla pertinent parlar de "bilingüisme inherent" d'una manera indiscriminada. De fet, alguns dels casos proposats són considerats per altres teòrics com a exemples palmaris de secessionisme lingüístic (i el "bilingüisme inherent" entre varietats d'una mateixa llengua no tindria res d'extraordinari). De fet, caldria precisar per quin motiu aquelles que hem citat en començar aquest apartat "sont considérées comme des langues seulement grâce à leur développement de type 'ausbau'" (36, el subratllat és nostre), i no pas *Abstand*.

A banda de les consideracions que puguin merèixer tant la teorització klossiana, com els resultats que hagi donat en adoptar-la com a marc teòric per a recerques empíriques, el cert és que la majoria dels conceptes que proposem ha tingut ressò entre els estudiosos gallecs. La referència era, doncs, imprescindible. Certament, el paradigma klossià és susceptible de crítiques, tant pel que fa als seus aspectes teòrics com per l'aplicació que se n'ha fet. Una bona síntesi d'aquelles és la proposada pel dialectòmetre Hans Goebel (1989):

⁶³ Haugen ajustarà encara més el contingut del fenomen de la *semicomunicació*, tot referint-se a "[...] the trickle of messages through a rather high level of "code noise"." (v. Haugen 1967b:153).

1. La mesura de distàncies implica l'acord previ sobre els pressupòsits metrològics (Quina cosa es vol mesurar? Com? Amb quina unitat de mesura? Amb quin objectiu?) (281).
2. La història de qualsevol idioma registra períodes d'Ausbau (287).
3. El "grau d'elaboració" no pot ser valorat només atenent a criteris intralingüístics. Com s'expliquen, si no és per factors d'ordre psicosocial, les actituds glototòmiques de rebuig del parentiu? I com es mesuren indicadors com la lleialtat, la consciència lingüística o la cohesió simbòlica dels parlants? La solució proposada per Goebel seria "un mariage heureux entre la pensée klossienne d'une part et les acquis méthodiques et méthodologiques des sciences humaines empiriques de l'autre.". Fer-ho de manera exhaustiva i des d'una perspectiva dinàmica sembla, com a mínim, bastant més enrevessat que limitar-se a inventariar la *Sachprosa* i anotar un número a la graella corresponent.

Fins aquí la nostra breu incursió en les categories klossianes *Abstand/Ausbau*. "Visita" que hem justificat en l'ús que se n'ha fet des de Galícia -i a propòsit del gallec- per a justificar determinades posicions a propòsit dels referents emprats per a codificar la varietat autòctona o per a destriar-ne la filiació. Queda clara, en qualsevol cas, la dificultat (si no la inoportunitat) de delimitar varietats lingüístiques-llengües quan no hi ha un consens majoritari. No ens entretindrem més en un

tema que, insistim, no és l'objecte d'aquest treball. De tota manera, la relativitat que es desprèn de tot el que hem vist en aquest apartat segurament justifica observacions com les següents, de Lluís B. Polanco (1985):

"En conseqüència, haurem de deduir que els conceptes 'llengua' i 'dialecte' no poden tenir en lingüística una comprovació objectiva i que, per tant, no hi existeixen. (...) La lingüística haurà de limitar-se, per tant, a furnir unes dades solament indicatives, orientadores, que podran coincidir en un grau o en altre, i per tant servir com a explicació o justificació en un grau o altre de la delimitació de la llengua històrica."

Una conclusió lògica és l'ús preferent en Sociolingüística de l'expressió *varietats lingüístiques*, precisant-ne el referent si escau (socials, geogràfiques, etc.), amb totes les reserves i limitacions que això pugui comportar. Clarament, es tracta d'una solució òptima "quan no és necessari o no convé, per raons diverses, embarcar-se en la determinació precisa de la varietat: llengua? dialecte? crioll?...", com ha assenyalat prou enraonadament Miquel Pueyo (1991:47).

6. ESTANDARDITZACIÓ.

6.1. CARACTERITZACIÓ DE LA LLENGUA ESTÀNDARD. EL MODEL DE PAUL GARVIN.

Segons la definició proposada per Paul L. Garvin, una llengua estàndard seria "una forma de llengua codificada, que és acceptada per una comunitat lingüística [més] extensa, i que hi serveix de model"⁶⁴. L'estandardització lingüística, entesa com a procés, tindrà a veure, doncs, amb l'elaboració d'una norma, la seva implementació i el fet que sigui acceptada per part dels usuaris, que la investeixen d'un caràcter referencial. Ja veiem com, ultra els aspectes estrictament lingüístics de la codificació (si és que se'n poden considerar), l'estandardització comporta un seguit de processos d'ordre social i cognitiu, que impliquen un trasvals profund dels "ordres" intern i extern dels parlants. No endebades, l'acceptació de l'estàndard ha de preveure sovint aferrissades resistències al canvi. Hi són perfectament aplicables les observacions d'Albert Bastardas (1991:42), a propòsit de la dificultat que suposa l'intent de canviar els comportaments lingüístics orals: "Des d'aquesta òptica, sembla que els sociòlegs constaten el fet que la tendència a la persistència dels comportaments -i, per tant, la resistència inicial al canvi- és un fenomen generalitzat en les societats humanes. La tendència a la persistència és, doncs, si voleu, més «natural» que la tendència al canvi."

⁶⁴ "(...) 'a codified form of language, accepted by and serving as a model to, a larger speech community' (Garvin [& Mathiot] 1956:783)" (Garvin 1973:25).

Garvin elabora el seu model partint de la manera com caracteritza la llengua estàndard el Cercle Lingüístic de Praga⁶⁵ (Garvin 1956 *passim*). La seva pròpia definició queda arrodonida en assenyalar un conjunt de factors que haurien de caracteritzar la llengua estàndard. Són dues propietats estructurals (*intrinsic properties*), *Estabilitat flexible* i *Intel·lectualització* (que fa correspondre, respectivament, amb l'*estandardització* i *modernització* de Ferguson [1968]); quatre funcions, tres de simbòliques i una d'objectiva (*Unificadora*, *Separatista*, de *Prestigi* i de *Marc de referència*, respectivament) i tres actituds que suscita entre la comunitat lingüística (*Lleialtat lingüística*, *Orgull* i *Consciència de la norma*). Posteriorment (Garvin 1973:30) afegirà una quarta funció, la *participativa*⁶⁶. Les comentarem tot seguit.

⁶⁵ HAVRÁNEK & WEINGART: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. (Praha, 1932) és l'obra de referència assenyalada per Garvin. Una part va aparèixer publicada en traducció del propi P. Garvin a Rubin & Shuy (1973), amb el títol de "General Principles for the Cultivation of Good Language", del qual citarem amb la indicació CdP (1932:) [v. també la trad. al francès -supervisada per Garvin- a Bédard & Maurais (1983)]. No endebades, Falcón (1988:230) es referix a Garvin com un "excel·lent coneixedor de les idees del Cercle Lingüístic de Praga".

⁶⁶ Curiosament, Žarko Muljačić situa la gènesi de la funció participativa "In a recent paper [,] Garvin (1986: 17,22-24) [...]" en un treball -aquest sí, recent- sobre l'estandardització en la Romània (Muljačić, 1993:83), que citarem en diverses ocasions. Val la pena d'insistir en el fet que Garvin ja havia caracteritzat una *participatory function* (cf. *participating function*, a Muljačić 1993:105) en un paper de 1973, "Some Comments on Language Planning" (A Rubin & Shuy eds. [1973:24-34], rep. a Fishman ed. [1974:69-78]), tot i que les definicions presenten diferències de matís: "[...] the function of the language to facilitate participation in world-wide cultural developments." (Garvin 1973:30) vs "[...] the function of a standard language to allow a speech community to use its own language in order to participate in the cultural, scientific, and other developments of the modern world." (Garvin 1986:47).

6.1.1. PROPIETATS DE LA LLENGUA ESTÀNDAR.

p1. ESTABILITAT FLEXIBLE (*flexible stability*). Indica la necessitat que la llengua estàndard, per tal de tenir un rendiment funcional eficient, disposi d'una codificació adequada que sigui, alhora, prou flexible com per amotllar-se als requisits dels canvis culturals. Entendrem que aquesta propietat es relaciona també amb la capacitat de diferenciació funcional i d'enriquiment estilístic (CdP 1923:103). A propòsit del mecanisme que mena a l'estabilitat flexible, segons els lingüistes del Cercle de Praga (1923:105) no n'hi ha prou per assolir l'estabilització amb l'activitat prescriptiva de la teoria lingüística. Tanmateix, no se'n pot prescindir. Es tractaria d'un requisit "necessari, però no suficient". Les intervencions més importants de la teoria lingüística s'haurien de referir fonamentalment a (l'estabilització de) l'ortografia, una mica menys a la gramàtica (fonologia, morfologia i sintaxi), i molt menys al lèxic.

p2. INTEL·LECTUALITZACIÓ (*intellectualization*), entesa com una tendència a l'expressió acurada que afectaria tant la innovació del lèxic, com la de la morfologia i de la sintaxi.

Havíem dit que, en el capítol de les funcions de la llengua estàndard, Garvin n'assenyala tres de "simbòliques" i una d'"objectiva". Són, pel mateix ordre, les següents:

6.1.2. FUNCIONS DE LA LLENGUA ESTÀNDARD.

6.1.2.1. Funcions unificadora i separatista.

f1. FUNCIO UNIFICADORA (*Unifying Function*).

La llengua estàndard actua com un vincle entre els parlants de les diferents varietats dialectals, tot desenvolupant la consciència de pertànyer a una mateixa comunitat lingüística. Implica per tant un únic marc de referències. Una de les "patologies" habituals d'aquesta funció és l'anomenada *questione della lingua*. Joseph (1987:58) la descriu així: "When two or more dialects of roughly equal prestige are simultaneously candidates for emergence, or when a synecdochic dialect must compete with an older standard language (a classical or a colonial language), the controversy is traditionally termed a *questione della lingua*, from Italian, the language in which the first and most famous such dispute was openly waged (...)". El terme en qüestió ha tingut una certa fortuna entre la literatura sociolingüística gallega (fins i tot ha donat nom a algun article [p.ex., Fernández Rei 1991c]).

2. FUNCIO SEPARATISTA (*Separatist function*).

El revers de l'anterior: la funció separatista actua oposant la llengua estàndard a la resta de llengües. Una conseqüència evident serà la càrrega simbòlico-afectiva amb

què quedarà connotada: "It thus can serve as a powerful symbol of separate national identity, and the individual's identification with his language community is then no longer a matter of course but becomes highly emotionally charged."

En els casos d'estàndars emergents genèticament propers i políticament distanciats, no és inhabitual que la funció separatista es tradueixi en un sistema de filtres sobre el procés de codificació, de manera que s'opti sistemàticament pels trets lingüístics (de tota mena) que més contribueixin a individualitzar el(s) nou(s) estàndard(s). Amb les paraules de Joseph (1987:72), "When a relatively uniform linguistic community is split politically (...) those responsible for standardization often ideologize whatever minor differences do separate them, so as to create the illusion of a greater Abstand.". Els exemples proposats són els del txec/eslovac, serbi/croat i macedoni/búlgar.

Tant la funció unificadora com la separatista tenen una connexió evident amb la percepció de la pròpia identitat lingüística i les actituds que s'hi corresponen (v. més avall). Xabier Falcón (1988:250-51) s'hi ha referit a propòsit del *purisme lingüístic*: "Sovint les posicions antipuristes, igual que les eleccions exoglòssiques, obeeixen, entre altres raons, a la ignorància del propi idioma i als hàbits creats en un altre idioma; en definitiva, a una situació diglòssica. Cal establir, doncs, en la qüestió del purisme lingüístic, les distincions pertinents

entre les exigències de la modernització o la intel·lectualització i les conseqüències de la diglòssia o la ignorància de la pròpia -pròpia?- llengua.". Més endavant tornarem sobre el tema del purisme, en referir-nos als principis d'acostament i de reacció, proposats per Vikør per a la intervenció sobre el corpus. Remetem, en qualsevol cas, a les consideracions que anteriorment havíem exposat, a propòsit dels conceptes d'*Abstand/Ausbau*.

6.1.2.2. Funcions de prestigi, marc de referència i participativa.

f3. FUNCIO DE PRESTIGI (*Prestige Function*).

Ve atribuïda per la possessió d'una llengua estàndard, entesa com una de les característiques de les nacions desenvolupades.

f4. FUNCIO DE MARC DE REFERÈNCIA (*Frame-of-Reference Function*).

La llengua estàndard actua com a referent, com a paradigma de correcció de l'ús lingüístic, en tant que *codificada*.

Posteriorment, Garvin afegirà encara una cinquena funció (v. nota, més amunt):

f5. FUNCIO PARTICIPATIVA.

Que seria, segons Garvin (1973:30) "the function of the language to facilitate participation in world-wide cultural developments.". Seria, doncs, la funció predominant en les

eleccions estranyes al codi, les eleccions exoglòssiques (Kloss 1967; sobre el concepte d'exoglòssia, v. el cap. III [§ 13.1.] d'aquest treball). En una caracterització posterior, aquest extrem sembla quedar més relegat, en passar d'una funció "lingüística" abstracta a una de "la pròpia llengua", que identifiquem -ara sí- amb l'estàndard: "this is the function of a standard language to allow a speech community to use its own language in order to participate in the cultural, scientific, and other developments of the modern world." (Garvin 1986:47).

6.1.3. ACTITUDS QUE ES RELACIONEN AMB LA LLENGUA ESTÀNDARD.

Finalment, ens referirem a les actituds que Garvin associa a les funcions sobresmentades. Són les següents:

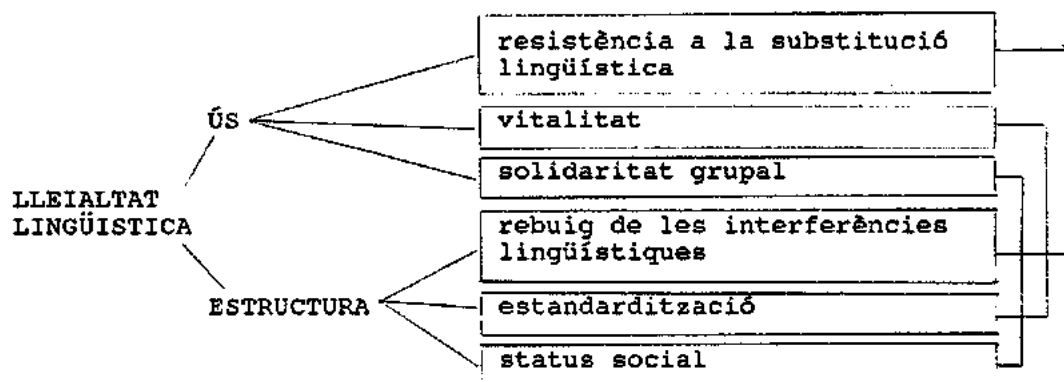
a1. LLEIALTAT LINGÜÍSTICA (*Language Loyalty*).

El terme, com adverteixen els mateixos Garvin & Mathiot, fou encunyat per Uriel Weinreich (1953). Es refereix al desig de preservació del propi codi, eventualment davant de les "invasions" (*encroach*) foranes. Garvin & Mathiot subratllen que aquesta actitud, tot i que pot anar referida a varietats no estàndard (*folk speech*), és quan es tracta de llengües estàndard que esdevé especialment organitzada i articulada. Semblantment, pot manifestar-se en la justificació de l'estàndard o de la seva vàlua.

Heinz Kloss ha distingit fins a quatre tipus bàsics de lleialtat lingüística. Són els següents (cf. Kloss 1969:63):

1. Tribal. Orientada a preservar la llengua i la manera de viure que comporta.
2. Aquella que considera la llengua un instrument que la comunitat empra per tal d'isolar-se de la resta del món, i no pas a per relacionar-s'hi (és el cas de determinats usos religiosos).
3. Aquella que considera la llengua un valuós instrument d'expressió comunitària, però no pas l'element definidor essencial de la comunitat que l'empra.
4. Aquella en què l'ús lingüístic constitueix el fonament d'un nacionalisme de base ètnica.

Miquel Pueyo, per la seva banda, ha aïllat els components del concepte *language loyalty*, tot relacionant-los amb l'estructura lingüística i l'ús lingüístic. Els representa en l'esquema que reproduïm:

Pueyo (1991:37)

Pueyo atribueix a la varietat estàndard (l'adhesió a la qual vindria motivada per la lleialtat lingüística) dues funcions: fornir els models lingüístics per a les situacions formals i els contactes transdialectals, i assumir un paper de símbol que cohesiona els parlants.

a2. ORGULL (*Pride*).

Prou transparent, necessària -segons Garvin- per al desenvolupament com a estàndard d'una varietat no estandarditzada.

a3. CONSCIÈNCIA DE LA NORMA (*Awareness of the Norm*).

Valoració positiva de la codificació. Garvin & Mathiot reserven preferentment aquesta actitud per a la llengua estàndard.

Finalment, i en correspondència amb la funció participativa, Garvin es referirà a l'actitud DE DESIG DE PARTICIPACIÓ, no només des d'un punt de vista lingüístic, sinò, en general, en tots els àmbits del progrés cultural i material.

Funcions i actituds s'interrelacionen, tal i com es pot veure en el següent esquema, de Xabier Falcón.

FUNCIONS	ACTITUDS
UNIFICADORA	LLEIALTAT LINGÜÍSTICA
SEPARATISTA	
DE PRESTIGI	D'ORGULL
MARC DE REFERÈNCIA	CONS. DE LA NORMA
DE PARTICIPACIÓ	DESIG DE PARTICIPACIÓ

Falcón (1988:264)

John Earl Joseph, en un treball dedicat íntegrament a l'estandardització lingüística com a resultat i com a procés (Joseph [1987]), proposa un llistat de components del concepte de llengua estàndard (*standard language*) que val la pena d'afegir a la caracterització de Garvin. L'adaptem tot seguit:

1. De la mateixa manera que el concepte de "llengua" s'aplica a una unitat de lleialtat político-cultural relativament extensa, amb una diversitat dialectal significativa garantida per uns espais geogràfic i social suficients, el de "llengua estàndard" implica una *sinècdoque* prèvia. Ens referirem a continuació al concepte de *sinècdoque* (Joseph 1982:passim, 1987:1-2) -tot i que el sentit global de la característica proposada es podria copsar de manera intuïtiva.

Havent constatat les dificultats inherents a l'ús de conceptes com "llengua", "dialecte", "Abstand", etc., Joseph opta per triar el *continuum idiolectal* com a unitat

analítica. Anomenarà "varietat x" la que resulta de la confluència del conjunt corresponent de repertoris idiolectals. Ja que no es tracta d'una varietat focal -"dominant", "nativa"- per a tots els parlants que la posseeixen, ens trobarem davant d'un bloc heterogeni, les formes normatives del qual seran -de la mateixa manera que el conjunt total- la "varietat x". Aquesta condició de "part en lloc del tot" és la que permet de qualificar com a *sinecdòquica* una determinada varietat, que en realitat és presa com a representació del conjunt.

2. L'existència d'una llengua estàndard implica la d'un grup de dialectes els parlants dels quals reconeixin un cos significatiu de *language standards*, la varietat positivament marcada dels quals és part també de l'estàndard en qüestió (cf. el caràcter referencial de la llengua estàndard; cf. més avall, en aquest mateix capítol, la referència a les *fòrmas referencialas* de Teulat [1975]). Aquestes dues premisses inicials podrien quedar resumides en el següent text d'E. Blasco Ferrer: "La **standardizzazione** consiste, infatti, nell'eliminare l'eterogeneità suddetta mediante la formulazione di una **variante standard**, ed equivale alla assegnazione di uno **status privilegiato** a una delle varianti esistenti e all'accettazione, all'interno di una comunità di utenti, di una serie formale di norme che definiscono l'uso corretto." (Blasco Ferrer 1986:15).

3. El cos d'estàndards lingüístics a què fèiem referència a (2) ha d'estar codificat. En cas contrari, parlarem segons Joseph d'un estàndard "only metaphorically".
4. La codificació a què fèiem referència a (3) implica un ús regular d'un sistema d'escriptura. No podrem parlar d'estàndard -si no és novament en sentit metafòric- en referir-nos a les llengües àgrafes.
5. Si la codificació ha d'operar com a garantia de l'estabilitat de l'estàndard al llarg del temps, cal que els grups que malden per aconseguir-la (l'estabilitat lingüística) disposin d'una posició cultural preponderant (*be in stablished cultural roles*) dins la comunitat.
6. A més de la codificació lingüística en general, i de l'escriptura en particular, serà necessari que la varietat assumeixi funcions relacionades amb esferes de prestigi cultural (*prestigious cultural realms*) autòctones o assimilades d'unes altres cultures, com a requisit indispensable per a l'assoliment de l'estatus d'estàndard.
7. L'ús en funcions culturals corresponents a un codi al·lòcton (*assimilated cultural functions [from] other cultures*) implica que l'estàndard emergent pugui experimentar, si cal, qualsevol mena de transformació per tal d'actuar-hi com la llengua originària.

8. L'estàndard ha de ser susceptible de traducció amb d'altres estàndards reconeguts.
9. Novament, (7) i (8) impliquen canvis en el dialecte sinecdòquic en què recolza l'estàndard, que requereixen la situació de privilegi dels actors lingüístics que exposàvem a (5).

Hem intentat descriure les característiques generals d'allò que els estudiosos anomenen una "llengua(/varietat) estàndard". Ara ens cal conèixer els mecanismes que menen a la seva constitució. En parlarem tot seguit.

6.2. EL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ.

Joan Rubin (1977) proposa les fases següents per als processos d'estandardització, que podem posar en relació amb les diverses característiques de la llengua estàndard que fins ara hem anat veient:

1. **Selecció de la norma** (*Isolation of a norm*). A aquests efectes, i després d'advertir la gran varietat de criteris que en serien aplicables (més endavant ens hi referirem, a propòsit de la codificació), presenta el llistat proposat per Otto Jespersen⁶⁷:

⁶⁷ Val a dir que Jespersen (1925) es referix a "(...) les set normes que la gent corrent acostuma a establir quan li preguntem si és correcte de dir això o allò" (137). No es tracta, doncs,

1. La norma de (*the standard of*) l'autoritat. Faria referència a l' "anhel de tenir una autoritat externa a què es pugui aferrar", juntament amb "el desig, per part de la majoria, de tenir unes regles curtes i ben definides" (114). Jespersen es refereix explícitament a la tasca de les Acadèmies de la Llengua.

2. La norma geogràfica. A propòsit de la possibilitat d'establir una jerarquia de varietats geogràfiques, segons que siguin "millors" o "pitjors", Jespersen fa el següent comentari: "El simple ús de termes com "millor" o "incorrecte" implica una creença implícita per part de l'interrogador en l'existència d'algun model o supradialecte la superioritat o "correcció" intrínseca del qual no es pot qüestionar." (116). Cosa, aquesta última (l'existència d'un "supradialecte"), que l'autor, per cert, desmenteix: "Les úniques respostes possibles a aquestes qüestions són: "El millor anglès escocès es parla a Escòcia", "el millor anglès americà es parla als Estats Units" (...) ". Certament, no s'està referint al cas de varietats en procés d'estandardització. Tot i això, el primer paràgraf que hem citat és una magnífica imatge de la funció referencial de la llengua estàndard.

3. La norma literària. La necessària referència als escriptors considerats com a "clàssics". A l'hora d'aplicar aquest criteri caldria considerar alguns límits evidents:

de la defensa d'un aparell normatiu propi.

"Que una expressió es trobi en un gran escriptor no prova que sigui correcta. Fins els grans genis poden equivocar-se, fins els més grans artistes de la llengua poden no estar sempre en la millor forma, fins Homer s'endormisca un moment o altre, fins el sol té taques -però si són o no taques, cal que ho decidim nosaltres mateixos per mitjà d'altres criteris." (120).

4. La norma aristocràtica, que Jespersen justifica en l'actitud mimètica de les classes populars envers el sociolecte connotat amb més prestigi.

5. La norma democràtica, contrària a l'anterior. Es traduiria en la tendència a acceptar les formes emprades pel màxim nombre d'usuaris, tot considerant els usos individuals igual de valuosos. Amb una restricció important: "(...) la tasca de l'investigador de la llengua no és de fer les lleis del llenguatge, sinó de descriure-les (...)" (tasca descriptiva). Nogensmenys: "Però al mateix temps, l'investigador, com a individu que usa la llengua, té el mateix dret que els altres a influir sobre la llengua on pugui i, en virtut del seu major coneixement, ha de poder-ho fer amb major perspicàcia i efecte que els qui no han tingut cap preparació lingüística." (128-129, justificant la tasca prescriptiva).

6. La norma lògica, que implicaria l'existència de models de coherència universalment acceptats, i la seva aplicació.

7. La norma estètica⁶⁸, "segons la qual en la llengua és correcte allò que satisfà el nostre sentit artístic o sentiment estètic: llengua correcta significarà «llengua bella»." (136).

El llistat de Jespersen condensa segurament la majoria de principis de selecció normativa que anirem veient al llarg d'aquest treball. No és pas per casualitat, doncs, que ha estat ressenyat per un bon nombre dels autors que anirem citant (Rubin [1977], Joseph [1987], Falcón [1988], Lamuela [1993] ...).

Continuant amb la sèrie de Joan Rubin,

2. Avaluació de la norma, per un grup d' especialistes.
3. Definició de l'abast de la norma ("when and for what purpose the norm is to be used").

En opinió de Rubin, aquests tres (sub)processos serien simultanis. Els seguiria:

4. Acceptació d'1 (selecció), 2 (avaluació) i 3 (definició de l'abast).
5. La norma i la seva avaluació (que inclou el fet que sigui valorada com a "bona", "correcta", "preferible" o "apropiada") esdevenen referencials.

⁶⁸ Malgrat que hem optat per escriure "norma estètica", constatem que aquest punt (6) de la proposta de Jespersen ha tingut diverses adaptacions: en la traducció de Joan Argente (Jespersen 1925:136) apareix com "la norma artística"; Xabier Falcón (1988:296) parla de "criteri estètic"; Rubin (1977:160), finalment, es refereix a un "aesthetic standard".

6. Els cinc punts anteriors resten efectius durant un període de temps.

Acceptant la simplificació de Cooper (1989:158-59), entendrem que els últims tres apartats es poden resumir -respectivament- com *acceptació, ús i permanença* ("until another norm replaces it").

Entenem que les tres primeres fases del model de Rubin fan referència al procés de *codificació*, mentre que les tres últimes tindrien a veure amb l'*estandardització* en un sentit lax. Amb aquesta salvetat, i tot i que obeïa a un cas que des del nostre context europeu qualificaríem d'"exòtic" -el d'Indonèsia-, en les seves línies bàsiques l'esquema de Rubin presenta trets compartits amb la definició que proposa Xavier Lamuela (1984:74): "El procés de vehiculació de les propostes que resulten de la codificació i de l'elaboració, a les quals s'afegeixen les noves creacions expressives potenciades pel cultiu, haurà de portar al coneixement implícit i a l'ús espontani per part dels parlants de la varietat estàndard i dels diversos registres socials: el vessant lingüístic d'aquest procés és, segons la terminologia que proposo, l'*estandardització*."

Parlarem tot seguit d'aquell requisit previ, la *codificació*, que en ser-ne vehiculat i acceptat el resultat, esdevenir referencial i servir de base per a l'elaboració, configura un estàndard de ple dret.

7. CODIFICACIÓ.

Einar Haugen (1983:271) es refereix a la codificació com la tasca d'elaborar -usualment, per escrit- un model de normativa lingüística. Puntualitza que pot ser el resultat del treball d'un únic individu, i que ni tan sols no cal que formi part de la comunitat lingüística en qüestió. Els productes habituals de l'operació codificadora són una ortografia prescriptiva, una gramàtica i un diccionari. Tot plegat fa pensar en una tasca d'elaboració tècnica, la viabilitat de la qual només serà constatable en ser sotmesa a la prova de l'ús. Amb aquesta descripció, podem considerar la normativització com un sinònim habitual.

Certament, la mateixa necessitat de la codificació és símptoma de deficiències funcionals. També en pot ser la causa, i això ens permetria de parlar d'una aparent "neutralitat" del procés en si mateix, fent-ne dependre els resultats dels objectius que l'haurien motivat.

Ho veurem més clar a través de dos exemples:

- El cas de varietats lingüístiques àgrafes, que mai no han disposat de codis fixats. La tasca de determinats grups codificadors (missioners, lingüistes del *Summer Institute of Linguistics*) al continent africà en seria l'exemple. Sobre el paper es tractaria de la necessitat -sovint motivada externament- d'adequar-se a les pautes de les

llengües viables. El procés és conegut, cínicament, com *westernization*, "occidentalització" (v. p.ex., Eastman 1983:159). Tot sovint ha menat a una codificació subsidiària de les llengües ex-colonials, que permet la metròpoli de mantenir un grau important de tutela cultural. De l'estudi d'aquest tipus de situacions se n'ha ocupat a bastament Louis-Jean Calvet (1987).

- El cas de les anomenades llengües subordinades, que podem caracteritzar, seguint Xavier Lamuela, per la presència de deficiències en els aspectes que reflecteix el quadre següent, representant les característiques formals de les llengües *no subordinades*:

I. Valor d'ús general	{	a. unitat formal (llengua codificada) b. completesa formal (llengua elaborada) c. diferenciació estilística (llengua estandarditzada)
-----------------------	---	---

2. Funcionament autònom

Lamuela (1984:75)

Des d'aquest punt de vista, la tasca codificadora ha de ser entesa com un requisit necessari per a abandonar l'estatus subordinat. Com una eina dins d'un macroprocés superior,

que implica que sigui elaborada, que es generalitzi com a referent, etc. Segons el mateix Lamuela (1984), "L'objectiu de la codificació lingüística és reduir la variació a fi d'obtenir les condicions de comunicació òptima dins de l'espai d'ús de la llengua codificada.". Es tractaria, doncs, amb les paraules que Amadeu Viana (1986:228) dedica a la normativització, "de diseñar un modelo para que puedan extenderse tipos. Tiene más relación con el crecimiento que con la restricción, obviamente."

Nogensmenys, tal i com apuntàvem en el primer exemple, considerem que és de tot punt improcedent considerar que la tasca codificadora és intrínsecament un vehicle de promoció, que permet d'abandonar de manera "automàtica" l'estatus subordinat: determinades tasques codificadores a l'antiga Unió Soviètica en són uns bons contraexemples. Cal que insistim, per tant, en el fet que els resultats de l'activitat codificadora dependran dels *objectius* que l'orientin.

7.1. ELS TIPUS DE CODIFICACIÓ.

Lluís Polanco (1984) ha proposat una matriu de trets definitoris de les diverses menes (ideals) de codificació. Segons la relació de la normativa amb la variació diatòpica i diastràtica, podem considerar els següents tipus de codificació, d'acord amb el seu esquema:

a. *Unitarista.*

Existeix una única llengua estàndard o, si més no, una única norma codificada (la qual cosa implica la selecció prèvia), encara que no hagi superat la prova de l'ús. Està basada en un geolecte. Els exemples proposats són els del castellà, el francès, l'alemany o l'italià.

b. *Composicional.*

L'estàndard és el resultat de l'aportació de diversos geolectes. Es proposen com a exemples la *koinè* grega hel·lenística, el noruec unificat per Aasen o l'*euskara batua*.

c. *Autònoma.*

Existeixen diverses normes simultànies "com a adaptacions de realitats *diatòpiques* diferenciades [el substratllat és nostre]" (116), no competitives, considerades alternatives d'una única varietat estàndard. Polanco es refereix als casos del serbo-croat i el moldau-romanès -amb alfabet diferents, tots dos (cal recordar que el treball és del 1984)- com a "extrems", al costat de l'anglès britànic/americà, el portuguès brasiler/europeu i -amb matisos- el "castellà espanyol" i "andaluso-americà". Coincidim amb Lamuela (1993), a preferir la denominació plural -més ajustada al concepte- per a aquest tipus de codificació.

d. *Independent*

"Coexisteixen diverses varietats estàndards -amb graus de diferenciació variables- però considerades com a úniques i no alternatives per als respectius -grups de- dialectes.". Els exemples proposats són "els diversos estàndards escandinaus, el txec i l'eslovac, el gallec i el luso-brasiler, etc." (116).

Segons Polanco, els dos últims models podrien identificar-se fàcilment amb l'estandardització policèntrica que caracteritza William Stewart (1968:534, n. 6-7). Segons aquest últim, "In polycentric standardization, the different sets of norms may represent independent codifications of dialectal or other linguistics differences (...), or they may be the result of incomplete replacement of an older set of norms by a newer one.". D'acord amb Stewart, no és necessari que l'estandardització policèntrica es correspongui a un ús lingüístic distribuït entre diversos països, tot i que l'exemple que proposa -el serbo-croat a Iugoslàvia- ha deixat de ser vàlid en els nostres dies.

L'estandardització monocèntrica ("consisting at any given time of a single set of universally accepted norms", per a Stewart 1968:534), es correspondria per a Polanco amb els dos primers models. De tot plegat, en resultaria l'esquema que reproduïm a continuació.

		varietats base 1/més	centres de codificació 1/més	normes alternatives/ incompatibles		
monocèntrica	a) unitarista	+	+	+	} u n i t à r i a	
	b) composicional	-	+	+		
policèntrica	c) autònoma [plural]	-	-	+		} pluralista
	d) independent	-	-	-		

Polanco (1984:117)

Tot i que pugui resultar útil a efectes taxonòmics, ja que permet d'encabir un bon nombre d'exemples de codificació, cal considerar que l'esquema de Polanco parteix d'un "parany" metodològic: el criteri aplicat per a aïllar els models (a) i (b) seria el de l'origen de la norma codificada ("basada en un sol dialecte geogràfic" vs "creada a partir d'una aportació -més o menys igualitària- de diferents varietats geogràfiques"). Mentre que els casos (c) i (d), per la seva banda, responen a l'enunciat tipologia de la pluralitat normativa: diverses codificacions d'un mateix estàndard operatiu (en puritat, estandardització policèntrica) vs diverses codificacions en correspondència biunívoca amb diversos estàndards operatius (si no anem errats, aquesta seria una possible definició del sentit usual de llengües diferents).

Creiem que encara seria possible d'afegir una "tercera dimensió" a la tipologia de Polanco. Es tractaria d'una referència a la *filiació* de la varietat que es vol codificar, quan forma part d'una àrea lingüística més extensa (v. més endavant, sobre el concepte de *diasistema*). Aplicant aquest criteri, obtindrem els ideal-tipus següents:

- Codificació *endonormativa*. En el cas de varietats lingüístiques els usuaris de les quals es reconeixen com a segment d'un espai lingüístic més ampli, i que es (re)incorporen en el grup-matriu, en adoptar-ne les pautes normatives. Presentaria els següents subtipus:
 - Codificació *endonormativa integracionista*, que adopta els patrons normatius d'una varietat ja codificada del propi diasistema. L'exemple serien les "Normes de Castelló", per al cas català. Eventualment, donarien lloc a *estàndards policèntrics*.
 - Codificació *endonormativa autònoma*, que, davant l'absència de codificacions operatives per a la pròpia àrea lingüística, en genera una amb la voluntat que esdevingui referencial per al conjunt. Seguint amb l'exemple català, el cas de la codificació fabriana seria paradigmàtic: es genera una norma amb la voluntat que sigui referencial i supradialectal.

- Codificació exonormativa. És el cas de la codificació de varietats en què, tot i que formin part d'un espai lingüístic més ampli un segment del qual hagi estat codificat, hom rebutja d'adoptar les pautes normatives d'aquest. Els dos subtipus més evidents serien:
 - Codificació exonormativa heterònoma, que adopta els patrons normatius d'un codi diferent. Continuant encara amb el cas del català, Pere Verdaguer (1984:94) ens forneix un bon exemple -per a la codificació gràfica- en una estrofa del poema «Lou parpalloulet», d'Albert Saisset, *Un Tal*:

"Tou qu'astimas l'halé da la rosa fresqueta,
 tou qua d'agradas dins dals plous
 Dal lliri, dal bioulè y da la margridetta,
 Parpalloulet, bè n'ets d'houróús!"⁶⁹

També ens serveixen els comentaris del sociolingüista nord-català: "Hom ha acusat Un Tal d'aquesta opció [l'ús d'una grafia "inspirada en la llengua de Racine"], però en general hom no ha insistit sobre el fet que no l'havia pas inventat ell, i que els provençals del Felibritge, encapçalats per Frederic Mistral, feien el mateix per transcriure l'occità."

⁶⁹ En grafia normativa, segons la "traducció" del propi Verdaguer, "Tu que estimes l'alè de la rosa fresqueta, / tu que t'agrades dins dels plors / del lliri, del violer i de la margarideta, / parpalloulet, bé n'ets d'hourós."

- Codificació exonormativa autònoma, que dissenya uns patrons propis i exclusius. "Propis" i "exclusius", és clar, en la mesura que això sigui possible més enllà del nivell teòric. Serà relatiu, per exemple, en el cas de la codificació gràfica, on el recurs a l'alfabet llatí és pràcticament universal. De tota manera, no hi ha dubte que es pot arribar a assolir un cert nivell d'elaboració (*Ausbau*) que independitza el codi del seu entorn. Tant aquest tipus com l'anterior estan a la base del *secessionisme lingüístic*.

Cal precisar, finalment, que en aquest tipus l'"exonormativitat" no es predica del fet d'adoptar com a pròpia la normativa d'un grup al·lòcton, sinó de la renúncia explícita a la pròpia filiació (tant per assumir unes pautes normatives, com per constituir-ne el referent). De fet, manllevem els termes *endonormatiu* i *exonormatiu* de William A. Stewart, fent referència originàriament a l'estandardització: "[...] the form of standardization prevalent in any one country may be either *endonormative*, when it is based upon models of usage native to that country, or *exonormative*, when it is based upon foreign models of usage." (Stewart 1968:534). En ser aplicats a la codificació (inicialment, tècnica, "de laboratori"), i no pas a l'estandardització (que implica que aquella hagi estat vehiculada), podem bandejar la dificultat de destriar allò que és «propi» i «aliè» (cf. Vallverdú 1980:71): la distinció dependrà, simplement,

del(s) criteri(s) emprat(s) pels codificadors, i de la seva voluntat. Des d'aquest punt de vista, no caldria ni tan sols recórrer a factors més imprecisos com ara la "consciència dels parlants": en puritat no és el conjunt dels usuaris, que codifica *formalment* la pròpia varietat -o no ho és habitualment-, tot i que ho faci *informalment* en acceptar o rebutjar determinades solucions (cf. més amunt, sobre estandardització formal i estandardització informal).

La utilitat d'aquesta classificació parteix del supòsit que existeixi un mínim d'acord, si més no, sobre els pressupòsits metodològics que permeten destriar les diverses filiacions. Suposat aquell acord, haurem de tenir presents les següents consideracions:

- La codificació *endonormativa integracionista* pot presentar diversos graus de proximitat als aparells normatius que són adoptats com a referent. O, eventualment, diversos graus d'acostament als hipotètics grups de normes diferents en el cas de la codificació *plural* del llistat de Polanco (amb la denominació proposada per Lamuela, com hem vist).
- La codificació *endonormativa autònoma* seria, aparentment, l'única alternativa viable per a la categoria de les "llengües per distanciament" (*Abstandsprache*) mancades del component elaboracional. És clar que també seria possible el recurs a l'exonormativitat, ampliant-ne el sentit a

l'adopció de pautes normatives alienes i no pas a la renúncia a l'ús d'aparells normatius generats en el propi (dia)sistema.

- La codificació exonormativa autònoma es correspondria amb la categoria de "llengua per elaboració" (*Ausbausprache*) en sentit estricte.
- La codificació exonormativa heterònoma es relaciona, preferentment, amb situacions de subordinació. Podríem dir també, amb la terminologia que presentàvem més amunt, que s'adopta el model normatiu d'una llengua-sostre heterogenètica (Goebel 1992:11).
- Tant la codificació endonormativa integracionista com l'exonormativa heterònoma menen a la (re)dialectalització de la varietat que es codifica (eventualment [co]dialectalització, en el cas dels estàndards policèntrics). En el primer supòsit, perquè s'accepta per principi la pertanyença a un grup superior que disposa d'una norma fixada i operativa. En el segon, perquè s'accepta la subsidiarietat normativa envers un codi diferent, símptoma típic de les situacions subordinades, o vehicle que hi mena. Serien els dos tipus d'escenari dialectal caracteritzats per les següents definicions de Montes Giraldo (1986:39-40):

"Como definición general de 'dialecto', de validez universal, podría proponerse la de "entidad idiomática que se subordina a otra mayor (lengua), bien porque es una parte propia de ella (dialecto histórico-estructural), bien porque sin ser parte de la estructura lingüística de la lengua subordinante, se le subordina en aspectos idiomático-normativos (norma literaria, conciencia idiomática, ideal de lengua) y toma de ella algunas funciones comunicativas."

Caldria considerar, finalment, l'existència de tipus mixts, resultat de combinar les categories que proposem amb les de Polanco. Ja ens hem referit, per exemple, a la codificació plural endonormativa integracionista. La composicional de l'esquema de Polanco -que es correspon clarament amb el nostre model endonormatiu- podrà ser tant integracionista (les "Normes de Castelló", novament) com autònoma (l'euskara batua, triat per Polanco com a exemple, o la mateixa proposta fabriana): l'única diferència rau en la presència o l'absència d'una codificació prèvia operativa en un segment de l'espai lingüístic (i que sigui considerada com a tal).

7.2. CRITERIS DE SELECCIÓ DE LES FORMES NORMATIVES.

La codificació lingüística implica l'existència d'un seguit de criteris que permetin justificar la tria o el rebuig de les formes que han d'esdevenir normatives, que han de ser referencials en el sentit que Rogièr Teulat (1975) dóna al terme⁷⁰:

"Fòrmas referencialas: fòrmas operacionalas, causidas sus de critèris geografics, intèrsistematics e d'usatge, que perméton lo discors lingüistic subre una lenga. [...]

Lenga referenciala: fòrmas referencialas de la lenga.

I a de fòrmas graficas referencialas, de fòrmas foneticas, morfologicas, sintaxicas..." (79-80).

Els criteris que suara esmentàvem han estat desenvolupats i sistematitzats per diversos autors. Així, segons Joshua Fishman (1968), els factors que caldria considerar a l'hora de procedir a la tria de la varietat que ha de servir com a base de la codificació (eventualment, les formes normatives concretes) serien els següents:

- El (més gran) nombre d'usuaris. Nogensmenys, podria optar-se per una varietat poc difosa (segons Fishman, quan aquesta "échappe aux violentes rivalités qui opposent

⁷⁰ De fet, en el sentit que hi dóna la sociolingüística occitana, com assenyala Lamuela (1984:70, n.9 [1987:67, n.3]), qui també esmenta -i segueix- Teulat (Lamuela 1993:297 i segs.).

traditionnellement les variétés largement répandues" (244). En qualsevol cas, la importància numèrica sembla ser un factor decisiu: de fet, es tracta d'una constant entre els autors que citarem. En un sentit matisat, i fent referència a la tria de solucions concretes, podria equivaler a la preferència per aquelles formes que presenten una freqüència d'aparició més elevada (bé perquè corresponen a un nombre de parlants més gran, bé perquè estan més difoses pel conjunt del territori). Rogièr Teulat (1976:70) s'hi ha referit, a propòsit dels anomenats "Criteris objectius geogràfics", per a la *Causida de las fòrmas referencialas generalas*:

"3. Es causida la fòrma mai expandida.

Dins un nombre considerable de cases, aquella causida pòt èstre acceptada per totes. Aquò's lo cas per exemple de la prononciacion de la finala pòsttonica dicha feminina. L'intèrfonèma //o// es quasi general. [...].

4. Es causida la fòrma mai centrala.

Aicí intervénon las regions de referència [...]. La majoritat dels cases es reglada per l'expandi larg."

- *L'associació històrica a una gran tradició.* Per exemple, el fet d'haver vehiculat una important producció literària; tenir unes especials connotacions religioses, etc. Per a Xavier Lamuela (1993:304), "Sono preferite le forme che hanno una tradizione letteraria più lunga, conservatrici

rispetto delle innovazioni più recenti.". En un altre nivell, podríem parlar de la vinculació a un grup nacional prestigiós -econòmicament, militarment...-, del qual reclamar-se hereu.

- *Les relacions amb tendències socials d'importància més gran.* Els exemples proposats per Fishman -la urbanització i l'evangelització (244)- fan pensar més aviat en contextos ex-colonials. En l'àmbit anomenat "occidental" (però també en l'anomenat "Tercer Món") resulta més suggerent parlar simplement de connotacions prestigioses. Els exemples serien els mateixos que per al factor anterior, lògicament actualitzats. La següent citació de Fasold (1984:261) ho resumeix clarament:

"In other words, it seems to be the case that what is considered standard, or worthy of official promotion, depends only on the social position of the people who use that particular variety. One waggish way this idea is sometimes put is to say that a standard language is any language whose speakers have an army and a navy!"⁷¹.

⁷¹ Les diverses versions de l'última frase del paràgraf que remet a aquesta nota ("[...] a standard language is any language whose speakers have an army and a navy."), aplicada originàriament (?) a la distinció llengua/dialecte, és un exemple excel·lent de paternitat discutida. Ha estat atribuïda a Uriel Weinreich (cf. Calvo 1993), Einar Haugen (cf. Mollà i Viana 1991), Noam A. Chomsky (cf. M.C. Henríquez, DDAA 1986c), Roger Garaudy (cf. Muljačić 1986), o, simplement, a un autor i un lloc indeterminats (Falcón 1988). No interessa tant constatar la manca d'acord sobre l'autor, com el consens absolut a relacionar l'estatus d'una varietat lingüística i el del col·lectiu humà que l'empra.

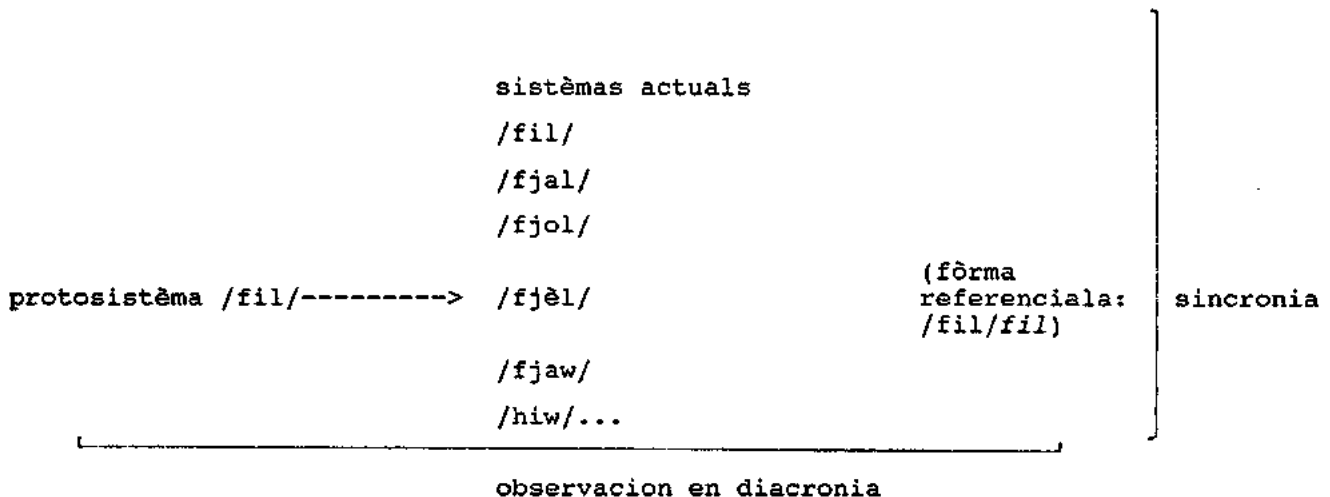
- *La puresa.* Entesa com la manca d'influències alienes indesitjables. Sobre allò que és propi o aliè, desitjable o indesitjable, ens remetem a tot el que ja hem comentat a propòsit de la caracterització de la llengua estàndard (remarcadament, les funcions unificadora i separatista).

- *La semblança a unes altres varietats o llengües de prestigi.* Es tractaria del criteri contrari a l'anterior. L'observació, tot i això, seria la mateixa: parlariem d'un problema d'actituds davant la tasca codificadora. Un exemple d'aplicació extrema d'aquest criteri en l'elaboració seria el *kigazeti*, "the Swahili style found in newspapers (Hinnebusch 1979). *Kigazeti* is heavily influenced by English, due to the necessity of translating rapidly from the English wire services." (Fasold 1984:288 n.6).

- *La posició mitjana en relació a d'altres varietats més pures o difícils de distingir.* Novament, allò que és (més) "pur" o "més difícil de distingir" s'ha de veure amb totes les prevencions. Per exemple, la riquesa fonètica més gran d'una varietat determinada pot resultar un perjudici objectiu (dificultat d'ús/aprenentatge); tanmateix, pot fer que sigui connotada amb un grau de "puresa" més elevat, que faci desitjable d'acostar-s'hi. En el sentit contrari, una varietat objectivament més contaminada -en casos de subordinació- pot esdevenir referencial per tal de

facilitar una alfabetització massiva agilitant l'aprenentatge.

Un bon exemple de la formulació estricta d'aquest criteri ens el forneix Teulat (1974), distingint entre *Normalisacion en referència al protòsistèma*⁷² i *Normalisacion en referència a l'intèrsistèma*. Entenem per *protòsistèma* el "sistèma comun divisit diacronicament en mai d'un sistèma" (41), i per *intèrsistèma* "la soma de las semblanças e de las diferéncias entre totes los sistèmas pontuals de l'espandi geografic" (42). El primer tipus de normativització, "etimològic" (o "històric"), respondria a l'esquema següent:

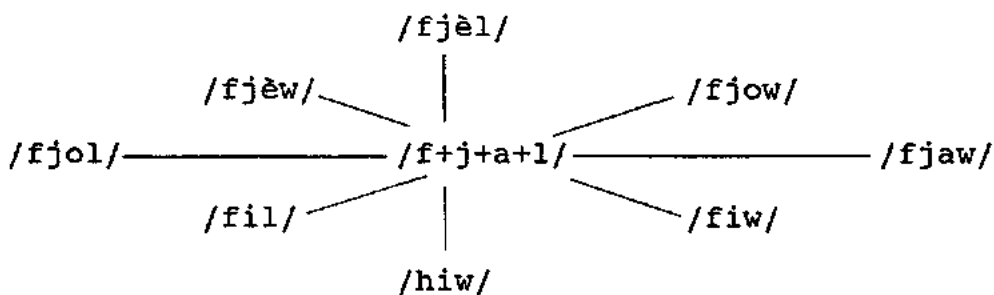

Teulat (1974:46)

⁷² Com en el cas de la sociolingüística quebequesa, "la normalisation entendue dans ce sens n'a rien à voir avec la normalització de la sociolinguistique catalane mais relève plutôt de la normativització." (Maurais 1988:35; cf. també el cap. III [§ 12.1.] d'aquest treball).

La selecció normativa es regiria pel següent principi: "Òm causirà la fòrma actuala qu'es demorada la mai pròcha del protòsistèma[: /fil/]."

La Normalisacion en referència a l'intèrsistèma, en canvi, es representaria en l'esquema següent:

Teulat (1974:47)

El principi de selecció seria: "La fòrma causida es la que mai redusís la distància entre los sistèmas pontuals; es causida dins l'intèrsistèma en consideracion de l'espandi mai grand e de la posicion geografica centrala."

Tornant als criteris generals, comentarem a continuació la classificació que proposa Jordi Bañeres (1989), tot constatant la pràctica coincidència en les línies generals amb el llistat de Fishman:

- a. *Econòmics*. Al nombre d'usuaris proposat per Fishman, "més consumidors potencials a llarg termini", s'afegiria la preferència per les formes emprades a la regió amb més potencial sòcio-econòmic, els sectors socials de més renda

i els grups amb més prestigi intel·lectual. Certament, l'estatus dels usuaris té una correspondència lògica amb el prestigi de la varietat que ha d'esdevenir normativa: "Moreover, the socioeconomic status of the native speakers of each variant significantly influences perceptions of their relative prestige." (Bouchard e.a. 1982:8). Tot plegat tindria una doble justificació: l'increment de consumidors a curt termini, i les connotacions prestigioses.

John E. Joseph ha dissenyat un criteri (els "factors polítics", *Political factors*) semblant a aquest, que proposa d'afegir a la dicotomia klossiana *Abstant/Ausbau* per tal de bastir un model definitiu que permeti distingir quan "a group of dialects constitutes a language"; si més no, com s'arriba a aquella situació. Parteix de la premissa que no totes les regions dins de l'àrea la varietat lingüística corresponent a la qual es vol codificar, no poden tenir el mateix potencial polític ("They will vary in population, natural resources [...], acquired wealth, the establishment of industries and governmental bodies, and even political will.") (1). El dialecte parlat en la regió que ocupi la posició capdavantera en aquest sentit, tindrà moltes possibilitats d'esdevenir *sinecdòquic*, en el sentit proposat pel mateix Joseph, al qual ja ens hem referit en parlar de l'estandardització: "Gradually the dominant dialect may change from first among equals to first among unequals. It may even give its name to the regional dialect

as a whole, a process for which I have borrowed the rethorical term SYNECDOCHE" (2).

- b. *Nacionals*. Bañeres identifica aquest factor amb el diferencialisme proteccionista ("purisme", en el llistat de Fishman). Així com amb l'opció per les formes de "la regió on el moviment nacional és màxim". En aquest sentit, cal recordar que, *a priori*, un moviment de redreçament nacional pot teòricament reclamar-se hereu d'una matriu lingüística allunyada o, fins i tot, exògena: nacionalisme i purisme poden esdevenir contradictoris (si més no, entès aquest últim en un sentit estrictament filològic). De tota manera, cal constatar, com ho fa Xabier Falcón (1988:150), que la situació més freqüent és aquella en què "[...] la identitat nacional, justifica les eleccions anomenades endoglòssiques davant les exoglòssiques". Ens hi tornarem a referir, a aquests aspectes, en parlar dels criteris proposats per Vikør.
- c. *Culturals*, entesos com la referència a les llengües clàssiques que correspongui (Fishman, "tradició històrica"). Segurament caldria considerar també la referència a l'*entorn cultural*, i encara, a la manera com les comunicacions han assolit un abast universal: avui dia resulta pràcticament impensable iniciar una tasca codificadora sense adoptar l'alfabet llatí (que ha esdevingut estàndard) com a base, ni que sigui per a proveir codis auxiliars.

- d. *Literaris*, en un sentit semblant a l'anterior (probablement no té gaire sentit destriar-los), referits "a les formes usades pels escriptors clàssics".
- e. *Personals*, que es tradueixen en l'opció per les formes de l'idiolecte de cada usuari. Segurament, aquest tipus de factors resulta més útil a l'hora de procedir a una anàlisi de la tasca codificadora (que inclou les circumstàncies del[s] codificador[s]) que no pas de la codificació, entesa com a resultat d'aquella.

Podríem continuar presentant llistats dels criteris que orienten teòricament la tria normativa. Considerem, tanmateix, que amb els que ja hem vist queda prou coberta la nòmina dels principis d'ordre *sociològic*. I hem de recordar, un cop més, que la tasca de codificació lingüística estricta, fora del "laboratori", n'és clarament subsidiària. Deixem constància, però, de dos criteris proposats per Xavier Lamuela (1993), que fan referència a aspectes directament gramaticals. Són els següents:

- Regularitat -"regolarità: sono preferite le forme più regolari grammaticalmente."-, que regeix tres paràmetres:
 - a. Unitat morfemàtica ("sono preferite le forme che evitano l'allomorfismo").
 - b. Distintivitat ("sono preferite le forme che evitano l'omonimia").

c. Homogeneïtat ("sono preferite le forme che corrispondono a dei paradigmi più omogenei.").

- Coherència estructural ("*coerenza strutturale*: sono rifiutate le forme che infrangono le regole generali di formazione di parole.")⁷³.

Encara tornarem a parlar de criteris operatius, en referir-nos a la codificació ortogràfica. Com és d'esperar, aquells que orienten la codificació en sentit ampli hi seran perfectament aplicables, fent-hi les precisions que convingui.

⁷³ v. Lamuela (1993:304 i segs.). La resta dels criteris proposats són: *diasistematicità* (ens hi tornarem a referir en el cap. III), *storicità*, *regularità evolutiva*, *funzionalità*, *autonomia* i *analogie con altre lingue*. Coincideixen, en bona part, amb els que hem anat comentant.

8. ELABORACIÓ I MODERNITZACIÓ.

8.1. EL CONCEPTE D'ELABORACIÓ.

Tal i com assenyala Einar Haugen (1983:273), l'elaboració seria el correlat de l'*Ausbau klossiä*⁷⁴, i contindria tot allò que inclou la categoria de *cultivation approach* de J.V. Neustupný (1970). Tal i com havíem comentat en referir-nos als objectius generals de la Planificació Lingüística, doncs, l'elaboració hauria de parar esment en les qüestions relacionades amb la correcció, eficiència, diversitat funcional i estilística, restriccions a la capacitat comunicativa, etc.⁷⁵.

D'altra banda, en l'esquema genèric dels processos de PL proposat per Haugen que ja hem presentat, l'elaboració (identificada amb el desenvolupament funcional) incloïa la modernització terminològica i el desenvolupament estilístic.

En resum, i com assenyala el mateix Haugen, l'elaboració seria el contrapunt de la codificació, considerant els ideals respectius la flexibilitat i l'estabilitat.

⁷⁴ Aquesta relació queda perfectament expressada en la frase següent de Xavier Lamuela (1993:12, 1994:17): "(...) l'elaborazione può essere analizzata come un tipo di evoluzione linguistica che dipende direttamente da decisioni socioculturali."

⁷⁵ "It [the *cultivation approach*] is characterized by interest in questions of correctness, efficiency, linguistic levels fulfilling specialized functions, problems of style, constraints on communicative capacity etc." (Neustupný 1970:39).

Fishman (1972:287) ha elaborat un esquema que relaciona els problemes de Neustupný amb els processos de Haugen⁷⁶. L'ordre feia referència en el primer cas als requeriments que provoca un determinat "grau de desenvolupament" de la varietat lingüística objecte d'intervenció (de menys a més complexitat). En el model d'Einar Haugen, com ja hem vist, l'ordre representava la seqüència d'actuació dels programes planificats (tot i que podrien encavalcar-se o ser simultanis). L'esquema de Fishman és el següent:

Problem >	1 Selection	2 Stability	3 Expansion	4 Differentiation
Process >	Policy	Codification	Elaboration	Cultivation

Fishman (1972:287)

L'elaboració és en aquest model el procés (Haugen) que es correspon amb el problema (Neustupný) d'expandir ràpidament el nombre d'opcions disponibles, com a resultat de l'addició de noves funcions per al codi seleccionat. Clarament, és la tasca que mena a la *diversitat estilística i funcional*.

Per la seva banda, Charles Ferguson (1968) assenyala tres resultats per al procés de desenvolupament lingüístic (*development results*): grafització, estandardització i modernització. Si adaptem la seva terminologia, i entenem per grafització la codificació d'una norma, i per estandardització

⁷⁶ Tot i que es refereix al primer model (Haugen 1966), és perfectament assimilable al revisat (Haugen 1983).

la seva vehiculació i acceptació (la implementació en el model de Haugen), l'últim resultat apareix com a conseqüència dels dos anteriors: la varietat en qüestió satisfà els requisits que la fan esdevenir una llengua moderna en el sentit de plena, formalment i funcional. Tal i com assenyala Cooper (1989), el terme "modernització" proposat per Ferguson no és gaire afortunat, en el sentit que no cal que hi hagi res de "modern" en el procés. Entre altres motius, perquè tant pot ser experimentat per societats dites "modernes", com per unes altres no necessàriament desenvolupades (tot això obviant les connotacions sociocèntriques que se'n desprenen). En la seva definició, "Modernization (...) refers to the process whereby a language becomes an appropriate medium of communication for modern topics and forms of discourse." (149).

Un model desenvolupat del concepte d'elaboració és el proposat per Xavier Lamuela (1984; 1993). En un primer moment, l'autor entèn per elaboració "la feina que consisteix a dotar una llengua dels recursos lexicals i sintàctics propis dels estils que corresponen a aquests discursos⁷⁷ i dels termes i de les fórmules necessaris per als llenguatges sectorials." (Lamuela 1984:73). Com a resultat, s'assoliria la *completesa formal*, característica de les llengües no subordinades, juntament amb la unitat formal (resultat de la codificació) i la diferenciació estilística (resultat de l'estandardització), com hem vist més

⁷⁷ "(...) els que es refereixen a activitats científiques, tècniques, administratives i comercials, i, significativament, aquells que es produeixen sense contacte interpersonal: els discursos escrits i els públics." (71).

amunt. El concepte de *cultiu de la llengua* queda reservat per a "l'activitat de creació lingüística més espontània i més orientada cap a l'expressivitat, però susceptible encara de ser dirigida en una certa mesura; (...)." L'elaboració quedaria restringida a "la conformació dels llenguatges denotatius" (74). En un esquema posterior molt més elaborat, teoritzant sobre la codificació lingüística (Lamuela 1993), elaboració, codificació i llurs components apareixen relacionats amb l'estandardització. L'elaboració ens és presentada com el resultat de les tasques de *cultivació i compleció (completamento, diferent de la "completesa" que suara esmentàvem)*. Així, "Chiamerò *completamento* i lavori di scelta delle nuove proposte lessicali e sintattiche destinate a sovvenire di bisogni di ampliamento funzionale, e userò il termine *coltivazione* nel senso ristretto dell'attenzione al processo di diversificazione stilistica e dei relativi interventi." (203). La *completesa* formal passa a ser el resultat de la tasca de *completamento*, que apareix assumint les funcions que en el model anterior eren atribuïdes directament a l'elaboració⁷⁸. La diversificació és el resultat del desenvolupament estilístic, de la *cultivació*. La unitat formal, finalment, la tercera característica de les llengües no subordinades, resultarà de la tasca codificadora. El resultat de tot plegat ([sub]processos i atributs relacionats de l'estandardització) comportarà l'autonomia de la llengua en qüestió. Gràficament,

⁷⁸ De fet, en un treball anterior, a propòsit del friülà -i en friülà, (Lamuela 1990)- es refereix a "[...] un labor di elaboratsion o di *completament* par stabilì lis peraulis propiis dai ùs specializâts [...]".

STANDARDIZZAZIONE

CODIFICAZIONE	ELABORAZIONE		
	COMPLETAMENTO	COLTIVAZIONE	
grafica (ortografia)	sintattico lessicale	V E I C O L A Z I O N E	(sviluppo stilistico)
fonetica grammaticale lessicale (varietà o forme codificate)			
Unitarietà	Completezza		Diversificazione
Autonomia			

Lamuela (1993:216)

Com ja havíem fet notar en referir-nos a la determinació d'objectius de la PL, entenem amb Cooper (1989:153) i Eastman (1983:123) que existeix un autèntic garbuix terminològic a propòsit dels conceptes de *modernització*, *elaboració* i *cultivació* tal i com són emprats per part de diversos autors. Ja hem pogut comprovar les coincidències dels models de Neustupný i Haugen (una "harmonització" proveïda per aquest últim, conscient de la pluralitat de propostes -v. Haugen 1983:270- i per J. Fishman) i hem intentat de relacionar-hi les categories proposades per Ferguson. Finalment, hem vist com l'esquema de Lamuela incorpora a l'estandardització els processos independents de codificació i implementació ("vehiculació") de Haugen, així com la cultivació en un sentit semblant al de Neustupný. Al mateix temps que aporta

un nou concepte, el *completamento*, que juntament amb aquella configura l'elaboració.

Sintetitzant, i als efectes d'aquest treball, entendrem (provisionalment) per *elaboració* el procés pel qual una varietat lingüística -partint d'una codificació prèvia que es manté com a referencial-, es proveeix dels requisits formals que la fan susceptible de vehicular tant les noves funcions derivades del progrés material i cultural, com aquelles que poguessin haver estat interferides per un codi supraordinat. Anomenarem *modernització* la situació en què es verifiquen positivament aquests dos supòsits complementaris d'eixamplament funcional. Tal i com ho hem plantejat, doncs, ens estem referint a un procés (l'elaboració) pel qual s'intervé sobre la forma lingüística a la recerca d'una amplificació funcional, i d'un resultat (la modernització) en què aquesta és assolida. Com es veu, prescindirem de les referències de Lamuela a propòsit de "cultivació" (desenvolupament estilístic) i *completamento* (criteris de selecció lèxica i sintàctica). De la mateixa manera, identifiquem les seves "diversificació estilística" i "completesa formal" directament amb la *modernització*, tal i com ha quedat definida.

8.2. RENOVACIÓ.

Cooper (1989:154) considera que val la pena de distingir aquelles situacions en les quals, tot i que l'elaboració sigui innecessària (o hagi estat assumida, en el sentit de la

completesa formal de Lamuela), s'actua sobre el corpus: "At the risk of needless elaboration, I propose the term renovation for the object of corpus planning.". D'entre els exemples de renovació proposats, molt variats, n'extraiem dos: d'una banda, els canvis d'alfabet (aràbic, llatí, ciríl·lic) d'algunes antigues repúbliques soviètiques de l'Àsia Central; en un nivell diferent, les campanyes feministes per a eliminar les connotacions sexistes del llenguatge. Els estudiarem per separat:

1. Pel que fa al primer cas, considerem que es tracta d'un supòsit que clarament podem incloure dins de les tasques pròpies de la codificació. Tal i com nosaltres l'entendem (i després en parlarem amb més detall), no només es referiria a la fixació de primeres normatives, sinó també a revisar-les i, eventualment, a proveir-ne d'auxiliars. Seguint la proposta de Cooper, hauríem de parlar de renovació del codi.
2. Quant a la "purificació" dels usos lingüístics (lexicals i morfològics fonamentalment, en el cas del "llenguatge sexista"), entenem que afectaria la codificació (aspectes morfològics i lexicals, bàsicament) i l'elaboració (lèxic i estils), alhora que es relacionaria directament amb les propietats de la llengua estàndard, que s'hauria de readequar. Pel que fa a aquest cas, en concret, sembla més econòmic considerar que l'ajustament del codi als requeriments del canvi social s'elabora -s'actualitza- contínuament (perquè la seva transformació és contínua: la

representació social no és estàtica), i que ho fa en virtut de la modernització -entesa com a objectiu dinàmic, permanentment obert-, més que no pas incloure en el model genèric un nou procés⁷⁹.

En tot cas, i per a aquest exemple concret, com assenyalen Jesús de Miguel i Melissa Moyer (1984:105), "Las mujeres han sido excluidas de la tarea de producir las formas del pensamiento, así como de las imágenes y símbolos en que se expresa, clarifica y ordena el pensamiento. Dado que la realidad se construye y sostiene fundamentalmente a través del lenguaje hablado, la percepción de la realidad, y no sólo los intereses, es pues diferente entre mujeres y varones. Es precisamente esto lo que muchas feministas desean cambiar.". Certament, són unes altres coses, que s'han de canviar.

⁷⁹ Tot això, és clar, partint de la nostra definició de "modernització". Si l'entendem en un sentit més restringit, serà absolutament pertinent la precisió de Cooper: "Whereas modernization permits language codes to serve new communicative functions, renovation permits language codes to serve old functions in new ways." (154).

9. GRAFITZACIÓ. LA CODIFICACIÓ ORTOGRÀFICA.

9.0. CONCEPTES PRELIMINARS.

Valter Taulí (1977) assenyala una doble dimensió de la intervenció sobre l'ortografia, que respondria a "(...) the difference of a linguistically efficient orthography and a socially acceptable orthography" (27). Així, aparentment, dins de l'*orthography planning* podem distingir:

- Un nivell *teleològic*, que contempla l'ortografia com una eina, com un instrument del qual és lògic esperar la màxima eficiència. Els problemes que s'enfronten des d'aquesta perspectiva serien bàsicament lingüístics.

- Un nivell *tàctic*, que pren en consideració els factors relacionats amb la tradició, circumstàncies de la comunitat lingüística i que, en general, enfronta les qüestions d'ordre sociològic.

Es tracta, en resum, d'una altra manera de formular la distinció que més amunt esmentàvem: el doble nivell ("estrictament" lingüístic / sociològic) que cal considerar a l'hora d'intervenir sobre els fets lingüístics. L'ortografia -ja ho havíem anunciat- no en serà cap excepció.

D'acord amb el mateix Tauli (1977), proposarem les definicions d'un seguit de conceptes que resultaran útils per tal de precisar el que seguirà:

- Entendrem per ESCRITURA (*Writing*) el procés (o el resultat) de representar la llengua oral per mitjà de signes gràfics. La relació entre allò que és representat i allò que el representa serà el criteri que permetrà de distingir entre els diferents sistemes d'escriptura.
- SISTEMES D'ESCRITURA (*Writing Systems*). Seran, doncs, codis de signes gràfics convencionals que representen la parla. Camps e.a. (1989), seguint la classificació més habitual, distingeixen:

1. *Sistemes ideogràfics (logogràfics)*. "Utilitzen símbols que corresponen a elements significatius en el pla conceptual -paraules o morfemes-, com l'escriptura jeroglífica egípcia primitiva. L'accés als sistemes d'aquest tipus requereix una gran capacitat de memorització, ja que hi ha un signe per a cada concepte." (17). L'exemple proposat és el del xinès, els signes del qual compten, nogensmenys, amb un valor fònic que permet la transcripció de mots estrangers⁸⁰.

⁸⁰ Cal recordar el valor d'interllengua del sistema ideogràfic xinès. La possibilitat que fos substituït per un sistema alfabètic sobre la base de l'oficial *pu tong hua* condemnaria irremissiblement la resta de dialectes (dialectes?), com assenyala Louis J. Calvet (1987:231).

2. *Sistemes sil·làbics*. Cada síl·laba es correspon amb un signe (hi ha una base fònica de la representació de l'oral). La conseqüència lògica és l'existència d'un nombre limitat de signes, depenent de l'estructura sil·làbica de la llengua. Un exemple seria el del japonès (que compta, però, amb un sistema d'auxiliars logogràfics manlevats del xinès -els kanji).

3. *Sistemes alfabètics*, basats en la representació de les formes fonètiques més petites, sons o fonemes. Com assenyalen Camps e.a. (1989:18), impliquen un considerable grau d'abstracció a l'hora de representar la llengua oral: "Del punt de vista de la percepció, dissocien la unitat fònica mínima més accessible: la síl·laba [...]; i, del punt de vista de la representació, es basen en el valor funcional dels sons.". És a aquest tipus de sistema que ens referirem, bàsicament, en aquest treball.

Per a l'anàlisi dels sistemes alfabètics podem distingir encara tres subsistemes que, amb la terminologia proposada, són els següents (Camps e.a. 1989:23):

3.1. *Subsistema grafofònic*. Inclou l'anàlisi de "la relació entre el pla gràfic i el pla fònic de la llengua a partir de l'anàlisi de les unitats més petites: els sons i els fonemes i les

lletres. [...] Aquestes unitats mínimes, però, es fan accessibles a través de les unitats significatives i de la seva capacitat de combinació per referir-se a la realitat."

3.2. Subsistema morfogràfic. Inclou l'anàlisi del subsistema morfològic en relació a les estructures sintàctica i lèxica.

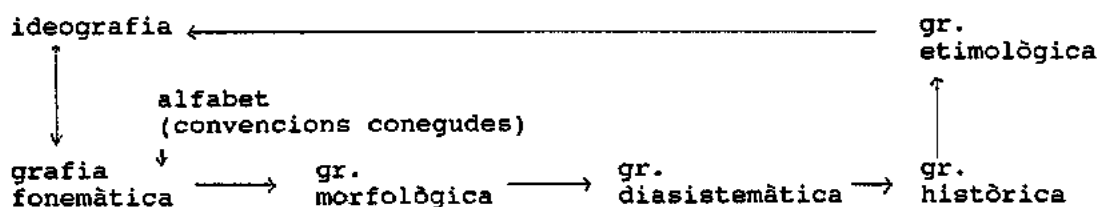
3.3. Subsistema logogràfic. Parteix de la consideració dels conjunts de lletres com a imatges. Omple els buits de sistematicitat en la fixació de sistemes gràfics. En serien exemples l'escriptura (el dibuix?) d'una paraula sobre la grafia correcta de la qual es presenten dubtes, o les estratègies desenvolupades a l'hora d'adquirir els hàbits ortogràfics per part dels infants. La importància que sembla tenir per a distingir homòfons, fa l'estudi d'aquest sistema especialment interessant en llengües, com el francès, que en presenten un bon nombre de casos.

Els tres subsistemes aïllats coincideixen clarament amb la possible classificació dels tipus de grafemes que suggereix Nina Catach (1978:58-61,119). Per començar, caldrà entendre per *grafema* "la plus petite unité distinctive et/ou significative de la chaîne écrite, composée d'une lettre, d'un groupe de lettres

(digramme, trigramme), d'une lettre accentuée ou pourvue d'un signe auxiliaire, ayant une référence phonique et/ou sémique dans la chaîne parlée.". Així doncs, les tres possibles categories en què podem classificar els grafemes seran les següents:

- *Fonogrames*, grafemes que transcriuen sòns, l'ús dels quals és reglat per les lleis de posició.
- *Morfogrames*, que Catach situa preferentment en les junctures dels mots, per tal de reforçar-les, i que es mantindrien immutables, tant si són pronunciats com si no. No serà sobrer recordar que el text citat es refereix al francès.
- *Logogrames*, "figures de mots" en què grafia i paraula resulten indissociables.

Partint de texts del sociolingüista occità Robert Lafont, Xavier Lamuela i Josep Murgades han elaborat un esquema que recull una possible tipologia de les diverses menes de grafia, que també ens interessarà tenir present.

(Lamuela & Murgades 1984:263)

Ja veiem com, ultra els aspectes fonemàtics, morfològics i logogràfics (ideogràfics), els autors consideren altres tipus d'elements que han de ser ponderats, a l'hora d'analitzar els sistemes de representació gràfica:

- les grafies diasistemàtiques (sobre el concepte de "diasistema" cf. el cap. III [§ 11.2. núm. 5.]) impliquen distincions que fan referència al conjunt de l'espai lingüístic, i no només a un segment dialectal;
- les grafies històriques "representen distincions fonològiques pròpies de fases anteriors de la llengua";
- les grafies etimològiques, "[...] són arbitràries des del punt de vista del funcionament de la llengua, fins i tot en fases anteriors" (cf. Lamuela 1987c:160). També Catach (1978:57) es refereix a unes "lettres historiques ou étymologiques" (p. ex., les "consonants doubles" i "gregues" en francès *appeler*, *théâtre*), caracteritzades per la incapacitat de l'usuari d'esbrinar-ne l'ús correcte a partir de la pròpia competència en el sistema actual. Lamuela (1987c:160, n.1) justifica l'oportunitat de distingir grafies històriques i grafies etimològiques amb un exemple: "La grafia etimològica *h* d'algunes llengües romàniques, per

exemple, correspon a una fase evolutiva que no pot ser considerada pròpia d'aquestes llengües; és, doncs, una grafia etimològica i no pas una grafia històrica."

- Per LLENGUA ESCRITA (*Written Language*) Tauli entèn "one of the 'modes of linguistic communication'"⁸¹. Otto Ludwig (1983) assenyala les dificultats de distingir-la de la "llengua oral", i estableix la frontera entre totes dues en el nivell fonogràfic: "Written expressions that are based only on the so-called phonetic principle represent spoken language. Written expressions that are based on the morphological principle, for example, represent written language." (Ludwig 1983:41, n.2). Al mateix temps que fa esment d'alguna de les seves característiques, com ara la seva qualitat d'objecte (físic, en tres dimensions), i la seva consegüent capacitat d'impel·lir cap a la consciència lingüística, o de reforçar-la (Ludwig 1983:39).
- I, finalment, ORTOGRAFIA (*Orthography, Spelling*) equival a la "representació de la parla mitjançant signes gràfics i seguint regles fixes".

Amb les paraules de Tauli, "Writing is the process or result of recording language in graphic signs. Written language can be defined as one of the 'modes of linguistic communication',

⁸¹ Citat, com la resta de definicions, de R.R.K. Hartmann & F.C. Stork: *Dictionary of Language and Linguistics*. London, 1972.

whereas writing system is 'a code of conventional graphics signs representing speech'. Orthography or spelling can be defined as representation of speech in graphic signs by means of standardized rules." (Tauli 1977:22).

Un bon nombre d'estudiosos ha dedicat treballs a l'intent de delimitar el conjunt de factors que condicionen la intervenció sobre l'ortografia, la manera de caracteritzar-la i la de les restriccions que s'hi correlacionen, per tal d'arribar a enunciar un conjunt de *principis*. Principis aparentment susceptibles de ser aplicats universalment, amb les restriccions pròpies de cada cas concret. Podem citar com a precedents els que assenyala el Cercle Lingüístic de Praga (CdP 1932:106-107). Més o menys elaborats, els tornarem a trobar gairebé tots en les propostes posteriors. Són els següents:

- La codificació de l'ortografia implica tant haver de triar i elaborar un sistema d'escriptura, com la necessitat de detallar els mecanismes que són aplicats per a cada cas concret.
- El sistema ortogràfic haurà d'intentar reflectir el sistema fonològic de la llengua més que no pas la seva realització fonètica.
- No podrà deixar de banda l'adequació morfològica, diferenciada de la fonològica.

- Cal considerar la funció visual (aspectes logogràfics) de l'escriptura, i els seus efectes sobre la lectura.
- Un cop establert, el sistema ortogràfic haurà de tendir a ser invariable. Cada canvi/reforma haurà de ser estudiat amb molta cura.
- L'aplicació del sistema als mots concrets s'haurà de regir pels principis de simplicitat, claredat i coherència, sempre que sigui possible. Cal recordar la prioritat que s'ha de donar a l'estructura fonològica i la diferenciació morfològica, abans que a l'estructura fonètica.
- Cal evitar les (orto)grafies inhabituals introduïdes per raons simplement històriques.
- L'ortografia dels mots estrangers, principalment la dels mots d'ús freqüent, s'haurà d'adequar al sistema de la llengua que els manlleua.
- Cal evitar l'adaptació dels termes internacionals. En modificar el seu aspecte ortogràfic, se'ls priva precisament del seu valor internacional.

Comentarem tot seguit les diverses formulacions d'aquests (i d'altres) principis, fins arribar a teixir un marc conceptual genèric. Val la pena d'insistir -ho havíem advertit abans- en el fet que no es tracta d'establir un model rígid i capaç de fornir

els arguments per a optar per una ortografia concreta, en detriment d'altres propostes en competència (en últim extrem, l'únic criteri efectiu, l'única prova de foc és la de l'ús). Simplement volem arribar a aïllar un seguit de factors que orientin l'anàlisi comparativa i que ens aportin clarícies sobre la intenció que anima els codificadors en cada cas concret.

9.1. OBJECTIUS.

Intentarem tot seguit delimitar els possibles objectius que es poden postular per a la intervenció ortogràfica. Un possible catàleg és el de Harald Haarman (1990:106), qui, dins dels objectius de la planificació del corpus relacionats amb l'escriptura, assenyala:

1. El desenvolupament de sistemes d'escriptura per a llengües àgrafes, entenent per "desenvolupament" tant la creació de nous sistemes d'escriptura, com l'adopció dels propis d'unes altres llengües.
2. El procés que consisteix a revisar sistemes d'escriptura (i en aquest punt hem d'entendre-ho com "ortografies"). S'inclouen tant la reforma de sistemes d'escriptura preexistents com la seva reforma estricta (orientada a la modernització) o el fet d'abolir un sistema antic per tal de reemplaçar-lo per un de nou.

Molt més detallades semblen ser les propostes d'inventari d'objectius que apareixen en els treballs de Berry (1958) i Fishman (1988b), pràcticament coincidents. Són les següents:

1. Generar un sistema d'escriptura (incloent-hi les convencions ortogràfiques) per a una varietat no codificada⁸². Ens referim al tipus d'actuació que ha estat més usual per a les llengües no fixades del Tercer Món. Es tracta en primer lloc de dotar les cultures àgrafes d'un sistema d'escriptura susceptible de vehicular les necessitats de transferència d'informació de manera més eficaç que l'oral. Relíquies del procés descolonitzador, les varietats lingüístiques corresponents han estat codificades tot sovint atenent a l'estructura de la llengua de la metròpoli (v. p. ex. Tchichi & Hazoumé [1983], Winer [1990]). Amb les paraules de Joshua Fishman (1988b:1643, 2.1.), "In the absence of indigenous self-regulation newly created first writing systems are very likely to have outside auspices, i.e. to be associated with (if not imposed by) authorities from outside the culture."

Podem incloure també en aquest grup el cas d'aquelles varietats que s'haurien dotat de sistemes d'escriptura en competència, o de grafies alternatives, sense que existís un ampli consens social sobre la seva idoneïtat. L'exemple

⁸² Berry (1958:737): "to provide for the first time a means of writing languages as yet unwritten or virtually so." Fishman (1988b:1643): "The creation of first writing systems, i.e., systems intended for speech communities that have never before had a written representational form for their language".

paradigmàtic seria el de diverses comunitats minoritzades de l'Europa Occidental. Els casos del català, l'euskara, l'occità o el que ens ocupa, el gallec, són clars exemples de la presència d'un conflicte per la pluralitat de normatives enfrontades: probablement superat en els dos primers casos, encara ben viu en els dos últims. Tot i que, en puritat, no es tracta de casos en què siguin generats uns primers sistemes d'escriptura, el qüestionament permanent de les normes provisionals i l'existència de models alternatius (a voltes, *radicalment* alternatius) i el fet que hom no ha reeixit a configurar a partir d'aquelles autèntics *estàndards*, fan aconsellable d'incloure'ls en aquest grup més que no pas en els següents.

2. Reforma ortogràfica, parcial. Berry (1958:737) es refereix a la provisió d'"alternatives to standardized but for some reason inadequate writing systems (e.g. Spelling Reform)". Generalment, respon a un intent de readequar la correspondència grafia/fonema, en un afany simplificador. És el cas de varietats lingüístiques que gaudeixen d'una important tradició com a llengües fixades i cultivades, que ha fet palesos uns defectes puntuals que hom vol esmenar. Entre els més habituals, Fishman assenyala els següents (per als sistemes de correspondència grafia-fonema):

- eliminar lletres mudes;
- eliminar lletres redundants;
- eliminar lletres foranes (de fet, la reforma ortogràfica

és el tipus d'actuació que més fàcilment opta pel recurs endonormatiu);

- eliminar lletres la funció ortogràfica de les quals és més etimològica que no pas fonètica.

En aquest grup es podria incloure la unificació en el codi emprat per diverses (sub)comunitats, els acords políticoculturals en què es tradueixen (sempre que impliquessin reformes, i no pas adoptar codis nous). S'hi podrien encabir, per tant, els projectes de reforma per a l'espanyol, el francès o el portuguès⁸³.

3. Canvi de sistema d'escriptura i/o ortogràfic, que afecta tota la codificació prèvia. Els exemples més habituals serien els referits a l'antiga Unió Soviètica, remarcadament les repúbliques musulmanes. El cas més espectacular, el del tadjik, registra tres canvis d'alfabet (àrab, ciríl·lic, llatí) en només vint anys⁸⁴. No és gens trivial l'observació de Fishman, segons la qual aquest tipus d'intervenció no pot reeixir sense posar en joc unes extraordinàries mesures coercitives (la qual cosa reforçaria la constatació del valor simbòlic de l'ortografia, expressada en la resistència al canvi).

⁸³ v. per al francès Leconte i Cibois (1989). Per a l'espanyol, Polo (1990). Per al portuguès, remarcadament els recents projectes d'unificació ortogràfica de les diferents varietats, Da Silva & Klein (1992).

⁸⁴ v. Calvet (1987, remarcadament, el cap. 15, "La guerre des écritures"), i Bochmann (1986b).

Berry assenyala una variant d'aquests tipus d'intervenció. Es tracta de proveir alfabet auxiliars per a llengües que ja disposaven d'una codificació operativa. Els exemples citats són els de la introducció de l'alfabet llatí per a transcriure l'hebreu o el japonès. En línies generals el tipus de canvi és assimilable a (2), si tenim en compte que la necessitat de dotar-se d'un sistema auxiliar implica, de fet, un dèficit funcional; en determinades condicions, no gensmenys, pot ser equiparat a (3), en generar-se una compartimentació d'usos que tendirà a afavorir el codi amb més connotacions de prestigi (instrumental o simbòlic), sense que sigui descartable la convivència "harmònica" de tots plegats.

Una altra possible tipologia dels objectius de l'actuació sobre l'ortografia és la proposada per Vikør (1993:287-288), a propòsit dels "spelling conflicts and spelling problems". El llistat, presentat en ordre creixent segons que augmenta la "intensitat" del problema, és el següent:

1. El primer tipus fa referència a la representació grafèmica estricta, sense afectar el segon terme de la correspondència grafia/fonema.
2. Afecta la relació entre sistema gràfic i sistema fonèmic.

3. Fa referència al debat sobre els principis que orienten la norma ortogràfica.

4. Té a veure amb la selecció de la varietat que ha de quedar representada per l'ortografia.

5. El grau d'integració dels mots estrangers en l'ortografia pròpia.

6. Per últim, els problemes que afecten la selecció d'un sistema d'escriptura (*script*).

9.2. ESTRATÈGIES.

Un dels treballs pioners en l'àmbit dels aspectes socials de la codificació (orto)gràfica és el de Berry (1958:738). L'autor suggereix un seguit de principis que caldria considerar a l'hora de decidir l'acceptabilitat d'una ortografia. Són els següents:

1. PRINCIPI LINGÜÍSTIC.

Té a veure amb la capacitat de l'alfabet⁸⁵ de representar el sistema lingüístic econòmicament, consistentment i sense ambigüitat.

⁸⁵ Parlar de l'alfabet implica, és clar, una selecció prèvia per part de Berry dins dels possibles sistemes d'escriptura. Amb les seves paraules: "It is generally accepted that on all grounds an alphabetical system of writing is best." (p. 738).

El mateix Berry dóna algunes pistes a propòsit de les dificultats que trobaria el codificador a l'hora d'intentar la correspondència -(aparentment) més favorable a aquest principi-d'una lletra/un so, com ara la (probable) necessitat d'obviar la notació ortogràfica de pronúncies particulars, als efectes d'aconseguir l'anivellament intradialectal (v. més avall).

2. PRINCIPI PEDAGÒGIC.

Berry es refereix a la manera en què les habilitats de lectura i d'escriptura són assolides fàcilment i econòmicament pels adults, els infants i els estrangers. Si entenem "economia" com la possibilitat de generar el màxim nombre de construccions correctes amb el mínim nombre de regles, la "facilitat" implicarà l'existència d'un mínim d'excepcions a aquelles.

Economia i facilitat d'aprenentatge (accessibilitat) són també els eixos del model que descriu E. Blasco Ferrer (1986:32,40-42), corresponent al procés pel qual es dota una varietat lingüística d'un sistema gràfic, tot distingint les tasques següents:

1. Delimitar l'inventari fonemàtic.
2. Assignar a cada unitat fonemàtica distintiva (fonema) una representació gràfica (grafema), d'acord amb dues condicions: *economia* i *accessibilitat*. La primera implica que l'inventari de grafemes ha de ser tan reduït com sigui possible, i que ha de tendir a la ratio òptima d'un fonema/un grafema. Els al·lòfons no han de tenir autonomia

gràfica (no hi han de correspondre al·lògrafs, si no es vol sobrecarregar el sistema d'unitats redundants).

L'accessibilitat queda definida com un corol·lari de la condició anterior: un sistema antieconòmic i excessivament complex (que intentés reflectir amb grafies *ad hoc* totes les possibles realitzacions fonètiques, per exemple) correria el risc d'esdevenir funcionalment inoperant, en restar-hi difícil l'accés per a importants segments de població.

El mecanisme que fa correspondre grafies i fonemes haurà de tenir presents tres criteris:

criteri fonètic: Per a Blasco Ferrer (42), "Una grafia è fonetica quando riflette la pronuncia del fonema nel modo più trasparente."

criteri etimològic: "Una grafia è etimologica quando non riflette la pronuncia effettiva, bensì l'origine genetica del suono."

criteri tradicional

(o de compromís) "[...] una grafia è tradicional o di compromesso quando non è né fonetica né etimologica e adegua le pronunce effettive ad una tradizione manoscritta od a una soluzione di compromesso."

3. PRINCIPI PSICOLÒGIC.

Relaciona l'alfabet (v. nota anterior) amb els processos psicològics i fisiològics implicats en la lectura i l'escriptura.

4. PRINCIPI TIPOGRÀFIC.

Fa referència a la viabilitat de l'alfabet davant les tècniques modernes de representació gràfica.

A més d'aquests, l'autor assenyala un seguit de factors *extralingüístics*, que cal considerar d'habitud davant l'elecció ortogràfica:

1. *Les actituds socials envers la llengua.* La percepció de la manca de funcionalitat del propi codi, d'un eventual estatus subordinat, determinarà extraordinàriament la tria normativa.
2. *L'estatus d'una llengua es relacionarà, òbviament, amb allò que la simbolitza.*
3. *Les relacions de la llengua envers les altres llengües de l'entorn.* Val a dir que, malgrat el que sembla que es desprengui de l'enunciat, tal i com Berry el formula estem davant d'un factor de caire *instrumental* més que no pas simbòlic: "Agreement with other writing systems in use for neighbouring trade or official languages is desirable where possible on pedagogical and economic grounds."
4. *La situació dialectal.* Caldria tenir present:
 - 4.1.- La capacitat de l'àrea lingüística seleccionada com a padró per al disseny ortogràfic de

representar el màxim nombre de trets lingüístics de l'àrea total. Per a Rogièr Teulat (1974:49), "Lo sistèma grafic deu rendre compte de l'apartenéncia a una meteissa lenga de totas sas varietats."

- 4.2.- La supremacia política, social o econòmica de l'àrea triada per a aitals efectes.

En una revisió posterior del seu treball, Berry (1977) ha desenvolupat un seguit de criteris que permeten delimitar en quina mesura són adequats els nous sistemes d'escriptura (hem d'entendre-ho com "les noves ortografies"), proposats inicialment per William Smalley (*Orthography Studies*, 1964):

1. La màxima motivació per a la població-objecte (*learner*). Dit d'una altra manera: l'espai que separa l'activitat codificadora "de laboratori" de l'acceptació social de la proposta que en resulta té a veure amb les estratègies posades en joc per a vehicular-la (des del punt de vista del codificador) i amb les necessitats socials -instrumentals i/o simbòliques- que ha de satisfer (des del punt de vista dels destinataris).
2. Màxima representació de la parla, que entenem en un doble nivell: com a *principi* i com a *restricció*:
 - l'ortografia resultant ha de ser susceptible de donar compte del màxim nombre de característiques estructurals del conjunt de parles que es codifiquen, al mateix temps que

- ha de defugir la representació exhaustiva de la variació, si posava en perill la compacticitat del sistema. La qual cosa implica, certament, la necessitat d'establir uns mecanismes que permetin seleccionar les diverses formes que han de ser representades (pel nombre d'usuaris, tradició, etc.).
- 3. Màxima facilitat d'aprenentatge, que implica tant els factors d'economia lingüística (un màxim de rendiment per a un mínim de regles i d'excepcions), com els d'ordre psicosocial (la necessitat que s'adeqüi a un determinat conjunt d'expectatives, bandejant o afavorint les interferències).
- 4. Màxima versatilitat (transfer), entesa com la conveniència d'afavorir la tria i l'ús de sistemes d'escriptura homologables amb els de l'entorn, per tal de facilitar les interaccions de tota mena (el plurilingüisme multilateral inclòs). Aquest criteri seria extensiu, a més del conjunt de símbols triat, a la distribució funcional amb què operen.
- 5. Màxima facilitat de reproducció. Cal contemplar aquest criteri no només des d'un punt de vista instrumental, sinó considerant la necessitat que l'ortografia no quedi marginada dels avenços tecnològics, per tal d'afavorir els sentiments d'autoestima.

En un treball recent, Lars. S. Vikør (1993) aïlla quatre grans categories, dins les quals agrupa un seguit de principis que caldria considerar a l'hora d'actuar sobre el corpus. Uns

principis que semblen perfectament aplicables per al cas de l'ortografia. Els presentarem, adaptats, tot seguit:

1. Principis lingüístics interns

- a. fonemicitat
- b. morfofonemicitat
- c. simplicitat
- d. etimologia
- e. invariabilitat
- f. estabilitat

2. Principis relatius a l'actitud envers unes altres llengües

- a. aproximació o adaptació
- b. reacció (purisme)

3. Principis relatius a la relació entre la llengua i els seus usuaris

- a. majoria
- b. liberalitat
- c. prestigi
- d. contraprestigi
- e. norma d'ús
- f. esteticisme
- g. racionalisme

4. Principis derivats de les ideologies socials

- a. nacionalisme
- b. tradicionalisme
- c. democràcia, igualitarisme
- d. liberalisme
- e. modernitat
- f. autoritat

Pel que fa als principis lingüístics interns, vior n'aïlla els següents:

a. FONEMICITAT.

Es tradueix en el conegut principi "un grafema-un fonema". Les excepcions corresponents (diversos fonemes representats pel mateix grafema -homografia- i diversos grafemes representant el mateix fonema -homofonia-) es resoldran atenent a la resta de principis.

Un bon exemple de l'aplicació del criteri de fonemicitat el trobem a les *Normas graficas emologatas en o I Congreso ta ra normalización de l'Aragonés*:

"3. O criterio que ye l'alazet ta determinar as normas graficas ye o criterio fonoloxico (u fonematico). Quiere dizir-se con ixo que siempre que ye posible se fa corresponder a cada fonema un solo grafema (u señal grafico, u letra), y a cada grafema un solo fonema." (DDAA 1987b:12).

b. MORFOFONEMICITAT.

Exigeix una representació gràfica constant per a cada morfema, a banda de les possibles realitzacions que pugui presentar en el nivell oral. Per exemple, a propòsit de les *Normes ortogràfiques* proposades per a l'asturià per la "Academia de la Llingua Asturiana":

"1. Nes pallabres derivaes mantiéense la mesma vocal (e, o) que la tónica de les primitives anque puea zarrarse na fala; asina:

antroxu ---> antroxar (non antruxar)

coxu ---> coxera (non cuxera), coxicar (non cuxicar)

enllenu ---> enllenar (non enllinar)

(... ..)." (ALLA 1987:5).

c. SIMPLICITAT.

Aquest principi pot ser evocat precisament per a justificar l'elecció d'ortografies (morfo)fonèmiques. En qualsevol cas, afavoreix:

c.1. L'alt grau de regularitat (mínim d'excepció a les regles fixes -v. el principi pedagògic de Berry).

c.2. Un inventari reduït de regles i unitats (fonemes, grafemes...), amb les limitacions pròpies de l'estructura de la llengua en qüestió.

Novament, en un exemple a propòsit de l'aragonès:

"1. A senzillez y a coderenzia sistemática priman sobre cualesquier atra considerazió." (DDAA 1987b:12).

El principi de simplicitat quedaria limitat, certament, a la

posició de l'usuari⁸⁶.

d. ETIMOLOGIA.

La grafia de les paraules ha de ser testimoni de llur origen, sense reflectir els possibles canvis de la manera de pronunciar-les.

En la proposta de normes ortogràfiques de 1913 de l'Institut d'Estudis Catalans:

"L'origen etimològic de les paraules imposa solucions en la seva transcripció gràfica d'una força científica indiscutible en la nostra i en les altres llengües romàniques. Una tendència natural mou l'home d'estudi a deixar marcats a la paraula escrita els valors fonètics dels sons fins allà on la seva expressió resulta possible."
(IEC 1913:10).

e. INVARIABILITAT.

Hi ha d'haver una i només una manera correcta d'escriure cada paraula i cada forma, sense llibertat normativa. L'existència de realitzacions fonètiques alternatives, combinada amb l'aplicació del principi d'invariabilitat, obliga a establir regles

⁸⁶ v. Vikør 1993:281: "(...) what is simple for the writer (i.e., less graphemes than there are phonemes in the language) may create extra difficulties for the reader (...)."

específiques per tal de facilitar l'ús ortogràfic a determinades àrees:

"20. En una gran part de Catalunya la *v* (que s'escau sempre en principi de síl·laba) és pronunciada com la *b* (bilabial sonora). Així, són molts els qui no poden recolzar en llur pronúncia la recta escriptura de les dues lletres *b* i *v*. Les regles següents els poden ajudar a recordar les grafies correctes de llur bilabial sonora: [... ..]" (Fabra, 1925:24).

William F. Mackey (1989:9) assenyala una curiosa paradoxa, que ens sembla pertinent de destacar, a propòsit del principi d'invariabilitat:

"[And] the probability of orthographic diversity does not increase with the number of speakers of a language. In fact, the contrary seems to be true."

Sens dubte, és una manera d'expressar la facilitat que tenen els codis subordinats de patir secessions, paral·lela a la dificultat que experimenten a l'hora d'unificar els patrons normatius. En el capítol següent tornarem sobre aquesta qüestió.

f. ESTABILITAT.

L'ortografia, òbviament, no ha d'estar subjecta a canvis. Cap procés d'intervenció no pot restar indefinidament obert.

Els principis relacionats amb les actituds envers unes altres llengües, a què fèiem referència en començar aquest apartat, poden resumir-se en dos: aproximació o reacció, segons que es minimitzin o maximitzin, respectivament, les diferències.

a. APROXIMACIÓ O ADAPTACIÓ.

Donem per comentada la dificultat d'establir el referent d'aquestes "aproximació" i "adaptació" (ens remetem a allò que hem apuntat anteriorment a propòsit de la distinció entre "llengües per distanciament" i "per elaboració", així com les funcions unificadora i separatista de Garvin & Mathiot). Ens permetrem, únicament, d'insistir en allò que Joshua Fishman ha assenyalat amb prou encert: "Thus, what is endonormative und [sic] exonormative in a particular context is not so much a question of verifiable origins as a question of convincing argumentation and convincing belief." (Fishman 1988b:1644).

Vikør distingeix dos tipus d'aproximació: *mútua* i *unilateral*. Els (escassos) exemples del primer cas proposats per l'autor serien les llengües escandinaves o la relació de *linguistic cooperation* entre Indonèsia i Malàisia. El segon seria el més freqüent, indicant de fet una relació de supra/subordinació, les manifestacions estructurals de la qual -*interferència*- han estat glossades per Uriel Weinreich (1953). Lluís V. Aracil (1983), per la seva banda, ha caracteritzat una manifestació d'ordre sociològic d'aquesta relació de dependència, la *interposició*:

"Un aspecte ben típic de la situació minoritària és el que he anomenat interposició o mediatització: el fet que (quasi) totes les relacions entre la comunitat lingüística de l'idioma x i la resta de la Humanitat passin per l'idioma y." (p. 176).

El mateix autor l'exemplifica com segueix: "Els catalans del Sud que llegeixen *Le monde* en castellà fan la mateixa proesa -proesa especialment remarcable en el cas de gentes que diuen ordinàriament «por», «taula», «finestra», «menjar», etc., i que sembla que, quan llegeixen «peur», «table», «fenêtre», o «manger», necessiten absolutament pronunciar «miedo», «mesa», «ventana» i «comer» per a entendre-ho." (p. 185).

La fase següent del mateix procés és l'ús intern (*intrusió*) del codi invasor -com a no marcat-, que comporta la bilingüïtzació massiva i, eventualment, l'extinció del codi autòcton.

És habitual que la interposició i la intrusió del codi supraordinat es tradueixin en una invasió del corpus de la varietat subordinada. Heinz Kloss (1967:46) ho explica així:

"Therefore, speakers of the dominant language have two ways of doing away with a nondominant language: replacing it, or *dialectizing* it."

Una de les possibles dimensions explícites d'aquest fet és l'escriptura, el disseny de la qual pot esdevenir un pont capaç de menar directament cap a la substitució. Tant en el cas de les

varietats que no havien disposat d'una codificació prèvia, com en el d'estàndards emergents, el model ortogràfic proposat pot operar com un autèntic "Cavall de Troia", remarcadament en el cas de les "ortografies-pont", o de transició. Cooper (1989:129) s'hi refereix de la manera següent:

"When a minority language is reduced to writing primarily to serve as a bridge to literacy in the dominant language, it is reasonable that the writing system of the two languages be similar."

b. REACCIÓ (purisme).

Vikør assenyala dos tipus de purisme: *total*, que rebutja tota mena d'influència forana, en pro d'una llengua "pura"; i *purisme parcial*, adreçat específicament contra la influència de (només) determinades llengües (sovint, aquelles que han estat dominants). Hi ha dues consideracions òbvies:

- Un cop més: la reacció, com l'aproximació, implica l'existència d'un codi de (contra)referència (i, de retruc, d'un estatus minoritzat). Insistim novament en les dificultats de fixar els límits d'allò que és "propi" i allò que és "aliè", de precisar la filiació lingüística, i de les implicacions pràctiques que se'n desprenen en el moment de consensuar quins són els propis estadis diacrònics, quines són les pròpies llengües clàssiques, o, fins i tot, quina és la pròpia literatura. Aplicant

taxativament els principis que es desprenen del model de Kloss/Muljačić, les primeres fases de la gènesi d'un Ausbau comportarien la reacció contra allò que fins aleshores hauria estat considerat com a propi.

- Existeixen diverses formes "perverses" de reacció: l'hiperpurisme, que opta sistemàticament per l'arcaisme o per les formes patrimonials de manera acrítica, i que nega per principi l'evolució lingüística, la possibilitat d'interactuar amb l'entorn, i la necessitat d'adequar-se al progrés cultural i material. O bé, el purisme "cec" i auto-justificatiu que Xavier Lamuela (1984:87-88) ha caracteritzat de la manera següent: "El purista concep la interferència que actua sobre la llengua subordinada com l'alteració accidental d'un ordre immutable; la supressió dels estrangerismes restitueix la llengua al seu estat primer i aquí no ha passat res.". Benigno Fernández Salgado (1992:87-88), partint d'una interpretació restrictiva del concepte de *llengua sostre* (que limita als casos de *sostre heterogenètic* -v. més amunt), considera que és pertinent distingir entre diversos tipus de tendències puristes: el *purisme estricte* "tries to liberate the covered idiom from all impurity originating in the roof.", en tant que el *diferencialisme* "seeks the largest distance between covered idiom and roof"; l'*hiperdiferencialisme*, finalment, consistiria a rebutjar aquelles pautes formals del propi codi que resultessin coincidents amb les del *sostre* corresponent -entès en el sentit restringit que l'autor proposa (cf. també Santamarina 1994:70, sobre els conceptes

d'*hiperalienación* i d'*hiperidentificación*, emprats en un sentit semblant.). És clar que en els casos en què és detectable un parentiu lingüístic molt estret (tant si es tracta de *sostres homogenètics* com si no és així), l'*hiperpurisme* pot menar a una tasca ingent de "depuració" del cabal lexical, que molt probablement coincidirà en bona mesura amb el del referent indesitjat.

Constatem finalment que no és cap paradoxa que un dels trets que delaten la situació subordinada -un *síntoma*- sigui precisament el fet de mantenir com a referent la normativa del codi supraordinat. No resulta de cap manera excepcional que sigui en aquest que es vehiculin les propostes normatives per al codi subordinat (v. entre molts exemples, Merser [1990] o Agostini [s.d]).

En els paràgrafs que segueixen comentarem els principis relatius a la relació entre llengua i usuaris.

a. MAJORIA.

En l'elecció entre formes alternatives o varietats, la tria normativa hauria d'afavorir aquelles que són emprades per un segment més ampli de població. Ja ens hi hem referit abans, a propòsit dels criteris per a la codificació -en sentit genèric- proposats per Fishman (1968) i Bañeres (1989).

b. LIBERALITAT.

Aquest principi afavoriria que s'acceptés la variació en l'ortografia, i en altres nivells lingüístics, tot permetent les pronúncies particulars de determinats grups de població, així com la representació gràfica més acostada. És l'invers del principi d'invariabilitat, que esmentàvem més amunt. Es traduiria en l'actitud *antinormista*, que defuig que es redueixi la "llengua viva" (o la "llengua com/que ara es parla": en són les expressions-insígnia) a un codi unitari, titllat de limitador. La defensa a ultrança de la llibertat normativa pot encobrir una visió mutilada del propi codi, els atributs simbòlics del qual són enaltits al mateix temps que se n'ignora el valor funcional. Xavier Lamuela (1984:84) ha relacionat l'antinormisme dialectalista i el secessionisme lingüístic. En la seva opinió, tots dos "parteixen de la incapacitat de concebre la llengua subordinada com a altra cosa que com a símbol identificador de grup i això els impedeix de fer cap mena de concessió a l'increment del valor funcional si els sembla que alterarà la integritat simbòlica del seu parlar tal com és."

c. PRESTIGI.

Afavoreix les formes més prestigioses, per tal d'augmentar l'autoestima i, en últim extrem, l'acceptabilitat de la llengua en qüestió. John E. Joseph (1985:39-40) ha considerat el prestigi un factor determinant en l'existència de la *superposició* (v. més amunt). A la base del prestigi hi hauria l'*escassetat* (*scarcity*),

a propòsit de la manca/la possessió d'un atribut infreqüent. Tot recordant la funció de prestigi de la llengua estàndard formulada per Garvin, podríem afirmar que la competència en un estàndard prestigiós exerceix un efecte discriminador sobre la comunitat corresponent, en determinar una classificació dels usuaris "[...] into a continuum according to degree of proficiency in H and L." (41). És en un sentit equivalent que podem entendre el concepte, desenvolupat per X. Lamuela (1994:[56-58],108), de "establiment d'una llengua": "el procés d'establiment d'una llengua dins d'una societat modernitzada és el que li atorga la funció discriminant principal, característica d'aquesta mena de societat." . També en els primers estadis de la invasió d'un codi al·lòcton, el prestigi podria jugar un paper determinant si era percebut com un mecanisme d'ascens social.

Finalment, per a Joseph, el prestigi tindria a veure amb la *dificultat d'adquisició* ("Prestige of whatever kind is ultimately founded upon *difficulty of acquisition*.", 40). La necessitat d'esmerçar una quantitat de temps i recursos importants a assolir la competència en un codi estarà estretament relacionada amb la valoració que en faran els usuaris (una conseqüència lògica, si acceptàvem com a axiomàtica la premissa inicial a propòsit de l'escassetat).

d. CONTRAPRESTIGI (*Counter-prestige*).

Vikør el formula com l'antítesi del principi anterior, susceptible de ser evocat en èpoques de canvi social, quan

segments no-prestigiosos de la població malden per aconseguir un reconeixement superior. Lamuela & Murgades s'han referit en els termes següents al concepte de *contraprestigi* (que atribueixen a Murat H. Roberts; cf. Lamuela & Murgades 1984:49,130 n.93): "[...] una consciència reactiva -de motivació i de finalitats psicologistes, en la línia d'allò que la sociolingüística anglosaxona anomena *language loyalty*- enfront de la llengua dotada de *prestigi* [...]". En certa mesura, el contraprestigi resultaria una mena de "prestigi compensatori" que podria justificar, probablement, actituds d'hiperpurisme, o diferencialisme extrem.

Prestigi i contraprestigi, aplicats a l'opció ortogràfica, poden tenir a veure amb les eleccions endoglòssiques o exoglòssiques. En el primer cas, orientant la tria davant d'una pluralitat de normatives (històriques, geogràfiques, socials) en competència; en el segon, afavorint l'adopció mimètica de codis prestigiosos (com a ortografia-pont, per a facilitar l'assimilació si escau) o el rebuig d'aquells que estan connotats negativament. La mateixa condició d'endo/exoglòssic podria estar orientada pel prestigi del codi de contrareferència.

e. NORMA D'ÚS (*Usage*).

Els canvis en l'ús cultivat poden tenir una traducció normativa. Seria, de fet, una fórmula diferent del principi de prestigi.

f. ESTETICISME.

La noció de "bellesa" és, òbviament, extremadament subjectiva, i està en funció de la percepció (taste), condicionada al seu torn per la prevalença d'un seguit d'actituds positives entre la població.

g. RACIONALISME.

La llengua ha de ser tan eficient, racional i econòmica com sigui possible. Segons Vikør, aquest és el principi més sovintejat en l'estandardització de tecnolectes.

Pel que fa als principis derivats de les ideologies socials,

a. NACIONALISME.

La planificació lingüística pot estar orientada a emfasitzar el caràcter de símbol nacional d'una llengua determinada. Una forma específica seria el nacionalisme historicista, amb arrels en un "passat gloriós", del qual es reclama hereva la llengua sincrònicament considerada. Un requisit indispensable és l'existència d'una varietat "clàssica", associada normalment a una important tradició de conreu literari.

Joshua Fishman (1972) ha estudiat amb deteniment la relació entre llengua i nacionalisme. De la seva anàlisi, en destacarem alguns aspectes que tenen a veure amb la manera com opera el

nacionalisme, en tant que filtre ideològic davant la tria normativa.

- En un sentit general, el nacionalisme proveeix els objectius per a la planificació lingüística, identificant "allò que és desitjable", ja sigui una forma lingüística o un estat de llengua -geolectes o cronolectes (295).
- En un sentit més concret, el nacionalisme defuig la variació. No només la que és deguda a influències exteriors ("Those varieties of the vernacular that have been most influenced by foreign models, are, obviously, less preferred than those that have escaped such influences"); en realitat la rebutja per se, com a disgregadora i afeblidora dels sentiments de pertanyença i autoestima ("Internal diversity of usage is not only inefficient and potentially dangerous [...], but it also invites invidious comparisons with favored and better established rivals.").
- Com a conseqüència, és habitual que siguin considerades com a referent lingüístic (de la "pronunciació autèntica", del "lèxic menys contaminat", o -per què no?- de la "grafia més genuïna") aquelles àrees que suposadament no han quedat contaminades per la influència externa. L'elecció s'escau tot sovint en el món rural: "A particularly frequent directive source of nationalist language planning, therefore, was the image of the noble and uncontaminated peasant who kept his language pure and intact, precisely as it had been in the golden past.", 302).

- El dilema que planteja la planificació lingüística d'inspiració nacionalista quedaria formulat com segueix: de quina manera es poden conciliar modernització i autenticitat? En la formulació més extrema les respostes possibles serien dues: és impossible (les característiques de la llengua la inhabiliten per a vehicular el progrés científic), o bé no és necessari (ja es disposa d'una llengua de contrareferència que satisfà aquelles funcions).

Novament amb les paraules de Fishman, "The nationalist tour de force is to combine authenticity and modernism (...) [305]".

b. TRADICIONALISME.

Aquest principi afavoreix que es preservi la tradició lingüística, literària i cultural, front a les innovacions de qualsevol mena. Sovint -no sempre- obeeix a motivacions nacionalistes. També pot ser el resultat de tradicions religioses (jueva, islàmica...). Un nacionalisme lingüístic emergent pot ser contrarestat per un tradicionalisme lingüístic afegit a la prevalença de codis al·lòctons en el país.

c. DEMOCRÀCIA, IGUALITARISME.

La planificació lingüística pot tenir com a objectiu promoure la igualtat entre tots els grups i els individus. Implica, aleshores, l'existència d'institucions democràtiques, on el públic en general pugui exercir la seva influència.

Les (propostes de) reformes ortogràfiques amb finalitats simplificadores han estat connotades tot sovint amb una voluntat democratitzadora. Jean-Claude Loie (1992), a propòsit de la simplificació de la norma del francès, s'expressa així: "Elle [l'orthographe] agit comme un outil de scission des situations de variation langagière, des milieux professionnels et culturels. Proposer une réforme, c'est heurter les différents groupes ainsi séparés, c'est conduire ceux qui dominant à perdre leur moyen essentiel de distinction sociale."

Fins i tot des del punt de vista d'una planificació d'inspiració tecnocràtica i economicista, com és el cas del model proposat per Thomas Thorburn (1971:261), és possible (aparentment desitjable, ni que sigui cínicament per a evitar desordres socials més costosos) la igualtat d'oportunitats per al conjunt d'habitants d'un país a conseqüència dels output de les intervencions lingüístiques planificades:

"If a N[ational]L[anguage] is chosen as the main language, those who have this NL as their mother tongue may advance more rapidly than they would have advanced if an L[anguage of] W[ider] C[ommunication] were chosen as the main language. This inequality can hardly be evaluated in monetary terms."

Com ha apuntat Fishman (1988:1647), una concepció democràtica i igualitarista de la intervenció planificada sobre l'ortografia hauria de preveure, igualment, l'existència d'un període de transició intergeneracional. Un període de convivència de sectors

de la població ensinistrats en les noves habilitats normatives, i de sectors que poden arribar a esdevenir "analfabets sobtats", depenent de la magnitud de la reforma. Sectors, aquests últims, que podrien configurar blocs impermeables al canvi o manifestament hostils. Tot plegat fa que probablement sigui inevitable, en situacions de reforma, la convivència de dos sistemes ortogràfics -el previ i el modificat- fins que no es produeixi el relleu generacional.

Totes aquestes consideracions són vàlides, és clar, per a les reformes/canvis d'inspiració democràtica. Els sistemes autoritaris acostumen a obviar-les.

d. LIBERALISME

La planificació no ha de ser conduïda per institucions oficials. Més aviat, ha de quedar en mans del "lliure mercat lingüístic", les forces del qual podran legitimar actuacions dràstiques oposades a les decisions governamentals.

En les situacions de contacte/conflicte de llengües, difícilment seran els defensors del codi subordinat els qui demanin l'aplicació d'aquest principi. Tret de les situacions d'imposició autoritària (i encara amb matisos depenent del volum de població socialitzada en el codi al·lòcton), o de casos concrets com els de minories exoglòssiques (amb un superàvit de prestigi per una hipotètica posició privilegiada de l'estat on la llengua fos majoritària), la tendència dels defensors dels codis minoritzats

serà d'afavorir -quan sigui possible- l'intervencionisme lingüístic en forma (com a mínim) de "discriminació positiva". De la mateixa manera, en els debats normatius, només els sectors socials més poderosos en termes econòmics, de representació política o cultural d'entre els enfrontats, defensaran a priori que la codificació fluctuï en un lliure mercat lingüístic. Les excepcions serien semblants a les anteriors.

e. MODERNITAT

La llengua ha d'adaptar-se a les necessitats derivades del progrés cultural i tecnològic, fins i tot quan això impliqui una violació dels principis de tradicionalisme i nacional-historicisme.

Una conseqüència immediata -i gens trivial- del principi de modernitat és la necessitat que té l'ortografia d'adaptar-se als requeriments dels sistemes tipogràfics. En la determinació del sistema d'escriptura i en la selecció del conjunt de diacrítics i de signes especials que siguin necessaris, caldrà tenir present tant els recursos materials de què hom disposa, com la versatilitat del sistema escollit de cara a adaptar-se als requeriments previsibles del progrés científico-tecnològic.

f. AUTORITAT

La planificació lingüística ha de promoure normes lingüístiques estrictes, i ha de ser conduïda autoritàriament per tal de garantir la unitat i la "disciplina" lingüístiques.

Amb el principi d'autoritat donem per comentada la llista que proposa Vikør, un resum prou exhaustiu dels principis que orienten la intervenció sobre l'ortografia (en general, sobre el corpus). No podem deixar de fer esment de dues restriccions òbvies a la tria ortogràfica, que proposa Rogièr Teulat (1974:50-51), i que reproduïm tot seguit, per cloure aquest apartat:

"a/ Òm es forçat de causir dins l'alfabet latin (26 letras amb lo destriament entre *U* e *V*, *I* e *J* e l'ajustament de *W*; 23 letras per l'occitan, *K*, *Y* e *W* estent pas majoritàriament tradicionalas).

b/ Òm s'ajusta a las autras linguas romanicas. D'aquí ma grafia *S* de /z/ intèrvocalic dins *ròsa* (esp., port., it.: *rosa*; fr.: *rose*).".

Es tracta de dues *constrenchas* d'aplicació gairebé universal (en un sentit genèric, referides als entorns culturals que pertocui), especialment escaients per a l'àmbit de la Romània. I el gallec -això ningú no ho dubta- en forma part, d'aquest àmbit.

9.2.1. ALGUNES CONSIDERACIONS FINALS: LA NORMA PROVISÒRIA.

En un treball presentat al XIXCILFR, Peter Stein i Dieter Kattenbusch, després d'oferir un panorama comparatiu de les propostes d'ortografització per al reto-romànic central ("ladin des Dolomites") i el crioll de l'illa Maurici (Stein & Kattenbush 1992), aïllen un seguit d'"universals" de la tasca ortografitzadora. Val la pena de reproduir-los:

- "- On ne commence pas à écrire une langue ex nihilo. Cela veut dire que ceux qui se mettent à écrire une langue non encore écrite partent d'une autre langue qu'ils ont l'habitude d'écrire. Ils transmettent ainsi leurs habitudes orthographiques de leur langue habituelle à la nouvelle langue.
- Au départ, chacun écrit "comme il veut", mais il reste quand même dans les limites données par sa première langue écrite, ce qui rend possible la lecture de ces textes par tous ceux qui ont la même base linguistique.
- L'unification des différents graphies se fait par étapes. Mais même quand un système semble définitivement l'avoir emporté, il n'est jamais accepté par tout le monde dès le départ.
- Actuellement, les orthographes phonologiques l'emportent et relèguent au second-plan les arguments étymologiques.
- Une orthographe phonologique, toutefois, doit également se trouver ses règles. Celles-ci, dans notre cas, peuvent s'appuyer sur les règles d'une autre langue, à savoir celle

de la langue dominante et préexistante comme leur langue écrite, ou elles peuvent consciemment s'en éloigner. Dans les deux cas, il s'agit d'une décision politique et idéologique. Le rôle de réflexions pratiques dans de telles décisions n'est généralement que secondaire.

- Tout mouvement pour l'établissement d'une orthographe pour une langue donnée fait partie de mouvements culturels et/ou politiques en faveur de cette langue."

Ja ens havíem referit, en un moment o altre, a alguna d'aquestes qüestions. Així, constatem l'opció pel principi de fonemicitat vs el d'etimologicitat; la necessitat que els codificadors estiguin en una situació privilegiada dins l'elit cultural -i político-econòmica- etc. Ara ens interessarem, però, pel detall absolutament pertinent que s'introdueix a la primera línia del paràgraf transcrit: "Hom no comença pas a escriure un llengua ex nihilo". En tots els casos que ens podem imaginar, un intent de codificar amb un mínim de garanties d'èxit una varietat lingüística en el món actual, ha de partir de la més que probable existència d'una norma provisòria. "Norma" de la qual es podrà predicar una extraordinària resistència al canvi, si més no pels següents factors:

- Com ja hem vist, la tendència dels hàbits socials és de mantenir-se: la norma és l'estabilitat; el canvi és extraordinari, i requereix un esforç. Recordem el paràgraf citat d'Albert Bastardas (1991) a propòsit de l'estandardització. Una conclusió evident: la resistència

al canvi serà directament proporcional al temps que la norma hagi estat operativa.

- És esperable que siguin vehiculats en aquella norma els estadis inicials de l'elaboració lingüística, la qual cosa la fa especialment susceptible de generar adhesions simbòliques.

Valdrà la pena, doncs, en referir-nos a la codificació lingüística en general, i a l'ortogràfica en particular, de parlar esment en allò que anomenarem *factor d'alteració de la norma provisòria*, i que justificarà -si més no, a priori- l'opció pels aparells normatius que impliquin els canvis menors sobre la codificació que opera "per defecte".

9.2.2. LES ESTRATÈGIES EN ACCIÓ: UN EXEMPLE.

Clourem aquest apartat (i aquest capítol) presentant un breu exemple de proposta codificadora que ara ja podrem llegir a la llum de l'aparell conceptual (categories taxonòmiques, principis de selecció) que hem anat presentant en les pàgines precedents. En un treball referit a la codificació del sard, Diego Corraïne (Corraïne 1990) ens forneix un bon exemple de la manera com operen els criteris teòrics en el moment d'elaborar propostes codificadores. Així, en el moment de seleccionar el tipus de codificació, el raonament és el següent:

"Una soluzione policentrica, in cui le diverse varianti orali avessero la propria variante scritta sarebbe antieconomica dal punto di vista comunicativo e renderebbe difficile se non impossibile l'uso ufficiale. [...]" (50).

"Una prospettiva policentrica risulta essere il peggiore nemico della sopravvivenza di una lingua debole come il sardo, checché ne dicano gli intellettuali che la difendono per una malintesa difesa delle peculiarità culturali dei sardi. Una prospettiva convergente, monocentrica, è quindi l'unica garanzia per le lingue deboli e divergenti di assicurarsi un futuro linguistico." (51).

Ja hem vist (Polanco [1984], Stewart [1968]) el que hem d'entendre per una codificació policèntrica: coexistència de diversos aparells normatius relacionats amb diverses varietats (geogràfiques, socials). Com podem veure, en aquest cas s'opta pel model contrari, per la *codificació monocèntrica*.

D'altra banda, i a la vista del model de Paul Garvin (1956), podem constatar la prioritat que Corraïne atribueix a la funció unificadora de la llengua estàndard que ha de resultar del procés codificador. La norma resultant ha de permetre una comunicació interdialectal fluïda, tot facilitant l'elaboració ulterior.

Un cop s'ha optat per un model monocèntric, caldrà ponderar encara uns altres factors:

"Però, pur optando per la soluzione monocentrica, fondamentalmente si possono avere due possibilitat:

a) Una variante reale locale qualunque presa a modello.

[...]

b) Una variante reale intermedia, compensata da correctivi che ne estendano la comprensibilitat e l'utilizzo alle più vaste aree possibili e a chi apprende la lingua per la prima volta." (50).

Tot plegat ens remet als "criteris objectius geogràfics" de Teulat (1976) i, en general, a aquells que operen en la selecció de les formes que han d'esdevenir normatives. La possibilitat (b), tal i com està plantejada, expressa clarament "La posició mitjana en relació a d'altres varietats més pures o difícils de distingir" formulada per Fishman (1968). Continuem amb l'argument de Corraine:

"Però é preferibile la variante di una localitat col maggior numero di popolazione o quella con la maggiore tradizione letteraria?".

Tant el nombre d'usuaris més gran, com l'associació històrica a una gran tradició són criteris prou generals, que hem comentat a propòsit dels llistats de Fishman (1968), Teulat (1976), Bañeres (1989), o Vikør (1993). Finalment, s'opta per una de les possibilitats (a / b):

"In ogni caso ["maggior numero di popolazione" vs "maggiore tradizione letteraria"] una delle due soluzioni potrebbe creare scontento negli uni o negli altri perché basata su considerazioni di "forza" e di sicuro potrebbe risultare particolarmente difficile a chi non conosce la lingua ma vuole apprenderla [...], se la soluzione prescelta, pur forte numericamente o culturalmente, si presentasse "difficile" per i più."

Novament, sembla clara la connexió amb la funció unificadora de la llengua estàndard: totes les varietats dialectals s'hi han de veure reflectides. La qual cosa fa pensar que s'ha optat per generar una codificació de tipus *composicional*. La manca de referències externes permet concretar més: una codificació *composicional endonormativa autònoma*, fent servir els termes que hem proposat. La insistència en la necessitat que la destresa en la norma resultant sigui fàcil d'assolir ens remet al *principi pedagògic* de Berry (1958), (re)formulat com "Màxima facilitat d'aprenentatge" (Berry, 1977). Finalment,

"Si tratta di individuare la variante che presenti la maggiore capacità di convertibilità e comprensione relativa, unita ad una generalmente riconosciuta facilità di utilizzo, sia dal punto di vista fonetico che ortografico."

A banda de la referència a la versatilitat (cf. *transfer*, a Berry [1977]), ja hem pogut comentar la resta d'arguments d'aquest resum de la proposta de Corraïne. Quines conclusions podríem treure d'aquest breu "comentari de text", d'aquesta sintètica "radiografia" dels arguments proposats? Vegem-ho:

1. La insistència a dotar de virtualitat comunicativa la norma resultant fa pensar en una deficiència funcional prèvia, en un context de subordinació.
2. Contràriament, la manca de referències al codi supraordinat ens porta a considerar que estem davant d'una varietat prou individualitzada, que presenta un grau d'*Abstand* suficient, però que està mancada del component elaboracional.
3. La insistència en la interdialectalitat (codificació composicional, versatilitat, intercomprensió) fa pensar en un context de forta fragmentació dialectal, que amenaça de portar a la secessió.

Segurament el sard encaixa en aquesta descripció (v. Blasco Ferrer [1985]): subordinat, encara que mantenint prou distància amb el codi supraordinat, i amb una forta fragmentació dialectal -logudorès, campidanès (i encara gal·lurès i sassarès). Una proposta normativa exhaustiva -ací només ens hem referit als principis generals-, ni que es referís de manera exclusiva a l'ortografia, ens podria confirmar (o desmentir) aquestes impressions. Ara bé, sembla lògic pensar que també seria possible

realitzar un altre tipus d'operació: arribar a fer explícits els principis que orienten un aparell normatiu, partint de les normes mateixes i del coneixement de la varietat que es vol codificar. A totes dues possibilitats, ens hi dedicarem en les properes pàgines a propòsit, novament, del gallec.

**CAPÍTOL III.
LA INTERPRETACIÓ.**

10. INTRODUCCIÓ.

És hora que intentem llegir el debat ortogràfic presentat en el capítol I amb l'ajut de les eines teòriques que acabem de comentar en les pàgines precedents. Caldrà que recordem, en primer lloc, que les intervencions sobre la forma lingüística (el *corpus*) no són, en absolut, innòqües. Sempre serà possible determinar-ne els efectes i, eventualment, esbrinar-ne els objectius, encara que (aparentment) no obeeixin a plans detallats, o que aquests no siguin explícits. D'altra banda, serà imprescindible que tinguem cura dels factors extralingüístics, si volem explicar l'adopció d'una determinada pauta ortogràfica, sobretot quan afecta tota la codificació prèvia, o si es tracta d'una primera ortografia. No renunciarem, en qualsevol cas, a una breu exploració de les característiques estrictament tècniques dels models en conflicte. A aquests efectes, n'hem seleccionat dos: la normativa reintegracionista d'AGAL-1985, i l'oficial RAG-ILG-1982. La primera inclou, bàsicament, les propostes corresponents a les *Orientacions AS-PG-1982*, i les *Directrices* (1979) i el *Método práctico* (1983) de Montero Santalha (v., p.ex., AGAL 1985:68, n. 155). Entenem que les *Orientacions AS-PG-1980*, altrament conegudes com *els mínims*, juntament amb determinades derivacions de la proposta de 1980 de la *Comisión de Lingüística*, no són de cap manera unes *normes*, sinó que representen una *línia*, certament susceptible de ser ultrapassada (cf. García Negro 1989). Tanmateix, tornarem sobre les *Orientacions* al llarg d'aquest capítol. Veurem més avall que, en certa mesura, la defensa de l'ortografia unificada dels diferents *Acordos* (Rio,

els és afegit un prefix acabat en vocal; passa el mateix amb les paraules compostes el primer element de les quals acaba en vocal i el segon comença per *s-*.

- 5.5. Pel que fa a les paraules simples i derivades, duen *-ss-* totes les començades per *esse-* (inclosos els demostratius), la majoria de començades per *cassi-*, *diss-*, *foss-*, *mass-*, *messi-*, *missa-*, *pass-*, *tess-*, els imperfets de subjuntiu de les tres conjugacions, els superlatius acabats en *-íssimo*, les paraules acabades en *-cessar*, *-cessom*, *-fessar*, *-fissom*, *-missom* i derivats. Resta, tanmateix, un bon llistat de casos que cal memoritzar, una part dels quals, corresponents a homòfons ("acesso"/"aceso", "pressa"/"presa" [cat. "accés"/"encès"; "pressa"/"presa"]).

Continuant encara amb la representació de /θ/ ([s], segons la zona), l'ús de *c*, *z* i *ç* ofereix també les dificultats (lògiques) derivades del fet que la distinció gràfica no tingui el rendiment corresponent a la llengua oral (totes tres grafies representen el mateix fonema).

- 5.6. La distribució de *c* i *ç* és complementària (*ça*, *ce*, *ci*, *ço*, *çu*), mentre que *z* es pot emprar davant de totes les vocals.

- 5.7. Seqüència /θ/ (eventualment [s], en àrees de *seseo*) + *a*, *o*, *u*: és pràcticament general l'ús de *ç*, després de *l*, *r*, *n* (tret de "colza",

"zarzuela", "cinza", "anzol", "benzo-", "engranzar"). En posició intervocàlica serà habitual l'ús de ç en les terminacions que s'ajusten a la seqüència [vocal (o diftong ou)] + /θ/ + [(a[r], o)]: "ameaça[r]", "preço", "justiça", etc. Val el mateix per a les terminacions -çom, -çoar, -açal ("associaçom", "abençoar", "lamaçal"). Seran amb z les terminacions -zoo, -zóico, -zoto, -zoito, -zoário, -zóide, -zarrom, -zudo, -zunho, -eza (tret de "cabeça" i "peça"), -izar (tret d'alguns derivats de -iça, -iço): "protozoo", "beleza", i també "Galiza", "juízo". En posició inicial de paraula, el més freqüent és l'ús de z-, tot i que poden aparéixer ç- o s- alternats (cal recordar que en luso-brasilèr correspon sempre s- a la segona possibilitat [cf. Vázquez Cuesta 1971:380 § 10], que es recomana en alguns casos per al gallec). Exemples: "zumbar", "çapato/sapato", "sumo"). Hi ha, finalment, casos no sistematitzables, com ara "açafrá", "azar", "moçárabe", "amizade".

- 5.8. Pel que fa a la seqüència /θ/ ([s]) + e, i, és habitual l'ús de c; presenten z els sis verbs "fazer", "jazer", "prazer", "benzer", "cozer" i "dizer", els numerals ("zero", "doze"), els verbs acabats en -zir (tret de "ressarcir"),

les terminacions i els diminutius en *-zinho*, *-zinha*, els derivats de paraules amb *z + a, o, u*, els que provenen de paraules acabades en *-z*, inclosos els plurals (i amb l'excepció de *-císsimo*), i un seguit de paraules, difícilment sistematitzables. Exemples: "conduzir", "cozinha", "canzinho", "luzes", "trapézio".

6. L'ús de *h* queda restringit a la posició inicial, per a AGAL-85 (o medial, en paraules amb guionet), d'acord amb criteris etimològics ("harmonia", "ombro"). Hi ha algunes excepcions, per tradició gràfica harmonització amb el sistema luso-brasilèr, com ara "Espanha", "orchata". En final de paraula apareix només en interjeccions ("oh!") i alguns mots d'origen estranger ("Baruch").

Les Normes RAG-ILG-82 mantenen *h* en posició inicial i medial, d'acord amb criteris etimològics, i tret d'algunes excepcions. Així, "harmonía", "home", "Espanña", "ombro", "inhóspito", "inhumano" (s'adverteix que la pronunciació nasal és generalment velar [ŋ], per la qual cosa, aparentment, no tindria cap importància la possible confusió amb el dígraf *nh* [v. § 3., més amunt]; cf. RAG-ILG pàg. 13).

Totes dues propostes constaten que *h* no es correspon amb cap fonema (si més no, quan és emprada com a lletra, i no pas com a [element de] dígraf).

7. L'ús de *b* i *v*, per a representar les realitzacions de /b/ ofereix complicacions a tots dos sistemes, òbviament. Segons les Normes RAG-ILG, el criteri que cal emprar per a optar per l'ús d'un dels dos grafemes ha de ser l'etimològic (*b* quan la paraula llatina contenia *B* o *P*; *v*, quan tenia *V*): "saber", "pobo", "ribeira", "viño", "avó". En la proposta de l'AGAL, l'ús de *b* o *v* respon a criteris històrics: ús de la grafia (considerada) dominant a l'Edat Mitjana, i harmonia amb les solucions luso-brasileres, tot bandejant la tradició més recent, que consideren contaminada per la influència del castellà. S'emprarà *b* en un petit llistat de paraules, en posició inicial i interior ("basco", "bexiga", "rebentar" ...), així com els derivats de "móvel" ("mobilizar", "automobilismo"); i s'utilitzarà *v* en els imperfets d'indicatiu de la primera conjugació ("cantava"), en la terminació *-vel* ("possível"), quatre verbs acabats en *-ver* ("dever, escrever, haver, sorver"), algunes paraules que inclouen el grup *vr* ("livro, Fev(e)reiro, palavra, lavrar, livre, escalavrar"), determinats verbs acabats en *-var* ("travar, raivar..."), alguns casos precedits de consonants ("advogado"), les realitzacions de *alva* (tret de "albino"), i encara un bon llistat de paraules difícils de sistematitzar.
8. En les Normes RAG-ILG-82, *c* i *q(u)* també estan en distribució complementària, quan representen el fonema /k/: *ca, que, qui, co, cu* ("casa", "queixo"). En la proposta AGAL-85, *qu* pot tenir el valor [ku] o [k]

(essent-ne l'ús semblant, quan es tracta del segon, al proposat a les Normes RAG-ILG). El primer cas inclou les paraules procedents del llatí LOQUI, les acabades en *-quo*, *-qüència*, *-qüente*, les començades per *sequ-*, *aqu(a)-*, *equa-*, *eqüe-*, *eqüi-*, *equo-*, *esqua-*, *qua-*, *qüi-*, *quo-*, a més de "adequar", "antiquar" ("antiquário"), "cinquenta", "liquar", exceptuant "cuidar", i les derivades de *cu* ("cueiro"). Exemples: "Quaresma", "equaçom", "freqüência"... Cal observar que, davant de e i i, la u porta dièresi (com a la norma brasilera, i no pas la portuguesa), i es fa notar la preferència a les normes AGAL pel manteniment gràfic de u procedent dels ètims llatins QUA-, GUA-: "quadrado", "qualificativo", "quase"; cf., a les Normes RAG-ILG, pàg. 47, "cadrado", "calificativo", "case", o encara "corta-feira", com a cas especial ("quadrado", "qualificativo", "quase", "quarta-feira", v. AGAL 1985:235-236, AGAL 1983:94). L'ús de *g(=/g/)* serà idèntic a totes dues normatives, quant a l'equivalència grafia-fonema -eventualment amb la forma de *gu-* en la sèrie *ga*, *gue*, *gui*, *go*, *gu*. AGAL tendirà també a mantenir les formes amb *gua-* (v. AGAL 1985:68 n. 156, "guarnecer"; cf. RAG-ILG 1982:47, "gornecer", però també "guarnecer" a la mateixa pàg.).

9. El fonema /ʃ/ és representat exclusivament per *x*, en les Normes RAG-ILG (pàg. 16-29-30): "xente", "eixe"... D'altra banda, en els cultismes, *x* pot representar també la pronunciació [ks] (o [s]): "sexo", "examen". En els casos en què apareix en la mateixa paraula amb els dos valors,

les Normes RAG-ILG recomanen substituir per *s* la primera *x*. D'aquesta manera, trobarem "esaxerar", "eséxese", etc. Aquesta restricció no afectaria els compostos, ni el prefix *ex-* + consonant ("lexicoloxia", "extranxeiro").

En l'alternativa reintegracionista, l'ús de *g* serà l'habitual, davant de *e* i *i*; davant de *a*, *o*, *u* el més freqüent serà l'ús de *j*; l'ús més habitual de *x* serà en les seqüències de diftong + *x*, les paraules començades per *enx-*, alguns mots de procedència no llatina, i d'altres de patrimonials. Tot plegat amb les corresponents excepcions, lògicament: "abranger", "girafa", "laranja", "jornal", "Junho", "caixa", "enxugar", "haxixe", "xabom" (però també "sabom") cf. "jejum", "Xerez", "bruxa" ... La proposta de l'AGAL també preveu la representació del valor de [ks], tot assenyalant algunes formes en què la *x* etimològica hauria estat desplaçada per *s* ("estrangeiro", "estranhar").

10. Pel que fa a l'accentuació, totes dues normatives coincideixen a prioritzar la marca de tonicitat. Les convencions, però, són clarament diferents. Sintèticament (i breu):

- 10.1. RAG-ILG 1982 proposa l'ús d'un únic tipus d'accent, l'agut, per a marcar la tonicitat i, eventualment, amb valor diacrític (p. ex. a [preposició o article] / á [preposició + article]). No hi ha cap distinció, pel que fa al timbre de les vocals, ja que -s'argumenta- el tipus d'accentuació (delimitant la síl·laba

tònica) no permetria distingir tots els casos d'obertura-tancament de e, o; i, a més, el timbre vocàlic no és el mateix a tot el territori (cf. RAG-ILG 1982:16-20, § 2).

Pel que fa a les paraules oxítones, s'escriuen amb accent les polisíl·labes acabades en vocal, o vocal + n, s o ns; no, en canvi, quan són monosíl·labes o acabades en diftong creixent o una consonant diferent de n o s (així, "mazá, alguén, comúns", però "tres, papel, ademais"). Duran accent les paroxítones que acabin en consonant diferent de n o s, o en -ps o -x (així, "alférez, bíceps, dolmens"). Hom accentuarà també i i u quan vagin abans o després d'una vocal àtona, per assenyalar que formen síl·laba per si mateixes, i no pas diftong (així, "baúl, egoísmo, súa"). Els autors de les normes RAG-ILG consideren que en gallec les paraules (pro)paroxítones que acaben amb un grup (i, u) + (a, e, o) -del tipus del cat. *Galícia*, per exemple- corresponen a una pronunciació [ga-'li-θja], i no pas [ga-'li-θi-a], que són paroxítones i no proparoxítones, per tant. En conseqüència, no les accentuen. Pel que fa a les esdrúixoles, proposen que hom accentuï totes ("bárbaro, tónico"), tenint sempre present la regla anterior.

10.2. La norma reintegrada empra tres tipus d'accent: agut, greu i circumflex. L'objectiu és, com en el cas anterior, marcar la síl·laba tònica⁸⁸.

L'accent agut sobre una vocal indicarà que és tònica, i oberta si es tracta de e, o. L'accent circumflex s'emprarà només sobre e, o, indicant que es tracta de vocals tòniques i tancades (en la norma luso-brasilera, també s'empra sobre a seguida de consonant nasal: "ânsia, câmara").

S'escriuran amb accent totes les esdrúixoles, incloent-hi les paraules del tipus *história*⁸⁹: "esquálido", "língua", "série", "conveniência" (amb accent circumflex, malgrat la possible pronunciació oberta en gallec, per criteri

⁸⁸ De fet, com assenyalen Lamuela & Murgades (1984:97), el sistema d'accentuació del portuguès (que és el model de l'ortografia reintegracionista, òbviament), igual com el del català, està inspirat en el de l'espanyol.

⁸⁹ No podem mantenir l'exemple de § 10.1., "Galícia", ja que en gallec reintegrat la manera correcta d'escriure el nom del país és *Galiza*, i no pas *Galícia* (que, en tot cas, hauria d'anar accentuat segons aquest model: *Galícia*). Sobre la qüestió "Galiza/Gal[i/i]cia" -que esmentàvem de passada al cap. I d'aquest treball-, v. RAG-ILG 1982:35-36, § 8.1.; AGAL 1983:83-86 § 8.1., a, b, c, e, f, g; v. també una síntesi breu a *Altres Nacions*, 4-5 (1982-83, pàg. 7). Pel que fa a la consideració com a proparoxítones d'aquest tipus de paraules, sembla que Álvarez, Regueira & Monteagudo (1986:39, § 3.1.2.2) donen la raó a la proposta reintegrada: "En galego existe unha resistencia á pronuncia dos ditongos crecentes e unha tendencia a desfacerlos realizándoos como hiatos, é dicir, a vocal prenuclear de que se fala pasa a ser nuclear da sílaba precedente (de *cam-biar* [kam-bjár] pásase a *cam-bi-ar* [kam-bi-ár] e mesmo a [kam-be-ár])." (és el mateix argument que trobem a AGAL 1983:74).

diasistemàtic, unificant les solucions -ència [cf. AGAL 1985:83-84, n. 210-211]), etc.

Duran accent i i u quan formin síl·laba per sí mateixes, o en combinació amb s: "raízes", "juízo", "dadaísmo", però "raiz", "juiz", "lingüista".

S'escriuran amb accent les paraules oxítones, sempre que no siguin monosíl·labes, quan acabin en -a, -e seguides o no de m, s o ns, i les acabades en -o, seguides o no de s. En els mateixos casos hom no accentuarà les paroxítones: "furacám", "falam", "fôrom", "limons".

S'escriuran amb accent els monosíl·labs tòpics acabats en -a(s), -e(s), -o(s): "Brás", "três", "luz", "bons".

Com a cas especial, seran accentuades les majúscules: "Óscar", "É difícil", ... (cf., per a tot el precedent, AGAL 1983:72-77; 1985:83-94). També entre els casos especials d'accentuació, AGAL-85 preveu la possibilitat que l'accent greu (que indica només atonicitat i obertura) serveixi per a distingir homògrafs: "côrdeiro" ("fabricant de cordes") / "cordeiro" (també "anho", cat. "xai"); "pêinho" ("peu petit") / "peinho" ("p petit[a]") [els noms de les lletres són masculins en gallec, independentment de la

normativa emprada)). Aquesta és la possibilitat excepcional, que apuntàvem a § 0., de reflectir per escrit el timbre de vocals àtones. En qualsevol cas (v. AGAL 1985:92, n. 265) només s'hauria de produir en casos d'ambigüitat contextual palesa.

11. Pel que fa als signes auxiliars, ja hem vist que les normes RAG-ILG reserven el guionet per a la "segona forma de l'article" -"comé-lo caldo"- . També s'emprarà -a més d'amb les formes verbals acabades en *r* o *s* + article- després dels pronoms personals àtons enclítics *nos*, *vos*, *lles* i els tòpics *nós*, *vós* ("Concederónvo-la subvención", "É cousa de vó-los dous", etc.). Els autors de RAG-ILG-82 consideren la possibilitat que el guionet servís per a unir ("separar", si es prefereix) el verb i els pronoms enclítics; argumenten, però, que aquest ús només s'explicaria en gallec per la influència del portuguès, que el necessita per a distingir les formes mesoclítiques ("levá-lo-ei") i determinats homòfons ("comí-a /comia"), mentre que en gallec no seria necessari (cf. RAG-ILG 1982:20-21, 53-55; Chacón & Rodríguez 1991:38-41).

La norma reintegrada actua a la inversa: "comer o caldo" (sense representar la "segona forma de l'article"), però "comé-lo" (verb + pronom enclític). També se'n proposa l'ús, amb l'adverbi de designació *eis* + pronom personal àton en funció d'objecte directe ("ei-lo", "eis-me").

No reproduïm, per prolixos, els llistats que corresponen als usos del guionet en casos de compostos i derivats. Val

a dir, tanmateix, que la casuística de l'ortografia reintegrada que en fa referència és tan àmplia (en lògica correspondència amb la portuguesa), que no resulta gens sorprenent que els apartats XV i XVI de les Bases de 1986 (Rio de Janeiro) tendissin a la simplificació (tot i això, l'ús del guionet torna a incrementar-se a l'Acordo de 1990; cf. les referències corresponents al cap. I [§ 3.2.] d'aquest treball).

Ja hem vist (§ 8.) l'ús que en fa, de la dièresi, la norma reintegrada. La proposta RAG-ILG hi coincideix, pel que fa als casos de *güe*, *güi*, i l'afegeix, a més, en les persones primera i segona dels pretèrits imperfets dels verbs acabats en *-aer* (i encara en *-uir*), per a distingir-les del present de subjuntiu ("*caer-caïamos/caiamos*", respectivament); AGAL-85 rebutja aquesta possibilitat, considerant esdrúixoles *-i* no pas greus- les formes corresponents a l'imperfet (i, per tant, accentuades: "*caïamos*"; cf. RAG-ILG 1982:23 § 5; AGAL 1983:78, § 5). Les normes RAG-ILG fan obligatori l'ús inicial dels punts d'admiració i d'interrogació, malgrat que constaten que la norma habitual de les llengües occidentals és de fer-los servir només en acabar el període que afecten (RAG-ILG 1982:23-24, § 6). És aquesta última possibilitat la que es defensa a AGAL-85, juntament amb la d'emprar els punts inicials en casos susceptibles de confusió (com en català, cf. AGAL 1985:129, § 298, 299).

11.2. COMENTARI A LES PROPOSTES. A PROPÒSIT DELS CRITERIS EMPRATS.

1. Pel que fa als aspectes materials, cap de les dues propostes no presenta especials inconvenients, quant a la seva reproducció. Hem vist en el capítol anterior (II § 9.2.) que el principi tipogràfic, tal i com el formulava Berry (1958), feia referència a les tècniques modernes de representació gràfica. L'ortografia isolacionista no empra cap caràcter especial, que en faci difícil la representació per mitjans mecànics, en el seu context habitual (per principi, ja que el conjunt de grafies i diacrítics és pràcticament el mateix que el del castellà); la reintegrada de l'AGAL ha de menester un teclat amb signes estranys als de la llengua oficial de l'Estat: la ç i els accents greu i circumflex. No sembla que representin cap mena d'impediment insalvable avui dia; més encara quan no són en absolut infreqüents en el context (romànic) europeu: parlem de grafies i diacrítics que hom empra habitualment en català -recaça, burgès-, francès -île, français-, italià -così, nè-, o romanès -România, piine⁹⁰. Un cas apart és la representació de la nasalitat sobre a i o (*constituição, constituições*), exclusiva del

⁹⁰ I encara podríem ampliar la nòmina a varietats lingüístiques de codificació conflictiva: el cors -*dèbbule, libertà* (Agostini s.d.:4)-, el friülà -*scomençà, circumflès, vocâl* (Lamuela 1987b:24, 25)-, el sard -*zòvanu, òmines* (Contini 1993), o l'occità -*gràcia, efiçaç* (Alibert 1935:9). No endebades, en alguna publicació sobre ortografia occitana podem llegir indicacions com la següent: "Aquesta brocadura foguèt compausada sus una maquina IBM 82 C de clavièr portugués [...]" (v. Taupiac 1984:6; el subratllat és nostre).

portuguès estàndard i de determinades propostes reintegracionistes, com hem vist (cf. cap. I [§ 3.1. i 3.2.]), que requereix un tipus específic en el teclat. Tanmateix, en una època en què es generalitza l'ús dels recursos informàtics (val la pena recordar que Galícia forma part [d'un Estat membre] de la Unió Europea), els problemes d'aquesta mena són pràcticament inexistents: els processadors de texts considerats estàndards incorporen teclats alternatius i, sovint, disposen de correctors ortogràfics així com de diverses menes d'utilitats *ad hoc*, de manera que les limitacions tècniques que afecten la representació gràfica realment són mínimes.

2. Pel que fa al principi de fonemicitat, no hi ha dubte que la proposta RAG-ILG-82 s'acosta més que no pas la d'AGAL-85 a la ratio aparentment òptima d'"un grafema-un fonema"⁹¹ (cf., per exemple, § 5 i 8, més amunt), considerada l'àrea objecte d'ortografització (només) la de Galícia en el seu conjunt. Tanmateix, i exclusivament des d'aquest punt de vista, totes dues són prou *imperfectes*. La normativa d'AGAL-85 presenta doblats d'homofòns (*b/v* [/b/]; *c, qu + e, i*), tres grafies per a representar /θ/ (o /s/, recordem: *c, z, ç*), dues per a /s/ (*s* i *ss*) i l'ús de *h* (/θ/) sense cap rendiment fonètic. Certament, cap de

⁹¹ Cal recordar que Richard L. Venezky ha qüestionat -com altres autors- la validesa d'aquest principi, tot considerant que parteix de tres pressupòsits que són, com a mínim, discutibles: que el procés de lectura impliqui poc més que que la producció de sons a partir d'estímuls simbòlics; que la descripció del llenguatge que fa la lingüística estructural coincideixi realment amb els processos lingüístics humans; per últim, que existeixin realitats psicològiques corresponents als sistemes fonèmics aïllats pels lingüistes (cf. Venezky 1970:40).

les dues ortografies no és estrictament fonèmica, si més no en el sentit en què Peregrín Otero (1965; cf. cap. I [§ 1.3.1.]) parlava d'"ortografia fonètica": la norma RAG-ILG-82 coincideix a mantenir parelles gràfiques que no representen cap distinció fonètica -ni tenen cap rendiment fonològic, és clar- (c/qu[+ e, i], c/z, b/v), a banda de grafies "buides" (h). Val a dir, tanmateix, que aquestes manques d'adequació al principi "un grafema/un fonema" no sembla que impliquin dificultats insalvables per a l'aprenentatge de qualsevol proposta normativa, ni que siguin exclusives des de la perspectiva de les altres llengües romàniques (cf. Badia 1964:81). En aquest sentit, la referència al principi pedagògic (v. p.ex. Berry [1958], cf. cap. II [§ 9.2.] d'aquest treball) s'hauria de matisar. De tota manera, queda justificat que les dues propostes hagin d'incorporar les regles que expliquen la distribució de l'ús de les grafies homòfones: recordem que la distinció b/v obeeix a criteris etimològics a RAG-ILG-82, i que aquests són històrico-diasistemàtics a AGAL-85. Com que no es pot suposar un coneixement generalitzat del llatí per part de la població, la proposta isolacionista també necessita d'un seguit de regles que facin possible aquesta distinció gràfica, que necessàriament presenta dificultats, tot i els intents sistematitzadors. Així, per exemple, un manual a l'ús (Chacón & Rodríguez 1991)⁹²,

⁹² Hem de recórrer a aquesta font secundària, ja que els autors de les Normes RAG-ILG no són gaire explícits, a l'hora de dictar criteris per a l'ús de b/v, a banda -és clar- de l'esmentat ús etimològic. En qualsevol cas, els redactors del manual citat (destinat a escolars, però també a professionals

dedica dues lliçons a l'ús de *b* i *v*: dues de les quinze regles que es proposen són tan explícites com el que segueix: "Emprégase *b*, por fidelidade etimolóxica, en todas aquelas palabras que en latín ou na lingua de orixe desde a que entran no galego se escribían con *b* [la regla següent és idèntica, substituint *b* per *v*]" (Chacón & Rodríguez 1991:10). De tota manera, el recurs al castellà sembla un bon auxili, en aquest punt, per a l'ortografia isolacionista: a més de les dues regles sobresmentades, Chacón & Rodríguez en proposen les vuit que segueixen, per a l'ús de *b*,

1. Escríbense con *b* moitos verbos rematados en *-bir* [...] Sen embargo, *vivir* e *servir* escríbense con *v*.
2. Escríbense con *b* tódalas formas dos verbos *beber*, *caber*, *deber*, *haber*, *saber* e *sorber* [...].
3. Escríbense con *b* as terminacións *-ba*, *-bas*, *-bamos*, *-bades*, *-ban* dos pretéritos imperfectos de indicativo [...].
4. Escríbense con *b* as palabras formadas cos prefixos *bi-*, *bis-* e *ben-* [...].
5. Escríbense con *b* as palabras que comezan por *bibl-* ou por *bu-*, *bur-*, *bus-* [...].

dels *media* [v. Chacón & Rodríguez 1991:5]) assenyalen (pàg. 1) que "Como é lóxico, seguimos as liñas normativas do ILG (Instituto da Lingua Galega) e da RAG (Real Academia Galega)". El manual incorpora, a més, la data en què fou aprovat com a llibre de text per part de la Conselleria d'Educació i Ordenació Universitària autonòmica (8.10.1991), la qual cosa garanteix l'acompliment dels requisits en aquell sentit.

6. Escríbense con **b** as palabras rematadas en **-bundo**, **-bunda** e **-bilidad** [...].
7. Escríbese **b** cando este son precede a calquera outra consoante [...].
8. Escríbense con **b** tódalas formas dos verbos rematados en **-buir**" (Chacón & Rodríguez 1991:8).

Podem comparar amb el que segueix:

"[Se escriben con *b*]

3. Los infinitivos con los sonidos finales *bir* [...]. Exceptúanse *hervir*, *servir*, *vivir* [...]. Los infinitivos y todas las voces de los verbos *beber* y *deber* [...] y [...] *caber*, *haber* y *saber*.
4. Las terminaciones *ba*, *bas*, *bamos*, *bais* y *ban* de los pretéritos imperfectos de indicativo [...].
5. Los vocablos que principian con los sonidos *bibi*, ó con las sílabas *bu*, *bur* y *bus* [...].
6. Los acabados en *bilidad* y en *bundo* y *bunda* [...].
8. Toda palabra en que la *b* haya de preceder á otra consonante [...]" (Real Academia Española 1895:353-354).

Sembla evident, per tant, que la norma isolacionista coincideix bàsicament amb la castellana, en aquest apartat, tret dels casos excepcionals en què aquella és més fidel a l'etimologia (p. ex. cast. "abogado", "maravilla", cf. gall. "avogado", "marabilla").

Sí que s'ajusta perfectament al criteri de fonemicitat l'ús exclusiu de *x* per a representar el fonema /ʃ/, en la normativa RAG-ILG (com assenyalava Peregrín Otero 1965). Un ús que, a més, no pot ser imputat, de cap manera, a la imitació de l'ortografia del castellà: en primer lloc, perquè aquesta no té cap necessitat de representar un fonema que hi és aliè. Tampoc no es pot justificar pel criteri de solidaritat amb l'entorn cultural, ja que és habitual que les llengües romàniques -amb excepcions com la de l'asturià i l'aragonès- mantinguin en diversos graus (i de diverses maneres) *gg* i *jj* etimològiques, encara que (com en castellà) no corresponguin a una distinció fonològica (port. *gente*, *jogar*; cast. *gente*, *jugar*; cat. *gent*, *jugar*; fr. *gens*, *jouer*, it. *gente*, *giocare*).

3. Lògicament, el principi de *simplicitat* de Vikør, així com, en certa mesura, el *principi lingüístic* (més genèric) proposat per Berry (1958), se'n ressenteixen, de l'existència de casos d'homofonia, i de la multiplicitat de regles i excepcions. Remarcadament -però no de manera exclusiva- a AGAL-85. És clar que els autors d'aquesta última articulació normativa estaven obligats a mantenir diverses solucions coherents amb les habituals a l'àrea luso-brasilera (en prioritzar el criteri de diasistematicitat); en el cas de la proposta RAG-ILG-82, en canvi, no resulta tan fàcil de justificar el manteniment de sèries com *za*, *ce*, *ci*, *zo*, *zu* o *ca*, *que*, *quí*, *co*, *cu*, (com en castellà), quan podien haver estat reduïdes a *za*, *ze*, *zi*, *zo*, *zu* (per a /θ/, com fa

l'aragonès⁹³) i ca, ce, ci, co, cu (per a /k/, un cop "alliberada" la c de la representació de /θ/), o fins i tot ka, ke ki, ko, ku, segons la proposta d'Aurelio Ribalta (entre altres, com hem vist), i com fa actualment l'euskara. De fet, el fonema /θ/ no és gaire freqüent, a la Romània. De les dues altres varietats neollatines de la Península Ibèrica on té rendiment, a més del gallec i el castellà estricte⁹⁴, l'aragonès simplifica les sèries -com ja hem vist-, i l'asturià coincideix amb el castellà [cf. ALLA 1981:6, § 1.3.2.]. Val a dir, tanmateix, que la conservació de la grafia llatina c (< ts) davant e, i, (amb diversos valors fonètics) sí que és un fenomen comú, a la Romània (cf. Gargallo 1989:77, § 31). En aquest sentit, les normes RAG-ILG haurien prioritzat, aparentment, el criteri de solidaritat amb les solucions de l'entorn cultural, i no pas el de fonemicitat. Pel que fa a l'ús de qu representant el fonema /k/ davant e, i, en canvi, cal recordar que és menys general del que pugui

⁹³ Cal recordar, tanmateix, que la normativa aragonesa (si més no, DDAA 1987b) preveu la possibilitat que la pronunciació [s] que es fa en benasquès de z quedi reflectida a l'ortografia (v. DDAA 1987b:23 § 2.10.3.). En tot cas, cal suposar que l'ús de s també hauria de ser sistemàtic (en benasquès). Val a dir, per cert, que l'ortografia aragonesa és un bon exemple de sistematicitat: també és exclusiu l'ús de b -i no pas b/v- per a representar /b/ (en totes les seves realitzacions, oclusiva o fricativa, [b]/[β]); manté, en canvi, l'ús poc econòmic de g+u (/k/) i g+u (/g/) davant e, i (cf. DDAA 1987b, Nagore 1982:20-21). Per cert que coincideix amb la norma isolacionista en l'ús exclusiu de x per a representar /ʃ/ (així com l'asturià; cf. ALLA 1981:8-9).

⁹⁴ Cal recordar que el català registra -dialectalment- la realització [θ] al ribagorçà -a la Franja de Ponent-, no pas per influència del castellà, sinó com a resultat d'una evolució interna del propi dialecte, d'acord amb Joan Veny (1982:144).

semblar, a l'àmbit de les llengües neollatines: de fet, és exclusiu de la Romània occidental (i dels termes importats d'aquest àmbit; cf. Lamuela & Murgades 1984:263, n.1; v. també Blasco Ferrer 1986:43). L'elecció de l'AGAL, per la seva banda, intentaria conjuminar l'harmonia amb les formes luso-brasileres, amb el criteri de supradialectalitat -diasistematicitat, si es prefereix (hi ha una àrea prou significativa a Galícia que manté la realització [kwa] oralment [cf. el Mapa 18 a Fernández Rei 1990:(51-)52], v. AGAL-85 pàg. 94). Des d'un altre punt de vista, la solució [kwa] és la més sovintejada a la Romània (port. *quatro*, cast. *cuatro*, cat. *quatre*, occ. *quatre*, it. *quattro*, encara que rom. *patru*, sard *battoro* [a la varietat nuoresa; *quattru* segons la pronunciació septentrional, cf. Contini 1993:69] i fr. *quatre* -amb desaparició de l'element labial- [cf. Gargallo 1989:78-79, § 36]): fent abstracció dels fonemes que representi (i considerant la restricció que més amunt comentàvem) la (di)grafia qu és prou usual a l'àmbit romànic.

4. D'altra banda, tot i que que la distribució complementària (de *c* i *z*) economitza els esforços d'aprenentatge, entra en conflicte amb el principi de morfofonemicitat⁹⁵: "luz" però "luces", "luceiro"; "dez" però "deces", "decena"...

⁹⁵ De fet, el principi de morfofonemicitat, tal i com l'enuncia Vikør, es referiria a l'estabilitat en la representació gràfica dels morfemes, independentment de les realitzacions orals que hi corresponguessin (cf. per exemple, el castellà *cant-ado*, que es podria correspondre amb [kan'taðo], però també [kan'tao]). L'entnem aquí en sentit ampli, com una tendència a mantenir la forma (gràfica) de les unitats lingüístiques (cf., p.ex. AGAL 1983:40).

De fet, com assenyalen Álvarez, Regueira & Monteagudo (1986:30, § 2.2.5.1), a propòsit de la norma RAG-ILG:

"Esta regra provoca en moitos casos variación ortográfica entre o singular e o plural e mais entre a base e as palabras derivadas [...]". Segons AGAL-85 resultaria, en canvi, "luz"-*"luzes"*, "luzeiro", "dez"-*"dezes"*, "dezena"⁹⁶). Aquest mateix criteri (mantenir la forma gràfica, a banda de les possibles realitzacions) podria justificar que no es reflecteixi a l'escriptura la manca de distinció entre /s/ i /θ/ que presenta una important àrea al territori gallec (cf. Fernández Rei 1990:54-56). Tant la normativa isolacionista com la reintegrada consideren *legítim* aquest fenomen, tot i que no s'aconsella que quedi reflectit en els usos escrits (cf. RAG-ILG 1982:9, 10, 12; AGAL 1985:37 [n. 2]; Álvarez, Regueira & Monteagudo 1986:30-33 [considerant-la una de les alternatives d'un hipotètic estàndard]; Fernández Rei 1990:189-[199-200]-215).

5. Podem dir que la selecció (orto)gràfica reintegracionista obeeix, en general, a criteris (històrico-) diasistemàtics, entès -és clar- el gallego-portuguès com a diasistema històric⁹⁷. És per aquests criteris que

⁹⁶ Val a dir que la norma reintegrada tampoc no és plenament sistemàtica: proposa que s'escriguin amb *c* les paraules d'origen culte començades per *cruci*, *dece-*, *deci-*, *luci-*, *paci-* i *voci-* ("crucificar, decimal, pacificar..."), les paraules acabades en -*ácia* formades a partir d'adjectius acabats en -*az*, i les acabades en -*cidade* ("eficácia, felicidade..."), cf. AGAL 1986:66-67, § 120 a § 126).

⁹⁷ Segons la definició de diasistema d'Uriel Weinreich (1954:307), a qui s'atribueix la paternitat del terme, "Structural linguistic theory now needs procedures for

s'expliquen (en general) la distribució de *x/g/j*, de *b/v*, que es prescindeixi de la *h* intervocàlica, que s'adopti l'ús de *lh*, *nh* i *-m* final, etc. Amb certs matisos, és clar, que tendeixen a reflectir a l'escriptura determinades particularitats del gallec envers la resta del diasistema històric: per exemple, l'ús de *-mh-* per a representar la nasalitat velar intervocàlica ("umha, algumha"), o el de *ç* per a representar /θ/, en contextos en què el portuguès estàndard -que no coneix aquell fonema- empra *s* ("çapato").

6. La norma isolacionista, d'altra banda, s'orienta cap a una pluralitat de criteris, com hem vist. Pel que fa a l'ús de *b/v*, sabem que es tracta de l'etimològic, bàsicament coincident amb el que empra el castellà (§ 2, més amunt). L'ús de *c/z/q(u)* no és completament aliè a les solucions adoptades a la resta de l'àrea romànica, tot i que l'opció per la sèrie *za, ce, ci, zo, zu* per a la generalitat del territori, malgrat la importància de l'àrea que no distingeix /θ/ i /s/ i una certa tradició (literària) d'ús escrit de *s* (cf. Fernández Rei 1990:200-210), fa pensar

constructing systems of a higher level out of the discrete and homogeneous systems that are derived from description and that represent each a unique formal organization of the substance of expression and content. Let us dub these constructions "diasystems", with the proviso that people allergic to such coinages might safely speak of supersystems or simply of systems of a higher level."

Xavier Lamuela aïlla, a propòsit de la codificació, un criteri de diasistematicitat, que afavoreix la selecció d'aquelles formes que expliquen al màxim possible la variació interna. L'exemple proposat d'aquest criteri seria l'escriptura en català de paraules com *porteta*, que explica directament la pronunciació catalano-occidental, i l'oriental amb una simple regla de reducció vocàlica (v. Lamuela 1984:80; cf. una aplicació al gallec a Albrecht 1992:229).

que la influència de la llengua oficial també es devia fer notar en aquest apartat (cf. § 3 i 4). Valgui el mateix per a la renúncia a l'ús de la grafia etimològica *qu + a*, amb presència a la Romània però bandejada en castellà (cf. § 3). Segons els seus autors, la norma RAG-ILG aplica en aquest punt el criteri de majoria: "En galego hai tamén unha zona reducida que mantén o grupo orixinario; pero demogràfica e literariament é moito máis usada a solución que perdeu o *u*, de aí que a escolla se resolva a favor deste resultado tanto nas palabras patrimonials coma nas cultas máis popularitzades." (cf. RAG-ILG-82 pàg. 46-47). Pel que fa a l'ús de *s* per a representar /s/, s'hauria aplicat el principi de fonemicitat -i simplicitat- de manera estricta: una grafia, un fonema. La presència (encara que testimonial) de sibilants sonores (cf. Fernández Rei 1990:56-57 § 3.14; 135-137 § 4.2.2.4; 145-147 § 4.2.3.4.) fa pensar també en l'aplicació del principi de majoria. En canvi, la decisió de no reflectir el "seseo" a l'escriptura segurament s'hauria d'explicar per la *distribució geogràfica*, sense que es pugui deixar de banda la possible influència de la llengua oficial.

Quant a l'ús de *ñ* i *ll*, tot i que es reconeix una mínima presència -encara que "case descoñecida"- en els textos medievals gallecs de les formes *lh* i *nh*, manllevades al complex occità (provençal) pel portuguès durant el regnat d'Afonso III de Portugal (v. Vázquez Cuesta & Mendes da Luz 1971:201-202), s'argumenta una suposada preferència

per les primeres grafies a partir del segle XIV en la tradició escrita del gallec fins avui dia (cf. RAG-ILG 1982:13-14). De tota manera, no sembla prudent ignorar la proximitat (i la pressió) del castellà, com a factor susceptible d'haver influït en l'elecció de *ñ* i *ll* d'entre les múltiples possibilitats històriques (*n[i]*, *nn[i]*, *ñ*, *l[i]*, *ll*; cf. RAG-ILG 1982:13), a banda de les portugueses (també documentades en gallec, si més no fins al s. XV; cf. Alonso Estravís 1978). No endebades, la *ñ* és gairebé exclusiva (i certament emblemàtica [AGAL 1983:63]) de l'espanyol (cat. "anyell", fr. "agneau", it. "agnello", amb les excepcions -un cop més- de l'asturià ("eñe") i l'aragonès ("añada").

De fet, tot sembla indicar que els factors més determinants d'entre els que han operat en la gènesi de les propostes ortogràfiques reintegracionista i isolacionista han estat els criteris d'aproximació i reacció (cf. Vikør 1993), en relació amb les llengües de l'entorn (Berry 1958, cf. cap. II [§ 9.2.]). Aproximació, de les reintegracionistes, a l'estàndard portuguès (tot i que matisable, com hem vist), i reacció fonamentalment contra l'espanyol (cf. AGAL 1983:72, § 2, i 74 -sobre accentuació-; 63 -sobre *ñ*-; i *passim*). Reacció, de les isolacionistes, envers l'estàndard portuguès, però també l'espanyol (i la resta de l'entorn cultural) en unes altres solucions (*x* per *g/j*); aproximació a l'espanyol (coincidència, si es vol) en determinades solucions (*b/v*, *ñ* i *ll*, *c/z/q(u)/s*, accentuació, signes auxiliars...). La reacció contra les normes

corresponents a l'estàndard portuguès és encara més evident en casos -no estrictament ortogràfics- com el del resultat del sufix llatí -BILIS: les normes RAG-ILG recomanen l'ús de -ble ("amable, terrible"), que es qualificat de "[...] única solución en todo o territorio galego [...]", tot i constatar la presència tradicional en texts escrits gallecs de -bel (amb alternança b/v: "-bel"/"-vel"). Entre els motius que s'addueixen hi ha el fet que sigui la solució adoptada per altres llengües: francès, anglès, català i castellà... però no pas el portuguès, òbviament (cf. RAG-ILG 1982:39, per a tot el que precedeix). Per ser més precisos, cal advertir que les normes RAG-ILG no prohibeixen totalment l'ús de -bel, -beis. Literalment, "Debido á súa presencia na lingua escrita xa desde o séc. XIX, pódese utilizar tamén a solución portuguesa -bel,-beis, que algúns escritores galegos adoptaron, aínda que, polas razóns anteditas, non pareza recomendable." (RAG-ILG 1982:39, § 8.7.). La doble possibilitat, d'acord amb la norma portuguesa o la castellana, també és present en el cas del sufix -aría/-ería: la primera, tradicional (i comuna amb el portuguès); la segona, considerada tendència natural del gallec "[...] coma noutros idiomas [...]", coincident amb el castellà (RAG-ILG 1982:45-46, § 8.19). En el cas dels sufixos -ción/-sión de les paraules cultes, en canvi, es prescindeix de solucions del tipus de -çon, -zon, -son (emblemàticament reintegracionistes, avui dia), tot i que són considerades pròpies del gallego-portuguès medieval, en favor dels primers (així, "atención, confesión ..."; v. RAG-ILG 1982:37 § 8.2). Tanmateix, hi ha l'excepció de formes absolutament alienes al castellà (i comunes amb el portuguès), com ara les

veus cultes que procedeixen de noms grecs acabats en *-is*, sistemàticament femenines, resoltes amb *-se* ("anàlise, antítese, psicose"), remarcant a més que "[...] é a normal nos idiomas románicos [...]; unicamente se aparta desta tendencia o castelán [...]" (RAG-ILG 1982:38, § 8.5).

En el capítol II d'aquest treball hem vist que el més habitual en la generació de nous sistemes ortogràfics (fins i tot en la seva revisió) és que hi intervingui un seguit de factors d'ordre extralingüístic. Sabem que Berry (1958) es referia a les actituds socials envers la llengua, l'estatus d'aquesta, les relacions cap a l'entorn lingüístic (que tenen a veure amb l'aproximació i la reacció suara esmentades), i la situació dialectal. Posteriorment (Berry 1977), feia esment de la màxima motivació (relacionada amb les funcions que satisfà el codi), la màxima representació de la parla (que té a veure amb el concepte de *diasistematicitat*, que més amunt desenvolupàvem), la facilitat d'aprenentatge (cf. § 2), la màxima versatilitat (relacionada, també, amb l'entorn), i la màxima facilitat de reproducció (cf. el principi tipogràfic [Berry 1958]; v. § 1). La referència a l'estatus d'un codi, a les funcions que ha de satisfer (o que pot arribar a satisfer), són absolutament pertinents, a l'hora de fixar-ne l'ortografia, o de revisar-la. El cas del gallec, lògicament, no n'és cap excepció. Val la pena, doncs, que amplièm aquest comentari inicial, tot intentant descobrir nous factors que ens ajudin a copçar el sentit últim de la polèmica normativa.

Un sentit que, de moment, només es comença a albirar.

12. CONSIDERACIONS SOBRE L'*ESTATUS*.

12.1. PER QUÈ, UNA NORMA? LA IMBRICACIÓ DE *CORPUS* I *ESTATUS*

Al llarg del primer capítol d'aquest treball, hem presentat una crònica -necessàriament inacabada- de les propostes i contra-propostes ortogràfiques que han vist la llum a Galícia en l'últim segle, especialment durant el període c 1970 - c 1990, dues dècades especialment intenses, com hem pogut comprovar. La dilatada (pre)història de l'ortografia gallega no és, en absolut, un fenomen que es pugui abstraure de la història social del poble gallec, i la de la seva llengua, a banda de la consideració filològica de què aquesta sigui objecte. Durant el capítol II, ens havíem referit a la possibilitat d'intervenir sobre els codis lingüístics, llur estructura i llur virtualitat funcional. Una tasca, havíem dit, l'estudi de la qual assumeix com a propi la Planificació Lingüística, marc disciplinar que forneix, a més, les eines teòriques per al disseny de les estratègies corresponents a aquell tipus d'intervenció. N'hem fet servir algunes, d'aquelles eines, en l'apartat que acabem de dedicar a descriure comparativament els trets més rellevants de les propostes ortogràfiques isolacionista i reintegracionista. Encara no hem examinat, però, els motius que justifiquen l'important desacord pel que fa a la manera com s'ha d'operar sobre el corpus del gallec. Havíem vist que aquesta mena d'actuacions obeeix, en general, a la voluntat d'eixamplar o de restringir l'ús d'una varietat lingüística determinada. I totes les anàlisis de la situació sociolingüística gallega semblen coincidir a predicar

la situació d'anormalitat del codi autòcton, i de la necessitat, en conseqüència, de posar a la pràctica un procés de normalització lingüística. La llei homònima, amb el suport gairebé unànime del parlament autonòmic (en la seva redacció original, si més no), en seria una bona prova, de la voluntat dels representants democràticament elegits del poble gallec, d'actuar en aquella direcció. La primera pregunta és, doncs: què cal entendre per *normalització lingüística*? Sens dubte, el concepte ha tingut un extraordinari rendiment en la literatura sociolingüística d'arreu (especialment -però no només- la catalana), no sempre en la direcció original proposada per Lluís V. Aracil (1965; v. Branchadell 1987; Vallverdú 1980:78-83). Als efectes d'aquest treball, ens sembla especialment útil recordar la definició emprada per Albert Bastardas:

"Entendrem com de *normalització lingüística* [...] aquells processos que determinades *comunitats lingüístiques*, subordinades políticament durant un llarg període històric, emprenen per tal de construir les condicions necessàries que assegurin la seva plena normalitat i estabilitat futures en tant que conjunt humà de llengua diferenciada." (Bastardas 1988:187; 1988b:271).

Retindrem dos conceptes, d'aquesta definició: d'una banda, el de *comunitat lingüística*, que comentarem més avall; de l'altra, l'objectiu del procés -allò que "s'ha de construir"-, a què ens havíem començat a referir en diversos apartats del capítol II d'aquest treball, en parlar de les llengües subordinades. En la

interpretació més habitual a la sociolingüística catalana, el procés de normalització lingüística inclou dos (sub)processos: el de *normativització*, i el d'*extensió de l'ús* (cf. Bastardes 1988:191⁹⁸; Martí 1991). L'adaptació del concepte de *normalització lingüística* no sempre coincideix amb el sentit més habitual a la sociolingüística catalana. Alguns autors anglosaxons han identificat "normalization" amb *status planning*, i "normativization" amb *corpus planning* (v. Posner [1993:21], Green [1993:55]). Žarko Muljačić ha emprat *normazione* (en comptes del catalanisme *normativizzazione*; v. més avall, en aquest mateix capítol), i *normalizzazione*; la primera, incloent la selecció i codificació de l'esquema d'Einar Haugen 1983 -com a sinònim de *Form*, doncs; cf. cap. II (§ 12.1.)-; la segona, incloent la implementació-vehiculació -*estensione*-, i l'elaboració -*Ausbau*; com a sinònim de *Function*, per tant- (per cert, que Muljačić [1988:286] atribueix erròniament a Francesc Vallverdú la paternitat del terme *normalització* -el propi Vallverdú [1980:78,82-83] l'atribueix a Aracil [1965]-, i encara restringint-lo al contingut d'"extensió de l'ús"). Per la seva banda, Hans Goebel (1992:13) ha emprat *normalizzazione* com a sinònim de *standardizzazione*, entenent per aquesta "la creazione di norme linguistiche rigide ed univoche cioè esenti da variazioni geo- o sociolinguistiche.". En una interpretació més original, Antón Santamarina, tot distingint entre *normalización*

⁹⁸ Bastardas es refereix indistintament, en l'article citat, a un subprocés "conegut per *normativització*, *codificació* o *estandardització*" (1988:191). Continuem opinant que és pertinent distingir (com a mínim) entre els dos últims conceptes -*codificació* i *estandardització*-, tal i com fem constar en el cap. II d'aquest treball.

i *normativización*, considera que "Este segundo aspecto [la *normativització*] é chamado por dous dos seus principais teorizadores (Haugen e Tauli) *planificación lingüística (language planning)*." (Santamarina [1994:66]; unes línies més avall, però [67]: "A falta de *normalización (status planning)* [...]").

Finalment, un treball recent a propòsit del ladí dolomític palesa clarament les divergències conceptuais tot distingint els següents elements per al *corpus planning* ("planifiché la rujeneda nstëssa, l "corpus" dla rujeneda."):

- " - *normalisazion*: dé regules, normes ala rujeneda [llengua],
- *codificazion*: unificazion dla ortografia, abiné n "code" che vede bën per duc i idioms,
- *elaborazion*: slargë ora la rujeneda ti dajan paroles nueves (*Ausbau* -) y tl ciamp dla ortografia abiné soluzions, sce la muessa vester nueves, che vede bën per duc i idioms,
- *fé na rujeneda tët [llengua sostre]*: *standardisazion mé scritta*." (Bernardi 1994:7; cf. els nostres comentaris al cap. II [§ 5.2.1.1.]), a propòsit de l'equivalència entre *llengua estàndard* i *llengua sostre*).

Els paràgrafs precedents ens porten a una nova consideració: en quina mesura són coincidents el concepte de *normalització lingüística* (incloent-hi, si cal, els [sub]processos corresponents) i el de *planificació lingüística* (al marc teòric de la qual ens hem referit anteriorment)? Certament, no és aquest

el lloc adequat per a intentar precisar uns límits i una jerarquia que ja han estat delimitats -no sempre de manera coincident- per diversos autors (cf. entre d'altres, Vallverdú 1980:68-75; Lamuela 1984:68; Branchadell 1987:37-39; Martí 1992:151-152). Serà útil que recordem, en tot cas, que Cooper (1989) parlava de *planificació lingüística* com d'una actuació conscient, destinada a influenciar les conductes relatives a l'adquisició, estructura o virtualitat funcional d'un codi lingüístic. Si contrastem els elements de la seva definició amb la que proposa Bastardas per a la normalització lingüística, podem inferir que es tracta de conceptes equivalents, quan fan referència a processos de *promoció lingüística*. Nogensmenys, la *normalització* d'un codi, l'eixamplament de la seva virtualitat funcional, implicarà inexorablement que un altre codi sigui minoritzat, que abandoni els espais comunicatius (re)conquerits pel codi de contrareferència: "Aquest procés comporta generalment el reemplaçament de l'ús de l'idioma foraster [...] pel d'una varietat lingüística pròpia sorgida de la comunitat autòctona [...]" (Bastardas 1988:187). La normalització lingüística resulta, doncs, l'altra cara de la moneda d'una *substitució lingüística* concomitant. Gràficament, amb la frase de X. Vilhar que recull Josep Inglès (1990:9): "Qué desgraça que para subir um, tenha que baixar o outro!".

Ens havíem referit a dos subprocessos, normativització i extensió de l'ús, que, amb totes les precaucions, podem fer equivaler, *grosso modo*, amb els resultats corresponents a la intervenció sobre el *corpus* i sobre l'estatuts, respectivament. Ja hem vist

que totes dues tasques són difícils d'aïllar, i que -tret de casos puntuals (cf. Branchadell 1987:38)- sembla que estan clarament relacionades. És per això que resulta raonable pensar que "Governmentally sponsored language corpus planning [i el de Galícia -recordem-ho- n'és un bon exemple] initially indicates that a language has been moved into functions for which it was not previously accepted or employed." (Fishman 1977:37). En el cas de Galícia, sembla clar que la intervenció sobre el corpus (l'intent de fixar una norma ortogràfica d'ús general) té a veure amb la voluntat de promocionar l'ús del codi autòcton, de fer que esdevingui una *llengua normal*(itzada). Al llarg de les pàgines que segueixen, comprovarem que no és cert que tots els agents socials estiguin d'acord, pel que fa als objectius d'aquella normalització: la polèmica ortogràfica no és en cap cas independent del model de llengua desitjat, del tipus de "normalitat" que hom vol aconseguir. L'anàlisi de les propostes normatives que obria aquest capítol explica, en certa mesura, els resultats que es desprenen de la prioritització d'uns criteris determinats, en detriment d'uns altres; ara ens interessarà acostar-nos als motius que justifiquen aquella tria. Seguint l'esquema d'Einar Haugen (1983; cf. cap. II [§ 4.4.]), ens hauríem dedicat fins ara a comentar els elements que corresponen a l'anomenat *corpus planning*. És un bon moment per a introduir alguns conceptes que tenen a veure amb el *status planning*.

12.2. PER A QUÈ, UNA NORMA? ALGUNES PRECISIONS SOBRE L'ESTATUS.

Com assenyala William F. Mackey (1989:7), val la pena distingir entre l'estatus d'una llengua (allò que els usuaris en poden fer) i la seva funció (allò que els usuaris en fan, ara mateix). En tots dos casos, la referència al corpus serà imprescindible: considerar el grau d'elaboració que ha experimentat un codi determinat no és (en absolut) improcedent, a l'hora de valorar l'eficàcia amb què podrà satisfer determinades funcions en un moment històric concret; ni tampoc, és clar, en el moment de considerar l'estatus que hi podrà arribar a assolir, sense haver de recórrer a solucions al·lòctones. No es tracta de qüestionar una hipotètica igualtat intrínseca de totes les llengües, que teòricament les fa susceptibles de satisfer tota mena de funcions amb la mateixa eficàcia; simplement, hom constata que "Even the most complete dictionaries of languages like Cree and Micmac, for example, do not supply the wherewith all to write about petroleum technology or chemical engineering.", un exemple irremeiablement cínic, proposat per William F. Mackey (1989:7-8). Ens resultarà útil, per començar, el llistat de *status* i *funcions* que proposa el mateix autor (Mackey 1989:3), una bona síntesi prèvia de la majoria d'elements que aniran apareixent en les properes línies:

1. Tipus d'estatus.

- 1.1. Estatus lingüístic
- 1.2. Estatus demogràfic.
- 1.3. Estatus cultural
- 1.4. Estatus legal

2. Tipus de funcions.

2.1. Funcions relacionades amb el món laboral (*Work Functions*).

2.2. Funcions relacionades amb el món de l'oci (*Leisure Functions*).

2.3. *Service Functions*. De fet, les mateixes que les *Work Functions*, però des del punt de vista del beneficiari de l'activitat, i no pas de qui la realitza.

Ja veiem que la classificació que es proposa -especialment pel que fa a les funcions- és prou genèrica, i no gaire precisa. Probablement, ho és tant com d'altres que distingeixen simplement entre funcions *institucionalitzables* i *no institucionalitzables* (Cobarrubias 1988:164). Tanmateix, ja veurem com els quatre conceptes del llistat corresponents a l'estatus seran presents -de manera més o menys explícita- al llarg de les tipologies que anirem comentant.

En primer lloc, serà útil recordar -com ho fa el mateix Mackey (1989:4)- que els dos conceptes, *estatus* i *funció*, no sempre resulten fàcils de destriar, de manera que sovint es confonen: en seria un exemple el cas del codi que satisfà la funció de llengua internacional, i és, alhora, llengua internacional (l'anglès), front a un altre que hauria satisfet la funció de llengua internacional, però que no ho hauria estat (el rus, en els països de l'antic bloc soviètic). La teoria i els exemples que segueixen faran més fàcil la distinció, menys subtil del que ara pugui semblar.

Un estudiós del procés de recuperació de l'euskara, José Mª Sánchez Carrión, ha proposat un catàleg de *funcions matrius d'una llengua*. Són les següents (v. Sánchez Carrión 1987):

- de llengua internacional (p.ex., l'anglès, o el francès -en certa mesura),
- cultural de civilització (alemany, portuguès, espanyol),
- nacional (albanès, faroès),
- local,
- laboral (els exemples per a aquest tipus i l'anterior serien el ladí dolomític, l'aranès, el sard o l'aragonès, depenent de la ubicació concreta),
- familiar (caló, judeo-espanyol); i, finalment,
- d'identitat.

Les dues primeres tenen a veure amb l'aprenentatge secundari (v. més avall, sobre la teoria dels aprenentatges de Sánchez Carrión): requereixen l'existència de persones d'unes altres procedències lingüístiques que l'aprenquin com a estrangera; les llengües internacionals compleixen el requisit de ser apreses per individus que no només volen comunicar-se amb els parlants d'aquella llengua, sinó també amb els nadius d'unes altres llengües que l'hagin après com a internacional secundàriament. Les dues últimes funcions depenen de l'adquisició natural. La categoria que s'esmenta en últim lloc correspon a les anomenades "llengües de prestigi 0", que ni tan sols no són exterioritzades, però que han estat rebudes per determinats subjectes com a llengua d'identitat. Tot i que, per definició, resulten difícils

de detectar, Sánchez Carrión proposa els exemples del manès, el cimbric i el lleonès, així com el dalmàtic i el còrnic, en el seu moment (v. Sánchez Carrión 1987:75-76). Ja veiem que la tipologia de Sánchez Carrión resulta útil com a inventari dels diferents estatus socials -teòrics- de les llengües, a partir del nivell que assoleixen en el seu desenvolupament funcional. Amb les seves paraules, "El status social de las lenguas depende exclusivamente de las funciones que totalizan dentro de esta escala." (77). Tanmateix, serà bo que fem encara algunes precisions, per tal d'afinar aquest catàleg inicial.

Cobarrubias (1983), en un treball a propòsit del *status planning*, recull quatre categories formulades per Heinz Kloss que hi tenen relació, i que resulten imprescindibles a l'hora de matisar la funcionalitat teòrica d'un codi. Són aquestes: l'origen de la llengua emprada de manera oficial, en relació amb la comunitat lingüística; el grau de desenvolupament de la llengua en qüestió; el seu estatus jurídic; i, finalment, el percentatge que representen els seus parlants sobre el total de la població. Les comentarem breument, tot seguit.

- Pel que fa al primer punt, l'origen de la llengua emprada, caldrà distingir entre situacions *endoglòssiques* i *exoglòssiques*: en el primer cas, fem referència a un codi autòcton a l'àrea en qüestió; en el segon, a un d'"importat". Kloss (1967:41, n.1) atribueix a Fishman la paternitat del terme, amb aquest mateix contingut: "The term *exoglossic* was coined by Joshua A. Fishman. He considered it more apt as a description of countries which

have adopted a foreign language than the alternative, *teleglossic*, suggested by me."⁹⁹. En un sentit més matissat, l'exoglòssia ha estat considerada per alguns autors com l'atribut d'aquells grups lingüístics que satisfan el doble requisit de ser minoritaris en un(s) Estat(s), i, alhora oficials en un(s) altre(s), on serien majoritaris -per definició- (v. Bañeres 1991:41-43, Bastardas & Boix 1994:15). És en aquest últim sentit, que fèiem referència al "Manifesto" de *Os Irmandiños* -cf. cap. I [§ 2.3.]). Cal recordar, finalment, que l'adjectiu "minoritari" ha de ser emprat amb una certa cautela: com assenyala Cobarrubias (1983:54), "Lower percentages become more significant when there is a high concentration of speakers in one particular region."

- Quant al grau de desenvolupament, Cobarrubias estableix una jerarquia entre els tipus següents: llengua estàndard consolidada (p.ex., l'anglès); llengua estàndard de grups numèricament poc importants (p. ex., el faroès); llengües "clàssiques" (p. ex., el llatí); "joves llengües estàndard" (p. ex. el luganda, a Uganda); varietats codificades, però no desenvolupades com a estàndards (p. ex. el somali); varietats encara no codificades (p. ex., el gallah). William F. Mackey (1989:8-9) coincideix a assenyalar que "The potential of a language is affected by its degree of standardization and differentiation."

⁹⁹ Endoglòssia i exoglòssia serien les dues cares del concepte d'"indigeneïtat" (*indigeneousness*), proposat per Kloss, qui l'ha emprat al costat dels d'*importància numèrica*, *estatus jurídic* i *grau d'estandardització*, per a establir taxonomies del multilingüisme en països determinats (v. Kloss 1969:27).

Aquest fet obligaria a considerar diversos factors:

- Una *variació dialectal* poc important afavoreix l'intercanvi comunicatiu; la fragmentació dialectal redueix considerablement el valor d'ús d'un codi.
- La *distància lingüística*. Per a Mackey, una qüestió de grau, susceptible de ser mesurada (v. Mackey 1976; cf. el nostre cap. II [§ 5.2.1.2.], a propòsit del "bilingüisme inherent"). En el moment que dues varietats lingüístiques resulten intercomprensibles, pot tenir lloc una compartimentació funcional que només requereixi una competència receptora. L'exemple proposat per Mackey (1989:8) és el de la fàcil integració dels "workers from Andalusia" a la comunitat catalana, degut a la proximitat (lingüística) entre català i castellà.
- La fixació d'una norma escrita dilueix la variació dialectal. En un sentit contrari, l'existència de diversos *sistemes d'escriptura* atempta contra la unitat del codi. Cal recordar -ho sabem prou bé- que un consens en l'elecció del sistema d'escriptura no és cap garantia d'unanimitat, pel que fa a les convencions ortogràfiques que hi han de ser aplicades. D'altra banda, en el segon capítol d'aquest treball ja ens en fèiem ressò, de la paradoxa (aparent) que la diversitat ortogràfica no sembli incrementar-se amb el nombre de parlants, sinó més aviat al contrari (cf. Mackey 1989:9)..

- Pel que fa a l'estatus jurídic, Cobarrubias -seguint Kloss- distingeix entre llengües nacionals exclusives (p. ex., el francès a França); llengües cooficials (p. ex., el francès, a Suïssa); llengües regionals (p. ex., l'alemany a l'Alto-Adige); llengües promogudes, admeses en diferents àmbits (p.ex., l'espanyol a New Mexico); llengües tolerades, ni proscrietes ni promogudes (p.ex., les llengües dels immigrants al Regne Unit); llengües proscrietes, per últim (p.ex., l'euskara durant la dictadura franquista). L'estatus jurídic, en el cas de les minories lingüístiques, resulta (generalment) indissociable de l'actitud dels centres de decisió político-administrativa de l'Estat de radicació. Juan Cobarrubias sintetitza de la manera següent les possibles actituds dels organismes oficials envers les llengües minoritàries (Cobarrubias 1983:71; 1986b:195, ampliat):

1. Intent d'exterminar una llengua.
 2. Deixar morir una llengua.
 3. Coexistència sense suport oficial.
 4. Suport parcial per al manteniment de funcions específiques.
 5. Adopció de la llengua minoritària com a cooficial.
 6. Autonomia lingüística en decisions que fan referència al ple cultiu de l'etoglòssia.
- L'etoglòssia d'una llengua rau, per a Cobarrubias (1986:189; cf. 1983:48-58), en la combinació i l'articulació de les seves funcions sociolingüístiques en un context social determinat.

Podria definir-se, doncs, com la capacitat expressiva, la vitalitat comunicativa (*communicative strength*), determinada pel nombre de funcions que satisfà una llengua, i llur qualitat en relació amb l'estructura social d'una comunitat lingüística (Cobarrubias 1983:52). En seria complementari el concepte d'*entrenchment* (1983:53; cast. *arraigo* [1986b:189; 1988:162]), que podríem adaptar com *afermament*, i que fa referència a factors com ara l'actitud dels parlants envers una funció determinada, la seva lleialtat lingüística¹⁰⁰, la qualitat de la comunicació que satisfà la funció, o el percentatge d'usuaris que hi correspon. L'etoglòssia resultarà, doncs, del conjunt de les funcions que satisfà una llengua, i de llur respectiu *afermament*. En síntesi, Cobarrubias (1986) proposa una equivalència, que se'ns farà més entenedora, entre l'etiqueta "normalització lingüística" i el *desenvolupament de l'etoglòssia*.

- Finalment, el percentatge que representen els membres d'un grup lingüístic, sobre el total de la població d'un lloc concret, estarà clarament connectat amb els conceptes

¹⁰⁰ Per a Weinreich (1953:99), "[...] the state of mind in which the language (like the nationality), as an intact entity, and in contrast to other language, assumes a high position in scale of values, a position in need of being "defended"." (v. també al capítol II [§ 6.13.] d'aquest treball els components del concepte *lleialtat lingüística* aïllats per Pueyo 1991:37; cf., en un sentit notablement diferent, el concepte de *deslleialtat lingüística* encunyat per Salvador [1983] inclòs -per cert- en el llistat de *relevant terms* que proposa Muljačić [1993:104-105]).

d'endoglòssia i exoglòssia que més amunt comentàvem (amb les mateixes excepcions). Mackey (1989:9) es refereix a un *Demographic Status*, en el sentit que el potencial lingüístic d'un grup concret pot quedar apaivagat pel potencial del grup mateix. Considera, a més, que cal ponderar alguns factors, com ara l'alfabetització (*literacy*), que implica el desenvolupament d'un mercat de productes *ad hoc* per al codi que la vehicula, independentment de quin sigui aquest; o bé, la producció de béns culturals: en general, resulta determinant saber quina és la llengua vehicular de les activitats econòmiques. Convé que recordem, en tot cas, allò que comentàvem més amunt, a propòsit de la necessitat de contemplar la distribució geogràfica dels grups de parlants, a més de de la seva importància numèrica.

Una de les tipologies més citades a l'hora d'intentar reflectir l'*abast funcional* d'una llengua determinada és la de Stewart (1968:540-541; reproduïda a Cooper 1989:99-118, i Cobarrubias 1983:47 [v. al cap. II -§ 4.8.- d'aquest treball els àmbits *funcionals* -en tant que "àrees d'intervenció"- aïllats per Cobarrubias]). En certa mesura, en la seva proposta funcions i estatus s'encavalquen. No endebades, Stewart parla de *functional categories*, i en distingeix les següents:

- *Oficial*, que es correspondria, bàsicament, amb les llengües que gaudeixen d'una declaració formal en aquest sentit. Un exemple seria el del francès, a França.

- *Provincial*, corresponent a una llengua l'oficialitat de la qual queda restringida a una àrea (província, regió...) d'una unitat política superior. Per exemple, el francès al Quebec.
- *Gran abast comunicatiu (Wider communication)*, que correspon al funcionament com a *interllengua (lingua franca)* dins dels límits d'una unitat política, com ara l'hebreu a Israel (fonamentalment, durant la seva constitució com a Estat).
- *Internacional*, satisfent la funció que indica el propi terme. L'exemple paradigmàtic, és clar, és el de l'anglès.
- *Capital*, corresponent a la llengua emprada a la capital d'un país, i/o la seva àrea d'influència. La individualitat d'aquesta categoria vindria determinada per la capacitat d'irradiació sòcio-política, econòmica, i cultural, de què -teòricament- gaudiria un codi en aquestes condicions. Cooper (1989:107) proposa l'exemple del francès i el neerlandès, a Brussel·les, reflectint l'equilibri (precar) d'un país multilingüe.
- *Grupal*, servint per a vehicular les comunicacions d'un grup (minoritari) cultural, ètnic, d'immigrants, ... Per a Cooper (1989:107-108), el de l'hebreu i l'irlandès serien els casos emblemàtics d'"ascens" d'estatus, partint de la funció grupal. L'últim, el de l'irlandès, és un clar exemple de manca de coincidència entre l'estatus (*oficial*) i

les funcions que satisfà un codi; se situa, de fet, en l'extrem oposat al de l'hebreu a Israel (cf. Euskaltzaindia 1977:571[-606]).

- *Vehicular de l'ensenyament*, en els seus diferents nivells.
- *Matèria a l'ensenyament*. És freqüent que coincideixi amb les llengües internacionals, o les anomenades "clàssiques".
- *Literària*, d'ús preferent per a la literatura i l'erudició. Cooper (1989:115) assenyala l'ús literari com una característica dels moviments nacionalistes, per tal d'estimular la "consciència nacional".
- *Religiosa*, una funció satisfeta preferentment per "llengües clàssiques" (llatí, àrab ...).

Resumint: hem vist més amunt que l'esquema de Sánchez Carrión arriba a caracteritzar un catàleg d'estatus lingüístics teòrics, a partir del conjunt de funcions-matrius susceptibles de ser satisfetes. Heinz Kloss, per la seva banda, aïlla un seguit de factors que haurien de ser pertinents a l'hora de determinar l'estatus d'una llengua (un model que aprofita -i amplia- Cobarrubias). Stewart, finalment, caracteritza diverses categories (funcionals) perquè s'hi pugui encabir la pluralitat de varietats que conviuen en contextos multilingües.

Havíem fet referència, en començar aquest apartat, a la dificultat de distingir entre l'estatus que pot ser assolit per

un codi determinat, i les diverses funcions que teòricament pot satisfer. Com a corol·lari a les taxonomies que hem comentat, ens resultaran útils novament les paraules de William F. Mackey, amb qui obríem aquest apartat, tot relacionant els conceptes de "prestigi", "estatus" i "funció": "The prestige of a language depends on its record, or what people think its record to have been. The function of a language is what people actually do with it. The status of a language depends on what people can do with it, its potential." (Mackey 1989:4; cf. també, sobre prestigi i contraprestigi, el cap. II [§ 9.2.] d'aquest treball).

12.3. PER A QUI, UNA NORMA? ELS USUARIS (I). A PROPÒSIT DE *COMUNITAT LINGÜÍSTICA*. LA NOCIÓ D'*ESPAI SIMBÒLIC*.

El concepte de "comunitat lingüística" (CL), que esmentàvem més amunt, a propòsit de la definició de "normalització lingüística" de Bastardas (1988:187) no resulta gens operatiu, en aquest punt del nostre treball. De fet, la majoria de definicions a l'ús fan referència -com és lògic- a una *llengua*, com a element caracteritzador de la comunitat en qüestió (cf. Hudson 1980:35-40), i nosaltres ja sabem que la determinació de quina és aquesta llengua és un dels eixos centrals de la polèmica normativa a Galícia. De la mateixa manera que sabem que no hi ha acord, entre els estudiosos de la disciplina que hauria de donar solució a aquest problema (la Romanística). Ens resultarà útil, novament, el model elaborat per José Mª Sánchez Carrión, que incorpora una classificació dels usuaris d'un idioma, a partir de les diverses menes d'aprenentatge lingüístic. En la seva opinió, qualsevol CL

estarà caracteritzada pels grups que hom pot distingir a partir de la manera com segueixen la via d'aprenentatge *motivació-percepció-ús*. Segons l'autor, "Entendemos por *motivación* las razones, deseos o intereses que mueven a aprender una lengua o a permanecer en ella. Entendemos por *percepción* la capacidad y el proceso de captar su funcionamiento. Y entendemos por *ejercicio* la operación efectiva de usarlo en cualquiera de las funciones lingüísticas que la comunidad posee en un momento histórico concreto." (Sánchez Carrión 1987:35)¹⁰¹. Parlarem d'un *aprenentatge primari*, quan aquest es desenvolupa en la direcció *ús-percepció-motivació*; quan el sentit sigui el contrari (*motivació-percepció-ús*), ens estarem referint a un *aprenentatge secundari* (36-37). Dèiem que de la teoria dels aprenentatges de Sánchez Carrión es desprèn una tipologia dels usuaris d'un codi determinat. És la següent (v. Sánchez Carrión 1987:69;1989:678-[683-]685):

¹⁰¹ Probablement serà interessant precisar una mica més el concepte de *motivació*, com a factor clau en els processos d'aprenentatge: sembla justificat distingir entre motivacions de tipus *instrumental*, que vinculen l'assoliment de la competència en un idioma concret a expectatives de millora dels estàndards de vida, i, d'altra banda, motivacions de tipus *integratiu*, que apel·len a la voluntat de l'individu de formar part (activa) d'un grup (etno)lingüístic determinat; lògicament, en la mesura que aquesta voluntat respongui a expectatives de promoció social, podríem parlar de tipus mixts entre l'*instrumental* i l'*integratiu "purs"*. No és infreqüent que aquesta distinció sigui considerada, i que el primer tipus de motivació resulti prioritzat, a l'hora d'elaborar polítiques d'expansió dels usos d'un idioma (cf. Marí 1992:16; Strubell 1988): resulta més fàcil (i és més fàcilment legitimable) actuar sobre les vies d'accés als recursos socio-econòmics, que no pas sobre les consciències dels ciutadans.

- AB: *nadius cultivats*. Conjunt d'individus que arriben a expressar-se i canalitzar usos culturals desenvolupats en un idioma concret, a partir d'una consciència lingüística en aquell idioma, des d'un ús inicial espontani, conseqüència de l'aprenentatge natural. Correspon al recorregut primari. Quan aquell ús espontani inicial no s'ha traduït en una continuïtat en la consciència i l'aprofundiment de l'aprenentatge natural, parlem de *nadius no culturitzats -A-*, o *nadius primaris* (98).
- BA: *adults nativitzats*. Conjunt d'individus que, havent començat a aprendre l'idioma durant l'adolescència o edat adulta, a partir d'una motivació cultural que genera un estudi de l'idioma, arriben a una valoració intrínseca de la llengua apresada, que es desenvolupa com a conseqüència de la seva utilització correcta i efectiva en espais interiors de l'ús lingüístic. Correspon al recorregut secundari. D'altra banda, els *aprenents no nativitzats*, o *adults secundaris -B-* (98), no haurien arribat a assolir aquella valoració, partint d'un aprenentatge inicial.

Quedaria fora del conjunt un grup (\emptyset), format pels infants, d'una banda, i, de l'altra, els anomenats *adults desnativitzats*, quan procedeixen de la CL, o s'hi volen integrar, i *estrangers*, si no és així (Sánchez Carrión 1987:203). AB i BA constitueixen el conjunt dels parlants plens (*hiztun osoak*), altrament dit *espai simbòlic* de la llengua en qüestió (69): segons la definició de Sánchez Carrión, "El núcleo de hablantes que dotan a su lengua de un desarrollo completo. O, correlativamente, el núcleo de

hablantes que tiene un desarrollo lingüístico completo en esa lengua." (65).

El model de Sánchez Carrión ens resulta útil, efectivament; no pas per a determinar els components de la "CL gallega", sinó per a constatar que la polèmica (aparentment) ortogràfica és, en realitat, un símptoma -el més evident- d'una situació sociolingüística més complexa. Sabem que hi ha gallecs que s'auto-adscriuen a l'espai simbòlic (gallego-)portuguès, i que n'hi ha que es consideren part integrant d'un espai simbòlic gallec "estricte". Si la motivació (i, per tant, la voluntat) és un element determinant en l'esquema de Sánchez Carrión, sembla clar que ens hauríem de referir, en puritat, a dos espais simbòlics en competència, dins del territori (administrativament) gallec, (gallego-)portuguès, i gallec "estricte" -sense comptar (ni oblidar) el castellà-, i això és tant com dir que no n'hi ha cap, de plenament articulat. La polèmica normativa ataca el cor mateix de la CL, i, en conseqüència, impedeix optimitzar l'eficàcia en l'acció normalitzadora. Això no vol pas dir que no s'emprenguin iniciatives en aquell sentit. Tanmateix, com és lògic, aquestes accions tendiran a "assegurar la plena normalitat i estabilitat futura" (cf. Bastardas, més amunt) de grups lingüístics diferents. Dit d'una altra manera: dos conjunts de ciutadans conscients -una elit lingüística- s'identificaran amb codificacions alternatives i antitètiques, (re)elaborades i vehiculades d'acord amb objectius completament oposats. Més endavant aprofundirem en aquest fet, de l'elaboració (-codificació) múltiple, i de les seves conseqüències.

12.4. PER A QUI, UNA NORMA? ELS USUARIS (I II).

12.4.0. ELS USUARIS, ELS USOS, LES LLEIS... APUNTS SOBRE L'ESTATUS DEL GALLEC.

Pel que hem anat veient en els apartats precedents, podem començar a intuir que (efectivament) l'actuació sobre el corpus estarà íntimament relacionada amb l'estatus del codi sobre el qual hom vol intervenir, sobre la seva virtualitat funcional i sobre un hipotètic eixamplament (o reducció) d'aquesta. També podem començar a apuntar alguna tendència en sentit invers: sembla -a partir dels exemples citats- que els codis que assoleixen els nivells superiors de capacitat funcional tendeixen a una certa estabilitat, mentre que aquells que només poden accedir als primers graons de l'escala funcional es mantenen en un estat d'indeterminació que, alhora, els dificulta l'accés als nivells superiors. És així que s'explica l'aparent paradoxa subratllada per Mackey (1989:9; cf. més amunt), del fet que la diversitat ortogràfica no augmenti de manera proporcional al nombre de parlants, sinò més aviat al contrari. Les polèmiques que qüestionen la codificació (inclosa l'ortogràfica) esdevenen, doncs, elements d'un *feed-back* on *síntomes* i *causes* semblen coincidir (hi insistirem més avall), com en el cas de l'espai simbòlic de la comunitat lingüística, que acabem de comentar. Seguint l'esquema de Xavier Lamuela, la manca d'*unitat formal* (llengua no codificada) impedeix la *completesa formal* (llengua no elaborada) i la *diferenciació estilística* (llengua no estandarditzada). Tot plegat fa impossible un *funcionament*

autònom (cf. Lamuela 1984:74; v. el cap. II [§ 7.] d'aquest treball). És lògica, en conseqüència, l'afirmació de Lluís V. Aracil: "Contràriament al que alguns imaginem, la reorganització «interna» del sistema lingüístic no és pas l'objectiu de la normalització" (Aracil 1965:31); dit d'una altra manera, i pel que a nosaltres ens afecta, difícilment l'ortografia actuarà, per si sola, com a motor d'un canvi sociolingüístic (cf. Garcia-Ripoll 1987:6). Ens interessarà, doncs, conèixer les circumstàncies en què té lloc la polèmica normativa a Galícia; a quines causes respon, i (en certa mesura) quins resultats provoca. Els indicis més pertinents, pel que acabem de veure, ens els forniran, d'antuvi, les dades relatives a l'estatus del gallec, de dret i de fet. Al llarg dels paràgrafs que segueixen, doncs, intentarem confirmar algunes de les dades que apuntàvem en començar aquest treball. En síntesi, veurem que:

- L'ús del gallec continua associat a les àrees rurals, de l'interior, i menys densament poblades. Les ciutats (remarcadament les més poblades) constitueixen els principals nuclis d'usuaris preferents del castellà.
- L'ús del codi autòcton continua essent majoritari entre els obrers no especialitzats, i els sectors de l'agricultura, ramaderia i pesca. A mesura que hom avança en l'escala professional, disminueix aquell ús.
- Hi ha indicis suficients per a pensar en un trencament de la transmissió intergeneracional del gallec.
- L'ensenyament no és cap garantia de socialització lingüística en el codi autòcton, tot i que la legislació que en fa referència l'hauria de beneficiar, aparentment.

De fet, el procés sembla ser el contrari: a mesura que s'incrementa el nivell d'estudis, augmenta l'ús preferent del castellà.

Tot això a més, és clar, de la polèmica normativa que dóna peu a aquest treball i que -com veurem en un breu excursus- impregna l'escassa producció editorial gallega en el codi autòcton.

12.4.0.1. Estatus jurídic: les lleis de l'ús.

Ja ens hem referit, ni que sigui de passada, a l'estatus jurídic del gallec, al llarg del primer capítol d'aquest treball. Hem parlat de l'ordenament del plurilingüisme que dissenya la Constitució espanyola i de la Llei de Normalització Lingüística (en la seva redacció original i després del seu pas pel Tribunal Constitucional), així com del Decret del parlament autonòmic, sobre normativització. Ja sabem, doncs, que dins l'Estat espanyol el gallec té un estatus de cooficialitat a la Comunitat Autònoma de Galícia, i que l'Estatut d'Autonomia del Principat d'Astúries no en fa esment, ni tampoc el de Castella-Lleó, tot i que el de Galícia es refereix a un indeterminat "galego exterior" (art. 35) i la LNL concreta la possibilitat de "protexe-la lingua falada en territorios limítrofes coa comunidade autónoma." (art. 21.2; les cursives són nostres¹⁰²). A més, per cert, de la possibilitat

¹⁰² Potser també caldria fer esment de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Autònoma d'Extremadura, amb diverses localitats -San Martín de Trevejo, Eljas i Valverde del Fresno, en la toponímia oficial- que algú s'ha apressat a reclamar recentment per a la "galleguitat lingüística" (manllevem la constatació de Gargallo 1993:27), tot i que -evidentment- no són en absolut "frontereres" amb la comunitat autònoma gallega.

(prevista a l'art. 21.1) d'oferir "serveis culturals i lingüístics en llengua gallega" en el món de l'emigració, que s'hauria traduït en diversos "cursos d'iniciació i perfeccionament", impartits a diferents llocs de la geografia espanyola i sudamericana (centres culturals i associacions de Barcelona, Madrid, Valladolid, Buenos Aires ..., cf. Lamela 1988). Pel que fa a l'ensenyament, la legislació es completa amb les següents disposicions autonòmiques (v. Lexislación 1989:23-30; García Negro 1991:342-356 i apèn. 14-15-16):

- Decret 135/83, de 8 de setembre (DOG 129, de 17.9.83), desenvolupant la LNL. Assigna el mateix nombre d'hores a gallec i castellà en la docència (Preescolar, EGB, Batxillerat, FP, COU i Educació d'Adults; cf. art. 1). Preveu un règim d'excepcions ("dispensas"), a l'art. 8.
- Ordre del 23 de setembre de 1983 (DOG 153, de 22.10.83), desenvolupant un sistema d'excepcions a l'estudi de les assignatures de Llengua Gallega i Literatura Gallega.
- Ordre del 31 d'agost de 1987 (DOG 170, de 4.9.87), que incorpora l'obligatorietat que el gallec sigui vehicular per a diverses matèries/àrees d'acord amb diferents graus d'"intensitat", segons els nivells:
 - En els cicles mitjà i superior d'EGB serà en gallec, com a mínim, l'àrea de Ciències Socials; pel que fa al cicle inicial i a preescolar, remet al decret 135/1983, art. 2.2 (és a dir: la llengua vehicular de la docència serà la materna majoritària entre els alumnes; la resolució de la DGPL de 5 de juliol de

1988, punt 1.5., encara insistirà en aquest aspecte). Eventualment, el Consell Escolar podrà ampliar a unes altres àrees l'ús del gallec (arts. 12, 13, 14).

- En els nivells de Batxillerat, FP i COU, s'impartiran en gallec (a més de la Llengua Gallega i la Literatura Gallega), com a mínim, dues matèries d'entre els llistats -prou amplis- que es proposen (el RD 1056/1987, de 17 de juliol, incorporarà una prova de llengua gallega a les PAAU).

L'Ordre del 31 d'agost de 1987 incorpora també referències orientades a garantir l'ús del gallec com a vehicle d'expressió normal per part de l'administració dels Centres, incloses les relacions amb els particulars, i els anuncis (arts. 1, 2, 3, 4, 5, 6).

- Ordre de l'1 de març de 1988 (DOG 52, de 16.3.88), que "matisa" l'Ordre anterior, conseqüència del recurs d'inconstitucionalitat que hi és interposat, i que afecta gairebé tot l'articulat. Les diferències, aparentment formals, obliguen a pensar en un profund canvi d'espirit (v. García Negro 1991:347-352). Per exemple:

- L'art. 4 de la primera Ordre disposa que seran redactades en gallec les actuacions administratives de règim intern dels centres (actes, comunicats, horaris, rètols, etc.). L'art. 1.2 de la segona Ordre disposa que ho seran normalment. Passa el mateix amb els respectius art. 6 i 1.5: els anuncis i avisos al públic que siguin exposats als taulers

corresponents seran redactats en gallec segons la primera Ordre, i "normalment en llengua gallega, amb les excepcions que siguin necessàries perquè quedin garantits els drets d'aquells ciutadans que no coneguin el gallec", a la segona. El mateix adverbí, *normalment*, apareix a propòsit de l'ús del gallec a les actuacions administratives demanades pel públic (arts. 5 i 1.4, respectivament).

- L'epígraf "A lingua galega como lingua do ensino", que encapçalava un conjunt d'articles a la primera Ordre, es transforma en "As linguas oficiais en Galicia como materia de ensino e o ensino en lingua galega.", a la segona.

Coincidim plenament amb Mª Pilar García Negro (1991) a considerar que les diferències afecten, a més -evidentment- de la forma, el contingut de l'Ordre, sense cap mena de dubte.

Galícia disposa, a més, d'una agència oficial interessada en qüestions lingüístiques: una Direcció General de Política Lingüística (en endavant, DGPL), emmarcada en l'organigrama de la Conselleria d'Educació i Ordenació Universitària, amb les següent funcions (v. Decret 468/1987, de 17 de desembre [DOG núm. 2, de 5.1.88] i correcció d'errors al DOG núm. 8, de 14.1.88):

- Elaborar i executar els plans, programes i orientacions pedagògiques per a l'ensenyament del gallec a tots els nivells educatius (art. 11 a.).

- Aprovar llibres de text i material didàctic de Llengua Gallega, i informar amb caire previ i vinculant sobre la resta de llibres de text editats en gallec (art. 11 b.). Aquest punt resulta especialment interessant, si considerem que el DOG corresponent al 29 de juliol de 1988 inclourà una Resolució de la DGPL fent constar l'obligatorietat d'adoptar la pauta normativa corresponent al Decret 173/1982 ("de Normativización da Lingua Galega"), tant en la docència de les assignatures en gallec, com en la prosa administrativa.
- Realitzar cursos de formació i perfeccionament per al personal educatiu, i d'altres col·lectius (art. 11 c.). L'activitat cursetística devia resultar prou "frenètica" -si més no, durant els primers anys- com perquè s'arribés a autoritzar la compatibilitat, en l'àmbit docent, dels funcionaris de la Comunitat Autònoma, amb la impartició de cursos de formació, declarant-los d'interès públic (cf. Decret 165/1988, de 16 de juny [DOG núm. 123, de 29.6.89]). Encara més: davant la impossibilitat material de proveir el professorat necessari per a la docència de tots els cursos, hom haurà d'instaurar proves lliures d'iniciació i perfeccionament. L'any 1988 s'havien impartit 462 cursets, de tots els nivells; havien estat realitzades 6 proves lliures d'iniciació, superades per 4.064 mestres i llicenciats, i una de perfeccionament, per 522; finalment, van ser

convalidats en un total de 5.640 casos, cursos d'iniciació, perfeccionament i especialitat (v. Lamela 1988:76-77). No hi ha cap motiu per pensar que aquesta activitat febril es correspongués amb els mínims de rigor exigibles: l'Ordre de 6 d'abril de 1983 (DOG núm. 38, de 23.4.83) establí la possibilitat d'obtenir el títol de *Profesor Especialista en Galego* als mestres que poguessin acreditar el fet d'haver aprovat tres assignatures de Llengua Gallega d'una llicenciatura de Filologia; així com la d'obtenir la (con)validació del curs de perfeccionament als llicenciats que haguessin cursat dos anys de Llengua Gallega durant la carrera, els alumnes de FP que tinguessin aprovada l'assignatura Llengua Gallega en tres cursos, o en el curs complementari per a l'accés a FP-Segon Grau, o -en el cas del Batxillerat- que la tinguessin aprovada a dos cursos de BUP o un de BUP i el COU (Ordre de 25 d'abril de 1989 [DOG núm. 101, de 29.5.89] i Ordre de 19 de gener de 1989 [DOG núm. 27, de 8.2.89]).

- Promoure i organitzar activitats relacionades amb el gallec ("congresos, reunions, etc.") (art. 11 d.).
- Finalment (art. 11 e.), "Promove-lo uso da lingua galega na vida oficial e social, e nos medios de comunicacion e audiovisuais."

No podem cloure aquest apartat sense advertir que les disposicions legals en matèria lingüística han de ser contemplades, és clar, amb totes les cauteles que comporta la diferència entre "la llei" i "els fets". N'és un bon exemple la resolució de 5 de juliol de 1988, de la Direcció General de Política Lingüística -v. més amunt- (DOG núm. 144, de 29.7.88), que havia de recordar que "É obrigatorio o ensino da lingua e da literatura galegas, das que se impartirán as horas legalmente establecidas." (art. 1.1.), i disposava, de manera significativa (i potser un pèl cínica): "As clases de Lingua e Literatura Galegas impartiranse en galego." (art. 1.2.). Pellitero (1992) assenyala que la llengua majoritària a l'ensenyament bàsic a Galícia el 1991 és, amb un 73 %, el castellà; segueix el gallec, amb un 13 %, i resta un 14 % per a l'epígraf "As dúas igual". Les dades per al català (també en relació amb el castellà) durant el mateix període eren les següents: el 10 %, 56 %, i 34 %, respectivament (Pellitero 1992:34). Les dades corresponents al padró de 1991 revelen una notable paradoxa, en aquest sentit: la capacitat d'entendre i la de parlar gallec disminueix a mesura que augmenta el nivell d'estudis: del 97,75 % al 94,27 %, i del 95,42 % al 80,95 %, respectivament (anant des del grup dels "Analfabetos e sen estudios rematados" fins al de "3º grao" -el nivell superior). Contràriament, la capacitat de llegir i escriure en gallec augmentaria, en els mateixos grups i la mateixa direcció, des d'un 31,80 % i 17,30 % , fins al 70,4 % i 53,31 % -llegir / escriure. El qüestionari no inclou cap referència al model -isolacionista o reintegracionista- en què

són adquirides les habilitats corresponents a "llegir" i "escriure" (cf. IGE 1992:164).

12.4.0.2. Estatus demogràfic: el nombre d'usuaris.

El coneixement i l'ús generalitzats del codi autòcton, per part de la població gallega, han estat un lloc comú a les conclusions dels treballs que han intentat quantificar les proporcions de parlants de gallec i castellà, en el territori de la comunitat autònoma de Galícia (v. Pérez Vilariño 1977:47, 1978:215-216; Rojo 1981:275, 301-310; Álvarez 1988:103; Portas 1991:146; Siguan 1992:219; Monteagudo & Santamarina 1993:126-137; González González 1994:passim ...). D'altra banda, fins el 1991, Galícia no havia estat mai objecte d'un cens lingüístic. Fins aleshores, les dades són parcials, però s'ajusten perfectament a la idea preconcebuda. En una enquesta corresponent al 1986, a càrrec del Ministeri de Cultura, s'obtenen uns percentatges del 61 %, corresponents a l'epígraf "Entèn el gallec (sense dificultat)", del 55 % a "Parla el gallec (sense dificultat)", del 30 % ("Llegeix el gallec [sense dificultat]", i del 8 % ("Escriu el gallec [sense dificultat]") (cf. Siguan 1992:218). Sembla que els resultats del cens de 1991 confirmen la impressió inicial: el 87,09 % de la població de la comunitat autònoma és capaç de parlar gallec, el 50,04 % hi pot llegir, i el 34,66 % l'escriu (IGE 1992:99, quadre III.1). Això no vol pas dir, evidentment, que la situació del gallec -a Galícia- sigui de "plena normalitat": ser capaç de parlar una llengua no vol pas dir fer-ho; i aquest "fer-ho" s'ha de matisar (quan, amb qui, durant

quant de temps, per quin motiu...). En primer lloc, l'ús majoritari del gallec se circumscriu tradicionalment a les àrees rurals (Pérez Vilarinho 1978:216), i a determinats grups socials: per professions, pagesos, treballadors del mar, treballadors sense qualificació i subalterns (Álvarez 1988:95¹⁰³). No sembla que sigui de cap manera el codi majoritari a les ciutats, bàsicament castellanòfones (González Lorenzo 1985:48-51). Aquest últim és un fet determinant, si hom considera que, a l'entrada dels noranta, a Galícia hi ha més de trenta mil nuclis de població -la meitat dels de tot l'Estat-, més d'un 50 % amb menys de cinc mil habitants, i que no arriba a la desena els que ultrapassen la xifra de trenta mil habitants -sense que el més poblat (Vigo) arribi als tres-cents mil (cf. Álvarez 1988:97, *La Voz de Galicia. Anuario* 1989:4-8 [II]; Enciclopedia Económica 1990:32-33 [sobre l'avenç de dades de l'INE per a 1989]). El 1991, només setze *concellos* superen els vint mil habitants de fet (IGE 1992:38, quadre I.3). Si afegim encara una important dispersió dels nuclis, la conclusió és òbvia: el gallec és el codi majoritari, pel que fa a la seva implantació geogràfica en

¹⁰³ Les dades corresponents al padró de 1991 confirmen clarament aquesta hipòtesi: els treballadors d'"Agricultura e pesca" utilitzen el gallec "sempre" en un 90,94 %; un 7,23 % "às veces", i un 0,79 % "nunca" (v. IGE 1992:114, quadre III.6). El col·lectiu menys galleguitzat seria el de les forces armades, amb uns percentatges (respectivament), del 15,60 %, 58,16 % i 22,99 %. Val a dir, tanmateix, que la hipòtesi d'un 15,60 % de membres de les forces armades practicant el monolingüisme en gallec resulta, com a mínim, sorprenent. Altres resultats, com el que infereix que un 17,30 % dels gallecs "Analfabetos [el subratllat és nostre] e sen estudios rematados" és capaç d'escriure en gallec (cf. IGE 1992:102, quadre III.2), coincideixen a aconsellar que els resultats del "cens lingüístic" s'haurien de prendre amb cautela (cf. també el redactat corresponent a la pregunta n. 26 del padró, "Coñecemento e uso da lingua galega" a IGE 1992:164).

el conjunt del territori de la comunitat autònoma, i hi està distribuït d'una manera força homogènia, detectant-se importants "punts negres" coincidents amb les concentracions urbanes (i les set més importants comprenen el 40 % de la població total, cf. les dades de Mauro Fernández 1991:242, n.5). Als efectes d'aquest treball segurament ja en tenim prou, amb aquestes constatacions. Ara bé, en el supòsit que algun dia s'elaborés un mapa sociolingüístic de Galícia, no serà gens sobrera la interpretació d'una dada colpidora (que mereix un excursus): la majoria de nuclis importants de població estan condensats en l'àrea més occidental (atlàntica) de Galícia (A Coruña, Vigo, Santiago de Compostela, Ferrol, Pontevedra, Narón, Vilagarcía de Arousa [fem servir la toponímia oficial, cf. Lexislación 1989:103-105], amb l'excepció -lògica- de les dues capitals de província orientals, Lugo i Ourense). Si, per definició (a partir de les dades que hem presentat), correspon a les ciutats la màxima concentració d'individus castellanòfons, trobaríem una "franja de ponent" abocada a l'atlàntic, discontinua però prou marcada, de parla majoritària castellana. De fet, la línia imaginària que unís aquelles ciutats estaria vorejada d'un seguit de *concellos* amb un pes demogràfic considerable -en el context de Galícia- (Cangas [22.000 h], Redondela [27.609], Sanxenxo [15.387], Vilanova de Arousa [15.737], Betanzos [11.667], Oleiros [16.280] ...). Parlem d'una àrea que, en xifres, representava prop d'un terç de la població total de Galícia, el 1989 (v. Enciclopedia Económica 1990). Certament, totes les dades coincideixen a destacar que les màximes concentracions demogràfiques a Galícia corresponen a l'àrea litoral, amb una de les densitats més altes d'Europa (v.

González 1976:17; Atlas 1993:208¹⁰⁴). Probablement, el procés que hauria menat a l'aparició d'aquesta "franja" seria el següent: [1] industrialització de les comarques del litoral (pesca, conserves, drassanes, [sub]sector naval ...), i castellanització d'aquestes; [2] atracció com a mà d'obra d'importants contingents de població de les comarques de l'interior, i castellanització consegüent. Potser tots aquests factors ajudarien a explicar que les enquestes més recents a tot el territori (IGE 1991) detectin només (però encara) un 47,20 % de població que parla "sempre gallec". Aquell factor tampoc no hauria de passar desapercebut als dialectòlegs, si considerem que l'àrea en qüestió correspon, d'una manera bastant aproximada, a la de "seseo" (v. Fernández Rei 1990:190-197). Encara més: quina explicació es pot donar al fet que un ús lingüístic corresponent a una àrea de màxima concentració demogràfica -i prou important quant a l'extensió geogràfica- no sigui considerat el normatiu (ni ortofònicament ni ortogràficament)¹⁰⁵?

¹⁰⁴ Les dades del padró de 1991 (IGE 1992:36, quadre I.1) corresponen a una densitat de població per A Coruña, Lugo, Ourense i Pontevedra del 139,3; 38,9; 48,7; 198,1, respectivament. Les dades per a Galícia són del 92,4, i del 78,1 per a Espanya. En xifres aproximades, les capitals de les províncies atlàntiques dupliquen la densitat estatal, i quadrupliquen la de les capitals més orientals de la comunitat autònoma.

¹⁰⁵ A propòsit d'això, és inevitable fer referència al cas de l'apitxat, en el domini català: una varietat (sub)dialectal connotada negativament, que, tanmateix, està en expansió. Una diferència clara amb el cas que ens ocupa és el fet que la tendència a l'apitxat sigui afavorida, segons tots els indicis (Gimeno & Montoya 1989:89), per la influència castellana; en el cas del seseo, difícilment es podria imputar la confusió entre /s/ i /θ/ a una interferència de la llengua estatal, quan no hi és normativa (i ni tan sols no és usual entre els castellanòfons de l'àmbit iberoromànic septentrional).

Les dades estadístiques no són immutables, és clar. Per al nostre treball, ens interessarà conèixer les tendències que hom pot percebre en els usos lingüístics dels gallecs. En aquest sentit, un dels fenòmens especialment remarcables dels últims anys a Galícia és el que Rojo (1982:100) anomenava la "doble ruptura del còdigo", un fenomen consistent en dos processos simultanis (v. també Alonso Montero 1973; Fernández 1991):

- En primer lloc, el fet que un percentatge prou significatiu de pares (el 71,5% segons Ruiz Fuentes & Pérez Vilariño 1977) parli majoritàriament castellà amb els seus fills, encara que mantingui l'ús del gallec amb la seva parella (v. també Portas 1991:149-152). No cal dir que per a explicar aquest fenomen haurien de ser tinguts en consideració factors com el de l'autoodi o la lleialtat lingüística, que ja hem comentat en altres apartats d'aquest treball.

Les dades corresponents a les investigacions més recents semblen confirmar la hipòtesi d'una pèrdua generacional de l'ús del gallec: Pellitero (1992:37) obté uns resultats -per al 1991- d'un 36 % d'alumnes de 8è d'EGB d'escoles gallegues que afirmen parlar "sempre en castellà", front al 22 % que correspon als seus pares, i el 12 % dels seus avis, per al mateix enunciat. Els percentatges corresponents a "parlar sempre en gallec" -que confirmen la tendència- són del 16 %, el 38 %, i el 56 %, respectivament.

- D'altra banda, el fet que una part del col·lectiu suposadament castellanòfon (d'entrada, de classe mitja-alta o alta, urbà, amb un bon nivell econòmic, etc.) es resistís a la castellanització, o es galleguitzés, durant els últims anys (Rojo 1981, 1982:101-102). Val a dir que Guillermo Rojo no és gaire explícit, a l'hora d'interpretar aquest fenomen, sens dubte transcendental. N'assenyala dues possibles explicacions (a partir de les dades obtingudes per Ruiz Fuentes i Pérez Vilariño 1977): aquella segons la qual "«los gallegos no quieren que su lengua muera»" (Rojo 1981:291) no sembla gaire convincent; l'altra, que apunta a un canvi en la tendència a associar el gallec a les classes baixes, resulta més significativa. Probablement, no són alienes a aquest canvi d'actitud les pràctiques lingüístiques dels partits nacionalistes, i de determinats col·lectius, a què al·ludíem en començar el primer capítol d'aquest treball (cf. per als dos casos, Alonso Montero 1973:37-46).

Les dades del padró de 1991 (v. IGE 1992) semblen confirmar, en qualsevol cas, la tendència a la "[...] ruptura no proceso de transmisión interxeneracional [...]" que apunta Mauro A. Fernández (1991:243), especialment intensa a les ciutats. En el cas de Ferrol, Santiago, A Coruña, Lugo, Ourense i Vigo, el tram d'edat majoritari a afirmar que no empra mai el gallec està situat entre els 3 i els 25 anys; és, d'altra banda, el tram minoritari a emprar sempre el codi autòcton (cf. IGE 1992:133,136,139,142,145,151). El fet que també sigui el tram

majoritari a ser capaç d'escriure i de llegir en gallec (IGE 1992:99) fa pensar que el codi autòcton ha tingut una presència efectiva a l'ensenyament (v. a l'apartat anterior les dades corresponents a l'ensenyament), però que aquest no ha operat -de cap manera- com un factor decisiu en la socialització lingüística en gallec (cf. una opinió més optimista, sobre dades semblants, a Fernández Fernández 1994).

La resta de dades estadístiques que revela el padró de 1991 confirmen la impressió inicial de coneixement i ús (encara i aparentment) majoritari del codi autòcton, pel que fa a l'extensió horitzontal. Tanmateix, és indiscutible la presència preeminent del castellà, associat a la vida urbana, els estudis superiors, i les professions prestigioses (cf. IGE 1992:111,114). Sembla, doncs, que les tendències que apuntàvem en el primer capítol d'aquest treball tenen una sòlida base empírica. Podem (re)afirmar l'obvietat que el gallec és un codi minoritari en el context de l'Estat espanyol, i clarament minoritzat (subordinat si es prefereix) en el territori que ocupa dins del mateix Estat.

12.4.0.3. Apunt sobre els usos escrits.

El pes de la producció editorial en gallec, sobre el total de l'Estat espanyol, és simplement insignificant. Segons les dades que aporta Maure Rivas (1987), el total de llibres publicats a Galícia en el codi autòcton no arriba en cap cas a l'1 % del total espanyol, entre 1970 i 1985. A tall de comparació, val a dir que el percentatge més elevat que s'assoleix durant tot el

període assenyalat és del 0,84 % -295 títols, 52 dels quals són reedicions-, corresponents al 1985, front al 9,98 % en català (3.481), l'1,7 % (375) de l'euskara, i el 88,08 % (30.611) del castellà del mateix any (el percentatge corresponent al gallec és l'inferior durant els quinze anys [cf. Maure Rivas 1987:18, 24]). Les últimes estadístiques abans de començar la dècada dels noranta no són gaire més optimistes: corresponen al 1989 489 llibres en gallec, un 1,26 % del total dels publicats en qualsevol llengua a l'Estat (front a l'1,51 en euskara i l'11,18 en català; cf. Senín 1990:382). Per si no resultaven prou decebedores, aquestes dades encara s'han de matisar: Xavier Senín (1990:384-385) detecta que, dels 481 títols corresponents al 1988, s'inclouen disset toms de la revista *Grial* (en facsímil) i de *A Nosa Terra*; els llibres de text i material didàctic suposen 84 llibres; 80 corresponen a traduccions; en general (i en resum), eliminant les obres destinades al públic infantil i juvenil, els llibres de text, i les publicacions institucionals, ens queden a les mans 39 obres. Si parlem de llibres de text i de publicacions institucionals, caldrà inferir que la normativa ortogràfica isolacionista és la que hom emprava majoritàriament. Nogensmenys, els col·lectius reintegracionistes i, en general, aquells que discrepen de la proposta oficial continuen publicant en col·leccions pròpies (p.ex., *Universália*, *Clássicos* i *Criaçom*, de l'AGAL; les publicacions de la *Fundação Viqueira*, i diversos volums corresponents a editorials que no són estrictament reintegracionistes, com ara els citats García Negro 1991, *Portas* 1991 -seguint "els mínims"-, etc.). Un apunt final: el volum mitjà de les tirades de llibres a Galícia -a banda de

l'ortografia emprada- habitualment no ultrapassa la xifra de dos mil exemplars (Siguan 1992:228-229).

En el primer capítol ja havíem fet algun comentari, a propòsit de la premsa. Només aportarem una altra dada: Rico López (1988:169) assenyala uns percentatges d'ús del gallec en els diaris de Galícia que oscil·laven entre l'1,62 % de 1977 i el 2,60 % del 1987. Víctor F. Freixanes (1989:32) parla d'un 5 %, sobre el total de diaris i publicacions periòdiques, en obrir-se la dècada dels noranta (les dades que assenyala Siguan [1992:229], d'entre un 10 i un 20 % del contingut de la premsa diària redactat en gallec palesen -com a mínim- un extraordinari optimisme). De fet, encara el 1992, l'ús del codi autòcton continua essent l'excepció a la premsa de Galícia (Pérez 1992:137 n. 1). Recordem un cop més que l'aparició de *O Correo Galego* (6.I.1994-), diari que empra el gallec com a llengua vehicular, ha trencat (només) recentment aquesta inèrcia.

Pel que fa a altres tipus de publicacions, el panorama sembla més optimista. L'*Anuario de La Voz de Galicia* (1989) recull un total de quaranta-cinc números publicats, de revistes en gallec, corresponents al període 1985-1988. Hem parlat de números: el nombre de títols és de vint-i-dos. Quant al tipus de normativa emprada, l'oficial és la majoritària a les breus aparicions del gallec als diaris, i la del *Correo Galego*. A les publicacions periòdiques, en canvi, la norma emprada dependrà dels propis autors, en alguns casos, i dels consells de redacció, en uns altres. Donarem, tot seguit, una breu notícia d'algunes de les

publicacions que han acollit treballs relacionats amb la polèmica normativa o, en general, aspectes relacionats amb la sociolingüística gallega.

- *Agália*, la revista de l'Associaçom Galega da Língua (que en publica quatre números per any, des de la primavera de 1985), inclou en les contraportades interiors una nota de redacció amb el text següent: "Todos os trabalhos publicados em AGÁLIA aparecerám com a normativa de carácter reintegracionista que defende AGAL (no seu *Prontuário Ortográfico Galego*, ou em qualquer outra normativa do nosso sistema lingüístico.". A la pràctica, aquest ha estat el límit per la "banda baixa" reintegracionista: els treballs publicats empren, a més de la normativa de l'AGAL, la dels *Acordos Ortográficos* o les usuals portuguesa i brasilera; no hi han aparegut articles redactats segons la normativa oficial, AS-PG-80 o Comissió de Lingüística-80 (els "mínims") en els trenta-set números publicats (l'últim, corresponent a la primavera de 1994). Val a dir que les *Actas* dels congressos internacionals organitzats per l'AGAL sí que han inclòs en diverses ocasions treballs redactats d'acord amb normatives de la "banda baixa". Un altre cas no gaire habitual és el volum col·lectiu *O uso das línguas na perspectiva da Europa Comunitária*, redactat íntegrament en català, euskara i gallec ... aquest últim seguint dues pautes normatives diferents (AGAL-85 i *Acordo de Lisboa*).

Agália és, des del seu número 33 (primavera 1993), "Revista Internacional da Associação Galega da Língua".

- En el capítol de les revistes corresponents a col·lectius que rebutgen la normativa oficial, cal incloure el conjunt de publicacions promogudes per la Fundação Europeia Viqueira-Instituto Internacional da Lusofonia, les Irmandades da Fala da Galiza e Portugal (la secció portuguesa de les IF es constitueix formalment a Portugal el 8 d'agost de 1991 [cf. *Nós*, 19-28, pàg. 485]), l'Associação Sociopedagógica Galaicoportuguesa (ASPGP), l'Associação Pedagógica Jornadas do Ensino da Galiza e Portugal, i l'Associação de Amizade Galiza-Portugal:
- *O Ensino*, com ja hem vist (cf. cap. I [§ 3.1.]), reintegracionista "de màxims" des del núm 6.
- *Temas de O Ensino* (Revista Galaico-Portuguesa de Sócio-Pedagogia e Sócio-Lingüística), originàriament monogràfics de *O Ensino*, inicia el "periple reintegracionista" amb el núm. 2/3, corresponent al *Prontuário Ortográfico da Língua Galego-Portuguesa das Irmandades da Fala* (1984). El canvi d'usos normatius també es correspon amb un canvi en els continguts: si el núm. 1 (1981) s'ocupava de qüestions d'antropologia cultural ("Os enredos dos rapaces"), els núms 4/5 (1985), 6/10 (1986), 11-13 (1987) i 14-20 (1988-1989) corresponen a monogràfics

sobre "Lingüística e Sócio-Lingüística Galaico-Portuguesa" (4/5), "Linguística, Sociolinguística e Literatura Galaico-Luso-Brasileira-Africana de expressão portuguesa" (6-13), i "A Lusofonia, unificação ortografica e politica linguisticocultural" (14-20).

- *Cadernos do Povo. Revista Internacional da Lusofonia*, dedicats a "O fenomeno literario nos paises lusofonos. Literaturas galega, portuguesa, brasileira e africana.", amb l'excepció del núm. 1 (Janeiro-Abril 1987), que recull intervencions corresponents al "I Encontro Internacional Socialista da Lingua" (6 de març de 1987, a l'agrupació de Vigo del PSDG-PSOE), celebrat en el marc del "V Encontro Internacional da Lingua Galaicoportuguesa", durant el qual representants del *Partido Socialista* portuguès i el *Partido Socialista de Galicia-PSOE* van comentar les Bases de l'*Acordo Ortográfico de Rio de Janeiro* (1986)¹⁰⁶.

- *Nós*. Ja hi havíem fet referència en el primer capítol d'aquest treball. Neix com "Boletim filologico informativo da «Comissão para a integração da língua da Galiza no Acordo Ortográfico

¹⁰⁶ João J. Santamaria Conde, Secretari d'Estudis i Programes de l'agrupació comarcal de Vigo del PSG-PSOE, recull en el mateix volum la bona disposició de l'aleshores Ministre d'Afers Exteriors espanyol, Sr. Fernández Ordóñez, perquè el gallec s'incorporés a l'Acordo de 1986, sempre que fos demanat pel Govern de la Comunitat Autònoma (cosa que, aparentment, mai no va passar; cf. Santamaria 1987:11).

luso-brasileiro»" (núm. 1, Janeiro-Abril 1986), per passar a ser "Revista internacional galaicoportuguesa de cultura. Revista da Lusofonia.". Els núms. 19-28 (1990-1991) inclouen les actes del I Congresso Internacional de Literaturas Lusófonas, celebrat -prou significativament- en homenatge a Rodrigues Lapa, Celso Cunha i Carvalho Calero.

Cal insistir, finalment, en el fet que aquestes publicacions han constituït en els últims anys una mena d'"avantguarda reintegracionista", adoptant sistemàticament els models ortogràfics corresponents als diversos Acordos. No endebades foren membres dels col·lectius sobresmentats els qui van constituir la delegació d'observadors gallecs que va assistir a les trobades corresponents. És lògic, doncs, que les diverses publicacions actuessin en conseqüència. Més encara si considerem que la majoria de membres dels respectius consells de redacció(/direcció) compatibilitzen aquesta tasca amb diferents càrrecs en els organigrames de les *Irmandades*, *l'Associação de Amizade Galiza-Portugal*, etc. (v. p.ex. *Cadernos do Povo*, núms. 5-14 (1989), pàg. 2; *Nós*, núms. 19-28 (1991), pàg. 2).

Encara dins de l'àmbit reintegracionista, han anat apareixent diverses publicacions, més o menys efímeres, com ara *O Tempo e o Modo* (que ja esmentàvem al cap. I

[§ 3.1.] d'aquest treball), *Renovação (Embaixada galega da cultura)*, editada a Madrid, la revista universitària *Folhas de Cibrão*, etc.

També les pàgines de ANT han acollit amb normalitat la norma reintegrada, al costat de l'oficial o els "mínims": en principi, dependrà de l'autor l'opció per cada model ortogràfic, i es reservarà la norma AS-PG-80 per als usos de redacció¹⁰⁷.

- La Real Academia Galega edita, des de 1990 i amb periodicitat semestral, uns *Cadernos de lingua*, amb la voluntat de "[...] prestar unha atención especial ó proceso de normalización lingüística en curso e ós problemas derivados del, tanto no que se refire á planificación do corpus lingüístico coma á difusión social do idioma." (*Cadernos de lingua*, 1, pàg. 3). Des de bon començament, doncs, els *Cadernos* han inclòs treballs relacionats amb la codificació de determinats registres, el (sub)procés d'extensió de l'ús, el gallec en els *media*, etc. Des del núm. 1 es fa constar que la revista és possible gràcies a la col·laboració econòmica de la

¹⁰⁷ José L. Fontenla ha fet referència a unes normes deontològiques, de redacció i d'estil (inèdites), aprovades pels periodistes de ANT el març de 1981, fent constar la voluntat de reintegració en l'àrea lingüística luso-basilera. Apuntaria en la mateixa direcció l'acord adoptat per la Junta General d'Accionistes de "Promocións Culturais Galegas S.A" (editora de ANT) del 28.4.1982 (foli 30 del Llibre d'Actes), fent referència a la línia lingüística (reintegracionista) que hauria de seguir el setmanari (v. Fontenla 1985:66, n. 15).

Conselleria de Cultura del govern autonòmic. La normativa emprada pels col·laboradors i la redacció és l'oficial.

- Correspon a l'any 1990 (Xaneiro-Febreiro-Marzo) el primer número de *A Trabe de Ouro. Publicación galega de pensamento crítico*, en les coordenades ideològiques de l'esquerra nacionalista (v. una "declaració de principis" a la pàg. 5 del núm 1). Durant la seva publicació, ininterrompuda des d'aleshores, els articles relacionats amb aspectes (socio)lingüístics hi han estat contínuament presents, així com les notícies a propòsit de trobades científiques, o les recensions de llibres sobre temes que hi tenen relació. La polèmica normativa ha deixat l'empremta d'una instrucció per als col·laboradors tan significativa com aquesta: "As linguas da revista son a galega e a portuguesa. Para as colaboracións en galego recoméndase a utilización da actual normativa oficial." (v. els núms. 1-2-3-5). Durant aquest període apareixeran publicats un parell de treballs redactats d'acord amb la normativa AGAL-85. A partir del núm. 6 (Abril-Maio-Xuño 1991), la indicació es transforma en la següent: "As linguas da revista son a galega (Normativa Oficial) e a portuguesa.", *tout court*. Encara serà publicat algun treball d'autor gallec "indisciplinat", de manera excepcional, però. L'afer ha merescut un article a la pròpia revista, redactat d'acord amb la normativa oficial però sol·licitant "[...]a reabertura das páxinas de A TRABE

DE OURO aos insubmisos normativos [...]" (García Suárez 1993:268).

Altres publicacions que han incorporat treballs especialitzats sobre aspectes (socio)lingüístics del gallec són la històrica *Grial* (que no ha deixat d'ocupar-se de les qüestions idiomàtiques, i fins i tot hi ha dedicat un monogràfic l'any 1990: *Grial*, 107), l'anuari (universitari) de *Filologia Verba, Lingua e Administración* (editada per la *Asociación de funcionarios para a normalización lingüística de Galicia*), la *Revista Galega de Administración Pública* (pel que fa a algunes referències legals), la *Revista Galega do Ensino* (núm. 1, desembre de 1993), la universitària *O Cartafol*, etc. El més habitual és que la normativa emprada per totes elles sigui l'oficial.

13. MÉS ENLLÀ DEL DEBAT ORTOGRÀFIC. EL GALLEC, NOVA LLENGUA ROMÀNICA?

En el primer capítol d'aquest treball fèiem referència a la polèmica sobre l'ortografia que ha d'adoptar el gallec. A continuació, presentàvem alguns conceptes que tenen a veure amb la intervenció sobre l'estructura lingüística; a partir d'aquells, hem comentat alguna de les propostes ortogràfiques més representatives dels corrents anomenats reintegracionisme i isolacionisme. Tot seguit, hem introduït uns conceptes que es refereixen de manera preferent a l'ús lingüístic, encara que sense deixar de banda els aspectes relacionats amb l'estructura. A propòsit d'això, hem comentat algunes de les dades més significatives (i més recents), que fan referència als usos del codi autòcton a Galícia. Sembla, doncs, que disposem dels elements necessaris per a efectuar una nova lectura de la polèmica ortogràfica a Galícia. Una lectura que omplirà aquest últim apartat.

13.0. PRELIMINARS. CLASSIFICACIONS I CATEGORIES.

Durant la primera part d'aquesta tesi, ens hem referit en diverses ocasions a la manca de consens en l'àmbit de la Romanística, a l'hora de dictaminar sobre l'estatus del gallec (llengua, [co]dialecte...), desacord que havia estat detectat per diversos estudiosos (Vázquez Cuesta, Fernández Rei...). En realitat, fins fa pocs anys, era un lloc comú entre els especialistes considerar inadequat parlar de gallec i portuguès com de dos fets lingüístics independents (cf. Fernández Rei

1988:89-98). Val a dir que algunes publicacions recents, en l'àmbit de la Lingüística Romànica, fan pensar en un (incipient) reconeixement de gallec i portuguès com a fets lingüístics independents. Un reconeixement que podria indicar la voluntat d'atorgar una certa legitimitat a l'opció secessionista. En serien indicis els volums publicats de les Actes del XIX CILFR, la comunicació de Miguel Metzeltin i Otto Winkelmann al XX CILPhR (Metzeltin & Winkelmann 1993), el vol. VI,2 del *Lexikon der Romanistischen Linguistik* dedicat a *Galegisch, Portugiesisch -Gallego [sic], Português-* (Holtus e.a. 1994), o el volum col·lectiu *Die romanischen Sprachen* (Lindenbauer e.a. 1994), elaborat per a l'ús d'estudiants universitaris. En les obres citades (i la tercera -el *Lexikon*-, és una referència obligada dins del seu marc disciplinar), els estudis (les descripcions) de gallec i portuguès apareixen *separades*, significativament. És clar que el fet que tots els autors de les entrades referides al gallec en el *Lexikon* combreguin amb les tesis isolacionistes relativitza aquesta dada. Hom pot constatar, en qualsevol cas, que l'estat d'indeterminació del procés codificador ha continuat impregnant els textos dels romanistes en els últims anys (cf., entre d'altres, Luyken 1991; Monteagudo & Santamarina 1993; Gargallo 1994; Lindenbauer e.a. 1994; Santamarina 1994). Un fet que és tot un símptoma de la persistència en la dificultat de definir-se d'una manera categòrica sobre la filiació del gallec, d'assumir taxativament la seva (suposada) independència lingüística. La indeterminació anterior, en qualsevol cas, podria haver afavorit les opcions reintegracionistes, que s'haurien pogut acollir al criteri d'autoritat per a justificar les seves

propostes. Així, si la Lingüística Romànica, marc disciplinar que reclama com a objecte d'estudi propi (entre d'altres) la taxonomització de llengües neollatines, s'havia referit tradicionalment a gallec i portuguès com a varietats d'un mateix diasistema (v. Fernández Rei 1987), les propostes codificadores que operaven en conseqüència haurien comptat amb un cert placet de la comunitat científica. No és gens sorprenent, per tant, que els defensors de la postura contrària hagin intentat cercar un marc teòric alternatiu, científicament reconegut, per a encabir-hi la seva defensa d'una norma independent per al gallec. És així que, durant la dècada dels vuitanta, diversos autors (cf. Fernández Rei 1980, Monteagudo & Fernández Rei 1982) s'havien referit a la consciència dels ciutadans gallecs de parlar una llengua independent ("lingua de seu"), i que justificaven, a partir d'aquesta actitud, l'elaboració que el gallec hauria experimentat (mitjançant el seu ús -fonamentalment literari- a partir del *Rexurdimento*). Caldria, en fi, contràriament a allò que proposa el reintegracionisme, "[...] profundizar en la dirección independiente del gallego [...]" (un paràgraf que ja havíem citat més amunt: cf. GEG XIV pàg. 255). Respon a aquest tipus de pensament la classificació de les varietats romàniques proposada per Fernández Rei (1988):

- D'una banda, el grup constituït per aquelles que han estat considerades llengües tradicionalment, i que coincideixen amb entitats estatals (portuguès, espanyol, francès, italià i romanès).

- En un segon grup, considerades també llengües avui dia, tot i que no són oficials de cap estat, hi hauria el català (obviant el cas d'Andorra), l'occità ["provençal"], el sard, el reto-romànic suís, el franco-provençal i el dalmàtic (80).
- Hi hauria un tercer grup, de dialectes neollatins fortament personalitzats, com el llombard, el vènet, l'umbre, el sicilià, el calabrès, i d'altres del domini italomànic. Caldria incloure-hi, a més, l'aragonès i l'asturià (84).
- Finalment, un quart grup, constituït per fets lingüístics que han estat considerats tradicionalment "[...] simples variantes lingüístiques doutras linguas románicas." (85): el gallec, el friülà i el cors. D'entrada, no sembla un grup gaire homogeni. Podríem assenyalar algunes diferències entre tots tres, a primer cop d'ull:
 - òbviament, la insularitat del cors;
 - un altre aspecte geogràfic: la contigüïtat amb la resta del diasistema històric, exclusiva del gallec;
 - el fet que cap estat no té una varietat del diasistema històric com a llengua oficial de tot el territori, en el cas del friülà, i sí en el del gallec (Portugal) o el cors (Itàlia);
 - els marcs iuslingüístics (espanyol, italià, francès) són extraordinàriament diferents, etc.

Com anirem veient, no deixa de ser cert que els tres fets lingüístics (gallec, friülà i cors) presenten, tanmateix, certs trets compartits que fan que no sigui gens absurd encabir-los en un mateix apartat. Parlem, en qualsevol cas, de tres situacions que Fernández Rei (1988:88) identifica amb les *llengües polinòmiques* (Marcellesi), les *llengües en via d'emancipació* (Bochmann), i les *llengües per elaboració* (Kloss/Muljačić). Ja hem advertit, en el capítol anterior d'aquest treball, que la tercera categoria havia estat emprada a bastament, per a justificar la individualitat lingüística del gallec (cf. Esser 1986; Fernández Rei 1987:88, 1990:18, 1991c:38; Monteagudo 1990:303-304; Monteagudo & Santamarina 1993:157). Ara bé: és clar que les tres etiquetes -llengües "polinòmiques" / "per elaboració" / "en vies d'emancipació"- no són perfectament intercanviables. I que coincideixen només de manera parcial, a l'hora de designar les mateixes realitats lingüístiques. Valdrà la pena que les revisem, doncs, si volem arribar a copsar allò que hi entenen els diferents autors, quan les fan servir per a referir-se al gallec. Ens entretindrem, com és lògic, en el detall d'aquells aspectes que, a la vista del que hem anat comentat fins ara, resulten més pertinents per a la caracterització del gallec, inclosa la seva codificació gràfica discutida.

13.1. EL GALLEC, LENGUA POLINÓMICA?

En una comunicació al XVII CILPhR, Jean Baptiste Marcellesi proposava el nom de *polinòmiques* per a aquell tipus de llengües

"[...] dont l'unité est abstraite et résulte d'un mouvement dialectique et non de la simple ossification d'une norme unique, et dont l'existence est fondée sur l'affirmation massive de ceux qui la parlent, de lui donner un nom particulier et de la déclarer autonome des autres langues reconnues." (Marcellesi 1985:314).

La definició (que Fernández Rei recull [1988:87-88]) feia referència al cors. Segons Marcellesi, es tracta dels casos en què una comunitat socio-històrica decideix diferenciar-se (la voluntat de distanciament sembla un tret rellevant, doncs), partint de diferències menors, que queden connotades amb un extraordinari valor simbòlic; un procés d'individuació lingüística, en fi, "dont l'opposé est la satellitisation." (Marcellesi 1985:312¹⁰⁸). És interessant recordar que, en l'opinió de Marcellesi, la gènesi de les llengües polinòmiques reproduïx "[...] le processus dont sont nées probablement [...]"

¹⁰⁸ Segons Marcellesi & Gardin (1974:231), el concepte d'*individuació* (*individuation*) fa referència al conjunt de processos que menen el discurs d'un grup social a assolir un cert nombre de particularitats, fins al punt que fan susceptibles de ser reconeguts com a tals els membres del grup. La individuació estricta comportaria, a més, uns altres requisits: "[...] que l'unité soit admise par les membres du groupe, qu'elle ne soit rejetée par aucun d'eux et que son utilisation oppose les membres du groupe aux membres d'autres groupes, c'est-à-dire, qu'aucun autre groupe ne l'utilise comme sienne." (235).

les langues actuellement considérées comme unifiées et normalisées." (1985:314).

També a propòsit del cors, Ghjacumu Thiers considera que caldria interpretar la polinòmia com una generalització de la normativitat a tota mena d'actuació oral o escrita "[...] including those inspired by distanciation strategies, or by attempts to recapture a linguistic heritage." (Thiers 1993:266), la qual cosa no deixa de ser l'equivalent d'una certa *absència de normativitat*, de manca de codificació, simplement (cf. Lamuela 1993:286). Les conclusions són òbvies: si no existeix una codificació unitària, difícilment hi podrà correspondre un procés d'elaboració i -és clar- no podrem parlar en cap cas d'una varietat estàndard. En l'opinió de Thiers (1993), la polinòmia afavoriria la individuació lingüística, encoratjant el desenvolupament de totes les possibilitats creadores de la varietat en qüestió, alliberada de les cotilles prescriptives. D'alguna manera, una llengua polinòmica seria un conjunt de varietats "en ebullició", que no han acabat de convergir en un estàndard. Els exemples proposats palesen, a més, una situació subordinada; en conseqüència, serà previsible que el codi supraordinat vehiculi l'alfabetització i, en general, que ocupi les funcions més elevades en la comunitat de llengua polinòmica: resulta difícil d'imaginar que una varietat no codificada (o de codificació *fluctuant*) sigui emprada a la prosa jurídica, o als llibres de text escolars. Així, en el cas del cors, l'amenaça de ser substituït pel francès supraordinat (deixant de banda la

possibilitat de quedar atret en l'òrbita de l'italià estàndard) no és pas negligible (cf. Thiers 1993:267).

Marc Leprêtre i Jordi Bañeres han aïllat un seguit de trets que diferencien les llengües polinòmiques dels seus codis de contrareferència (el francès ho seria per al cors; el castellà per al gallec, si estem d'acord a considerar polinòmic aquest últim). Els elements comuns a les llengües polinòmiques serien, doncs, els següents (cf. Leprêtre & Bañeres 1991:27):

1. L'alfabetització hauria estat vehiculada en la llengua de contrareferència.
2. La producció cultural és clarament inferior a la de la llengua de contrareferència.
3. La comunitat de llengua polinòmica presenta trets extralingüístics que la diferencien de la de contrareferència (en el cas del cors, la insularitat; en el del friülà -que també consideren polinòmic-, l'aïllament [polític] de la resta de la península itàlica fins al 1420).
4. La comunitat de llengua polinòmica està mancada d'una estructura urbana jeràrquica. No hi ha un centre urbà difusor de la varietat estàndard (codificada).

En quina mesura satisfà el gallec aquests requisits teòrics?
Vegem-ho:

- (1) Hem constatat en els apartats precedents d'aquest mateix capítol que, efectivament, el codi autòcton és encara ben lluny de ser el vehicular de l'ensenyament. La legislació que en fa referència tendeix (en general) a no prescriure l'ús del gallec, més que no pas a potenciar-lo, tot i el que hom podria esperar del seu estatus *cooficial* (cf. més amunt, Cobarrubias 1983b). I sabem, encara, que fins fa només vint anys la presència del castellà era exclusiva al sistema educatiu espanyol. El codi al·lòcton hauria vehiculat, de manera hegemònica, l'alfabetització dels trams d'edat més elevats i de manera majoritària la dels sectors més joves. A més d'això, hi hauria estat vehiculat el conjunt de les diferents disciplines acadèmiques. Només recentment, i encara de manera minoritària, el gallec és a l'escola quelcom més que una *segona llengua*.
- (2) El mateix podem dir, pel que fa a la producció cultural. El nombre absolut de béns culturals que empren el gallec i el castellà (entès el primer en el sentit "estricte" que hi donava Gambini -v. cap. I [§ 0.] d'aquest treball- i no pas de *gallego-portuguès*, és clar) palesen una desproporció abismal, com correspon al desequilibri entre un codi (numèricament) minoritari i subordinat, i la llengua romànica més parlada al món. És clar que no ens interessa tabular la producció editorial en llengua castellana que es produeix *dins* de Galícia, sinó la quantitat de béns culturals que el consumidor té al seu abast: el fet determinant és la manera abassegadora com el castellà monopolitza al país l'oferta d'ús (cf. Inglès

1990), en uns àmbits determinats. Cal recordar, finalment, que els usos escrits del gallec no només són escassos: a més, no són uniformes.

- (3) Clarament, el factor extralingüístic determinant de la comunitat gallega és la seva condició de *minoría exoglòssica* (de frontera) en territori espanyol (ens referim, òbviament, al segon dels sentits que més amunt proposàvem [cf. § 12.2., en aquest mateix capítol]). Jordi Bañeres (1991) ha glossat així els avantatges de la situació *exoglòssica*:

- "[...] l'estat-matriu [...] exerceix pressió sobre l'estat on viu la minoria mentre que aquesta en rep un influx positiu directe a través de la força cultural, comunicativa i educativa de l'estat-matriu."
- "Ultra l'estatus, l'exoglòssia també estintola el *corpus*: que la llengua d'una minoria lingüística sigui l'idioma oficial d'un altre estat n'avalua la codificació."

Paradoxalment, el gallec i el cors en serien els contraexemples, des del moment que no hi ha un clar consens a propòsit d'una identitat lingüística compartida entre les comunitats i els respectius estats-matrius (Portugal¹⁰⁹ i Itàlia). Les (poli)elaboracions

¹⁰⁹ En puritat, hauríem de parlar de Galícia (millor encara, la *Gallaecia*) -i no pas Portugal- com a àrea-matriu, en tant que bressol constitutiu del gallego-portuguès (cf. Gargallo 1989:174

secessionistes implicarien, doncs, la renúncia als avantatges sobresmentats (de què gaudirien, p.ex., els italians germanòfons -respecte a Àustria-, els valons o quebequesos -respecte a França-, o els flamencs -respecte a Holanda-; cf. Bañeres 1992:41-42). Amb les paraules de Bastardes & Boix (1994:15, n2), "Ni la oficialidad del catalán en Andorra, por su exigüidad estatal, ni la del portugués en diversos países, por falta de conciencia unitaria mayoritaria en la actualidad por parte de la población de Galicia, permiten considerar minorías exoglósicas ni al catalán ni al gallego.". Recordem, un cop més, que l'estatus de minoria exoglòssica és el que reivindicava per a la comunitat gallega el polèmic manifest de *Os Irmandiños* (v. Busto Salgado e.a. 1974; cf. cap. I [§ 2.3.] d'aquest treball).

- (4) També ens hi hem referit, a l'extraordinària dispersió dels nuclis de població, a Galícia. Tot i la major densitat demogràfica del sector occidental del país, no existeix una *capitalitat* clara, que irradiï un model de llengua. A banda del fet que, com hem comentant més amunt, les grans urbs no destaquen pas com a bastions del codi autòcton, sinó més aviat al contrari.

Pel que hem vist fins ara, no sembla gens desencertat incloure el gallec dins del conjunt de les anomenades llengües polinòmiques. D'altra banda, és clar, això només resulta

§ 117). Amb aquest advertiment, mantenim el terme emprat per Bañeres per a fer referència a l'Estat on el codi és oficial.

acceptable si compartim el criteri que es tracta d'un codi independent del portuguès. El concepte de *llengua polinòmica*, tal i com l'hem descrit, fa referència, simplement, a un context en què resulta difícil de consensuar un model de codificació, i a l'absència mateixa d'aquesta. De tota manera, i a partir dels exemples proposats pels diferents autors, probablement no resulta erroni considerar la polinòmia un atribut dels primers estadis del *secessionisme lingüístic*, aquell en què no ha estat resolta, encara, la tensió amb la matriu lingüística que mena a la pròpia individualitat. Tanmateix, algun autor s'ha referit -a propòsit, un cop més, del cors- a la possibilitat que la polinòmia no caracteritzi un estadi provisional, sinó que sigui més aviat un element clau a l'hora de determinar la pròpia identitat lingüística: no pas una etapa, per tant, sinó un atribut essencial: "Celle-ci est de plus en plus souvent considérée non comme une étape provisoire d'une langue corse en cours de standardisation, mais comme un état naturel, réel et incontournable.". (Thiers 1989:227). És clar que, des d'aquest punt de vista, la condició polinòmica no és pas assumida com una de les dificultats que comporta l'ascens a l'estatus de *llengua*, sinó que és en realitat una de les menes teòriques en què aquest estatus s'expressa. Si portàvem fins al límit aquesta hipòtesi, els problemes relacionats amb les interferències i el purisme deixen de tenir sentit, en quedar legitimada tota mena de variació:

"Nous sommes donc amenés à souligner que le concept de langue polynomique ne peut prendre toute sa valeur que

s'il est étendu de la perspective interne au corse à l'option interlinguistique incluant la masse des phénomènes de contact du corse avec le français et, à un degré moindre [?], avec l'italien.

Il faut, pour ce faire, opérer une conversion d'attitude et considérer que les normes respectives des langues au contact desquelles se trouve soumis le corse changent de nature lorsqu'elles se trouvent sollicitées par un locuteur corsophone s'exprimant en langue corse." (Thiers 1989:229).

Veurem en el següent apartat que aquesta actitud és justament la contrària de la postura *diferencialista* aïllada per Klaus Bochmann. És clar que no tots els estudiosos coincideixen exactament amb la interpretació de Thiers.

Sabine Albrecht (1992:225) considera que les llengües polinòmiques impliquen l'existència de diverses formes lingüístiques susceptibles de ser alternades, sense cap mena d'especialització funcional. En la seva opinió, doncs, el gallec (concretament) experimentaria una "polinòmia interna" -coincident amb l'intent d'elaborar una norma supradialectal-, i una "polinòmia externa", provocada per l'oposició entre les alternatives formalitzadores reintegracionista i isolacionista. Resumint: estaríem davant d'una varietat caracteritzada per la presència de diverses alternatives codificadores en competència. El fenomen s'explicaria -entre d'altres factors- per la situació subordinada. Ara bé: la inexistència d'una norma de consens

facilita el monopoli de les funcions culturals per part del codi supraordinat -i.e., el manteniment de la subordinació-, de manera que s'entra en un "cercle retroalimentador i alhora entròpic" (Leprêtre & Bañeres 1991:28), que mena a que es perpetui una situació de reserva funcional dels usos escrits per al codi supraordinat.

En relació amb el text de Thiers que comentàvem més amunt (a propòsit de les llengües polinòmiques), hi ha a Galícia una actitud que considera beneficiosa -o, com a mínim, possible- una certa polinòmia gràfica -si se'ns permet l'expressió-, aquella que Sabine Albrecht (1992¹¹⁰) anomenava "polinòmia externa"-. En podríem rastrejar una certa tradició històrica, que passaria per les opinions de Vicente Risco (v. cap. I [§ 4.5.]), entroncant amb el liberalisme lingüístic (cf. Vikør 1993, al cap. II [§ 9.2.]), continuaria amb articulacions normatives com les Normas de 1980 de la Comisión de Lingüística (v. cap. I [§ 3.1.]) i en certa mesura les Bases pra unificación das normas lingüísticas do galego (1977 i 1980), o el Manifesto para un acordo necesario (1986). Es tractaria d'una tendència identificada avui dia amb el sector numèricament més important -pel que fa al nombre de vots- del nacionalisme gallec, que propugna una mena de *laissez faire* consistent a emprar la normativa AS-PG-80 (en general, "els

¹¹⁰ L'article citat de Sabine Albrecht, com el d'Ursula Esser (cf. més amunt), resumeix tots dos de treballs més ambiciosos, testimonien un important corrent d'interès que hom pot detectar entre els investigadors alemanys, a propòsit del procés d'estandardització del gallec (generalment, en sintonia amb les tesis isolacionistes). Cf., les recensions a algun d'aquells treballs a *Cadernos de Lingua*, 3 (1991, pàg. 204-207) i *Verba*, vol. 20 (1993, pàg.480-483).

mínims"), i, ahora, mostrar-se tolerant (a voltes, militantment tolerant) amb la resta de propostes ortogràfiques, eventualment fins que no s'arribés a una solució de concòrdia. En línies generals, els partits i les coalicions representatius del nacionalisme gallec (fonamentalment d'esquerreres) han practicat en els últims anys un discurs consistent a assumir com a objectiu per a un esdevenidor indeterminat la reintegració lingüística gallego-portuguesa, ahora que s'obvia el debat normatiu a curt termini, per tal de no posar entrebancs al procés de normalització¹¹¹. Com a precedents de les fases més recents del desenvolupament d'aquesta tendència, caldria destacar:

- La presentació d'un Projecte de Llei de Normalització Lingüística, per part de la coalició PSG/BN-PG, el març de 1982, que incloïa un paràgraf en què es reconeixia la

¹¹¹ Sobre les propostes programàtiques dels partits polítics gallecs (i d'obediència estatal implantats a Galícia) en matèria lingüística, v. Gil Hernández (1986); més genèric, sobre el paper dels partits nacionalistes en la recuperació de l'idioma, v. Fernández Rei (1990b). Un exemple recent (i paradigmàtic) és el d'Esquerda Nacionalista, constituïda com a corrent organitzat dins del BNG el 1992. En el punt VI. -Lingua- de la seva declaració de principis (cf. *A Trabe de Ouro*, 10 [1992], pàg. 307-317) llegim: "1. E.N., en consonancia coa máis nidia tradición galeguista e coas aportacións máis modernas e rigorosas da ciencia lingüística, considera que o idioma galego pertence por razón natural e obxectiva ao sistema lingüístico gallego-portugués.". En conseqüència, es propugna l'adopció -provisionalment, però a curt termini- d'una normativa de consens, "[...] un pacto de «mínimos» de reintegración, que permita avanzar con paso decidido cara a definitiva normalización do idioma na sociedade [...]" (pàg. 316). Val a dir que hi ha sectors del nacionalisme d'esquerreres que han optat per línies més definides, com ara l'APU, exemple de praxi reintegracionista (cf. Fernández Rei 1990b:54; v. la revista de l'organització, *Povo Unido*); en sentit diferent, nacionalistes històrics, com Xosé Luis Méndez Ferrín, consideren un deure patriòtic l'obediència a la normativa oficial (Méndez Ferrín 1986; v. també a *ANT*, 372, "Ampla chamada a un consenso normativo do galego", pàg. 12).

plena vigència com a normatives, durant el període de cinc anys, de les propostes ortogràfiques AS-PG-80, AGAL, RAG i ILG. Durant aquest temps, s'hauria d'arribar a una síntesi -que seria oficialitzada-, a partir dels criteris fornits per les quatre entitats (cf. García Negro 1989). A propòsit del redactat definitiu de la LNL, cal fer constar les reticències dels parlamentaris del Grup Mixt Srs. Nogueira i Guerreiro, fent referència al tractament de la qüestió normativa a la llei, i la seva esperança que es tendís a una modificació en el futur (v. Parlamento de Galícia 1983:36-37 i 41-42 [sobre el debat de la proposició de llei]).

- La proposició no de llei, presentada pel BNG el febrer de 1990 al Parlament de Galícia (núm. reg. 257, de 8.2.1990; v. la reproducció facsimilar a *Agália*, 21, pàg. 88-89). Un document que instava el govern autòmic a no discriminar els texts redactats d'acord amb normatives diferents de la corresponent al Decret 173/1982 en les convocatòries d'ajuts i subvencions a la creació literària o, en general, a la producció escrita en gallec (a l'empara de les diferents Ordres autònòmiques de suport a la producció editorial en llengua gallega)¹¹². La proposició no de

¹¹² La denegació de subvencions ha afectat també trobades culturals de diversa mena. És així que els organitzadors del I *Congresso Internacional de Literaturas Lusófonas* (les *Irmandades da Fala da Galiza e Portugal*, v. cap. I) van denunciar en el seu moment la paradoxa que el congrés en qüestió comptés amb el suport econòmic del Ministeri d'Educació i Ciència espanyol i la portuguesa Fundação Calouste Gulbenkian, però no pas del govern autòmic gallec (v. *Nós*, 19-28 [1990/91], pàg. 10, 473-484). Una situació semblant fou denunciada pels organitzadors del I, II,

lleis, que no fou aprovada, insistia, en fi, en la necessitat que "En tanto non se discuta e elabore por todas as partes implicadas unha normativa de concórdia que supere a división actual, o Goberno Galego eliminará calquer medida represiva que prexulgue a produción en galego [...]".

En el mateix sentit, una proposició no çde llei, presentada -també sense gaire èxit- pel PSG-EG l'abril de 1990 (núm. reg. 605, de 4.4.1990) instava el govern autonòmic a no discriminar els texts discrepants de la normativa oficial, a l'hora de concedir subvencions, tot i que donava suport a l'ús exclusiu de la norma oficial a l'ensenyament (apel·lant a la consciència del personal docent, i no pas a mesures coercitives, però; v. la repr. facsimilar a *Agália*, 22, pàg. 230-231).

És evident que aquest tipus de discurs no juga amb els mateixos elements que les estratègies isolacionista i reintegracionista, per a les quals, simplement, la concòrdia és impossible per principi: si el gallec es vol reintegrar a l'àrea gallego-portuguesa, la norma ortogràfica haurà de menar en aquesta direcció; si es vol aprofundir en l'especificitat del gallec, i

III i IV Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza (v., p. ex., les Actas del IICILGPG, DDAA 1989b[:15-16]), que comptaren -a més de les anteriors- amb subvencions del Ministeri d'Educació brasiler i de diverses entitats financeres gallegues, però no pas de les conselleries autonòmiques (cf. també Monteagudo 1990:314). Les revistes *Nós* i *Agália* (v. més avall) inclouen habitualment amplis dossiers relatius a la marginació dels sectors reintegracionistes en la concessió d'ajuts oficials.

fer que esdevingui una llengua (per elaboració) *diferent*, tots els nivells de la codificació hauran de ser-hi conseqüents. És possible discutir sobre els terminis i les estratègies, en tots dos casos; fins i tot arribar a acords sobre el punt de partença; tanmateix, els objectius finals són divergents i mútuament excloents. Així, en un comunicat del 16.3.1990, l'AGAL afirmava sense embuts respecte a la proposició no-de llei del BNG que "[...] desde a honestidade a Associação Galega da Língua e o seu órgão de expressom a revista *Agália*, nom pode visar como objetivo estratégico umha "normativa de concórdia" [...]" (v. *Agália*, 21, pàg. 90); per la seva banda, Francisco Fernández Rei -fent referència a aquest mateix comunicat- s'ha expressat en els termes següents: "Algúns defensores da autonomía lingüística do galego verbo do portugués (e por suposto a total independencia en relación co español) levamos anos, con maior ou menor acerto, falando da imposibilidade de concordia entre filosofías lingüísticas tan contrapostas." (Fernández Rei 1991c:39).

Hem de recordar, finalment, que ja havíem fet servir l'exemple del cors -que empra Marcellesi-, a l'hora de caracteritzar l'absència de "llengua-sostre" (homogenètica). El concepte de *llengua polinòmica*, així expressat, coincideix parcialment amb el de *dialecte sense sostre* (*roofless dialect*; cf. cap. II [§ 5.2.1.1.]).

13.2. EL GALLEC, LENGUA EN VIA D'EMANCIPACIÓ?

També en el XVII *CILPhR*, Klaus Bochmann es refereix a les llengües en via d'emancipació (*langues en voie d'émancipation*) com aquelles que estarien experimentant un doble procés, d'elaboració individualitzadora (*Ausbau*), i d'extensió dels usos socials (*normalització*, segons "la terminologie de la sociolinguistique catalane"), per iniciativa institucional, o d'una elit il·lustrada (Bochmann 1985:193). Entesa la codificació com una etapa prèvia a l'eixamplament funcional i la diversificació estilística, Bochmann proposa una tipologia de possibles alternatives normativitzadores que, en les seves línies mestres, no es diferencia gaire de la de Ferro Ruibal (1984, 1984b; cf. cap. I [§ 3.2.]) i que, en tot cas, s'hauria de creuar encara amb unes altres possibilitats, com ara la tria entre estandardització policèntrica o monocèntrica (196; cf. el cap. II [§ 7.1.] d'aquest treball). Les alternatives en qüestió serien les següents:

1. *Diferencialista*, que tendeix a potenciar els trets que caracteritzen el codi subordinat front al supraordinat. L'orientació és clarament endoglòssica, segons Bochman. Exemples extrems d'aquest tipus d'actituds serien els hiperpurismes (194; cf. el cap. II [§ 9.2.] d'aquest treball).
2. *Pragmàtica o realista*, que assumeix com a inevitable la influència del codi supraordinat, i renuncia al purisme

extrem, apel·lant sovint a la dificultat d'aprenentatge que presentaria una norma "artificial". Orientació exoglòssica/endoglòssica. Bochman situa en aquest nivell les propostes de l'ILG (195). En un treball posterior, Bochmann (1986) concretarà encara més els eixos de l'actitud pragmàtica que caracteritza aquesta postura (per al cas gallec), tot destacant que els seus defensors accepten com a irreversible la influència castellana, particularment sobre el "lèxic cultural modern", ja que un intent depurador comportaria greus perjudicis per a la recuperació del gallec, "[...] ademais de ser casi irrealizable." (Bochmann 1986:25). Pel que fa als aspectes ideològics, el "corrent realista" obeiria, certament, a una actitud pragmàtica, a l'hora de procedir a l'alfabetització massiva de la població en el codi subordinat; tot i que també podria "masquer l'intention de forces conservatrices à freiner ce processus [la normalisation]." (Bochmann 1985:196). L'alternativa pragmàtica coincideix parcialment amb el desenvolupament extrem del concepte de *polinòmia* tal i com ha estat (re)elaborat per Thiers (1989; cf. més amunt): en aquell cas la variació resultava ser un objectiu desitjable del contacte, mentre que ara n'és una conseqüència inevitable.

3. *Integrista*, que, per tal de garantir la supervivència del codi subordinat, es reclama segment d'un grup lingüístic prestigiós, aliè a l'Estat de radicació. Els exemples proposats per Bochman són els del reintegracionisme gallec ("lusisme", incloent-hi el "Manifesto" de *Os Irmandiños*

[cf. Bochmann 1986:25, i el cap. I [§ 2.3.] d'aquest treball]), els parlants del cors meridional, que (re)prenen el model de la norma toscana, i els ciutadans de la Vall d'Aosta (administrativament italians), amb un estatut especial que els reconeix com a minoria francòfona. En aquest últim cas, parlariem d'una orientació exoglòssica (model francès, en comptes del franco-provençal autòcton), que només seria aparent en els dos primers, considerant "[la] proche parenté entre la langue en voie d'émancipation et son modèle" (196).

Segurament, caldria matisar l'ús dels termes que designen cada tipus: el diferencialisme es predica del codi subordinat quan és potenciació dels trets dialectals (1), i no pas quan implica el recurs al propi diasistema històric en comptes del supraordinat (3) (cf., però, Bochman 1986:24: "A corrente lusista [...] non é menos diferencialista [...] pero o seu modelo e o portugués."); el presumpte "realisme" de (2) vol dir, de fet, que sigui assumida com a irreversible la influència pertorbadora de la llengua dominant, i que el manteniment d'aquesta situació sigui desitjable. Retindrem, tanmateix, el llistat de Bochmann. Abans, però, caldrà recordar que la bibliografia que cita l'autor, referida al cas de Galícia, està constituïda per la sèrie Gallego 1-2-3 (ILG), i el pròleg de X. Alonso Montero a un treball dedicat a la depuració del lèxic gallec (Álvarez Cáccamo 1979, defensant, per cert, les *Bases pra unificación...* cf. cap. I [§ 2.4.] d'aquest treball; cf. també, al mateix cap. i apartat, la

referència de Galego 3 als "fenòmens diferencialistes" [ILG 1974:82]).

També en aquest cas, pensem que és interessant el recurs al concepte de *dialecte sense sostre*. D'aquesta manera, i partint de dos (possibles) "sostres", un d'homogenètic -el portuguès normatiu-, i un d'heterogenètic -l'espanyol, oficial- per al segment lingüístic (gallec) en via d'emancipació, el *courant pragmatiste* (195) defensa que s'obviï el primer, i el *courant integriste* (196) que es prescindeixi del segon. En puritat, només podria parlar-se d'una "llengua per elaboració" (el castellà) fent les funcions de "sostre", considerant que la quantitat de ciutadans gallecs que aprenen a les escoles la norma corresponent a la "llengua per elaboració" portuguesa és mínima. Una situació ben semblant a la que Žarko Muljačić descriu per al cors: "Il fatto che una percentuale minima di parlanti corsi sia riuscita ad imparare l'italiano standard non smentisce il fatto noto che la stragrande maggioranza dei bambini corsi apprende una L[ingua per] E[laborazione] che linguisticamente non si basa su un dialetto della "lingua per distanziamento" (LD) italiana, a cui appartiene il corso, ma sulla LD francese." (Muljačić 1984:79). El *courant différencialiste* (194), finalment, ben segur tindria a veure amb "un certo campanilismo linguistico che difficilmente ammette la copertura scritturaria della propria parlata mediante un tetto linguistico non assolutamente autoctono" (Goebel 1992:25; per cert, que Marcellesi [1985:312] reservava l'"esprit de clocher" per al secessionisme polinòmic [v. també 1985b:]). Un possible exemple d'aquest últim tipus d'actitud a Galícia seria

la (immensa) producció literària d'Otero Pedrayo, narrador extraordinari, membre de la generació *Nós*, conegut com el "patriarca de les lletres gallegues". En les seves obres, Otero Pedrayo va (re)crear una llengua farcida d'hiperpurismes, i d'expressions ruralitzants. Alfredo Aldao n'ha seleccionat algun fragment prou significatiu:

"Amouchárase a Catuxa feita un embrullo de cinascos nun recanto...enqueirado polo lume chiscaba os ollos pitañosos." (de *O mesón dos ermos*, pàg. 7; cit. a Aldao (1986:19)).

Com assenyala Aldao, sovint aquest lèxic no és propi ni tan sols del món rural galleg. I, en qualsevol cas, respondria a la voluntat de l'autor d'allunyar-se decididament del castellà, a una actitud clarament *diferencialista*, en fi¹¹³.

El diferencialisme -que té un ampli rendiment en la codificació del lèxic- implica tot sovint que s'obviï la diferenciació

¹¹³ Manuel Rodrigues Lapa sintetitzava així l'opinió que volem transmetre: "O escrever em galego era em Otero Pedrayo uma afirmação de enxebrismo, de pura obediência ao espírito da civilização rural em que mergulhava as suas raízes." (Rodrigues Lapa 1977:37; v. al mateix treball, la reproducció de la carta d'Otero a Rodrigues Lapa, a propòsit de l'article "A recuperação literária do galego."). Òbviament, aquest comentari no prejudica en absolut l'extraordinària qualitat de la producció literària d'Otero Pedrayo, a qui no sembla prudent incloure, d'altra banda, en la nòmina de "reintegracionistes històrics", com ha estat fet en alguna ocasió (cf. Montero Santalha 1982). Més encara, si considerem que ell mateix havia expressat la seva opinió en el sentit que "Son orixinariamente a mesma língua, pero o galego non pode xuntarse co portugués. O galego é unha língua per se." (Entrevista de 1973, publicada a *La Voz de Galicia*, 27 de maig de 1982, suplement "Cultura"; citat també a Fernández Rei 1988:107 n.67).

estilística, en adoptar per a registres cultes un vocabulari de caire ruralitzant (el món rural acostuma a ser-hi el principal proveïdor de recursos lexicals [cf. al nostre cap. II § 9.2. la referència de Vikør al nacionalisme]) o decididament col·loquial¹¹⁴. En qualsevol cas, sembla lògic pensar que el recurs a una certa dosi de diferencialisme és gairebé imprescindible en els casos de secessió lingüística, quan -per definició- hom potencia els trets més específics del propi codi, allò que el distancia de la resta.

La posició *pragmàtica*, per la seva banda, implica, contràriament a l'anterior, l'acceptació de l'*hibridisme* resultant del *contacte de llengües*. Una de les definicions més conegudes d'aquest últim concepte és, sens dubte, la d'Uriel Weinreich (1953): l'ús alternat de dues o més llengües per les mateixes persones, essent els usuaris (lògicament) el punt de contacte. Tot i l'evident generalitat de la definició, subscrivim el comentari de Miquel Pueyo (1991:33), a propòsit de l'encert de Weinreich "[...] a aïllar una sèrie de factors que, combinats en proporcions diverses, permetin de caracteritzar situacions de contacte

¹¹⁴ Un dels casos més espectaculars, pel que fa al gallec, té a veure amb el que fou el primer mètode audiovisual per al seu aprenentatge, elaborat pel col·lectiu Alvariza, vinculat a l'ILG (cf. Fernández Rei 1991:20): l'anomenat *Edigal galego*, editat el 1985. Les pàg. 94 i 95 del vol. I, dedicades a *Léxico. O corpo humano*, inclouen un sorprenent repertori terminològic per a referir-se als genitals femenins i masculins: literalment, a *cona*, a *pirola*, o *carallo*, os *collóns* (sense cap forma alternativa). Obviament, la selecció lèxica va ser criticada, fins i tot des de postures d'oberta simpatia per la tasca de l'ILG (cf. Alonso Montero 1990:283). Potser servirà de consol el fet que aquest tipus de selecció lèxica no s'ha donat només en gallec: v., per a l'aragonès, un bon catàleg de *collons*, *peltreques* i *mingorras*, *chuflos* o *zingorrios* (els dos últims, val a dir, només "En rechistros populares [...]") a Navarro (1993).

lingüístic ben diferenciades.". En el nostre cas, als efectes de caracteritzar el *pragmatisme* que abans esmentàvem, ens interessarà especialment considerar la possibilitat, prevista per Weinreich (1953:§ 2.55. i § 4.6), que d'aquell contacte en resulti la crist·lització d'una *nova llengua*. En la seva opinió, perquè es produeixi aquest fenomen, ha de ser satisfet, com a mínim, un dels següents requisits:

1. Que la forma de la varietat resultant del contacte sigui prou diferent de les corresponents a les "llengües base". Segons Weinreich, aquestes han de ser prou diferents entre si, perquè el resultat també ho sigui.
2. Que gaudeixi d'una certa estabilitat formal, després d'una etapa inicial d'indeterminació.
3. Que hi corresponguin unes funcions diferents de les que pertocaven a les "llengües base". En qualsevol cas, resultaria imprescindible que sigui llengua familiar d'una comunitat. Cal valorar també que l'eixamplament funcional es correspon amb un augment de l'estabilitat formal (2) i de la percepció subjectiva del propi codi com a diferent (4).
4. Que sigui classificada pels propis parlants com una llengua diferent. Un criteri que tindrà a veure, lògicament, amb factors d'ordre divers (aïllament físic -o polític- de la matriu lingüística, vinculació a tendències polítiques centrífugues, etc.).

Segons que interpreta Weinreich, els *Abstandsprachen* de Heinz Kloss es correspondrien amb el criteri 1, i els *Ausbausprachen* amb el 3. Tanmateix, l'equivalència és només parcial, tal i com hem pogut veure en el capítol II d'aquest treball (si més no, pel que fa a l'aplicació dels conceptes originaris). Retinguem, però, els criteris formulats per Weinreich, en referir-nos, precisament, a les llengües per elaboració (*Ausbausprachen*).

13.3. EL GALLEC, LLENGUA PER ELABORACIÓ?

Segons Monteagudo & Santamarina (1993:157; Santamarina 1994:73), la situació actual del gallec (els treballs citats són recents) es correspondria amb la d'un *Ausbau* que hauria assolit el nivell 7 d'elaboració (cf. al cap. II [§ 5.2.1.1.] la graella emprada habitualment). És a dir, seria la llengua vehicular (per escrit) de prosa científica relativa al propi grup, i no encara a les ciències humanes (nivell 8) o les exactes (nivell 9). Tot això, és clar, si ens referim al tipus d'elaboració isolacionista, patrocinat institucionalment. En el cas que la norma portuguesa fos assumida com a pròpia pels parlants, "O galego, obviamente, nunca seria unha lingua 'por elaboración' [...]", com correctament assenyala Fernández Rei (1988:102; cf. Kloss 1967b:30). O, el que és el mateix: "Posat que siguin presents les condicions socials que la fan possible, la gènesi de llengües definides només per elaboració apareix dins de diasistemes lingüístics que altrament permetrien un funcionament unitari de totes les seves variacions." (Lamuela 1994:29, el subratllat és nostre).

Recordem que, en parlar de l'elaboració, ens havíem referit a un tipus d'evolució sòcio-culturalment determinada: no es tracta, doncs, d'un procés espontani, sinó -aparentment- susceptible de ser orientat en la direcció desitjada, d'acord amb un seguit de factors d'ordre clarament extralingüístic. Segons que indica Hans Goebel, "Par Ausbau (ou élaboration, selon la proposition de Ž. Muljačić) on n'entend rien d'autre que l'action humaine volontaire sur les langues." (Goebel 1989:286). Per la seva banda, Žarko Muljačić (1988) considera que les fases en la gènesi d'una llengua per elaboració són molt semblants a les del model genèric per a la Planificació Lingüística proposat per Einar Haugen. Tindríem, doncs:

	Normazione	Normalizzazione
Società [<i>status planning</i>]	(1) scelta	(3) estensione ¹¹⁵
Lingua [<i>corpus planning</i>]	(2) codificazione	(4) elaborazione
	[<i>norma codificata</i>]	[<i>norma normalizzata</i>]
		[<i>lingua standard</i>]

(Elaborat sobre Muljačić 1988:286-287)¹¹⁶

Una precisió terminològica evident és que caldrà distingir l'elaboració com a (sub)procés dins l'esquema global (tant

¹¹⁵ *Implementation*, en el model de Haugen (recordem -v. cap. II [§ 4.4.] - que Xavier Lamuela [1984] proposava traduir per *vehiculació*).

¹¹⁶ Cf. al cap. II (§ 7.), les característiques formals de les llengües subordinades (pel que fa al valor d'ús general), segons Lamuela (1984).

l'original de Haugen, com l'adaptació de Muljačić) de la que apareix en el sintagma *llengua per elaboració*, que -per a Muljačić- inclou totes quatre fases quan és plenament desenvolupada (i s'identifica amb *llengua estàndard*), i només les dues primeres quan és incipient¹¹⁷. Amb la salvetat que obre aquest paràgraf, sembla prou enraonada la interpretació que proposa Hans Goebel (1992:13), tot distingint "Processi di *elaborazione (Ausbau) relativi [allo] corpus della lingua (corpus planning)*", "Processi di *elaborazione (Ausbau) relativi allo status della lingua (status planning)*", i "Processi di *elaborazione (Ausbau) relativi al prestigio della lingua (prestige planning)*"¹¹⁸.

Ja sabem que, per a Haugen (1983), la primera fase de la intervenció planificada n'incloïa les decisions globals. I que dins d'aquestes s'hi encabeix el diagnòstic de la situació

¹¹⁷ "[...] una L[ingua per] E[laborazione] pienamente sviluppata che ha superato la fase 4 ha il diritto di chiamarsi *lingua standard* e possiede una norma «normalizzata». Una LE incipiente che ha raggiunto appena la fase 2 possiede una norma codificata." (Muljačić 1988:287). Val a dir, en qualsevol cas, que Haugen també s'havia referit a l'equivalència *Ausbau* = *elaboració* (cf. Haugen 1983:237), que nosaltres preferim interpretar en un sentit més ampli.

¹¹⁸ Deixem de banda el comentari als continguts de cada un dels processos delimitats per Goebel, per tal de no augmentar (encara més) les divergències terminològiques que continuament es detecten. Els detallet, en qualsevol cas: corresponen al *corpus planning* "codificazione, normalizzazione/standardizzazione (norme ortografiche, grammaticali, lessicali, ecc.)" (cf. més amunt [§ 12.1.], sobre els usos de *normalizzazione*) i "creazione di nuove terminologie"; corresponen al *status planning* el "controllo di conflitti linguistici", la "legislazione linguistica" i l'"allargamento dei domini di utilizzazione della lingua in via di elaborazione"; finalment, tindran a veure amb el *prestige planning* els "Problema dell'auto-identificazione dei locutori con la propria lingua, ecc." (cf. més avall, en aquest mateix cap., sobre el concepte d'autoidentificació).

inicial (el *fact-finding* de Joan Rubin [1971], *prepolicy* segons el matís de Bamgbose [1989]), i la determinació (la creació) del problema¹¹⁹. A hores d'ara, no ignorem que el diagnòstic sobre la situació del gallec que fan els actors corresponents difereix de manera notòria: un sector considera que el "gallec" és "gallego-portuguès", i elabora les seves (contra)propostes codificadores -remarcadament (pero no només) les ortogràfiques- en funció d'aquesta premissa; l'altre sector, oficial, interpreta que el gallec és llengua independent (els casos més extrems), o que ho està essent en virtut d'una elaboració. Correspon a aquesta segona possibilitat l'articulació teòrica més desenvolupada del corrent isolacionista (v. Fernández Rei 1988, 1990, 1991c; Monteagudo 1990; Monteagudo & Santamarina 1993; Santamarina 1994). Ens hi referirem de manera contínua, doncs, per a tot el que segueix.

Hem vist que els actors més implicats en la recuperació del codi autòcton a Galícia, discrepen obertament a propòsit de les fases inicials que, en ser superades, haurien de menar a l'assoliment per part del gallec de la condició de llengua (*per/en elaboració*) codificada. Tornarem més endavant sobre aquesta qüestió. Ara com ara, ens interessarà parar esment en un fet que té a veure amb la vehiculació: si els responsables d'orientar el procés renunciem a l'ús de mesures coercitives per a vehicular els resultats de la codificació tècnica ("de laboratori") -com és

¹¹⁹ En el model de Muljačić, aparentment, la selecció (*scelta*) només tindria a veure amb la tria de la varietat que ha d'esdevenir base per a la codificació (cf. Muljačić 1988:286; v. el cap. II d'aquest treball, sobre els criteris teòrics que haurien d'orientar aquella selecció).

d'esperar, fora dels sistemes autoritaris-, sembla raonable que es generi un discurs que en legítimi el resultat, si es vol que la norma esdevingui operativa. Altrament, cal recordar que "Norme fatte a tavolino, magari in maniera impeccabile, restano ideali, ossia non si estendono [...]" (Muljačić 1988:287). La conveniència del discurs legitimador és encara més evident quan existeixen postures obertament discrepants pel que fa al diagnòstic inicial -com sabem que és el cas de Galícia (v. Verdoodt 1989:22). En un exemple extrem, l'intent de generar una nova llengua per elaboració, partint d'una altra de recentment emancipada, exigiria un plus extraordinari de legitimitat, de coerció, o de consens, si no es volia que fos interpretat com una estratègia encarrerada a menar el conjunt a la regressió. És el cas que recull (l'abstract a) Muljačić 1984:77: "Se simili movimenti nascono nella zona di una LE scappata al linguicidio non si può escludere la possibilità che i suoi dirigenti facciano il gioco dei propri avversari (cfr. il valenziano)". El fet de cercar un marc teòric que qüestiona l'opinió fins ara tradicional a la Romanística, en seria un bon exemple, del discurs legitimador de les propostes isolacionistes. Amb les paraules d'Henrique Monteagudo:

"[...] a opinión corrente na romanística de que o galego é un dialecto da lingua portuguesa non posúe unha autoridade científica incontestable, xa que: (1) está baseada nunha información parcial, escasa e defectuosa [cf. Monteagudo & Santamarina 1993:118], e (2) repousa nun marco teórico inadecuado." (Monteagudo 1990:304).

Ara bé: no sembla que el procés que mena a la conversió del gallec en un *Ausbau* quedi prou legitimat pel fet que es posi en qüestió la competència científica dels romanistes. Si s'accepta la premissa que "[...] desde o punto de vista estrictamente lingüístico, ás dúas marxes do Miño fálase o mesmo idioma [...]" (Fernández Rei 1990:17), que gallec i portuguès "Son dos grupos de variedades pertenecientes al mismo diasistema general que comprende también al complejo brasileño." (Rojo 1982:106), caldrà argumentar per quin motiu resulta justificable la *secessió*. Monteagudo (1990:305-308) aïlla un seguit de valors -que més avall comentarem- defensats per l'isolacionisme, al qual anomena posició *regeneracionista* (Monteagudo 1990:305), cf. Fernández Rei 1991c:37, "postura *autonomista*", o defensora d'un *galego identificado* (Fernández Rei op.cit.; Monteagudo & Santamarina 1993:157 *self-identified Galician*¹²⁰; Santamarina 1994:76 i *passim*). Antón Santamarina (1994:76) reconeix haver manllevat els termes "satel·lització" i "identificació" de Marcellesi (1985:19). Val a dir que els termes alemanys corresponents són els de *Unterordnung* i *Selbstabgrenzung* (que podríem traduir literalment -i respectivament- per "subordinació" i "autodelimitació"). El mateix Marcellesi proposa de traduir-los -al francès- per *satellisation* i -el seu contrari- *individuation*. Aparentment, el primer procés implicaria, com a resultat d'un

¹²⁰ Sobre el concepte d'(auto)identificació, de manera més genèrica, però en una línia que aparentment coincideix amb el sentit de les referències proposades, cf. el comentari del Director General de Política Lingüística de la *Xunta de Galicia*: "El proceso de recuperación de la mismidad tiene su base en la autoidentificación que se concreta en la necesaria intensificación de centros (puntos) simbólicos: bandera, himno, territorios, instituciones, fechas-lugares (históricos), etc... y sobre todo la lengua." (Regueiro Tenreiro 1991).

context de subordinació, que una varietat dominant, eventualment (no sempre) lligada per un parentiu filològic amb una de subordinada, l'haguès "sotmès" (l'haguès atret a la seva òrbita), com si hi fes el paper de sostre, amb la terminologia que més amunt empràvem: "Satellisation ist das soziolinguistische Ergebnis von Hegemoniebeziehungen. Linguistisch eng verwandte Sprachsysteme, aber manchmal auch solche, die deutlich verschieden sind vom herrschenden System, verhalten sich so, als ob sie von der dominierenden Sprache abhängig, von ihr regiert seien, vor ihr zurückwichen." (Marcellesi 1985:[19-]20). Aparentment, el concepte seria assimilable al de *dialecte per subordinació* formulat per Montes Giraldo (cf. cap. II [§ 7.2.] d'aquest treball) -i en aquest sentit no sembla gens desencertat considerar el gallec, en el seu estat actual, un satèl·lit del castellà (cf. també, més avall [§ 13.3.], l'opinió de John E. Joseph [1982:476, 1987:3]). Muljačić, qui també ha emprat el terme "satel·lització" (cf. Muljačić 1988:291, 1993:105) en distingeix una forma matisada, la *transsatellizzazione* (1993:93), que fa referència al procés mitjançant el qual una llengua emergent "atreu" a la seva "òrbita" -com a dialectes- unes altres llengües properes ("for instance, what were Romance idioms before the emergence of Florentine became, at one bound, Florentine dialects.").

Val a dir que, en el treball que citàvem més amunt, Marcellesi (1985:19) fa referència als conceptes saussurians d'*esprit de clocher* i d'*esprit d'intercourse* que, com és sabut, identifiquen respectivament la voluntat dels membres d'una comunitat

d'"aïllar-se" en la seva pròpia tradició lingüística, o la de relacionar-se (i interactuar) amb els d'unes altres comunitats (Saussure 1916:272-273). El concepte d'*esprit de clocher* també ha estat emprat per alguns autors, a propòsit del gallec, en aquest cas per a referir-se a la proposta isolacionista (cf. Salvador 1987 -v. la recensió de M.C. Henríquez a *Agália*, 10). Tant en aquest cas com en l'anterior, resulta evident que la tria dels termes emprats està carregada d'unes connotacions positives per a uns postulats i negatives per als altres; una tria que és tot sovint una metàfora del propi debat.

Més amunt hem fet referència a un seguit de valors defensats per l'isolacionisme (Monteagudo 1990:305-308), que podem passar a comentar després d'aquest (llarg) *excursus* terminològic. Són els següents:

- Defineix l'autenticitat del gallec d'acord amb les seves varietats actuals (al nord [o a l'est] de la frontera amb Portugal), la síntesi superadora de les quals hauria de donar lloc a una norma estàndard (305-306).
- La fidelitat a la tradició es té en compte, però es refereix a l'època moderna i contemporània (a partir del segle XIX, per tant), més que no pas a la medieval (306). Aparentment, està operant el *factor d'alteració de la norma provisòria*, tal i com l'havíem descrit en el cap. II [§ 9.2.1.] d'aquest treball. I el punt següent n'és el corol·lari:

- Són subratllats el caire *integrador* i l'*identificador* de la llengua, front a l'amplitud comunicativa i el diferencialisme envers el castellà. Respon a aquest criteri la codificació com a normativa de la "llengua que ara es parla", pel que fa als usos orals. Quant a l'ortografia, quedaria explicada la prioritització de la regularitat fonològica, i el fet que la competència assolida resulti compatible amb la que correspon al castellà (306; cf. Monteagudo & Santamarina 1993:159: "[...] it is very easy to learn and it is comfortable for Galician-Castilian bilinguals."). El sacrifici de l'amplitud comunicativa quedaria compensat pel fet que "[...] na actualidade Galicia xa posúe un instrumento de comunicación amplo ou internacional (o castelán)." (Monteagudo 1990:307). Segurament aquesta última afirmació és un clar contraexemple a la idea habitual que l'elaboració d'una proposta normativa té com a objectiu últim l'eixamplament funcional d'una varietat subordinada, i, doncs, la seva promoció (cf. Lamuela 1982:46). Com assenyala José Mª Sánchez Carrión (1987:75), perquè una llengua pugui satisfer la *funció cultural de civilització*, cal que sigui apresada (com a estrangera) per grups de persones nadives d'altres llengües, equivalents a aquells que aprenen llengües estrangeres dins de la pròpia comunitat. Tant aquesta funció, com la de *llengua internacional*, continuarien restringides per al codi subordinat, aparentment.

Recordem que parlar de "llengua per elaboració" implica haver de considerar l'existència d'una "llengua per distanciament" (i per elaboració, *Ausbausprache* + *Abstandsprache*), de la qual independitzar-se; en aquest cas -ningú no ho discuteix- es tractaria del portuguès. Hem vist que el «regeneracionisme» que postulen els autors citats argumenta la bondat d'(aprofundir en) aquesta línia, en considerar que afavoreix la recuperació dels usos del gallec(-*Ausbau*). Que prioritza, a més, "[...] a adquisición do galego por parte dos galegos castellanófonos [...]" (Monteagudo 1990:306). La facilitat d'aprenentatge a què es referix Bochmann (1985) com a característica de les postures "pragmàtiques", hi és, doncs, clarament present, així com el *realisme* que accepta la influència de la llengua supraordinada ("la langue de l'Etat", 195), com un fet irreversible (confirmant la cita d'autoritat que aporta Fernández Rei 1988:88); cf. també Santamarina 1994:72: "Sería moi custosa a súa aprendizaxe [de les propostes reintegracionistes] aínda que admitamos sen probalo que funciona o que Kloss chama «bilingüismo inherente» [entre "gallec" i "portuguès]", tot i que (78) "[...] calquera das reformas propostas supón un esforzo de aprendizaxe, en graos moi distintos [...]").

Considerada des d'aquest punt de vista, no hi ha dubte que la postura «regeneracionista» és perfectament coherent: si del que es tracta és de fer tècnicament assequible la competència ortogràfica a la població castellanòfona, la norma s'haurà d'acostar a la de la llengua oficial a tot l'Estat (cf. Monteagudo 1990:306). I, en tot cas, com assenyala Ursula Esser,

"¿Ou que senso ten complicar innecesariamente a ortografía dunha lingua "nova" coa adaptación a unha lingua da mesma orixe [el portuguès], cando hoxe as reformas das linguas de cultura intentan limitar ó máximo as ambigüidades?" (Esser 1986:338).

D'altra banda, l'existència d'una formalització alternativa -la reintegracionista- fa pensar que no seria del tot incorrecte referir-se a dos processos simultanis d'elaboració, partint d'una *matèria lingüística* originària comuna. Matèria constituïda per un segment del primitiu galaico-portuguès medieval, que hauria experimentat (aproximadament) des del segle XV una situació subordinada en favor de la llengua estatal -amb les interferències/intromissions consegüents-, amb unes *posició social i homogeneitat lingüística interna* precàries (Goebel 1989:286; entenem la segona com a absència d'estandardització, i no pas de compacticitat dialectal), que hauria estat objecte -bàsicament durant l'últim segle- d'un (important) conreu literari, i que recentment hauria començat a vehicular funcions institucionalitzades. Segurament, no trobaríem excessius problemes, a consensuar aquesta caracterització. Hi ha una altra manera de formular-la, un xic més conflictiva, a partir dels elements fonamentals de la descripció que John E. Joseph proposa per al gallec, comentats i ampliats:

- Estructuralment, més proper al portuguès que no pas al castellà (la qual cosa explicaria que els lingüistes els consideressin segments d'un únic diasistema).

- Vehicle d'una considerable producció literària, les primeres fases de la qual haurien estat compartides amb el portuguès.
- Però, tanmateix, "[...] Galician is a Spanish dialect, and not for lack of Abstand or Ausbau, but because of political dominion." (Joseph 1987:3¹²¹). És clar que hem d'entendre *dialecte* en el segon dels possibles sentits que Montes Giraldo (1986:39-40) atribuïa al terme: una entitat idiomàtica que, sense que formi part de l'estructura lingüística de la llengua subordinant, hi és subordinada en aspectes idiomàtico-normatius (v. el nostre cap. II [§ 7.2.]; cf. les dades que hem comentat en aquest mateix capítol III [§ 12.4.0]). Val la pena que considerem, doncs, la precisió de Žarko Muljačić, a propòsit del fet que parlem d'un dialecte "[...] della L[ingua per] E[laborazione] [i no pas per *distanziatione*] spagnola." (Muljačić 1988:289).

Els dos processos d'elaboració suara esmentats, simultanis i antitètics, que estaria experimentat l'*Ausbaudialekt* (dialecte en elaboració) gallec, serien els següents:

- El que hem comentat més amunt, *isolacionista* o «regeneracionista», que implica la creació d'un espai lingüístic (teòricament) equidistant del portuguès i el

¹²¹ Cf. també, cinc anys abans: "That the status of Portuguese is more a sociopolitical than a structural fact is indicated by the position of Galician, linguistically much closer to Portuguese than to Spanish, but spoken in the nation of Spain, and therefore a 'Spanish dialect'." (Joseph 1982:476).

castellà. Un "Galician (of the 'antilusists')" que Žarko Muljačić situa en el grup de *Standard languages tending to (re)affirmation* (Muljačić 1993:87), en una possible classificació de les varietats romàniques. Una matèria lingüística, en fi, a la qual hom vol rectificar les filiacions de parentiu (parafrassejant Hans Goebel [1989:286]).

- En sentit contrari, una elaboració que hauria de dur el gallec -la "matèria" sincrònica a què al·ludíem- a (re)integrar-se en l'espai lingüístic luso-brasil·ler. Un procés que resultaria en un *Standard language tending to fusion* ("Unified Portuguese (aiming at the integration of Galician).", per a Muljačić 1993:87). No sembla gaire prudent intentar pronunciar-se sobre el grau que hauria assolit aquesta elaboració alternativa, a la graella klossiana referida a la *Sachprosa* (cf. cap. II [§ 5.2.1.1.]), si hom vol contrastar amb el "7" proposat per Monteagudo & Santamarina (1993; també Santamarina 1994). De fet, com recorda Žarko Muljačić, "[...] Kloss non ha mai precisato [...] a quanto debba ammontare l'auspicata *considerevole quantità di prosa non letteraria*" (Muljačić 1984b:37).

Entenem que un exemple clar del primer model és la proposta de codificació ortogràfica oficial (RAG-ILG 1982). I una bona mostra del segon, el *Prontuário* de 1985, de l'AGAL (que inclou, amb petits matisos, les propostes d'AS-PG 1982, les *Directrices* i el *Método* de Montero Santalha [1979, 1983]). Dos models d'elaboració

que anomenem isolacionista i reintegracionista, d'acord amb la terminologia més habitual. N'hem comentat les respectives propostes ortogràfiques, en començar aquest capítol. Estem en condicions, ara ja, de descriure els pressupòsits teòrics que els orienten (tal i com era la nostra intenció, expressada en el cap. II [§ 4.]). El comentari corresponent clourà aquest apartat.

* * *

La norma isolacionista assumeix com a objectiu refermar els trets més específics del gallec, amb la voluntat que esdevingui un marc referencial autònom. Parteix de la premissa que el mateix codi que ha satisfet històricament la funció d'identitat serà susceptible de vehicular funcions més elevades, un cop elaborat (una vegada assolit el grau òptim de *modernització*, tal i com la definíem en el cap. II [§ 8.1.]): es tracta del *galego identificado* que més amunt esmentàvem, fent servir el mateix sintagma que empren els seus valedors. Hem vist que l'aparell teòric més recent -i més elaborat- del corrent isolacionista accepta la filiació gallego-portuguesa del gallec (estricte), i en reivindica la individualitat a partir de l'elaboració que experimenta. Posat que els motius que són adduïts per a promoure'n la individualitat i l'elaboració coincideixen (amb perill d'esdevenir un argument circular, com advertia Gil Hernández [v. cap. I -§ 3.1.-]), l'isolacionisme destil·la un discurs legitimador que prioritza la comunió dels ciutadans gallecs amb el seu codi, fent que esdevingui *exclusiu* i, *ahora, immediatament accessible*. Tots dos factors tendrien

-teòricament- a afavorir una ràpida extensió de l'ús, mitjançant la fàcil nativització dels sectors al·lòctons, i la cultivació dels autòctons, que redundarien en la generació d'un espai simbòlic gal·lec autònom; en síntesi, hauria estat prioritzada la component de solidaritat grupal del concepte de lleialtat lingüística, tal i com hem vist que l'interpretava Miquel Pueyo (1991; cf. cap. II [§ 6.3.1.]). No ens ha de sobtar, doncs, que l'elaboració que es pretengui sigui mínima. La qual cosa, tanmateix, no és més que un miratge: més enllà de la codificació ortogràfica, n'hi ha la que afecta el lèxic, la fonètica, la gramàtica -en sentit ampli-, a més del desenvolupament estilístic. Totes aquestes operacions no resulten gens trivials quan hom intenta guanyar per al codi autòcton nous adults nativitzats, o quan hom pretèn ampliar-ne l'abast funcional. No és sorprenent, per exemple, que s'hagi d'advertir als locutors de televisió (i al públic en general) quin és l'ordre correcte d'aparició dels pronoms respecte al verb (González Montañés 1992:17; cf. Alonso Montero 1990b:31-32); ni ho és que s'intenti depurar la llengua d'estrangerismes (encara que les propostes que en resulten són sorprenents, tot sovint; cf. *namorico* < *flirt*, *chiste* < *gag*, *corricar* < *jogging*, a Arias 1993); ni, en fi, que s'hagi d'operar la selecció de les formes que han d'esdevenir referencials, o els procediments morfològics normatius (cf. RAG-ILG 1980:51, sobre l'elecció dels plurals en -ns d'entre les tres possibilitats dialectals *cans*, *cas* e *cais*, en funció de criteris demogràfics). Com a resultat, és lògic (és desitjable) que es produeixi un distanciament entre l'estàndard i els usos col·loquials, ja que precisament és això el que caracteritza

l'estàndard. Com assenyala C. Álvarez Cáccamo (1989, citat per Mauro Fernández 1991:245): "[...] pese ás aparentes diferencias entre as diversas propostas de galego normativo, hai moitas menos diferencias entre elas cás que hai entre unha calquera destas propostas e unha calquera das falas coloquiais."; el mateix autor constata, a partir de l'experiència d'entrevistes entre alumnes de doctorat i parlants espontanis, que les interaccions més espontànies s'obtenen quan l'entrevistador parla castellà: quan ho fa en gallec (estàndard [?]) "as dificultades non residen tanto na incomprensión dos contidos como na inseguridade que se produce no entrevistado con respecto á súa fala." (Mauro Fernández 1991:245, n. 8). Una situació que s'explica, precisament -i paradoxalment-, en virtut de la funció de marc de referència de la llengua estàndard. D'altra banda, difícilment un estàndard que resultés idèntic a la parla col·loquial (cosa que, a més, resulta impossible per definició) podria generar adhesions simbòliques que estimulessin la funció de prestigi (cf. el cap. II [§ 9.2.], sobre la relació entre prestigi i *dificultat d'aprenentatge*). Aquest és, probablement, un dels punts més delicats de la proposta normativa oficial. Així, pel que fa a la codificació gràfica estricta, les diferències amb la norma castellana són realment poc significatives, com hem vist (i, sovint, sistemàtiques, com ara l'emblemàtic ús de x). De fet, el gran repte que ha d'enfrontar l'isolacionisme, és la dificultat de no portar el gallec a l'òrbita de l'espanyol, tot fugint de la del (galaico-)portuguès, de mantenir la integritat de la funció separatista del nou estàndard que es vol generar.

Els casos que afecten la codificació lèxica i gramatical palesen clarament aquesta dificultat. La taula següent ho exemplifica:

"lusismes" (proscrits)	gallec normatiu
<i>o radio</i>	<i>a radio</i>
<i>equipa</i>	<i>equipo</i>
<i>tixolo</i>	<i>ladrillo</i>
<i>dicer, escreber, sofrer</i>	<i>dicir, escribir, sufrir</i>
<i>día feriado</i>	<i>día de festa</i>

En sentit contrari, no és gens difícil (ans al contrari) caure en la complicitat amb el portuguès estàndard, en fugir dels castellanismes lexicals:

"castellanismes"	gallec normatiu
<i>dirección</i>	<i>enderezo</i>
<i>fecha</i>	<i>data</i>
<i>telefonar</i>	<i>telefonar</i>
<i>albañil</i>	<i>albanel</i> ¹²²

Tot plegat fa pensar que l'isolacionisme porta el gallec a una situació en què resulta difícil satisfer el primer dels requisits per a la cristallització de noves llengües que formulava Uriel Weinreich (1953, v. més amunt): que la forma de la varietat resultant del contacte sigui prou diferent de les corresponents

¹²² Amb dades extretes de Chacón & Rodríguez (1991), ILG-RAG (1990), Arias (1993).

a les "llengües base". Amb aquesta lectura, resulta més fàcil interpretar les propostes de Monteagudo & Fernández Rei (1982; cf. el cap. I [§ 3.1.] d'aquest treball), sobre l'oportunitat de considerar normatius (i no paranormatius) factors específics com la *gheada* o el *seseo*, que -a més de correspondre a l'àrea més densament poblada- podrien haver donat lloc a grafies *ad hoc* (el mateix grup *gh* per a la *gheada*, per exemple), i que haurien contribuït al distanciament desitjat (tot i que, en realitat, el *seseo* és majoritari -encara que no sigui normatiu- dins la hispanofonia, en sentit extens). Ja sabem, però, que castellà i portuguès són, de fet, dues llengües extraordinàriament properes (més amunt hem vist que John E. Joseph [1982] -segurament, en una interpretació forçada- atribuïa la independència del portuguès a factors sòcio-polítics, més que no pas estructurals). De manera que, com afirma Rei Doval (1993:69), a propòsit de la codificació lèxica, "[...] no noso caso, témo-lo problema da escasa distancia lingüística existente entre galego e castelán que, de adoptarnos unha postura extrema na aceptación de préstamos pode diluír aínda máis a mínima diferenciación necesaria para a súa supervivencia como lingua que é por elaboración." (el subratllat és de l'autor; en un sentit semblant, cf. l'opinió de Fernando de Sousa Santos: "Les castillanismes sont devenus, à présent, si nombreux et si fréquents, qu'il est légitime de penser que le galicien court le risque de devenir un dialecte du castillan." [Sousa 1989]). La pregunta és, doncs, si hi ha un espai (lingüístic) suficient entre gallec i portuguès, com perquè hi pugui aparèixer una tercera llengua *pont*, com qualifica al gallec Sabine Albrecht: "[...] unha lingua, en sentido sociolingüístico, que no decurso

do proceso socio-cultural de emancipación da comunidade lingüística respectiva pode facilitar a comunicación intercultural." (Albrecht 1992:224-225). La resposta és difícil, certament. Tampoc no serà fàcil, en conseqüència, que el gallec pugui satisfer a curt termini el segon requisit formulat per Weinreich (1953), l'estabilitat formal (cf. també el principi d'estabilitat formulat per Vikør, al cap. II [§ 9.2.] d'aquest treball). L'isolacionisme experimenta, a més, una curiosa paradoxa: els grups nacionalistes, que a Galícia han tingut una extraordinària influència en el foment de l'ús social del codi autòcton, mantenen -com hem vist- una postura contrària a la que Joshua Fishman (1972; cf. cap. II [§ 9.2.]) postulava per a aquest tipus d'ideologia. Els col·lectius més destacats del nacionalisme gallec han reaccionat davant la pluralitat de propostes ortogràfiques intentant generalitzar-ne la legitimitat (si més no, a curt termini). I, el que és més important: un hipotètic avançament de les seves posicions podria portar (d'acord amb el que hem vist més amunt) a revisar la normativa legalment estipulada (cf. Parlamento 1983:20)... molt probablement en un sentit reintegracionista. Dit d'una altra manera: el creixement d'un dels sectors que més s'han destacat per la defensa del gallec no es traduiria (aparentment) en la defensa de la seva independència lingüística, sinó més aviat al contrari. També resulta difícil, per tant, apel·lar a la consciència (de parlar una llengua diferent), el quart supòsit previst per Weinreich (1953): si acceptem les seves tesis, doncs, la manera en què el gallec podria afirmar la seva autonomia hauria de passar per un important eixamplament funcional. En

aquestes condicions, la renúncia *a priori* a operar com a llengua internacional (cf. Monteagudo 1990, més amunt) sembla, com a mínim, un luxe difícil d'assumir. Sempre que no sigui en el sentit que assenyala Eugenio Coseriu (1987:135):

"[...] si se quiere conservar el gallego como tal, hay que elegir como lengua de intercambio, entre las dos que se ofrecen [castellà i portuguès], a la que menos se parece al gallego, es decir, el español, porque un dialecto demasiado afín a otro queda normalmente absorbido por este último [...]"

En qualsevol cas, és clar que el panorama no és tan difícil per a les propostes isolacionistes com pugui semblar en els paràgrafs precedents. La declaració d'obligatorietat en àmbits determinats, o la discriminació positiva que ja hem comentat -a propòsit de l'ensenyament i les publicacions- afavoreixen, sens dubte, uns determinats usos escrits (que simbolitzen un determinat tipus de llengua). I és evident que no podem saber el que passaria, si l'oficialitat d'aquesta alternativa fos revocada.

Podem parlar també d'elaboració en el segon cas (fent especial referència a la codificació gràfica, que és el que ens ocupa), perquè el model AGAL-85 -com hem vist en començar aquest capítol- manté un seguit de peculiaritats per a la norma gallega, que la distancien de la portuguesa (i de la brasilera, i la luso-brasilera dels Acordos): entre altres, la representació de la nasalitat velar (amb *-mh-*); l'ús de dièresi (coincidint amb la

norma brasilera); l'ús de ç- inicial (substituïda en portuguès estàndard per s-), els sufixos en -çom o, més genèricament, la runúncia a l'ús de l'emblemàtica marca de nasalitat en portuguès ("constituiçom / constituição, costituiçons / constituições"); l'opció per les formes proclíiques o enclíiques dels futurs dels verbs, i no pas les mesoclíiques, etc. (cf. AGAL 1985 i 1988, *passim*). En certa mesura, la proposta de l'AGAL permet que es mantingui un mínim de cohesió simbòlica com a grup diferenciati, alhora que s'experimenta la reintegració. No és casual, doncs, que es mantingui l'ús del glotònim *língua galega* (eventualment *galego-portuguesa*; cf. AGAL 1983, 1985), i no pas *portuguesa*, el nom amb què és coneguda internacionalment (i amb el que és oficial a la CEE, l'ONU, l'OEA o l'OUA). De fet, els membres de la Comissió Lingüística de l'AGAL han manifestat en diverses ocasions que el referent de la seva proposta codificadora són les *Normes de Castelló* (v. el cap. I [§ 3.2.] d'aquest treball); i és una pràctica força habitual al País Valencià referir-se, precisament, al valencià amb aquest nom, fins i tot entre aquells individus que no qüestionen la unitat del diasistema català (a banda dels documents legals; cf. per exemple, l'Estatut d'Autonomia). El model d'AGAL-85 s'acostaria al de *codificació autònoma (plural)*, tal i com el formulava Polanco (1984; cf. cap. II [§ 7.1.]): un nou feix de normes no competitives, considerat alternatiu d'un estàndard (teòric) que comptaria, a més, amb les normes portuguesa i brasilera. Dèiem que AGAL-85 permetia al col·lectiu gallegòfon mantenir la sensació d'exclusivitat normativa (l'ortografia és específica, certament), però, alhora, beneficiar-se de manera selectiva dels

avantatges de l'exoglòssia, suport de l'estat-matriu i estintolament del corpus: el gallec esdevé llengua internacional, sense haver de bandejar els aspectes més primaris de la funció d'identitat. La proposta reintegracionista, a més, conjumina motius instrumentals i simbòlics -pel que fa a l'adquisició-, en fer del propi codi un instrument prestigiós. Els nous usuaris serien captats atenent també a l'extraordinari valor d'ús (cf. Inglès 1990) de la segona llengua romànica més parlada al món; en conseqüència, (teòricament) haurien d'augmentar l'autoestima i la lleialtat lingüística, d'acord amb la funció de prestigi de la llengua estàndard (cf. cap. II [§ 6.1.2. i 6.1.3.]). Encara més, la presència del codi al·lòcton resulta menys amenaçadora quan existeix la referència d'un estàndard que permet controlar la interferència, i que no és susceptible (si més no, en aquest context històric) de ser fàcilment subordinat al castellà, en virtut de la seva oficialitat en un Estat independent. Quedaria garantida, en conseqüència, l'operativitat de la funció de marc de referència de la llengua estàndard. La funció separatista, d'altra banda, s'activaria en eixamplar-se la distància amb el codi de contrareferència. Tanmateix, cal no oblidar que, de fet, la distància entre els estàndards castellà i portuguès realment és mínima (cf. Joseph 1982, més amunt), la qual cosa fa pensar que el nombre d'interferències que hauria d'experimentar una teòrica zona de contacte seria certament notable (en el cas de l'elaboració isolacionista, *extraordinàriament notable*).

D'altra banda, la funció unificadora de la llengua estàndard queda debilitada, de bon començament, quan hom aspira a mantenir certes diferències (ni que siguin de matís) que individualitzen

la pròpia varietat. La proposta de l'AGAL no deixa de ser la de generar una àrea (macro)dialectal per (re)elaboració. Novament, l'exemple de les Normes de Castelló referma la (teòrica) viabilitat de la proposta. La funció unificadora i la separatista, d'altra banda, porten a considerar factors d'ordre psicosocial com ara l'estatus del conjunt d'usuaris: no són pas negligibles dades com la diferència dels indicadors econòmics Galícia-Portugal (cf. R. Lôpez-Suevos 1982, 1983), clarament beneficiosos per a la primera; o la intercomprensió unilateral entre els col·lectius lusòfons i castellanòfons, a la Península Ibèrica (quan cadascú parla llur propi idioma, els primers entenen els segons, però no viceversa [cf. Rubin 1976; cf. sobre el "bilingüisme inherent" el cap. II [§ 5.2.1.2] d'aquest treball]). D'altra banda, l'escassa distància que separa l'íbero-romànic occidental i el central influeix de manera determinant en les actituds dels parlants, no només a propòsit del fenomen de la intercomprensió (encara millor, de les expectatives de comprensió), sinó també en la mateixa manera en què la distància lingüística és percebuda. D'acord amb Benigno Fernández:

"For ordinary purposes, Galicians can get along quite nicely in Portugal speaking their own language. The same happens on a lesser scale of comprehension when a Castilian visits Portugal. On the other hand, Portuguese people usually have a practical passive command of Castilian and try very often to speak Spanish with both, Castilians and Galicians, because they understand that they belong to the same country." (Fernández Salgado 1992:6, n.13).

Parlem d'uns factors, doncs, que probablement no contribuirien gaire a fomentar l'autoestima (ni la lleialtat lingüística) dels usuaris gallecs; no gensmenys, tampoc no haurien d'afavorir -si més no, *a priori*- el desenvolupament (o el foment) d'una determinada consciència d'individualitat del propi codi (i les opcions secessionistes, en conseqüència).

D'altra banda, els defensors de l'adopció a Galícia dels *Acordos Ortográficos da Lusofonia* (les *Irmandades da Fala da Galiza e Portugal*, bàsicament) obvien l'elaboració: en el seu cas, doncs, el problema es redueix a generar un discurs que justifiqui l'actitud d'arrecerar-se sota un sostre homogenètic. I el discurs, per la seva banda, es redueix a demostrar que es tracta d'un sostre que és, precisament, homogenètic, i no pas heterogenètic. Una de les maneres de fer-ho -potser la més eficaç, a la pràctica- és la de participar com a igual en les negociacions que pretenen unificar els aspectes més epidèrmics de l'estàndard policèntric luso-brasilèr, del qual es reivindica la filiació: els *Acordos Ortográficos da Lusofonia*. I, és clar, assumir-ne els resultats immediatament. Una acceptació que pot ser perfectament acrítica: no importa tant el contingut dels acords, com els acords mateixos. El concepte de Lusofonia, tal i com ha estat formulat des de Galícia, depassa de molt les qüestions merament ortogràfiques: implica que el país s'adscrigui a un univers de referències culturals i de civilització inèdit en la seva història. Sobre el procés que hauria de menar a la seva construcció, resulten prou reveladores les paraules d'António Gil Hernández:

"[...] a lusofonia (pre-)supõe certa concepção da unidade que anima os lusofonos e sobretudo implica o discurso legitimador dessa concepção unitaria (que alguns diriam «sentimento»).

É com a afirmação da unidade que se constroi a unidade [...]" (Gil Hernández 1989:17).

No és cap paradoxa, doncs, que la norma ortogràfica corresponent a l'*Encontro* de Rio de Janeiro (1986) hagués tingut probablement a Galícia el seu nucli d'usuaris més actiu (cf. cap. I [§ 3.2.]). Aquest tipus d'actitud força al màxim els límits de la condició exoglòssica, fins al punt que el *reintegracionisme* no té sentit, perquè no cal "reintegrar" res: el gallec és portuguès -o no ha deixat pas de ser-ho-, de manera que el problema genèric de l'estandardització es redueix a vehicular les solucions ortogràfiques, lexicals, gramaticals, fonètiques [?], sintàctiques i estilístiques d'un estàndard consolidat. Si la postura diferencialista que descrivia Klaus Bochmann (v. més amunt) prioritzava els trets més particulars de la pròpia varietat, la que ara estem descrivint simplement els obvia en favor d'uns d'universals -literalment-, encara que no tinguin existència material (com en el cas de l'ortografia). Aparentment, aquesta proposta activa totes les funcions de la llengua estàndard (v. al cap. II [§ 6.1.2.] el llistat de Garvin & Mathiot): unificadora (del diasistema), separatista (de la llengua de contrareferència), de marc de referència (amb totes les garanties d'una codificació consolidada) i de participació (per la condició del portuguès de llengua [internacional] de

civilització); a la pràctica, tanmateix, ignora la complexitat del procés d'estandardització, suposant que una normativa (no només ortogràfica) que per a Galícia encara és de laboratori pot generalitzar-se fàcilment com a referencial per a un conjunt d'usuaris que va perdre fa cinc segles el contacte directe amb la (sub)comunitat que l'ha generada. Una proposta, en fi, que renuncia a buscar un punt d'equilibri entre normes *prescriptives* i *descriptives*.

Teòricament, el model que acabem de descriure no és incompatible amb el reintegracionisme moderat que predica l'AGAL, si més no pel que fa als objectius finals. Estratègicament, però, són difícils de conciliar. En seria un exemple el fet que l'autor de la ressenya apareguda a *O Ensino* corresponent als quatre primers números de la revista *Agália* afirmi que "A escrita da revista é a que defende o «Prontuário Ortográfico Galego» da própria associação, já ultrapassada, pois mantém formulações historicamente superadas, inclusive medievalizantes que entender-se-ão pouco práticas [...]" (cf. *O Ensino*, 14-17 [1986], pàg. 224); o que l'autor de la recensió que publica *Cadernos do Povo*, del *Guia prático de verbos galegos conjugados* de l'AGAL, opini que "[...] é pena que os autores não ampliem a sua visão grafica e sigam aferrados a um passado de palavras acabadas em -om [...]" (*Cadernos do Povo*, 5/14, [1988/89] pàg. 215). El reintegracionisme "de màxims" hipoteca en certa mesura la viabilitat de les propostes més moderades (AGAL-85), forçant fins al límit les conseqüències del seu discurs: si gallec i portuguès són la mateixa llengua, els matisos ortogràfics (i de la

codificació, en general) resulten innecessaris: l'estàndard gallec és l'estàndard portuguès (qualsevol que sigui aquest), i el gallec estricte n'és una varietat (un satèl·lit, si es prefereix, d'acord amb una certa terminologia que ja hem comentat; cf., p.ex., Fernández Rei 1991c). L'AGAL, per la seva banda, parteix d'una radiografia sociolingüística (aparentment) més afinada: no existeix un estàndard portuguès. Com assenyala Alan N. Baxter (1992:11), "Portuguese has two standard varieties: those of Brazil and Portugal; and, according to some writers [...], it has a third standard in development -Galician, spoken in Spain, and potentially others in Africa.". Estaríem parlant, doncs, d'una llengua policèntrica, un concepte encunyat per Heinz Kloss "to describe languages with several interacting centres, each providing a national variety with at least some of its own (codified) norms." (Clyne 1992:1; cf. Kloss 1967b:31-33). És clar que aquest fet resulta prou determinant, en el moment de dissenyar les estratègies que han de (re)conduir el gallec al seu diasistema històric. D'entrada, les diferències entre els (sub)estàndards portuguès i brasilers no es limiten a les qüestions ortogràfiques (dièresi, accentuació, grups consonàntics, guionet), sinó que abasten qüestions d'ordre lexical ("ônibus" / "autocarro", "aeromoça" / "hospedeira"), fonètic (semivocalització en brasiler de /l/ final, vs. velarització en portuguès; palatalització de sibilants finals en portuguès i no pas en brasiler -tret de Rio de Janeiro), morfosintàctic (p.ex., ús de *estar+gerundi* -en brasiler- / *estar+a+infinitiu* amb valor aspectual progressiu: "Estão falando" / "Estão a falar"), pragmàtic (ús de "tu" / "você" en tractament

informal...; cf. Baxter 1992). Tot i que no han convidat a parlar de dues llengües diferents, les diferències no es poden pas negligir. La voluntat d'acceptar com a propi l'"estàndard portuguès" no sembla, doncs, que impliqui un procés lliure de decisions, si no és que s'optava per un dels dos models (p.ex., el del portuguès europeu), una tria que -en qualsevol cas- caldria justificar. Certament, el model de l'AGAL haurà de ser capaç de donar solucions *originals* o *coincidents* amb les que corresponen als altres dos (sub)estàndards, mantenint l'equilibri de la pròpia individualitat (dins del conjunt del diasistema).

No podem donar per acabat aquest treball sense apuntar un llast permanent que el reintegracionisme ha d'assumir, i que podríem anomenar *desavantatges de l'exoglòssia*. El descriurem amb les paraules d'Eugenio Coseriu (1987:136):

"Y aun cuando la solución lusitanista fuera conveniente, no sería, en las condiciones actuales, realizable. Ante todo, es muy poco probable que el Estado español consienta tal solución mientras Galicia sea parte integrante de España."

Certament, no és gens fàcil que cap Estat accedeixi fàcilment a reconèixer la presència en el seu territori històric d'una minoria (etno)lingüística de frontera. Entre altres motius, n'hi ha un de prou evident: la possibilitat de legitimar un focus irredemptista que qüestioní la pròpia integritat territorial. Probablement aquest no és encara el cas de Galícia (potser mai

no ho serà), però cal recordar que -com assenyala lúcidament José Àngelo Cristóvão-, "[...] seria ingénuo de mais pretender que a assunção de uma língua e cultura ameaçada, como a lusófona em território político espanhol, não tenha implicações políticas." (Cristóvão 1991:236; cf. Núñez Seixas 1992, Álvarez Emparantza 1989).

13.4. EPÍLEG.

És absurd negar l'evidència que el gallec està essent elaborat perquè arribi a assolir l'estatus de nova llengua romànica, i que l'ortografia és la manifestació més epidèrmica d'aquest fenomen. Entestar-se a insistir que el gallec és portuguès significa una negativa a acceptar la possibilitat que la intervenció humana pugui orientar l'esdevenidor dels fets lingüístics, suposar que les llengües naturals són essencialment intocables (que és millor no "potinejar-les"), i que l'única intervenció que admeten és aquella que les depura de la contaminació que resulta dels contactes. Ara bé, és cert que teòricament sempre serà possible actuar en sentit contrari (com ho fan determinades propostes reintegracionistes), (re)elaborar la incipient llengua per elaboració gallega per tal de retornar-la al seu diasistema històric, i rectificar allò que no hauria estat més que un episodi secessionista (si no prosperava). Negar aquesta evidència és, com a mínim, tan absurd com negar l'anterior. De fet, el nombre d'experiències en aquest sentit podria ser teòricament il·limitat. Com ha assenyalat Heinz Kloss (1967b:39-40):

"languages do not just grow and wither like plants [...;] in a great many cases they can be, are being, or ought to be adjusted to requirements of our times;".

La generalitat de les propostes normatives parteix, amb els lògics matisos, d'una posició inicial d'avantatge: sigui per l'oficialitat que els ha estat conferida (RAG-ILG); sigui per la manera de conjuminar *elaboració* i *reintegració* (AGAL); sigui per constituir l'avantguarda simbòlica de l'anterior (IF, *Lusofonia*); o, fins i tot, per ser una «tercera via» no explotada (els mínims). La codificació ortogràfica, com a part més emblemàtica de la codificació en sentit ampli (i de l'estandardització, per tant) apel·la encara a un seguit de factors d'ordre (psico)social, polític, econòmic, cultural, etc. que no és possible d'escatir, en un treball d'aquestes característiques. Les pàgines precedents serviran, en tot cas, per a comprovar que la polèmica sobre l'ortografia del gallec és quelcom més que un debat estrictament tècnic, i per a presentar els eixos centrals dels discursos que orienten aquesta peculiar *questione della lingua*. La pregunta (im)pertinent tindrà a veure, un cop més, amb el lema dels *I Encontros Labaca: quin gallec (a l'escola)?*

CONCLUSIONS.

L'extraordinària complexitat de la polèmica per l'ortografia a Galícia, que hem volgut reflectir en el primer capítol d'aquest treball, no convida a gaire cosa més que a descriure'n els elements de la manera més precisa possible. Aquesta ha estat la nostra intenció, al llarg d'aquestes pàgines. Pensem -i ho fèiem des de bon començament- que resulta de tot punt improcedent intentar esbrinar quina proposta ortogràfica és tècnicament més adient. Com a molt, podem detectar que han estat prioritzats uns determinats criteris (fonemicitat, sistematicitat, diasistematicitat), en detriment d'uns altres. Cada sistema busca (i -amb més o menys encert- aconsegueix) el seu propi equilibri en la manera com satisfà els requisits bàsics per a la generació de sistemes ortogràfics (els principis). La resta depèn, com dictava l'enunciat dels *I Encontro Labaca* -ho recordàvem a l'*Epíleg*-, de quin gallec volen els gallecs, els seus legítims propietaris. Les opcions, ara com ara, són prou clares: poden triar l'aventura de la independència lingüística, la tasca ingent de (re)crear un univers referencial nou i, *ahora, diferent*; poden optar per girar cap al sud uns ulls que (els) han tingut secularment tancats, i (re)obrir els braços a un món cultural extraordinari que és la seva herència; poden, en fi, desitjar que es perpetui una indefinició que mantingui permanentment tibant la corda espiritual del país. No serà pas un estudiant de la Universitat de Barcelona, a mil quilòmetres de distància, qui els digui el que més els convé. Nogensmenys, estic convençut que la decisió final, tant si és taxativa, com si resultava del pòsit

de diverses microdecisions històriques, no podrà obviar la paradoxa (topogràfica) que ha formulat Ramon Lôpez-Suevos i que tancarà -deliberadament- aquest treball:

Galiza nom está equidistante da Espanha e de Portugal.

ALGUNES ABREVIATURES EMPRADES

1. Institucions. Partits polítics i sindicats. Associacions.

- ADEGA: *Asociación para a Defensa Ecolóxica de Galicia.*
- AGAL: *Associação Galega da Língua.*
- AN-PG: *Asamblea Nacional-Popular Galega.*
- APU: *Assembleia do Povo Unido.*
- AS-PG: *Asociación Sócio-Pedagóxica Galega. També (s'indica) Associação Sócio-Pedagógica Galega. Posteriorment Associação Sociopedagógica Galaicoportuguesa (ASPGP).*
- BNG: *Bloque Nacionalista Galego.*
- CCLL: *Comisións Labregas.*
- CONSEO: *Conferència de les Nacions Sense Estat d'Europa Occidental.*
- IF: *Irmandades da Fala històriques (fundades el 18 de maig de 1916). A partir del 1982, l'abreviatura fa referència a les Irmandades da Fala (da Galiza e Portugal) «modernes» (legalitzades el 1983).*
- ILG: *Instituto da Língua Galega.*
- INTG: *Intersindical Nacional de Traballadores Galegos.*
- ING: *Irmandade Nazionalista Galega.*
- MDGA: *Mesa prá Defensa del Galego de Asturias.*
- ORGA: *Organización Republicana Galega Autónoma.*

- PALOP: *Països Africans de Llengua Oficial Portuguesa* (tot i que s'inclogui en aquest apartat, l'abreviatura no correspon en sentit estricte a cap dels enunciats que l'encapçalen, sinó a una denominació genèrica).
- PG: *Partido Galeguista.*
- PSG: *Partido Socialista Galego.*
- RAG: *Real Academia Gallega.*
- SEG: *Seminario de Estudos Galegos.*
- SGTE: *Sindicato Galego dos Traballadores do Ensino.*
- SOG: *Sindicato Obreiro Galego.*
- TVG: *Televisión de Galicia.*
- UPG: *Unión do Pobo Galego.*
- UTEG: *Unión de Traballadores do Ensino de Galicia.*

2. Trobades científiques.

- ICILGPG: *I Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza.*
- IICILGPG: *II Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza.*
- IIICILGPG: *III Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza.*
- XVICILFR: *XVIè Congrès International de Lingüística i Filologia Romàniques.*
- XVIIICILPhR: *XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes.*
- XVIIIICILPhR: *XVIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes.*
- XIXCILFR: *XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas.*
- XXCILPhR: *XX Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes.*

3. Referències bibliogràfiques (inc. publicacions periòdiques i textos legals).

- A Nosa Terra*: *A Nosa Terra. Ideárium das Irmandades da Fala* (*A Nosa Terra* històrica; les referències van del 1916 al 1936).
- Agália*: *Agália. Revista da Associação Galega da Língua.* (Núm. 1, 1985). A partir del núm 33 (1983), és *Agália. Revista Internacional da Associação Galega da Língua.*
- ANT* (i *ANT*): *A Nosa Terra.* (*A Nosa Terra* «moderna». L'abreviatura correspon al setmanari d'inspiració nacionalista. Núm. 0, 2.12.1977).
- BRAG*: *Boletín de la Real Academia Gallega.*
- BOX*: *Boletín Oficial da Xunta de Galicia.*
- DOG*: *Diario Oficial de Galicia.*
- DSCD*: *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados.*
- GEG*: *Gran Enciclopedia Gallega.* Santiago Cañada ed. Santiago-Gijón.
- LNL*: *Llei de Normalització Lingüística.* Referida sempre a la del gallec (en les seves diverses versions).
- Nós*: Les citacions fins al 1935 corresponen a *Nós. Boletín mensual de cultura galega, órgao da Sociedade Galega de Publicacións "Nós"* (*Nós* històric). Totes les referències posteriors corresponen al *Boletim filològic informativo da «Comissão para a integração da língua da Galiza*

no Acordo Ortográfico Luso-Brasileiro». Revista galaico-portuguesa de cultura das Irmandades da Fala de Galiza e Portugal. Núm. 1 Janeiro-Abril/1986. Posteriorment, Revista internacional galaicoportuguesa de cultura. Revista da Lusofonia; en general, la publicació vinculada a les modernes Irmandades da Fala.

O Ensino: *O Ensino*. Revista Galega de Sócio-pedagogia e Sócio-lingüística (Núm 0, Nov.-Dec. 1980). A partir del núm 5, *O Ensino*. Revista Galega de Sócio-Pedagogia e Sócio-Lingüística. Hi ha un núm. 7 (1985) que apareix com *O Ensino*. Revista Galega de Sócio-Pedagogia e Sócio-Lingüística. A partir del núm 7 que continua la sèrie (1984, núm 7-8-9-10), és *O Ensino*. Revista Galaico-Portuguesa de Sócio-Pedagogia e Sócio-Lingüística. El núm. 18-19-20-21-22 (1987) serà *O Ensino*. Revista Internacional Galaicoportuguesa de Sociopedagogia e Sociolinguística. El núm. 23-24-25-26-27-28 (1988) és *O Ensino*. Revista Internacional da Lusofonia de Sociopedagogia e Sociolinguística.

Nota: En general, han estat incloses només les referències menys habituals, i aquelles que podien provocar ambigüitats, a criteri de l'autor.

BIBLIOGRAFIA CITADA.

N.: Com és habitual, el nom dels autors gallecs (així com la resta de dades bibliogràfiques) és citat respectant la grafia emprada a la referència corresponent. Amb tot i això, en alguna ocasió puntual, per tal de facilitar la coherència del text, hem unificat les grafies dels cognoms (cf. p. ex., Carvalho Calero). En tot cas, s'indica entre claudàtors la dada corresponent, amb la grafia emprada a la publicació que se cita (no és infreqüent que un mateix treball aparegui en diverses publicacions amb grafies diferents).

AGAL [COMISSOM LINGÜÍSTICA] (1983), *Estudo crítico das "Normas ortográficas e morfológicas do idioma galego"*. (Instituto da Língua Galega-Real Academia Galega, 1982). AGAL. A Corunha.

AGAL [COMISSOM LINGÜÍSTICA] (1985), *Prontuário ortográfico galego*. AGAL. A Corunha.

AGAL (1985b), *Estatutos da Associação Galega da Língua* (legalitzats el 2 d'octubre de 1981). *Agália*, 1.

AGAL [COMISSOM LINGÜÍSTICA] (1986), "Sobre o acordo ortográfico". *Agália*, 8.

AGAL [COMISSOM LINGÜÍSTICA] (1988), *Guia práctico de verbos galegos conjugados*. AGAL. A Corunha.

AGOSTINI, Paulu Maria (s.d.), *L'usu di a nostra lingua. Grammaire descriptive corse. Phonétique et Orthographe, Morphologie et Syntaxe dans les Parlers du Nord et du Sud de L'Île*. s.l.

ALBRECHT, Sabine (1992), "En torno á codificación do galego". *Grial*, 114.

ALDAO, Alfredo (1986), "Ao anónimo normativizador". *ANT*, 284.

ALEMANY, Rafael ed., (1988), *Els processos de normalització lingüística a l'Estat Espanyol actual*. Ajuntament de Benidorm/Universitat d'Alacant. 1988.

ALIBÈRT, Loïs (1935), *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*. Societat d'Estudis Occitans. [Citem per la 2ª ed., (Centre d'Estudis Occitans. Montpelhièr. 1976)].

ALLA [Academia de la Llingua Asturiana] (1981), *Normes Ortográfiques y Entamos Normativos*. Uviéu. [Citem per la 2ª. ed. Uviéu, 1985]

ALLA [Academia de la Llingua Asturiana] (1987), *Normes Ortográfiques. Amestadures (I)*. Uviéu.

- ALONSO, Bieito (1991), "Idade Contemporánea. (Século XX)". A CARBALLO coord. (1991).
- ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (1978), "Sobre ortografía galega". *Grial*, 62. [Citem per la rep. a ALONSO ESTRAVÍS 1987].
- ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (1986), "Comentarios às «Bases da Ortografía Simplificada»". *Cadernos do Povo de Literatura e Ensaio* ("Comentarios ao novo acordo ortografico").
- ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (1986b), "Ortografía e lexico em J. Vicente Viqueira". Comunicació al seminari *Vida, obra e pensamento de J.V. Viqueira no centenario de seu nascimento e no ano do Acordo Ortografico* (Ponte Vedra, 20 de dezembro de 1986). [Citem per la rep. a ALONSO ESTRAVÍS 1987].
- ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (1987), *Estudos filologicos galegoportugueses*. Alhena. Madrid.
- ALONSO ESTRAVÍS, Isaac (1989), "Tratamento do idioma na televisão de Galiza". A DDAA (1989b).
- ALONSO GARCÍA, Ismael (1978), "«Galicia» o «Galiza»: algo más que una polémica". *La Voz de Galicia*, 16 de abril de 1978.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1966), "Ensayo de bilingüística. Galego e castelán frente a frente". *Grial*, 13.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1968), "Tres incisiós na problemática do galego". A DDAA (1968b).
- ALONSO MONTERO, Xesús (1973), *Informe -dramático- sobre la lengua gallega*. Akal. Madrid.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1986), "Un problema esencial de Galicia: a cuestión ortográfica". *La Voz de Galicia*, 19 de junio de 1986. [Citem per ALONSO MONTERO (1990b)].
- ALONSO MONTERO, Xesús (1987), "Literatura en lingua galega de 1936 a 1953: algúns aspectos da represión lngüística". A *Nosa História*, 2. A Nosa Terra. Promociós Culturais Galegas. Vigo.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1988), "Prehistoria da Academia Galega. A procura da norma culta de 1875 a 1905". *Grial*, 99.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1990), "Do Estado da lingua: algunhas cuestións". *Grial*, 107.
- ALONSO MONTERO, Xesús (1990b), *Decálogo da lingua galega/Decálogo de la lengua gallega*. Edicións do Cumio. Vilaboa (Pontevedra).
- ALONSO MONTERO, Xesús (1991), *Informe(s) sobre a lingua galega (presente e pasado)*. Edicións do Cumio. Vilaboa (Pontevedra).

- ÁLVAREZ CÁCCAMO, Xosé M^a (1979), *Galego cero*. Castrelos. Vigo.
- ÁLVAREZ EMPARANTZA, José Luis (1989), "Diversos modelos de normalización lingüística en Yugoslavia". A DDAA (1989b).
- ÁLVAREZ, Rosario (1988), "Caracterización e aspectos dinámicos dunha situación lingüística conflictiva: o caso galego". A ALEMANY ed. (1988).
- ÁLVAREZ, R., REGUEIRA, X.L. & MONTEAGUDO, H. (1986), *Gramática Galega*. Galaxia. [Citem per la 2a. ed., de 1989].
- AMMON, Ulrich ed. (1989), *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Walter de Gruyter. Berlin-New York.
- AMMON, Ulrich; DITTMAR, Norbert; MATTHEIER, Klaus J. eds. (1987), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Walter de Gruyter. Berlin-New York. vol. I.
- AMMON, Ulrich; DITTMAR, Norbert; MATTHEIER, Klaus J. eds. (1988), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Walter de Gruyter. Berlin-New York. vol. II.
- ANTÓN, Joan & CAMINAL, Miquel coords. (1992), *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*. Teide. Barcelona.
- ARACIL, Lluís V. (1965), *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle*. Memòria per al Centre Européen Universitaire. Nancy. [Citem per la rep. a *Papers de Sociolingüística*. La Magrana. Barcelona. 1986 (2^a ed.; 1982, 1^a)].
- ARACIL, Lluís V. (1980), "A Sociolingüística da experiéncia e da acción. O modelo galego". A DDAA (1980b).
- ARACIL, Lluís V. (1983), "Sobre la situació minoritària". A ARACIL (1983b).
- ARACIL, Lluís V. (1983b), *Dir la realitat*. Països Catalans. Barcelona.
- ARAÚXO, Miguel-Anxo (1975), *A fe cristiá ante a cuestión da lingua galega*. As edicions do Adro. SEPT. Santiago.
- ARIAS, Valentín (1993), *Libro de estilo*. Consellería de Cultura e Xuventude. Dirección Xeral de Cultural. Xunta de Galicia.
- ARRIBE DOPICO, M.D.; GIL HERNÁNDEZ, A.; RÁBADE CASTINHEIRA, J.C. (1984), "Que galego na escola? Anotaçõs para umha proposta de planificaçom lingüística na Galiza. Tese reintegracionista". A DDAA (1984b).

- ASOCIACIÓN SÓCIO-PEDAGÓXICA GALEGA [AS-PG] (1980), *Orientacións para a escrita do noso idioma*. Xistral. Santiago.
- ASOCIAÇÃO SÓCIO-PEDAGÓGICA GALEGA [AS-PG] (1982), *Orientaçóns para a escrita do noso idioma*. Galiza Editora. Ourense.
- ATLAS (1993), *Atlas de España El País-Aguilar*. Vol. II. Ed. Diario El País S.A. Madrid.
- AYESTARÁN, Margarita & DE LA CUEVA, Justo (1974), *Las familias de la provincia de Pontevedra en 1974. (Galleguidad y conflicto lingüístico gallego)*. Instituto de Ciencias de la Familia. Sevilla.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1964), *Llengua i cultura als Països Catalans*. Edicions 62. Barcelona. [Citem per la 8ª ed., de març de 1981].
- BALIÑAS, Carlos (1977), *Pensamento galego-1. Escolma e Limiar de...* SEPT. Vigo.
- BAMBOSE, Ayo (1989), "Issues for a Model of Language Planning". *Language Problems & Language Planning*, v. 13, 1.
- BAÑERES, Jordi (1989), "Aproximació a la història social de la codificació de l'eslovè". *Revista de Llengua i Dret*, 12.
- BAÑERES, Jordi (1991), "Els correlats macrosocials del multilingüisme igualitari. Assaig exploratori". A DDAA (1991).
- BARREIRO, Xosé Ramón e.a. (1976), *Los Gallegos*. Istmo. Madrid.
- BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé Ramón (1982), "Sinais do acontecer histórico de Galicia". A KREMER e LORENZO eds. (1982).
- BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé Ramón (1982b), *Historia contemporánea (ss. XIX-XX). Historia de la Cultura Gallega*. Vol III. Ediciones «Gamma». La Coruña.
- BASTARDAS I BOADA, Albert (1988), "La normalització lingüística: l'extensió de l'ús". A BASTARDAS & SOLER eds. (1988).
- BASTARDAS I BOADA, Albert (1988b), "Problemática de la extensión del uso en los procesos de normalización lingüística". A DDAA (1988b).
- BASTARDAS I BOADA, Albert (1991), "Comportament lingüístic i canvi social". A MARTÍ I CASTELL, Joan (1991).
- BASTARDAS, Albert & SOLER, Josep eds. (1988), *Sociolingüística i llengua catalana*. Empúries. Barcelona.

- BASTARDAS, Albert & BOIX, Emili (1994), "Introducción" a BASTARDAS, A. & BOIX, E. [dirs.] (1994), *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Octaedro. Barcelona.
- BAXTER, Alan N. (1992), "Portuguese as a pluricentric language". A CLYNE ed. (1992).
- BAYLON, Charles (1991), *Sociolinguistique. Société, Langue et Discours*. Nathan. 1991.
- BEC, Pèire (1963), *La langue occitane*. PUF. Paris. [Citem per la trad. catalana *La llengua occitana*. Edicions 62. Barcelona. 1977].
- BÉDARD, Édith & MAURIS, Jacques (1983), *La norme linguistique*. Direction générale des publications gouvernementales du Ministère des Communications. Québec.
- BERNARDI, Ruth (1994), "L ladin dla Dolomites: planificazion, elaborazion y normalisazion tres standardisazion". A Istitut Cultural Ladin "majon di fasheng"-Istitut Ladin "Micurà de Rù". Union Generela di Ladins dla Dolomites (1994), *Language planning ed elaborazione della lingua. Un progetto per lo sviluppo del ladino delle Dolomiti*. 2 vols. s.l.
- BERRY, Jack (1958), "The Making of Alphabets". A *Proceedings of the Eight International Congress of Linguistics* (Oslo, University Press). [Citem per la rep. a FISHMAN, J. ed. (1968)].
- BERRY, Jack (1977), "'The Making of Alphabets' Revisited". A FISHMAN ed. (1977).
- BLASCO FERRER, Eduard (1985), "Breu història de la codificació de la llengua sarda". *Revista de Llengua i Dret*, 5.
- BLASCO FERRER, Eduardo (1986), *La lingua sarda contemporanea. Grammatica del logudorese e del campidanese. Norma e varietà dell'uso. Sintesi storica*. Edizioni Della Torre. Cagliari.
- BOCHMANN, Klaus (1985), "Quel modèle de développement lexical pour les langues romanes en voie d'émancipation?". Comunicació al XVII CILPhR. A DDAA (1985).
- BOCHMANN, Klaus (1986), "Problemas da "normalización" da lingua galega". *Grial*, 91.
- BOCHMANN, Klaus (1986b), "La Glottopolitique dans les pays socialistes. Quelques traits caractéristiques". *Langages*, 83.

- BOUCHARD, Ellen; GILLES, Howard & SEBASTIAN, Richard J. (1982), "An integrative perspective for the study of attitudes toward language variation". A BOUCHARD & GILES eds. (1982b).
- BOUCHARD, Ellen & GILES, Howard eds. (1982b), *Attitudes towards Language Variation. Social and Applied Contexts*. Edward Arnold. London.
- BRANCHADELL, Albert (1987), "Normalització lingüística: El concepte". *Límits*, 3.
- BREA, Mercedes e FERNÁNDEZ REI, Francisco coord. (1991), *Homenaxe ó Profesor Constantino García*. Departamento de Filoloxía Galega. Universidade de Santiago de Compostela.
- BUSTO SALGADO, Antonio e.a. [Os Irmandiños] (1974), "Manifiesto para la supervivencia de la cultura gallega". *Cuadernos para el diálogo*, 133. [Publ. or. a Seara Nova, 1547. Lisboa. La resta de firmants són: M. Cabaleiro, X. Curráis, X.M. García Alvarez, X. García Castro, M. García Otero, X.X. Gómez Gude, R. Martínez, X.M. Montero Santalla, M. Portela, U. Romero Pose, X.A. Salgado i X. Trillo.].
- BUTRAGUEÑO, Eduardo et SÁNCHEZ-TABARÉS, Ramón (1976), "Galice: son problème national dans le contexte de l'État espagnol". *Les Temps Modernes*, 31 année 1976, n. 357 bis (dossier "Espagne 1976").
- CABANA, Darío Xohán (1978): "O «lusitanismo»: enfermidade infantil do nacionalismo". *ANT*, 22.
- CABANA, Darío Xohán (1982), "Contra o lusismo. O lor dun artigo de Ramón López Suevos". *ANT*, 176.
- CAL MARTÍNEZ, Mª Rosa (1989), "Os mesomeios e a língua vernácula na Galiza (1975-1984)". A DDAA (1989b).
- CALVET, Louis-Jean (1974), *Linguistique et colonialisme. Petit traité de Glottophagie*. Payot. Paris. [Citem per la trad. cast. *Lingüística y colonialismo. Pequeño tratado de glotofagia*. Júcar. Madrid. (1981)].
- CALVET, Louis-Jean (1987), *La guerre des langues et les politiques linguistiques*. Payot. Paris.
- CALVO RAMOS, Luciana (1993), "Taxonomía para designar los diasistemas o variedades intralingüísticas". *Revista de Llengua i Dret*, 19.
- CAMBEIRO, L. e.a. (1978), "¿Qué galego?: Ortografía, independentismo e porvir da lingua". *La Voz de Galicia*, 23.IV.1978. [Firmen també l'article CASTELAO, M.; FERREIRO, M.; MARTÍNEZ, C.P.; i QUEIZÁN, M. Xosé].

- CAMPS, Anna; MILIAN, Marta; BIGAS, Montserrat; CAMPS, Montserrat (1989), *L'ensenyament de l'Ortografia*. Graó. Barcelona.
- CARBALLO, Francisco (1983), "Perfil històric". A *Altres Nacions*, II, 1982/83, 4-5. "Dossier: Galícia. Documents; Per l'Europa de les nacions". Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i Nacionalitats. Barcelona.
- CARBALLO, Francisco (1988), "Pensamento político na década dos sesenta". A *DDAA* (1988).
- CARBALLO, Francisco (coord.) (1991), *Historia de Galicia*, 1-2. Edicións A Nosa Terra. Vigo.
- CARRODEAGUAS, Rosendo (1982), "Os malvados "lusistas" e os seus benévolos adversários (conto triste)". *ANT*, 173.
- CARVALHO CALERO, Ricardo [CARBALLO CALERO, Ricardo] (1966), *Gramática elemental del gallego común*. Galaxia. Vigo.
- CARVALHO CALERO, Ricardo (1974), "Desenvolvimento da cultura galega no século XX". Conferência no Salom Castelao do Centro Galego de Buenos Aires (23.7.1974). [Citem per la rep. a CARVALHO CALERO (1984)].
- CARVALHO CALERO, Ricardo [CARBALLO CALERO, Ricardo] (1978), "Novas bases para unha normalizaçom lingüística". [Grial, 59. Citem per la rep. a CARVALHO CALERO (1981)].
- CARVALHO CALERO [CARBALLO CALERO, Ricardo] (1978b), "Testemuñas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos: O idioma". *Cuadernos do Laboratorio de Formas de Galicia*, 5. [Citem per la rep. "O idioma no Seminário de Estudos Galegos", a CARVALHO CALERO (1981)].
- CARVALHO CALERO, Ricardo [CARBALLO CALERO, Ricardo] (1981), *Problemas da Língua Galega*. Sá da Costa. Lisboa.
- CARVALHO CALERO, Ricardo [CARBALLO CALERO, Ricardo] (1983), "Algumhas notas para lembrança de Salvador Mosteiro". *Grial*, 80. [Citem per la rep. a CARVALHO CALERO (1984)].
- CARVALHO CALERO, Ricardo (1984), *Letras Galegas*. AGAL. A Coruña.
- CARVALHO CALERO, Ricardo (1985), "Para unha história da ortografía galega. A ponência de 1979". *Agália*, 2.
- CASARES, Carlos (1981), *Vicente Risco*. Galaxia. Vigo.
- CASTELAO, Alfonso R. (1944), *Sempre en Galiza*. Buenos Aires. [Citem per l'edició d'Akal. Madrid. 1974].
- CASTELAO, Alfonso R. (1944b), "Carta a Claudio Sánchez Albornoz" (1944). *Grial*, 47.

- CASTRO, Rosalía (1863), *Cantares gallegos*. [Citem per l'antologia a cura de B. Losada. Salvat. Barcelona. 1985]
- CATACH, Nina (1978), *L'Orthographe*. Presses Universitaires de France. Paris. [Citem per la 2a. ed. (1982)].
- CERCLE LINGÜISTIC DE PRAGA [CdP] [Bohuslav Havránek & Miloš Weingart, eds.] (1932), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha. [Citem per la trad. parcial de GARVIN (1973). També trad. a BÉDARD & MAURIS (1983), Appendice I. "Thèses générales du Cercle linguistique de Prague: Principes pour la culture de la langue"].
- CHACÓN CALVAR, Rafael & RODRÍGUEZ ALONSO, Manuel (1991), *O galego correcto* (Cuaderno de área de lingua galega). Ediciones SM. Vigo.
- CIRICI I PELLICER, Alexandre (1980), *Informe sobre els problemes d'educació i de cultura posats per les llengües minoritàries i els dialectes a Europa* (Aprovat per l'Assemblea del Consell d'Europa l'11 de juny de 1981). [Citem per la reproducció a *Altres Nacions*, II, 1982/83, 4-5. "Dossier: Galícia. Documents; Per l'Europa de les nacions". CIEMEN. Barcelona].
- CLYNE, Michel (1992), "Pluricentric Languages - Introduction". A CLYNE ed. (1992).
- CLYNE, Michel ed. (1992), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*. Mouton de Gruyter. Berlin - New York.
- COBARRUBIAS, Juan (1983), "Ethical Issues in Status Planning". A COBARRUBIAS & FISHMAN eds. (1983).
- COBARRUBIAS, Juan (1986), "La glotopolítica y el euskera". A DDAA (1986).
- COBARRUBIAS, Juan (1986b), "Status de las lenguas minorizadas". A DDAA (1986).
- COBARRUBIAS, Juan (1988), "Normalización y Planificación Lingüística en el País Vasco". A DDAA (1988b).
- COBARRUBIAS, J & FISHMAN, J. eds. (1983), *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Mouton. Berlin-New York-Amsterdam.
- COMISIÓN DE LINGÜÍSTICA. XUNTA DE GALICIA. CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN E CULTURA (1980), *Normas ortográficas do idioma galego*. Publicacións da Xunta de Galicia. Santiago.
- CONTINI, Michele (1993), *Parlare e Scrivere il Sardo. La lingua della Sardegna raccontata ai ragazzi*. Editrice Democratica Sarda (EDES). Sassari.

- COOPER, Robert L. (1989), *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press.
- COROMINES, Joan (1976), "Sobre a unificación ortográfica galego-portuguesa". *Grial*, 53.
- CORRAINE, Diego (1990), "La lingua sarda dall'oralità alla scrittura, dalla divergenza alla convergenza". A CHIORBOLI, J. (1990): *Les Langues polynomiques. Actes du colloque international des langues polynomiques. Publications Universitaires de Linguistique et d'Anthropologie*, 3/4. Université de Corse. [Citem per la rep. a *Mondo Ladino*, Ann XVI (1992), 1-2].
- COSERIU, Eugenio (1987), "El gallego y sus problemas. Reflexiones frías sobre un tema candente.". *Lingüística Española Actual*, IX.
- COUCEIRO FREIJOMIL, A. (1929), *Ortografía gallega. Bases para su unificación. Por Antonio Couceiro Freijomil. Con un apéndice del Profesor Abelardo Moralejo, de la Facultad de Filosofía y Letras de Santiago. Imp. Pap. Relieves "La Popular". Orense.*
- COULMAS, Florian & EHLICH, Konrad (1983), *Writing in Focus*. Mouton. Berlin-New York-Amsterdam.
- CRISTÓVÃO ANGUEIRA, José Ângelo (1990), "Bibliografía de SL lusófono". *Noves SL*, 9.
- CRISTÓVÃO ANGUEIRA, José Ângelo (1991), "Nacionalismo galego: questões a debater". *Agália*, 26.
- CUVEIRO PIÑOL, Juan (1868), *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*. Impr. de J. Antúnez. Pontevedra.
- DA SILVA, Jaime F. & KLEIN GUNNEWIEK, Lisanne (1992), "Portuguese and Brazilian efforts to spread Portuguese". *International Journal of the Sociology of Language*, 95.
- DDAA (1968), *La escritura y la psicología de los pueblos*. Siglo XXI. México.
- DDAA (1968b), *O porvir da lingua galega*. Circulo de las Artes. Instituto de Estudios. Sección de Publicaciones. Lugo.
- DDAA (1977), *Bases pra unificación das normas lingüísticas do galego*. Anaya. [Edición no venal].
- DDAA (1980), *Bases pra unificación das normas lingüísticas do galego*. Secretariado de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela.

- DDAA (1980b), *Problemática das linguas sen normalizar. Situación do Galego e alternativas*. Xistral. Santiago. [Citem per la 2a ed. (1980)].
- DDAA (1981), *Las lenguas nacionales en el ámbito de la Administración*. Diputación Provincial de Valencia. Servicio de Estudios y Planificación Social. Valencia.
- DDAA (1982), *Langue dominante. Langues dominées*. Edilig. Paris.
- DDAA (1984), *Problemática de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. (Departament de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, 30 de setembre i 1 d'octubre de 1983). Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- DDAA (1984b), *I Encontros Labaca. Ponencias*. Edicións do Castro. Sada. A Coruña.
- DDAA (1984c), *Colectânea de Estudos em Homenagem a Rodrigues Lapa*. Edição da Câmara Municipal de Anadia. Anadia.
- DDAA (1984d), *Actas das Primeiras Xornadas da Lingua Galega no Ensino*. Organizadas pola Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación e Cultura. Celebradas en Santiago de Compostela, nos días 5, 6 e 7 de Marzo de 1984. Santiago.
- DDAA (1985), *Sociolinguistique des Langues Romanes. Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. (Aix-en-Provence, 29 Août-3 Septembre 1983). Vol. 5. Université de Provence.
- DDAA (1986), *Hizkuntza Minorizatuen Soziologia. Sociología de las lenguas minorizadas*. ttartalo. Martutene.
- DDAA (1986b), *Actas. I Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza*. AGAL. A Corunha.
- DDAA (1987), *Propuestas de normas graficas. I Congreso ta ra normalización de l'Aragonés*. Publicacions d'o Consello d'a Fabla Aragonesa. Uesca.
- DDAA (1987b), *Normas graficas de l'Aragonés emologatas en o I Congeso ta ra normalización de l'Aragonés*. Publicacions d'o Consello d'a Fabla Aragonesa. Uesca.
- DDAA (1988), *Galiza: 1953-1975. Monográfico de ANT (A Nosa Historia, 5.)*.
- DDAA (1988b), *Euskara Biltzarra. Congreso de la Lengua Vasca. II. Atala/Área II. Hizkuntza eta Gizartea. Lengua y Sociedad. II. Alea/Tomo II. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen-Zerbitzu Nagusia. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco*.

- DDAA (1988c), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*. (Vol. V, "Linguistique pragmatique et linguistique sociolinguistique"). Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- DDAA (1989), *Dret Lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic*. Generalitat de Catalunya. Escola d'Administració Pública. Barcelona.
- DDAA (1989b), *Actas. II Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza*. AGAL. A Corunha.
- DDAA (1991), *Nous reptes en l'ensenyament de la llengua*. Eumo. Barcelona.
- DDAA (1991b), Ricardo Carvalho Calero. *A razón da esperanza*. A Nosa Cultura, 13 (ANT). Promocións Culturais Galegas. Vigo.
- DDAA (1992), *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*. (Vol. 3. "Lingüística Pragmática e Sociolingüística"). Universidade de Santiago de Compostela. Publicadas por Ramón Lorenzo. Fundación «Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa». A Coruña.
- DDAA (1992b), *Actas. III Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza*. AGAL. A Corunha.
- DDAA (1993), *Actes du XX Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. (Université de Zurich, 6-11 avril 1992. Publiés par Gerold Hilty). Tome III: Section IV-Typologie des langues romanes. Section V-La situation linguistique en Suisse. Francke. Tübingen.
- DOBAO, X. Antón L. (1990), "Normalización lingüística e medios de comunicación". *A Trabe de Ouro*, 2.
- DOBAO, X. Antón L. (1993), "A lingua galega e a TVG. Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (I)". *Cadernos de Lingua*, 7.
- DURAN, Carlos (1978), "Galego e/ou portugués". *ANT*, 41.
- DURAN, Carlos (1979), "Algunhas precisións sobre a ortografía". *Grial*, 64.
- DURAN, Carlos (1981), "O galego da autonomía". *ANT*, 149.
- DURAN, Carlos (1982), "Contra a opción espanholista na lingua". *O Ensino*, 5.
- EASTMAN, Carol (1983), *Language Planning. An Introduction*. Chandler & Sharp Publishers, Inc. San Francisco.
- ELÍAS MARTÍNEZ, A. (1879), "Academia Gallega. I". *El Heraldo Gallego*, 319. Ourense. [Citem per la recop. HERMIDA 1992].

- ENCICLOPEDIA ECONÓMICA (1990), *Enciclopedia Económica de las Autonomías/3. Galicia*. Cinco Días. Diario de Economía y Negocios. Ernst & Young.
- ESSER, Ursula, (1986), "O galego, lingua en elaboración". *Grial*, 93.
- ESTEBAN RADIO, Santiago (1980-1981), "Normativización e normalización do idioma galego". *O Ensino*, 0 (novembro-diciembre 1980), 1 (marzo-abril 1981) i 2 (maio-agosto 1981).
- ESTEBAN RADIO, Santiago (1981b), "A nosa lingua precisa a normativización". *ANT*, 154.
- EUSKALTZAINDIA (1977), *El libro blanco del euskara*. Euskaltzaindia. Bilbao.
- FABRA, Pompeu (1925), *Ortografía catalana per ...*. Editorial Barcino. Barcelona.
- FÀBREGAS, Xavier (1982), *El fons ritual de la vida quotidiana*. Edicions 62. Barcelona.
- FALCÓN, Xabier (1988), *Teoría de la Planificació Lingüística*. Tesi Doctoral. Microfitxa. Universitat de Barcelona.
- FASOLD, Ralph (1984), *The Sociolinguistics of Society*. Vol. I. Basil Blackwell. Oxford.
- FELDMAN, David (1974), "Consideraciones sobre la identificación lingüística de la lengua gallega". *Grial*, 43.
- FERGUSON, Charles (1959), "Diglossia". *Word*, 15.
- FERGUSON, Charles (1968), "Language Development". A FISHMAN, FERGUSON & DAS GUPTA eds. (1968).
- FERNÁNDEZ, Carlos (1985), *Franquismo y transición política en Galicia*. (Apuntes para una historia de nuestro pasado reciente). Edicións do Castro. Sada-A Coruña.
- FERNÁNDEZ, Concepción (1979), "Teoría da lingua galega en Xan Vicente Viqueira". *Grial*, 66.
- FERNÁNDEZ, Mauro A., (1991), "Coordenadas sociais e dinámica do bilingüismo galego". *Grial*, 110.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Xulia (1994), "Aspectos sociolingüísticos do alumnado de EXG. Reflexións Pedagóxico-Didácticas". *Revista Galega do Ensino*, 2.
- FERNÁNDEZ LEICEAGA, Xaquín (1990), "Por un nacionalismo factible". A FERNANDEZ LEICEAGA e.a. (1990).

- FERNÁNDEZ LEICEAGA, Xaquín e.a. (1990), *Catro ensaios sobre a esquerda nacionalista*. Sotelo Blanco. Santiago.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1980), "O Galego e a sua consideración lingüística". *ANT*, 9.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1988), "Posición do galego entre as linguas románicas". *Verba*, 15.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1990), *Dialectoloxía da lingua galega*. Edicións Xerais de Galicia. Vigo.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1990b), "Nacionalismo e dignificación da lingua (1972-1980)". *A Trabe de Ouro*, 1.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991), "O Instituto da Lingua Galega (1971-1990). Contribución á investigación e á normalización do galego". A BREA e FERNÁNDEZ REI coord. (1991).
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991b), "A lingua galega na prensa escrita. Interferencias lingüísticas". A ROJO, e.a. (1991).
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991c), "A «questione della lingua» galega". *A Trabe de Ouro*, 5.
- FERNÁNDEZ SALGADO, Benigno (1992), *Course: "A Sociolinguistic View of Galicia"*. Centro de Estudos Galegos/Centre for Galician Studies. The Queen's College. Oxford. Multicopiat. [d. i l. per indicació F1].
- FERNÁNDEZ VELHO, Rosário (1992), "Os grupos de base: A «Associação reintegracionista de Ordes». Experiências". A DDAA (1992b).
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1985), *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Edicions 62. Barcelona. [Citem per la 2a ed. (febrer de 1986)].
- FERRO RUIBAL, Xesús (1984), "O acordo normativo de 1982 entre a Academia Galega, Universidade e Goberno Galego. (Un punto medio entre a utopía foneticista e as heterografías lusistas)". A DDAA (1984d).
- FERRO RUIBAL, Xesús (1984b), "O acordo ortográfico e morfolóxico de 1982. Entre a utopía foneticista e as heterografías lusistas". A DDAA (1984b).
- FERRO RUIBAL, Xesús (1986), "¡Deixade en paz a ortografía!". Série d'articles ("Camilo Nogueira e os trampitáns", "A concordia discordante e Scaligero", "A insumisión dos vencidos") a *La Voz de Galicia*, 6, 8 i 12.VII.1986.
- FERRO RUIBAL, Xesús (1987), *A Igrexa e a Lingua Galega*. Consello da Cultura Galega. Santiago.

- FISHMAN, Joshua (1967), "Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism". *The Journal of Social Issues*, vol. XXIII, 2.
- FISHMAN, Joshua (1968), "La socio-linguistique et les problèmes linguistiques des pays en voie de développement". *Revue internationale des sciences sociales*, vol. XX, 2.
- FISHMAN, Joshua (1972), *Language and Nationalism*. Rowley, Mass. Newbury House. [Citem per la rep. a FISHMAN, J (1988)].
- FISHMAN, Joshua (1973), "Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning". *Language in Society*, vol 2, 1.
- FISHMAN, Joshua (1977), "Comparative Study of Language Planning: Introducing a Survey.". A RUBIN, JERNUDD, DAS GUPTA, FISHMAN & FERGUSON eds. (1977).
- FISHMAN, Joshua (1988), *Language & Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Multilingual Matters Ltd. Clevedon-Philadelphia.
- FISHMAN, Joshua (1988b): "The Development and Reform of Writing Systems". A AMMON, DITTMAR, MATTHEIER eds. (1988).
- FISHMAN, Joshua ed. (1968), *Readings in The Sociology of Language*. Mouton. The Hague-Paris. [Citem per la 3a. imp. (1972)].
- FISHMAN, Joshua ed. (1974), *Advances in Language Planning*. Mouton. The Hague-Paris.
- FISHMAN, Joshua ed. (1977), *Advances in the Creation and Revision of Writing Systems*. Mouton. The Hague-Paris.
- FISHMAN, Joshua ed. (1993), *The Earliest Stage of Language Planning. The "First Congress" Phenomenon*. Mouton. Berlin-New York.
- FISHMAN, J; FERGUSON, Ch. & DAS GUPTA, J. eds. (1968), *Language Problems of Developing Nations*. John Wiley & Sons.
- FONTENLA, José Luis (1983), "As 'Irmandades da Fala' no dia das nossas letras". *ANT*, 223.
- FONTENLA, José Luis (1984), "Presente e futuro do galego: análise sócio-jurídica do Decreto de Normativizaçom e das leis de normalizaçom autonómicas". A DDAA (1986b). [Citem per la rep. a *Temas de O Ensino*, 4/5].

- FONTENLA, José-Luis (1985), "Breve historia do conflito linguístico na Galiza: a normativa do Galego desde a II República até hoje". Comunicació presentada al «II Simpósio Internacional de Linguística e Sociolinguística Galaico-Portuguesa», Ourense-Viana do Castelo (1985). [Citem per la rep. a *Temas de O Ensino*, 6/10].
- FREIXANES, Víctor F. (1989), "Algunhas ideas sobre a lingua e os medios de comunicación (prensa, radio e TV)". *Seiva. Actualidade e Debate*, 1.
- GAMBINI, Dianella (1986): *Introduzione alla Linguistica Galega*. Università degli Studi di Perugia. Edizioni Scientifiche Italiane. Napoli.
- GARCÍA, Constantino (1971), "Orixen e problemas do método de galego". *Grial*, 32.
- GARCÍA, Constantino (1982), "Actividades do Instituto da Lingua Galega". A KREMER e LORENZO eds. (1982).
- GARCÍA DE DIEGO, Vicente (1909), *Elementos de Gramática Histórica Gallega (Fonética-Morfología)*. Imp. y Lib. de los Hijos de Santiago Rodríguez. Burgos.
- GARCÍA NEGRO, Mª Pilar & DOBARRO, X.M. (1980), "Cando a Lingüística e a Filoloxía serven ao imperialismo". *ANT*, 106.
- GARCÍA NEGRO, Mª Pilar (1988), "Dez anos de defensa, dez anos de represión do noso idioma". *ANT Decenário (1977-1988)* (A Nosa Historia 3-4).
- GARCÍA NEGRO, Mª Pilar (1989), "Restitución". *ANT*, 379.
- GARCÍA NEGRO, Mª Pilar (1991), *O Galego e as Leis. Aproximación sociolingüística*. Edicións do Cumio. Vilaboa (Pontevedra).
- GARCÍA MONTAÑÉS, Alberte (1992), "Algunhas cuestións con respecto ó uso do idioma nos medios de comunicación en galego". *Cadernos de lingua*, 5.
- GARCÍA SUÁREZ, Xosé Alberte (1993), "Léxico científico, normativa ortográfica e outras reflexións". *A Trabe de Ouro*, 14.
- GARCIA-RIPOLL, Martí (1987), "Le galicien, qu'est-ce que c'est?". Comunicació al *Colloque Contacts de langues: quels modèles?* Nice, 28-30 septembre 1987. Atelier "Diversité linguistique et délimitation des langues". Multicopiat.
- GARGALLO GIL, José Enrique (1989), *Guía de Lingüística Románica*. PPU. Barcelona.

- GARGALLO GIL, José Enrique (1993), "San Martín de Trevejo, Eljas (As Elhas) y Valverde del Fresno: una encrucijada lingüística en tierras de Extremadura (España)". Comunicació al *Encontro Regional da Associação Portuguesa de Linguística. Variação Linguística no Espaço, no Tempo e na Sociedade*. Miranda do Douro, 10 e 11 de Setembro de 1993. [En premsa].
- GARGALLO GIL, José Enrique (1994), *Les llengües romàniques. Tot un món lingüístic fet de romanços*. Empúries. Barcelona. 1994.
- GARVIN, Paul (1973), "General Principles for the Cultivation of Good Language". A RUBIN & SHUY eds. (1973).
- GARVIN, Paul (1973b), "Some Comments on Language Planning". A RUBIN & SHUY eds. (1973).
- GARVIN, Paul (1986), "La langue standard - concepts et processus". Ponència al *Segon Congrés internacional de la llengua catalana*. Barcelona. [Citem per la revisió "A conceptual framework for the study of language standardization". *International Journal of the Sociology of Language*, 100/101].
- GARVIN, Paul & MATHIOT, Madeleine (1956), "The Urbanization of the Guarani Language: A Problem in Language and Culture". A Wallace, A. (1956), *Men and Cultures; Selected Papers of the Fifth International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*. Univ. of Pennsylvania Press. Philadelphia. [Citem per la rep. a FISHMAN ed. (1968); Garvin (1973b) data el 1960].
- GAUTHIER, Guy (1982), "Corse". A DDAA (1982).
- GIL HERNÁNDEZ, António (1980), "Sobre o galego e a sua consideración lingüística". *ANT*, 117.
- GIL HERNÁNDEZ, António (1981), "Para unha ortografía axeitada do galego. Comer o caldo ou come-lo caldo?". *O Ensino*, 2.
- GIL HERNÁNDEZ, António (1981-1982), "Apuntes sobor da normativización do galego". Sèrie d'articles, amb el nom genèric, a partir del segon, d'"Apontamentos sobre a ortografía do galego". *ANT*, ns. 164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178 (novembre de 1981 a març de 1982).
- GIL HERNÁNDEZ, António (1982), "A polca da língua (pizzicato) (I). Ortografía, escrita correcta, ou algo mais?". "A polca da língua (pizzicato) (e II). Ortografía, escrita correcta, ¿ou algo mais?". Sèrie d'articles a *ANT*, ns. 183-184 i 188.
- GIL HERNÁNDEZ, António (1986), "Partidos políticos e estandardizaçom do idioma na Galiza". *Agália*, 7.

- GIL HERNÁNDEZ, António (1987), "Sobre dicionarios galegos e temas enleados. (Conversa -grafada- com Isaac Alonso Estravís, diretor e autor do *Dicionário da Língua Galega comum*)". A ALONSO ESTRAVÍS (1987).
- GIL HERNÁNDEZ, António (1987b), "As normas de correção idiomática para o galego desde o ano 1970. Análise do discurso legitimador". *O Ensino*, 18-19-20-21-22 (Homenagem ao Professor Carvalho Calero).
- GIL HERNÁNDEZ, António (1989), "As minhas razões para acreditar na «lusofonia»". *Cadernos do Povo*, 5-14.
- GIMENO MENÉNDEZ, F. & MONTOYA ABAD, B. (1989), *Sociolingüística*. Universitat de València.
- GOEBL, Hans (1989), "Les concepts *Abstand* et *Ausbau* de Heinz Kloss". A AMMON ed. (1989).
- GOEBL, Hans (1992), "A proposito di "elaborazione linguistica"". *Mondo Ladino*. Ann XVI, 1-2.
- GÓMEZ, Fuco G. (1927), *Grafía gallega*. Emplenta e Papeleiría de Rambla, Bouza y Ca. Habana.
- GONZÁLEZ, Virgilio (1976), "Síntesis geográfica. II Población y actividades económicas". A BARREIRO e.a. (1976).
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel (1994), "Galegisch: Soziolinguistik. Sociolingüística". A HOLTUS e.a. eds. (1994).
- GONZÁLEZ LORENZO, Manuel (1985), *Bilingüismo en Galicia. Problemas y Alternativas*. Universidad de Santiago de Compostela. Servicio de Publicaciones.
- GRAN ENCICLOPEDIA GALLEGA [GEG]. Silverio Cañada ed. Santiago-Gijón. 30 vols. [Citem dels vols. XIV (entrada galego) i XXIII (entrada ortografía de la lengua gallega)].
- GREEN, John N. (1993), "Representations of Romance: contact, bilingualism and diglossia". A POSNER & GREEN eds. (1993).
- HAARMAN, Harald (1990), "Language planning in the light of a general theory of language: a methodological framework". *International Journal of the Sociology of Language*, 86.
- HAAS, W. ed. (1982), *Standard languages: spoken and written*. Manchester UP.
- HAKON JAHR, Ernst (1993), *Language Conflict and Language Planning*. Mouton. Berlin-New York.
- HAUGEN, Einar (1959), "Language Planning in Modern Norway". *Anthropological linguistics* I, 3. [Citem per la rep. a FISHMAN ed. (1968)].

- HAUGEN, Einar (1966), "Dialect, Language, Nation". *American Anthropologist*, 68. [Redactat per al Seminar on Sociolinguistics de l'Indiana University Linguistic Institute de l'any 1964. Citem per la rep. a HAUGEN (1972)].
- HAUGEN, Einar (1967), "Language Planning, Theory and Practice". [Citem per la rep. a HAUGEN (1972); datem per Haugen 1983].
- HAUGEN, Einar (1967b), "Semicommunication: the Language Gap in Scandinavia". A LIEBERSON, ed. (1967).
- HAUGEN, Einar (1972), *The Ecology of Language. Essays by ...* (Selected and Introduced by A.S. Dil). Stanford University Press. Stanford, California.
- HAUGEN, Einar (1983), "The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice". A COBARRUBIAS & FISHMAN (1983).
- HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1984), "O Reintegracionismo Cultural e Lingüístico Galego-Português". A DDAA (1984c).
- HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1986), "As gramáticas do Galego do século XIX". A DDAA (1986b).
- HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1989), "Língua, Lingüística e Filologia na Revista Nós". A DDAA (1989b).
- HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1991), "A aplicação sucessiva da doutrina lingüística em textos do professor Carvalho Calero". A DDAA (1991b).
- HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1992), "A língua e a Gramática nas Irmandades da Fala: 'A Nosa Terra' (1916-1920)". A DDAA (1992b).
- HERMIDA, Carme (1987), "A polémica ortográfica a finais do século XIX". *Grial*, 97.
- HERMIDA, Carme (1990), "Contribución á caracterización sociolingüística da segunda metade do século XIX". *Cadernos de lingua*, 1.
- HERMIDA, Carme (1992), *Os precursores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no rexurdimento (1840-1891)*. Xerais. Vigo.
- HERMIDA, Carme (1992b), *A reivindicación da lingua galega no rexurdimento (1840-1891)*. Escolma de textos. Consello da Cultura Galega.

- HOBBSAWM, E.J. (1990), *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge University Press. Cambridge. [Citem per l'edició espanyola, corr. i aug. *Naciones y Nacionalismo desde 1780*. Crítica. Barcelona. 1991].
- HOLTUS, Günter; METZELTIN, Michael; SCHMITT, Christian eds. (1994), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. VI, 2 (*Gallegisch, Portugiesisch*). Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- HUDSON, R.A. (1980), *Sociolinguistics*. Cambridge University Press. Cambridge. [Citem per la trad. cast. de X. Falcón *La sociolingüística*. Anagrama. Barcelona. 1981].
- IEC [Institut d'Estudis Catalans] (1913), *Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans*. [Citem per ROVIRA s.d.].
- IGE [Instituto Galego de Estadística (elaboració)] (1992), *Censo de poboación e vivendas 1991. Resultados provisionais (mostra-avance)*. Galicia. Xunta de Galicia. Consellería de Economía e Facenda.
- IGREXAS IGREXAS, José Manuel (1984), "A língua galega no EXB". A DDAA (1984d).
- INFORME FOESSA (1983), *Informe sociológico sobre el cambio social en España 1975/1983*. IV Informe FOESSA. Vol. II. Fundación FOESSA. Euramérica. Madrid.
- INGLÉS, Josep (1990), *Els espais compartits en l'oferta lingüística*. El Llamp. Barcelona.
- INSTITUTO DA LINGUA GALEGA [ILG] (1971), *Gallego 1*. Servicio de Publicacions da Universidade de Santiago. Santiago de Compostela. [Gallego 2 (1972); Gallego 3 (1974)].
- INSTITUTO DA LINGUA GALEGA - REAL ACADEMIA GALLEGA (1990), *Diccionario da lingua galega*. A Coruña.
- IRMANDADES DA FALA [IF] (1933), *Vocabulario Castellano-Gallego de las Irmandades da Fala*. Imprenta Moret. La Coruña.
- JERNUDD, Björn (1973), "Language planning as a type of language treatment". A RUBIN & SHUY eds. (1973).
- JERNUDD, Björn, & DAS GUPTA, Jyotindra (1971), "Towards a Theory of Language Planning". A RUBIN & JERNUDD eds. (1971).
- JESPERSEN, Otto (1925), *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*. W. Nygaard. Oslo. [Citem per la trad. cat. de Joan Argente, *La llengua en la Humanitat, la Nació i l'individu*. Edicions 62. Barcelona, 1969].
- JONES, Charles O. (1987), *An Introduction to the Study of Public Policy*. Brooks/Cole. Monterey, California.

- JOSEPH, John Earl (1982), "Dialect, language and 'synecdoche'". *Linguistics. An interdisciplinary journal of the language sciences*, vol. 20-7/8.
- JOSEPH, John Earl (1985), "'Superposed' Languages and Standardization.". *Studi italiani di linguistica teorica ed applicata*, anno XIV, 1-3.
- JOSEPH, John Earl (1987), *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. Frances Pinter. London.
- JUNYENT, Carme (1992), *Vida i mort de les llengües*. Empúries. Barcelona.
- KARAM, Francis X. (1974), "Towards a definition of Language Planning". A FISHMAN, J. ed. (1974).
- KLOSS, Heinz (1967), "Bilingualism and Nationalism". *The Journal of Social Issues*, vol. XXIII, 2.
- KLOSS, Heinz (1967b), "'Abstand' languages and 'Ausbau' languages". *Anthropological Linguistics*, vol. 9, 7.
- KLOSS, Heinz (1969), *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*. International Center for Research on Bilingualism. Quebec.
- KLOSS, Heinz (1987), "Abstandsprache und Ausbausprache". A AMMON, DITTMAR, MATTHEIER eds. (1987).
- KLOSS, Heinz & McCONNELL, Grant D. dirs. (1974), *Linguistic Composition of the Nations of the World. Composition Linguistique des Nations du Monde*. (Vol. 1. Central and Western South Asia). Les Presses de l'Université Laval. Québec.
- KLOSS, Heinz & McCONNELL, Grant D. dirs. (1989), *Les langues écrites du monde: relevé du degré et des modes d'utilisation/The written Languages of the World: a Survey of the degree and modes of use*. Les presses de l'Université Laval. Québec. (Vol. 3 Europe Occidentale/Western Europe; Kloss & McConnell dirs. col.).
- KREMER, Dieter e LORENZO, Ramón eds. (1982), *Tradición, actualidade e futuro do galego*. Actas do Coloquio de Tréveris. Xunta de Galicia. Consellería de Cultura. Santiago de Compostela.
- LABANDEIRA, L. (1981), "A Asociación Galega da Língua.". *ANT*, 168.
- LAINÉ, Noël (1992), *Le Droit à la parole*. Terre de Brume Éditions. Rennes.

- LAMBERT, Wallace E. (1967), "Social Psychology of Bilingualism". A *The Journal of Social Issues*, vol. XXIII, 2.
- LAMELA, Paz (1988), "Os tres rexurdimentos da lingua galega". A ALEMANY ed. (1988).
- LAMUELA, Xavier (1982), "La llengua catalana entre la codificació i l'estandardització.". *Els Marges*, 25. [Citem per la rep. a LAMUELA (1987)].
- LAMUELA, Xavier (1984), "Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana". A DDAA (1984).
- LAMUELA, Xavier (1987), *Català, occità, friülà. Llengües subordinades i Planificació Lingüística*. Quaderns Crema. Barcelona.
- LAMUELA, Xavier (1987b), *La grafie furlane normalizade. A cure dal Prof. ... Editsions de Aministratsion Provinciâl di Udin*.
- LAMUELA, Xavier (1987c), "El caràcter simbòlic de les convencions gràfiques i la identitat aranese". Comunicació al «Colloque International sur l'Identité Occitane» (Bésiers, 4-6 setembre 1986), "Lo caractèr simbolic de las convencions graficas e l'identitat aranese". [Citem per la rep. a LAMUELA (1987)].
- LAMUELA, Xavier (1990), "Su la codificatsion e il completament dal vocabolario furlan". *La Patrie dal Friül*. [Citem per la rep. a *Mondo Ladino*, Ann XVI, 1-2].
- LAMUELA, Xavier (1993), *Teoria della codificazione linguistica*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- LAMUELA, Xavier (1994), *Estandardització i establiment de les llengües*. Edicions 62. Barcelona.
- LAMUELA, X. & MURGADES, J. (1984), *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Quaderns Crema. Barcelona.
- LECONTE, Jacques & CIBOIS, Philippe (1989), *Que vive l'orthographe!* Seuil. Paris.
- LEPRÊTRE, Marc & BAÑERES, Jordi (1991), "Correlats sociològics de les llengües polinòmiques". Comunicació al Col·loqui sobre llengües polinòmiques (Corti, 1990). *Noves SL*, 12.
- LEXISLACIÓN (1989), *Lexislación actualizada sobre a lingua galega*. Xunta de Galicia. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Dirección Xeral de Política Lingüística.

- LIEBERSON, Stanley ed. (1967), *Exploration in Sociolinguistics*. Indiana University. Bloomington.
- LINDENBAUER, Petrea; METZELTIN, Michael; THIR, Margit (1994), *Die romanischen Sprachen. Eine einführende Übersicht*. Egert. Wilhelmsfeld.
- LOIE, Jean-Claude (1992), "L'orthographe, un problème social et pédagogique". *Cahiers de Linguistique Sociale*, 19/20 (Sociolinguistique et Didactique).
- LÓPEZ MUÑOZ, Daniel (1989), *O idioma da Igrexa en Galicia*. Consello da Cultura Galega. Santiago.
- LÓPEZ-SUEVOS, Ramon (1982), "Aspectos políticos da confrontación isolacionismo/reintegracionismo". *ANT*, 171.
- LÓPEZ-SUEVOS, Ramon (1983), *Dialéctica do desenvolvemento: naçom, língua, classes sociais*. AGAL. A Coruña.
- LORENZO, Ramón (1979), "Galego e Portugués.". *La Voz de Galicia*, 17.V.1979.
- LOSADA, Basilio (1976), "La Literatura". A BARREIRO e.a. (1976).
- LUDWIG, Otto (1983), "Writing Systems and Written Language". A COULMAS & EHLICH (1983).
- LUGRÍS FREIRE, M. (1922), *Gramática do Idioma Galego por ... Académico de número da "Real Academia Gallega"*. Imprenta de Zincke Hermanos. A Cruña.
- LUYKEN, Michaela (1991), "Probleme bei der Orthographienormierung des Galizischen". A DAHMEN, Wolfgang e.a. (Hrsg.), *Zum Stand der Kodifizierung romanischer Kleinsprachen / Romanistisches Kolloquium V*. Gunter Narr Verlag. Tübingen.
- MACKEY, William F. (1976), *Bilinguisme et contact des langues*. Klincksieck. Paris.
- MACKEY, William F. (1989), "Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies". A AMMON ed. (1989).
- MAGARIÑOS, Alfonso (1979), *Galicia: conflicto e supervivencia. Inquérito*. Edicións Castrelos. Vigo.
- MÁIZ, Bernardo (1988), *Galicia na IIA República e baixo o Franquismo*. Edicións Xerais. Vigo. 1988.
- MÁIZ, Ramón (1984), *O rexionalismo galego: organización e ideoloxía (1886-1907)*. Publicacións do Seminario de Estudos Galegos. Edicións do Castro. Sada-A Coruña.

- MARBÀ, Teresa (1987), "Breu història del Seminari de Sociolingüística de Barcelona". A SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA DE BARCELONA (1987).
- MARCELLESI, Jean-Baptiste (1985), "La définition des langues en domaine roman: les enseignements à tirer de la situation corse". Comunicació al XVII CILPhR. A DDAA (1985).
- MARCELLESI, Jean-Baptiste (1985b), "Der aktuelle Prozeße der Entstehung von Sprachen in der Romania". *Linguistische Arbeitsberichte*, 51.
- MARCELLESI, Jean-Baptiste & GARDIN, Bernard (1974), *Introduction à la Sociolinguistique. La linguistique sociale*. Librairie Larousse. Paris.
- MARÍ, Isidor (1992), *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la Planificació Lingüística*. Empúries. Barcelona.
- MARSAL, A. (1888), "A uno, a otro y a todos". *Galicia. Revista regional*, año II, 6.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1991), *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. A cura de ... Columna. Barcelona.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1992), *L'ús social de la llengua catalana*. Barcanova. Barcelona.
- MARTÍNEZ GONZÁLEZ, M. (1883), *Poemas gallegos seguidos d'un tratado sobr'o modo de falar é escribir con propiedad ó dialeuto*. Tipografía y Comercio de José M. Madrigal. Pontevedra.
- MAURAI, Jaques (1988), "Aspects de la normativisation au Québec". A DDAA (1988b).
- MAURE RIBAS, Xulián (1987), *Galicia sen libros. Informe sobre o libro galego, 1986*. Consello da Cultura Galega. Santiago.
- MÉNDEZ FERRIN, Xosé Luis (1968), "Unidade lingüística galega". A DDAA (1968b).
- MÉNDEZ FERRÍN, Xosé Luis (1986), "A cuestiúncula". *Faro del lunes*, 29 de diciembre de 1986.
- MENY, Yves. & THOENIG, Jean-Claude (1989), *Politiques publiques*. P.U.F. [Citem per la trad. cast., *Las políticas públicas*. Ariel. Barcelona, 1992].
- MERSER, A. ar (1990), *Précis de Grammaire bretonne*. Emgleo Breiz. Ar Skol Vezoneg.

- MESA PRA DEFENSA DEL GALEGO DE ASTURIAS E DA CULTURA DA COMARCA [MDGA] (1990), *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*. MDGA. s.l. [Els autors de la redacció-revisió són (cf. pàg. ix) Xosé Carlos Álvarez Blanco, Xoán Babarro González, Francisco Fernández Rei, Celso Martínez Fernández, Antonio Meilán García i Antón Santamarina Fernández].
- MÉTRAUX, A: "Los primitivos. Señales y símbolos, pictogramas y protoescritura". A DDAA (1968).
- METZELTIN, Miguel & WINKELMANN, Otto (1993), "Algunas reflexiones sobre una nueva tipología de las lenguas iberorrománicas". A DDAA (1993).
- MIGUEL, Jesús de & MOYER, Melissa (1984), *La cárcel de las palabras*. Desclée de Brouwer / Mensajero. Bilbao.
- MILIAN I MASSANA, Antoni (1983), "La ordenación estatutaria de las lenguas españolas distintas del castellano". *Revista Vasca de Administración Pública*, 6.
- MILIAN I MASSANA, Antoni (1984), "La regulación constitucional del multilingüismo". *Revista Española de Derecho Constitucional*, 11.
- MIRAGAIA, Manuel (1978), "Carta aberta a Rodrigues Lapa". *ANT*, 17.
- MIRÁS, Francisco (1864): *Compendio de gramática gallega-castellana, con un vocabulario de nombres y verbos gallegos y su correspondencia castellana, precedido de unos diálogos sobre diferentes materias. Un grandioso poema de 100 octavas titulado La Creación y Redención. Un extracto de fábulas de los mejores fabulistas así como algunas del auto de Santiago*. Establecimiento tipográfico de Manuel Mirás. [Ed. facsímil a Akal. Madrid. 1978].
- MOLLÀ, Toni i VIANA, Amadeu (1989), *Curs de Sociolingüística*, 2. Bromera, Alzira.
- MOLLÀ, Toni i VIANA, Amadeu (1991), *Curs de Sociolingüística*, 3. Bromera, Alzira.
- MONTANER, Enric (1987), "Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol". A SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA DE BARCELONA (1987).
- MONTEAGUDO, Henrique (1990), "Sobre a polémica da Normativa do Galego". *Grial*, 107.

- MONTEAGUDO, Enrique & FERNÁNDEZ REI, Francisco (1982), "Galego ¿lingua ou dialecto portugués? (I)"; "¿E posible unha ortografía común galega e portuguesa? (II)"; "Normativizar ¿o galego ou en contra do galego? (III)"; "¿Quen teme o galego vivo? (e IV)". Série d'articles agrupats a la secció "O palco da lingua", a *La Voz de Galicia*, 21.I.1982, 28.I.1982, 4.II.1982, 11.II.1982.
- MONTEAGUDO, Henrique & SANTAMARINA, Antón (1993), "Galician and Castilian in contact: historical, social, and linguistic aspects". A POSNER & GREEN eds. (1993).
- MONTENEGRO, Amador (1890), "Un proxecto". A *Monteira. Somanario d'intreses rexionales e literatura*. [Citem per la reed. facs. de la Dirección Xeral de Política Lingüística. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Xunta de Galicia. 1989].
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho [MONTERO SANTALLA, Xosé-Martiño] (1976), "Unificación ortográfica galego-portuguesa". *Grial*, 51.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho [MONTERO SANTALLA, Xosé-Martiño] (1979), *Directrices para a reintegración lingüística galego-portuguesa*. Ed. de l'autor. Ferrol.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1982), "O reintegracionismo lingüístico galego-portugués". *O Ensino*, 4.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1982b), "O Reintegracionismo nos ideólogos do Nacionalismo Galego". *O Tempo e o Modo*, 1.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1982c), "A normativa lingüística nos textos litúrgicos galegos". *ANT* 189-190.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1983), *Método práctico de lingua galego-portuguesa*. Galiza Editora. Ourense.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1984), "Problemática do ensino da lingua na Galiza". *O Ensino*, 7-8-9-10.
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1984b), "Rodrigues Lapa e a Galiza". A DDAA (1984c).
- MONTERO SANTALHA, José-Martinho (1989), "Rodrigues Lapa. In Memoriam". Nôs. *Revista Internacional Galaicoportuguesa de Cultura. Revista da Lusofonia*, 13-14-15-16-17-18.
- MONTEROSO DEVESA, Xosé-María (1978), "Do «lusitanismo» e outras supostas ameazas". *ANT*, 24.
- MONTES GIRALDO, José Joaquín (1986), "Lengua-dialecto una vez más. La persistencia y actualidad de un viejo problema". *Thesaurus. Boletín del Instituto Caro y Cuervo*. Tomo XLI, 1-2-3.

- MORALEJO, Abelardo (1929), "Apéndice" a COUCEIRO (1929).
- MOSTERÍN, Jesús (1981), *La ortografía fonémica del español*. Alianza Editorial. Madrid.
- MULJAČIĆ, Žarko (1984), "Il fenomeno Überdachung "tetto", "copertura" nella sociolinguistica (con esempi romanzi)". *Linguistica*, XXIV (In memoriam Anton Grad Oblata, I).
- MULJAČIĆ, Žarko (1984b), "Der Stellenwert der "alpenromanischen" Ausbausprachen in einem soziolinguistischen Modell". A MESSNER (1984), *Das Romanische in den Ostalpen. Vorträge und Aufsätze der gleichnamigen Tagung am Institut für Romanistik der Universität Salzburg vom 6. bis 10. Oktober 1982*. Wien. Österreichische Akademie der Wissenschaften. [Citem per la rep. "La posizione delle lingue per elaborazione "romanze alpine" all'interno di un modello sociolinguistico" a *Mondo Ladino*, Ann XVI, 1-2].
- MULJAČIĆ, Žarko (1986), "L'enseignement de Heinz Kloss (modifications, implications, perspectives)". *Langages*, 83.
- MULJAČIĆ, Žarko (1988), "Italienisch: Sprachnormierung und Standardsprache. Norma e standard". A HOLTUS e.a. eds., *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. IV. Max Niemeyer Verlag. Tübingen. 1988.
- MULJAČIĆ, Žarko (1989), "Über den Begriff Dachsprache". A AMMON ed. (1989).
- MULJAČIĆ, Žarko (1989b), "Le "paradoxe élaborationnel" et les deux espèces de dialectes dans l'étude de la constitution des langues romanes". *Lletres Asturianas. Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana*, 31.
- MULJAČIĆ, Žarko (1993), "Standardization in Romance" A POSNER & GREEN eds. (1993).
- MURGUÍA, Manuel (1891), "Discurso nos Xogos Floráis de Tui". *La "Patria Gallega"*. Santiago, a. 1, 7-8 [Citem per la rep. a *Grial*, 43.].
- NAGORE, Francho (1977), *Gramática de la Lengua Aragonesa*. Librería General. Zaragoza. [Citem per la 4a ed. (1982)].
- NAVARRO, Chusé Inazio (1993), "O cuerpo umano". *Fuellas d'información d'o Consello d'a Fabla Aragonesa*, 16ena añada, lum. 97.
- NEUSTUPNÝ, Jiří V. (1970), "Basic Types of Treatment of Language Problems". *Linguistic Communications*, 1. [Citem per la repr. a FISHMAN ed. (1974)].
- NINYOLES, Rafael L. (1969), *Conflicte lingüístic valencià*. [Citem per l'ed. de 1985. Eliseu Climent. València].

- NINYOLES, Rafael L. (1972), *Idioma y poder social*. Tecnos. Madrid.
- NOGUÉ I FONT, Joan (1991), *Els nacionalismes i el territori*. El Llamp. Barcelona.
- NOIA CAMPOS, Mª Camino (1986), "Planification linguistique et responsabilité politique: le cas du galicien". A DDAA (1988c).
- NOIA CAMPOS, Mª Camino (1992), "Conciencia lingüística e norma ortográfica no primeiro tercio do século XX". *Verba*, vol. 19.
- NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M. (1992), "Portugal e o galeguismo ata 1936. Algunhas consideracións históricas". *Grial*, 113.
- O'BARR, William M. & O'BARR, Jean F. eds. (1976), *Language and Politics*. Mouton. The Hague.
- OBELLEIRO, Luis (1991), "Idade Contemporánea (Século XIX)". A CARBALLO (1991).
- ONG, Walter J. (1982), *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Methuen & Co. Ltd. London. [Citem per la trad. cast. *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. FCE. México. 1987].
- ORNSTEIN-GALICIA, Jacob (1989), "'Regressed or Downgraded Varieties" of Language: A First Approximation". A AMMON, ed. (1989).
- OTERO, Carlos-Peregrín (1965), "Con la benia de la Academia" [*sic*; inclou un Apéndice. *Sobre ortografía gallega*]. *Grial*, 7.
- PALAZIOS, Xosé (1919), "Eskirtura fonétika". A *Nosa Terra*, 100.
- PALLAROL, Juli (1989), "Situació lingüística a la franja de llengua catalana d'Aragó". DDAA (1989).
- PARÍS, Noemí (1992), "El renaixement de la llengua hebrea". Apèndix a JUNYENT (1992).
- PARLAMENTO DE GALICIA (1983), *Lei de normalización lingüística*. Publicacións do Parlamento de Galicia. Santiago.
- PEETERS, Yvo JD. (1989), "A uniom da língua neerlandesa exemplo para a língua galego-portuguesa". A DDAA (1989b).
- PELLITERO RAMILO, Laudelino (1992), "Bilingüismo, horizonte imposible". *Cadernos de Lingua*, 5.
- PENA, Xosé Ramón (1978), "Na beira do Miño". *ANT*, 28.

- PÉREZ, Xosé M. (1992), "A normalización lingüística na radio e a televisión de Galicia. Propostas dun xornalista". *Cadernos de lingua*, 6.
- PÉREZ BALLESTEROS, José (1888), "Prosodia y Ortografía gallegas". *Galicia*, t. II, n. 9.
- PÉREZ PASCUAL, Ignácio & REBOLEIRO GONZÁLEZ, Amando (1987), *História da Língua. Vía Láctea*. A Coruña. [1a. ed. setembro 1987; citem per la 2a, de novembro de 1987].
- PÉREZ SERRANO, Nicolás (1932), *La Constitución Española (a diciembre 1931). Antecedentes. Texto. Comentarios*. Revista de Derecho Privado. Madrid.
- PÉREZ VILARIÑO, José (1977), "Actitudes políticas en Galicia: un estudio de Sociología electoral". A *Cuadernos Económicos de Información Comercial Española*, 1.
- PÉREZ VILARIÑO, José (1978), "Lengua y discriminación escolar en Galicia". A *Jornadas de Bilingüismo*. Peñíscola 1978. [Actas]. Instituto de Ciencias de la Educación. Universidad Literaria de Valencia.
- PESQUEIRA CRESPO, Roque (1890), "¡ADIANTE! (A Pepe Raimúndez)". A *Monteira. Somanario d'intreses rexionales e literatura*. [Citem per la reed. facs. de la Dirección Xeral de Política Lingüística. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Xunta de Galicia. 1989].
- PINTOS, Xoan Manuel (1853), *A gaita gallega tocada po lo gaiteiro, ou sea Carta de Cristus para ir deprendendo a ler, escribir e falar ben a lingua gallega, e aínda mais*. Pontevedra. Imprenta de José y Primitivo Vilas. [Citem per la reed. facs. impr. La Voz de Galicia. La Coruña. 1981].
- PIÑEIRO, Ramón (1959), "As clases sociáis en Galicia". [Citem per PIÑEIRO (1974)].
- PIÑEIRO, Ramón (1973), "Carta a Don Manuel Rodrigues Lapa". *Grial*, 42.
- PIÑEIRO, Ramón (1974), *Olladas no futuro*. Galaxia. Vigo.
- PIÑEIRO, Ramón (1982), "A revista "Grial"". A KREMER e LORENZO eds. (1982).
- POLANCO, Lluís B. (1984), "La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives". A DDAA (1984).
- POLANCO, Lluís B. (1985), "Llengua o dialecte: solucions teòriques i aplicacions al cas català". A DDAA (1985).
- POLO, José (1990), *Manifiesto ortográfico de la lengua española*. Visor. Madrid.

- PORTAS, Manuel (1991), *Língua e sociedade na Galiza*. Bahía Edicións. A Coruña.
- POSNER, Rebecca (1993), "Language conflict in Romance: decline, death and survival". A POSNER & GREEN eds. (1993).
- POSNER, Rebeca & GREEN, John eds. (1993), *Trends in Romance Linguistics and Philology*. Mouton. Berlin-New York. 1993.
- PRIETO, Domingos (1982), "Diglòssia e reintegraçom.". *ANT*, 189-190.
- PROMOTORES E PRIMEIROS ASINANTES DO MANIFESTO POR UN ACORDO NECESARIO (1987), "A ortografía con ferro entra." (I i II). Sèrie d'articles a *ANT*, 308 i 309.
- PUEYO, Miquel (1989): "Diglòssia? Antaviana! (una revisió crítica del concepte i del seu ús en la sociolingüística catalana)". *Límits*, 6.
- PUEYO, Miquel (1991), *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*. Universitat de València.
- RÁBADE, Xoan Carlos (1980), *Normas ortográficas do idioma galego. Texto íntegro. Guía e comentarios*. Ed. La Voz de Galicia.
- RÁBADE CASTINHEIRA, Joám Carlos (1986), "A AGAL perante a possibilidade de umha normativa de concórdia". Ponència presentada a la trobada *Estado actual da normalización lingüística (Análise da política oficial e alternativas)* (Santiago de Compostela, 18-19-20 d'abril). *Agália*, 6.
- RABIN, Chaim (1971), "A Tentative Classification of Language-Planning Aims". A RUBIN & JERNUDD eds. (1971).
- RAIMÚNDEZ, Pepe (1890), "Un proxecto.". A *Monteira. Somanario d'intreses rexionales e literatura*. Ano II, n. 46. [Citem per l'edició facsimilar de la Dirección Xeral de Política Lingüística. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Xunta de Galicia. 1989].
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1895), *Gramática de la lengua castellana por la Real Academia Española*. Viuda de Hernando y Compañía. Impresores y Libreros de la Real Academia Española. Madrid.
- REAL ACADEMIA GALLEGA [RAG] (1970), *Ortografía galega. Normas ortográficas aprobadas pola Real Academia Galega*. Real Academia Gallega. Faro de Vigo. Marzo de 1970.
- REAL ACADEMIA GALLEGA [RAG] (1971), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Imp. Moret. A Cruña. (1977, 2ª edición).

- REAL ACADEMIA GALLEGA / INSTITUTO DA LINGUA GALEGA [RAG-ILG] (1982), *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Instituto da Lingua Galega/ Real Academia Galega. [Citem per la 5a ed. (1985)].
- REGUEIRO TENREIRO, Manuel (1991), "Autoidentidad y lengua propia". Comunicació a la Conferencia Internacional de Barcelona sobre el Plurilingüisme a Europa. Assembla de les Regions d'Europa/ Generalitat de Catalunya. (Barcelona. 1991). Resum multicopiat.
- REI DOVAL, Gabriel (1993), "Sobre planificación léxica na lingua galega. No 25 aniversario de Introduction to a theory of language planning de Valter Tauli". *Cadernos de Lingua*, 7.
- RIBALTA, Aurelio (1910), "Nota sobre reforma da Ortografía gallega". *Libro de Konsagración. Feixe de poesias gallegas por Don Aurelio Ribalta*. Librería de los sucesores de Hernando. Madrid.
- RIBALTA, Aurelio (1919), "Ortografía portuguesa". *A Nosa Terra*, 93.
- RIBERA Y ROVIRA, [Ignacio de Loyola] (1911), *Ensayos iberistas. Portugal y Galicia nación*. R. Tobella, impresor. Barcelona.
- RICO LÓPEZ, Vitor M. (1988), "Os xornais e a língua. 1977-1987, para qué". *ANT. Decenário (A Nosa História 3-4)*.
- RISCO, Vicente (1919), "Prosas galeguistas. Ortografía". *A Nosa Terra*, 95.
- RIVAS, Manuel (1989), *Galicia, bonsai atlántico*. El País/Aguilar. Madrid.
- RODRIGUES LAPA, Manuel (1932), "Uma entrevista oportuna". *Diário da Noite*. Lisboa. 24.VIII.1932. [Entrevista. Citem per la rep. a RODRIGUES LAPA (1979)].
- RODRIGUES LAPA, Manuel (1973), "A recuperação literária do galego". *Colóquio/Letras*, 13. [Repr. a *Grial*, 41. i a RODRIGUES LAPA (1979). Citem per *Grial*].
- RODRIGUES LAPA, Manuel (1974), "Duas atitudes face ao problema do galego". *Vértice*, 367-368. [Citem per la rep. a RODRIGUES LAPA (1979)].
- RODRIGUES LAPA, Manuel (1977), "Otero Pedrayo e o problema da língua". *Grial*, 55.
- RODRIGUES LAPA, Manuel (1978), "Resposta aberta a Manuel Miragaia". *ANT*, 27.

- RODRIGUES LAPA, Manuel (1979), *Estudos Galego-Portugueses. Por uma Galiza renovada*. Sá da Costa. Lisboa.
- RODRÍGUEZ DÍAZ, Roxelio (1931), "Pra ler y-eskirbil-o galego. Un proxecto". *Céltiga*, 25.VII.1931.
- RODRÍGUEZ, Francisco (1976), *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*. Xistral. Monforte de Lemos.
- RODRÍGUEZ, Francisco (1976b), "La lengua". A BARREIRO, X.R. e.a. (1976).
- ROJO, Guillermo (1981), "Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia". *Revista Española de Lingüística*. a. 11, fasc. 2.
- ROJO, Guillermo (1982), "La situación lingüística gallega". *Revista de Occidente*, 10-11.
- ROJO, Guillermo e.a. (1991), *As linguaxes dos medios de comunicación escritos en Galicia*. Edicións LEA. Santiago.
- ROMANÍ, Joan M. (1992), "El conflicte lingüístic. Naixement i evolució d'un terme en la SL catalana". A DDAA (1992b).
- ROSSI, Peter Henry & FREEMAN, Howard E. (1985), *Evaluation. A Systematic Approach*. Sage Pubs. Newbury Park, California. [Citem per la 2a. reimp. 4a. ed. -1990].
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (s.d.), *Novíssima Ortografia Catalana. Vocabulari Ortogràfic. Segons les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans i les obres i treballs dels millors filòlegs, ordenat i anotat per A. Rovira i Virgili. Antoni López Editor. Barcelona. [SEGARRA (1985) data el 1913]*.
- RUBIN, Joan (1971), "Evaluation and Language Planning". A RUBIN & JERNUDD eds. (1971).
- RUBIN, Joan (1976), "Language and Politics from a sociolinguistic point of view". A O'BARR & O'BARR eds. (1976).
- RUBIN, Joan (1977), "Language Standardization in Indonesia". a RUBIN e.a. eds. (1977).
- RUBIN, Joan (1983), "Evaluation Status Planning: What Has the Past Decade Accomplished?". A COBARRUBIAS & FISHMAN (1983).
- RUBIN, Joan & JERNUDD, Björn (1971), "Introduction: Language Planning as an Element in Modernization". A RUBIN & JERNUDD eds. (1971).
- RUBIN, Joan & JERNUDD, Björn eds. (1971), *Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. East-West Center. University Press of Hawaii. Honolulu.

- RUBIN, Joan & SHUY, Roger eds. (1973), *Language Planning: Current Issues and Research*. Georgetown University Press. Washington DC.
- RUBIN, Joan; JERNUDD, Björn; DAS GUPTA, Jyoritindra; FISHMAN, Joshua & FERGUSON, Charles eds. (1977): *Language Planning Processes*. Mouton. The Hague-Paris-New York.
- RUIZ FUENTES, R. & PÉREZ VILARIÑO, J. (1977), *Vivir en Galicia*. Felmar. Madrid.
- SACO Y ARCE, Juan A. (1868), *Gramática gallega*. Lugo. Imp. Soto Freire. [Citem per la 2a. ed. a Gráficas Tanco. Orense. 1967].
- SALVADOR, Gregorio (1983), "Sobre la deslealtad lingüística". *Lingüística Española Actual*, 5.
- SALVADOR, Gregorio (1987), "De la lengua española, los otros esperantos y los nuevos sayagueses". A *Lengua española y lenguas de España*. Ariel. Madrid.
- SÁNCHEZ VICENTE, Xuan Xosé (1981), "La lengua asturiana y el Estatuto de Autonomía". A DDAA (1981).
- SÁNCHEZ CARRIÓN, José M. «Txepetx» (1987), *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*. Elkar. San Sebastián.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, José M. «Txepetx» (1989), "La teoría social de las lenguas y su aplicación a la recuperación del euskara". A DDAA (1989b).
- SANDE SOAREZ, Xoán Xosé (1981), "As 'Irmandades da Fala'. Unha aproximación ás actitudes lingüísticas.". *O Ensino*, 2.
- SANTAMARIA CONDE, J. José [SANTAMARÍA CONDE, Xoán X.] (1985), "A Lei de Normalización lingüística do idioma galego". *Revista de Llingua i Dret*, 5.
- SANTAMARIA CONDE, J. José (1987), "Apresentação" [a les "Acheegas Socialistas às Bases Analíticas da Ortografia Simplificada para a lingua da Galiza, Portugal, Brasil e países africanos de lingua oficial portuguesa"]. *Cadernos do Povo*, 1.
- SANTAMARINA, Antón (1994), "Galegisch: Sprachnormierung und Standardsprache. Norma y estándar". A HOLTUS e.a. eds. (1994).
- SARMIENTO, Ramon (1986), "Sentimento e ideologia sobre a língua galega no Ressurdimento". A DDAA (1986b).

- SAUSSURE, Ferdinand de (1916), *Cours de linguistique générale* (publicat per Ch. Bally, A. Sechehaye i A. Riedlinger). Payot. Paris. [Citem per la trad. cast. *Curso de lingüística general*. Akal. Madrid. 1980].
- SEGARRA, Mila (1985), *Història de l'ortografia catalana*. Empúries. Barcelona.
- SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA DE BARCELONA (1987), *La diversitat (im)pertinent. Gent, política i llengües*. El Llamp. Barcelona.
- SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS [SEG] (1933), *Algúnhas normas pra a unificazón do idioma galego*. Santiago.
- SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS [SEG] (1936), *Engádega ás normas pra a unificazón do idioma galego*. Santiago.
- SENÍN, Xavier (1990), "500 libros galegos". *Grial*, 107.
- SERRANO, Sebastià (1979), *Lingüística i qüestió nacional*. Eliseu Climent. València.
- SIGUAN, Miquel (1992), *España plurilingüe*. Alianza Editorial. Madrid.
- SILVA VALDIVIA, B. (1982), "A polémica da normativización. Breve historia dun desacordo". *La Voz de Galicia*, 27.V.1982.
- SOUSA LOBO, Manuela (1987), "O impacto do Acordo Ortografico em Moçambique". *Temas de O Ensino*, 11-12-13.
- SOUSA SANTOS, Fernando de (1989), "L'errance de la langue galicienne: entre vivre et vivre". *Cahiers du Centre de Recherches d'Études ibériques et ibéro-américaines*, 9.
- STALIN, J. (1913), *El marxismo y la cuestión nacional*. [Citem per TURIA, J. (1977), *Temática del marxismo. Síntesis conceptual del pensamiento de sus fundadores y de sus realizadores*. t. II. Cinc d'Oros. Barcelona].
- STEIN, Peter & KATTENBUSCH, Dieter (1992), "Pourquoi et comment élaborer une orthographe pour des langues romanes non encore codifiées? Quelques réflexions comparatives à propos de la codification du latin des Dolomites et du créole mauricien". *A DDAA* (1992).
- STEWART, William (1968), "A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism". A FISHMAN ed. (1968).
- STRUBELL I TRUETA, Miquel (1988), "Cuestiones claves del proceso de normalización lingüística". *DDAA* (1988b).

- SUBCOMISIÓ DE PROGRAMACIÓ DE TEXTOS DA COMISIÓ MIXTA
MINISTERIO DE EDUCACIÓ-XUNTA DE GALICIA (1980), "Dictame",
al BOX n. 15, de desembre de 1980.
- TAIBO, Nacho (1982), "As tendencias lingüísticas". ANT, 191.
- TAULI, Valter (1977), "Speech and Spelling". A FISHMAN ed.
(1977).
- TAUPIAC, Jacme (1984), *Normalisacion grafica e normalisacion
lingüística. Cossí se deu aplicar la nòrma alibertina a las
divèrsas fòrmas localas de lenga occitana*. Servici de
lingüística aplicada de l'Institut d'Estudis Occitans.
- TCHICHI, Toussaint & HAZOUMÉ, Marc Laurent (1983), "Le
développement d'un alphabet national dans une communauté
multilingue". A COULMAS & EHLICH (1983).
- TEULAT, Rogièr (1974), "L'intèrsistèma e la normalisacion".
Quasèrns de Lingüística Occitana, 1. [Citem per la rep. a
TEULAT (1985)].
- TEULAT, Rogièr (1975), "Cap a una definicion de l'occitan
referencial". *Quasèrns de Lingüística Occitana*, [8?].
[Citem per la rep. a TEULAT (1985)].
- TEULAT, Rogièr (1976), "Critèris de causida de las fòrmas
referencialas generalas". *Quasèrns de Lingüística Occitana*,
4. [Citem per la rep. a TEULAT (1985)].
- TEULAT, Rogièr (1985), *Uèi l'occitan*. Institut d'Estudis
Occitans- Sector Recèrca. Bedous.
- THIERS, Ghjacumu [J.] (1988), "Le corse. L'insularité d'une
langue". A VERMES dir. (1988).
- THIERS, Ghjacumu [Jacques] (1989), *Papiers d'identité(s)*.
Albiana. Levie.
- THIERS, Ghjacumu (1993), "Language contact and Corsican
polynomia". A POSNER & GREEN eds. (1993).
- THORBURN, Thomas (1971), "Cost-Benefit Analysis in Language
Planning". A RUBIN & JERNUDD eds. (1971).
- TUDELA, Joan (1986), *El futur del català. Una radiografia
sociolingüística*. Pubs. El Món. Barcelona.
- VALLADARES NÚÑEZ, M. (1892), *Elementos de gramática gallega*.
Villancosta. [1a ed. Galaxia. Vigo. 1970].
- VALLVERDÚ, Francesc (1980), *Aproximació crítica a la
sociolingüística catalana*. Edicions 62. Barcelona.
- VALLVERDÚ, Francesc (1990), *L'ús del Català: un futur
controvertit*. Edicions 62. Barcelona.

- VÁZQUEZ CUESTA, Pilar (1967), "A propósito de la Gramática Gallega de Carballo Calero". *Grial*, 16.
- VÁZQUEZ CUESTA, Pilar & MENDES DA LUZ, M. Albertina (1971), *Gramática portuguesa*. Gredos. Madrid. 2 vols. [3a ed., rev. i cor. per P. Vázquez Cuesta].
- VENEZKY, Richard L. (1970), "Principles for the Design of Practical Writing Systems". *Anthropological Linguistics*, 12. [Citem per la rep. a FISHMAN ed. (1977)].
- VENY, Joan (1982), *Els parlars catalans. (Síntesi de dialectologia)*. [3a ed. corregida i augmentada]. Moll. Palma de Mallorca.
- VERDAGUER, Pere (1984), "El català al Rosselló i la norma". A DDAA (1984).
- VERDOODT, Albert (1989), "Introduction" a KLOSS & McCONNELL (1989).
- VERMES, Geneviève dir. (1988), *Vingt-cinq communautés linguistiques de la France*. L'Harmattan. Paris.
- VERNET I LLOBET, Jaume (1992), *Normalització lingüística i accés a la funció pública*. Fundació Jaume Callís. Barcelona.
- VIANA, Amadeu (1986), "Normativización". A DDAA (1986).
- VIKØR, Lars S. (1993), "Principles of corpus planning - as applied to the spelling reforms of Indonesia and Malaysia". A HAKON JAHR (1993).
- VILLAR PONTE, Antón (1971), *Pensamento e sementeira*. Centro Galego de Buenos Aires.
- VILHAR TRILHO, Xabier (1987), "Lasciate ogni speranza", *Agália*, 9.
- VILHAR TRILHO, Xabier & GIL HERNÁNDEZ, António (1987), "Informe sobre a sentença do Tribunal Constitucional no recurso de inconstitucionalidade contra as Leis de Normalização lingüística, in specie a galega". *Agália*, 10.
- VILLARES, Ramón (1983), "As relacións da Galiza con Portugal na época contemporánea". *Grial*, 81.
- VILLARES, Ramón (1984), *A Historia*. Galaxia. [Citem per l'ed. corr. i aug. cast. *Historia de Galicia*. Alianza Editorial. 1985].
- VIQUEIRA, Xohán-Vicente (1918), "Pol-a reforma da ortografía". *A Nosa Terra* (20.I.1918). [Citem per la rep. a VIQUEIRA (1974)].

- VIQUEIRA, Xohán-Vicente (1919), "Pol-a reforma ortográfica". A Nosa Terra (5.X.1919). [Citem per la rep. a VIQUEIRA (1974)].
- VIQUEIRA, Xohán-Vicente (1974), *Ensaíos e poesías*. Galaxia. Vigo.
- WEINREICH, Uriel (1953), *Languages in Contact. Findings and Problems*. Linguistic Circle of New York. New York. [Rep. a Mouton. The Hague-Paris].
- WEINREICH, Uriel (1954), "Is a Structural Dialectology Possible?". *Word*, vol. 10, 2-3. [Citem per la rep. a FISHMAN ed. (1968)].
- WEISS, Ch. (1972), *Evaluation Research*. Prentice-Hall. Englewood.
- WILLIAMS, Glyn (1992), *Sociolinguistics. A Sociological Critique*. Routledge. London & New York.
- WINER, Lise (1990), "Orthographic Standardization for Trinidad and Tobago: Linguistic and Sociopolitical Considerations in an English Creole Community". *Language Problems & Language Planning*, vol. 14, 3.

E-194
Annex

**SOBRE ORTOGRAFIA GALLEGA.
MATERIALS PER A UNA LECTURA DE LA POLÈMICA NORMATIVA.**

(ADDENDA ET CORRIGENDA)

Oscar Diaz Fouces
1994

JUSTIFICACIÓ

La fase de recerca documental d'aquesta tesi de doctorat es va tancar la primavera de 1994. La (primera) redacció definitiva es va cloure el mes de juny de 1994. Els tres mesos següents van estar dedicats a diverses (re)lectures, sota la supervisió del Director del treball. Finalment, l'octubre de 1994, va ser lliurat el document final per a la seva encuadernació. Seguint els tràmits estipulats, el treball fou dipositat, successivament, en el Departament de Filologia Romànica i en la Divisió de Ciències Humanes de la Universitat de Barcelona, com és preceptiu. En el lapse corresponent a la fase de revisió -de juny a octubre de 1994- es van incorporar al text, a més de les esmenes que pertocaven, diverses referències a treballs publicats recentment (coincidint amb la fase de redacció). És el cas dels apunts sobre *O Correo Galego*, els treballs de J.E. Gargallo (1994), X. Lamuela (1994), els articles del vol. VI del *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, etc. Posteriorment, durant el(s) dipòsit(s) preceptiu(s) d'aquesta tesi doctoral, han aparegut noves publicacions, molt a propòsit del tema que ens ocupa (com ara l'estudi de Michaela Luyken [1994] que ja s'indica en el text). Davant la impossibilitat d'incorporar-les al cos de la tesi, n'oferim una breu ressenya, d'algunes d'aquelles, tot relacionant-les-hi, amb els diferents capítols i apartats. Donem notícia, també, d'algunes publicacions -no totes recents- que no vam considerar necessari d'incloure en la primera redacció del treball, i que ara ens sembla oportú d'afegir, amb la nova perspectiva que donen dos mesos de distància. En línies generals, es tracta de treballs que amplien -o matisen- l'aparell

documental de la tesi. És clar que aquesta *addenda* implica una dosi de redundància bibliogràfica que potser hauria resultat excessiva en el cos del text. És així que ens hem permès de donar notícia d'alguns treballs corresponents al buidat de volums que només havien estat esmentats de passada, o dels quals només n'indicàvem una o dues referències. Hem d'insistir, tanmateix, en el fet que la bibliografia de la tesi doctoral és només d'*obres citades*, i no pas de referència. S'inclou, a més, una fe d'errates que ha resultat de la nova lectura del treball definitiu. A propòsit d'això, aquest sembla un bon moment per a recordar que hem respectat en el text la grafia emprada pels diferents autors en gallec (salvant les possibles errades de la pròpia transcripció). Pel que fa a la toponímia, hem seguit en general les pautes de la *Gran Enciclopèdia Catalana*. A partir del Cap. III (concretament, § 12.14.0.2, pàg. 397), tal i com s'indica, hem fet servir la forma "oficial" dels topònims gallecs. Cal fer notar la grafia triada per al nom del riu que traça una part de la frontera entre la Comunitat Autònoma de Galícia i la República portuguesa, el *Minyo*: la *GEC* recull (només) les possibilitats *Miño* i *Minho*, segons que el nom sigui escrit pels ciutadans gallecs o portuguesos, respectivament; ara bé, una part prou significativa dels ciutadans gallecs (prou significativa -és clar- segons la nostra opinió) fa servir de manera habitual la forma *Minho* -amb *nh*-, per la qual cosa ens ha semblat prudent de renunciar en aquest cas a les indicacions "enciclopèdiques", tot optant per una solució d'aparença extranormativa, *Minyo*, que ben segur calia justificar. D'altra banda, i seguint el criteri general que més amunt apuntàvem, hem

respectat en les citacions la grafia original emprada pels autors de treballs que han fet servir varietats lingüístiques de codificació conflictiva (cors, sard, occità, friülà...): la tria ortogràfica respon, doncs, a la voluntat dels diferents autors en tots els casos; les errades en la transcripció -i, certament, en la interpretació- són imputables només a qui escriu aquestes línies.

ADDENDA BIBLIOGRÀFICA

- ALONSO MONTERO, Xesús (1991), "O día en que se inaugurou a Academia Galega: o problema da(s) lingua(s)". A BREA & FERNÁNDEZ REI coords. (1991). [Arrodoneix el punt § 1.2.1 del Cap. I, a propòsit de la gènesi de la RAG, que ja comptava amb citacions d'uns altres treballs del mateix autor].
- ÁLVAREZ BLANCO, Rosario (1991), "Á procura dunhas bases para a unificación: A contribución de Antonio Couceiro Freixomil". A BREA & FERNÁNDEZ REI coords. (1991). [A propòsit de la figura del propi Couceiro Freijomil (citat a § 1.2.4) i, en general, de tot l'"ambient lingüístic" que envolta les Normas del SEG].
- BREA, Mercedes (1994), "Galegisch: Externe Sprachgeschichte. Evolución lingüística externa". A HOLTUS e.a. (1994). [Per a tot el Cap. I del nostre treball, especialment l'apartat 10.3. (pàg. 94) de l'article citat, sobre A normativización (tot i que resulta excessivament sintètic)].
- DDAA (1993), *Proposta de normas ortogràficas y morfológicas del ga(l)lego asturiano*. Serviciu de Política Lingüística. Principáu d'Asturies. [Obra de circulació restringida, corresponent a una proposta normativa per al gallec d'Astúries suggerida des d'una perspectiva radicalment diferent a la de la MDGA, que esmentàvem a § 3.2., pàg. 174-175].
- DOBAO, X.A.L. (1994), "A lingua galega e a TVG. Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (II)", *Cadernos de lingua*, 9. [Continuació (recent) del treball que citàvem a § 1.1.; inclou la proposta (pàg. 30 i segs.) de crear un Servei de Normalització Lingüística per a la TVG].
- ESSER, Ursula (1994), "El desarrollo del gallego hacia una moderna lengua de cultura". A les *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*. Universidade de Santiago de Compostela, 1989. Vol. VI. Sección VI. Galego. Sección VII. Romania Nova. Publicadas por Ramón Lorenzo. Fundación "Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa". A Coruña. [En sintonia amb el ja citat en el text Esser (1986). Connectaria amb el nostre Cap. II § 13.3].

FERNÁNDEZ REI, Francisco (1994), "Contribución das organizacións políticas á normalización da lingua galega (1963-1989)". A les Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas. Universidade de Santiago de Compostela, 1989. Vol. VI. Sección VI. Galego. Sección VII. Romania Nova. Publicadas por Ramón Lorenzo. Fundación "Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa". A Coruña. [Una referència útil per a tot el Cap. I del nostre treball; també per al Cap. III, nota 111 a la pàg. 425].

FERNÁNDEZ-VELHO, Pedro; HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo; RODRÍGUEZ VILARINHO, Felisindo (1991), "Relatório: Quinze anos de normalização lingüística na Galiza". A PEETERS, Yvo ed. (1991), *Poder, ideologia e língua*. AGAL. A Corunha. [Volum corresponent al seminari homònim, organitzat per l'AGAL. Cf., com a curiositat, la crònica/crítica reproduïda en el núm. 8, pàg. 441-443 de *A Trabe de Ouro* (crònica de la trobada; crítica de les activitats de l'AGAL). El treball que es ressenya resulta interessant per a tot el nostre Cap. I. Cf. especialment l'apunt sobre el col·lectiu *Realidade Galega* (pàg. 18-19), que es podria arrodonir amb unes altres referències, com ara el manifest fundacional (a *La Voz de Galicia*, del 7.3.1980, pàg. 38). El treball inclou també una panoràmica del marc iuslingüístic gallec per al període 1975-1990 que perfila i amplia les nostres seccions § 2.5, 3.1. i 12.4.0.1. El conjunt del *Relatório* és una referència, en tot cas, que caldria incloure en una hipotètica revisió del treball].

HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1991), "Contributos para umha história da lingüística galega (1964-1974)". A BREA & FERNÁNDEZ REI coords. (1991). [Juntament amb l'article que ressenyem a continuació -i que continua la sèrie- resulta utilíssim per a les seccions § 1.3. i següents del nostre Cap. I].

HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo (1993), "Contributos para umha história da lingüística galego-portuguesa (1973-1983)". Comunicació al 4° Congresso da Associação Internacional de Lusitanistas (Universidade de Hamburgo, 6-11 de Setembro de 1993). Rep. a *Agália*, 37 (1994). [Cf. el comentari anterior].

HENRÍQUEZ SALIDO, M^a do Carmo ed. (1991), *O uso das línguas na perspectiva da Europa Comunitária*. AGAL. A Corunha. [Un volum de característiques semblants a PEETERS ed. (1991) -cf. més amunt-. En fem una petita referència en el nostre Cap. III (§ 12.4.0.3., pàg. 404), que cal ampliar: el llibre conté diverses comunicacions (de X. Vilhar, M.C. Henriques, A. Cristóvão e.a. i P. Fernández-Velho), sobre la situació del gallec en començar la dècada dels noranta, a les pàg. 49-134].

HILTY, Gerold (1994), "La place du galicien parmi les langues romanes". A les *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*. Publicadas por Ramón Lorenzo. Sección VI. Galego. Sección VII. Romania Nova. Fundación "Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa". A Coruña. [Text de la conferència plenària a càrrec de l'autor, President de la Secció VI del Congrés. Sens dubte prou polèmica perquè l'editor-organitzador la desautoritzi en una "nota previa" que obre el volum (pàg. 13-15). Cf. especialment, les pàg. 469-472. Connecta clarament amb els nostres apartats § 3.2. (pàg. 74) i § 13.0 (pàg. 412)].

KABATEK, Johannes (1994), "Galego escrito e lingua común na segunda metade do século XX". *Grial*, 122. [Un treball recent, les pàg. 157 i 174 del qual exploren els mateixos fets que presentem en el Cap. I (a la pàg. 174 s'inclou una interessant sinopsi -tot i que molt matisable- de les propostes normatives). Cf. també, del mateix autor, "Interferencias entre galego e castelán: problemas do galego estándar", a *Cadernos de lingua*, 4 (1991)].

MAURE, Xulián (1991), "Un enfoque dos problemas ortográficos da lingua galega". A BREA & FERNÁNDEZ REI coord. (1991). [Un treball actual, que inclou una proposta de simplificació de l'ortografia (isolacionista) gallega, en clara sintonia amb les tesis "foneticistes" (pàg. 142-144), apel·lant als principis habituals (facilitat d'aprenentatge, democratització de l'accés a la cultura, etc.). Clarament, podria ser incorporat com a referència a § 1.3.1. del nostre treball].

MONTEAGUDO, Henrique (1994), "Aspectos da teoría da lingua estándar do Círculo Lingüístico de Praga e os seus continuadores". *Grial*, 122. [Cf. els nostres apunts sobre la caracterització de la llengua estàndard del CdP -i de P. Garvin- al Cap. II § 6. de la tesi, i la interpretació al Cap. III § 13.3.].

WINKELMANN, Otto (1994), "Sobre la estandarización de las lenguas minoritarias en España". *Lletres Asturianas*, 53. [Una interpretació lliure de la situació lingüística espanyola. Els (més que discutibles) apunts sobre status legal -pàg. 15-16-, o la (insòlita) taxonomia proposada per a les "lenguas minoritarias habladas en territorio español" -pàg. 7- fan que resulti prudent llegir el conjunt de l'article amb una certa cautela.].

El paràgraf d'Einar Haugen que obre el nostre treball, i la frase de R. López-Suevos que el tanca han estat citats, respectivament, de la recopilació a càrrec d'A. S. Dil (Haugen 1972) i de López-Suevos (1983).

FE D'ERRATES

pàg.	línia	On diu	ha de dir
2	20	llenga	llengua
93	11	mesures	mesurament
97	14	exemple és del	exemple és el del
148	n.41	Vocabulário	Vocabulario
148	n.41	no-venal	no venal
189	16	innitiated	initiated
196	n.56	1990:73	1985:73
210	15	d'aques	d'aquest
212	19	intentos	intents
231	24	totat	total
237	9	1923:103	1932:103
237	11	1923:105	1932:105
242	5	i no pas a per relacionar-s'hi	i no pas per a relacionar-s'hi
266	n. 71	DDAA 1986c	DDAA 1988c
361	23	textos	texts
367	3	Bastardes	Bastardas
377	5	Alto-Adige	Alto-Àdige
378	n. 100	to other language	to other languages
415	15	vias	via
421	6	Bastardes	Bastardas
427	7	no çde llei	no de llei
429	20		
430	3		
430	27		
431	15	Bochman	Bochmann
434	n.114	Obviament	Òbviament
435	15	pertocaven a les "llengües base"	pertoquen a una llengua d'interacció econòmica (un <i>pidgin</i>)
438	8	allo	al
450	3	espaci	espai
462	19	brasilers	brasiler
493	6	ctalana	catalana